תנ״ך · ראשונים · אברבנאל · נביאים

אברבנאל על יהושע

רבנו יצחק אברבנאל

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אברבנאל על יהושע

רבנו יצחק אברבנאל

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אברבנאל-על-יהושע/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4
פרק א 29
פרק ב 38
פרק ג 46
פרק ד 51
פרק ה 56
פרק ו 61
פרק ז 68
פרק ח 73
פרק ט 85
פרק י 91
פרק יא 110
פרק יב 113
פרק יג 114
פרק יד 119
פרק טו 135
פרק טז 137
פרק יז 138
פרק יח 142
פרק יט 143
פרק כ 144
פרק כא 145
פרק כב 146
פרק כג 151
פרק כד 153

הקדמה

אני הגבר יצחק בן איש חי רב פעלים בישראל גדול שמו אדון יהודה בן שמואל בן יהודה בן יוסף בן יהודה מבני אברבנאל כלם אנשים ראשי בני ישראל משורש ישי בית הלחמי ממשפחת בית דוד נגיד ומצוה לאומי זצ"ל.

שלו הייתי בביתי בית והון נחלת אבות בית מלא ברכת ה' בלשבונ"ה המהוללה עיר ואם במלכות פורטוגא"ל, שם צוה ה' את הברכה באסמי העושר והכבוד לפני ותענוגות בני האדם, בניתי לי בתים ועליות מרווחות, ביתי בית ועד לחכמים, כי שמה ישבו כסאות למשפט, ומשם יפרד מפי ספרים ומפי סופרים טוב טעם ודעת ויראת ה', בביתי ובחומותי הון עתק וצדקה יד ושם תורה וגדולה כגבורים אשר מעולם. ורענן בהיכל המלך דון אלפונש"ו מלך גבור ומשל ממשל רב וירד מים עד ים וכל אשר יעשה יצליח. מלך יושב על כסא דין עושה חסד משפט וצדקה בארץ, מלך בוטח בה' ירא וסר מרע דורש טוב לעמו, מלך בהתאסף ראשי עם חכם ומי כמוהו מורה. אכל מעץ הדעת חן ושכל טוב ולא אבא ה' גם אל עץ החיים ישלח ידו, וכחזקתו בעושרו פקד ה' את עמו לתת להם לחם, ריוח והצלה עמד ליהודים, בצלו חמדתי וישבתי והייתי קרוב אליו והוא נשען על ידי, וכל הימים אשר הוא חי על האדמה על היכל מלכותא די בבל מהלך הוית. ויהי היום יום צרה ותוכחה ונאצה לכל עמו ולישראל נחלתו בני יעקב בחיריו, היום ההוא היה חושך ונפל למשכב, ובאשר שכב שם נפל שדוד, קור וחום יום ולילה לא ישבותו, ובימים אחדים עלה מות בחלוניו קפדה בארמנו, היא היתה אם כל חי, ותקח את המאכלת לשחוט את בנה ותשחטהו כמשפט כדרך כל הארץ, אז חלף רוח ויעבור זו כחו לאלוהו כמוץ יסוער מגורן וכעשן מארובה, ונותרה בת ציון כסוכה בכרם באין משען ומשענה, סר צלם מעליהם וימררו את חייהם בצום ובכי ומספד אבל גדול ליהודים, וירב בבת יהודה תאניה ואניה, ואני נהייתי ונחלתי חבלים נפלו לי באבלו צרה כמכביר', עלי תשתפך נפשי ואתמשל כעפר ואפר. וימלוך בנו תחתיו דון יוא"ן מלך חדש אשר לא ידע, הפך לבו לשנוא שריו ולהתנכל בעבדיו, ויתנכר לכל אוהבי אביו הפרתמים ושרי המדינות היושבים ראשונה במלכות במדרגת שלמות ומעלה, הקרובים אליו עצם מעצמיו ובשר מבשרו, ויתנכל אליהם לאמר בני מות אתם, כי קשרתם עלי כלכם לתת אותי ואת ארצי בידי מלכי ספרד, ויתפוש מהם שר וגדול ומשנה למלך (והוא יושב לבטח עמו) וימת אותו בחרב, ואחיו הנשארים הרה נסו ברחו לנפשם, כי נבהלו מפניו בראותם כי נפל שיאם ומת גבורם נשיא בית אב להם, ויחפזו ללכת כי אמרו כלנו מתים וכן נגוזו ועבר, ויקח המלך את כל ארצם ואת כל אשר להם ויאבד את כל זרע הממלכה.

גם בי התאנף המלך על לא חמס בכפי ואין מרמה בפי, ביען מימי קדם קדמתא בימים הראשונים (היו טובים מאלה) היתה אהבתי עצומה את השרים הנרדפים האלה וידמו למו עצתי, דבר האיש אדוני הארץ עלי קשות, בעוצם ידו ישטמני ויתן אותי בקושרים לאמר, כי לא יעשו האנשים האלה דבר בלתי אם נגלה לי סודם הקשורים ובתי הנפש ונפשי קשורה בנפשם. ואנשים בני בליעל אשר חשבו לדחות פעמי לקחת כל אשר לי זממו שננו לשונם כמו נחש, וידברו עלי רעה אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי, ובתוך ההפכה והנה שלח אלי משלחת מלאכי רעים לאמר, המלך דבר רדה אלי אל תעמד, ואעש ככל אשר צוני ואלך למסעי, ואני בתומי הולך אל מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע, ויהי בדרך במלון והנה איש עומד לנגדי ויאמר אלי אל תקרב הלום המלט על נפשך כי עת רעה היא, וכי שמעתי דבת רבים מגור מסביב האומרים לנפשי עליך ברית יכרותו, ועולם הפוך ראיתי אין אמת ואין חסד ואין יראת אלהים בארץ, ועיני ראו ולא זר קדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם אשר קומטו בלא עת, ואף לא פעלו עולה עלימו אבד כלח ועזבו לאחרים חילם, אמרתי אני אל לבי אנא אני בא, אני ידעתי את האיש ואת שיחו איש חמודות בוצע בצע, את נפש בעליו יקח לשלול שלל ולבוז בז, חמת מלך מלאכי מות יתר ידו ויבצעני, ומי יאמר לו מה תעשה, מה יועילני זהב וכסף? המה ירדפוני והמה יהיו בעוכרי. מה ימלצו לחכי שדות וכרמים בתים מלאים כל טוב? המה ירמוני והמה יארבו לדמי, ויהי עושרי עושר שמור לבעליו לרעתו, הנה מה טוב ומה נעים להחיות את נפשי, והייתי רק עשוק וגזול כל הימים, על כן על כל דברי האגרת הזאת עזבתי נטשתי את נחלתי, האשה אשר הוכיח ה', הילדים אשר חנן אלקים וכל אשר לי, ואמלטה רק אני לבדי, ואקום בעוד לילה ושמתי לדרך פעמי, מפני צר"ה גברתי אנכי ברחתי, וכי פתאום בא אידי כמוץ גנבתו סופה, לא נדבק בידי מאומה מן החרם, ואתמלטה בעור שיני, השמש יצא על הארץ והקול נשמע בית פרעה והרצים יצאו דחופים בדבר המלך לאמר, רדפו ותפשוהו אחת דמו להמית, יחד יבואו גדודיו ויסולו עלי דרכם, ורוכבי הרכש האחשתרנים רדפו אחרי כל היום ההוא וכל הלילה דרך המדבר, ובחמלת ה' עלי לא נתנם להרע לי. ויהי כחצות הלילה אני יוצא מתוך מצרים מלכות פורטוגא"ל ואבוא אל מלכות קאשטילי"א עיר קצה גבולה פה שיגור"ה דיל"ה אורדי"ן, וירא כי לא יכול לי לצוד את נפשי לקחתה, ואלך בדרך שלחני ה', ויחר אפו חרק עלי בשיניו ויחשבני כאויב לו, שלח ידיו בכל אשר כנסתי לי כסף וזהב וסגולת מלכים עובר לסוחר מכל אשר היו לפני בארץ ההיא, ויקח את כל אשר לי קרקעי אגב מטלטלי, עד בלי השאיר לי שריד, מבטן שאול שועתי לפניו מן המקום אשר נסתרתי

שם ביום המעשה במגלת ספר כתוב עלי, צעקתי הושיעה המלך, הטוב לך כי תעשוק? השופט כל הארץ לא יעשה משפט? למה הרעות לעבדך, למה תדחפני במו אל הודיעני על מה תריבני? בחנני אדני ונסני כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא, כמו פתן חרש יאטם אזנו, לא השיב ידו מבלע, ואקו למשפט והנה מספח לצדקה והנה צעקה, וכי ראיתי חמס וריב בעיר, והנוגשים אצים כמעט כלוני בארץ, אני כמעט נטיו רגלי כי רדף אויב נפשי כאשר ירדוף הקורא בהרים, אצעק אליו חמס ואמר אין: כאין שופכה אשורי, כל מחשבותי עלי על מה עשה ה' לי ככה במעשים אשר לא יעשו עשה עמדי, אם לא הייתי בימי חלדי גודר פרץ כי יפרצני פרץ על פני פרץ? אם לא בכיתי לקשה יום כי הקשה ה' את רוחו כי נתנני אלקים בידי אדונים קשה? אם אבא באהל ביתי בתשומת יד או בגזל כי ינתק מאהלי מבטחי דורי נסע ונגלה מני כאהל רועי? אם שוא ודבר כזב אשר לא כדת בינותי בספרים (ספרי הדת והדין אשר לי הנחמדים מזהב ומפז רב) כי אמר אלקים לקוח את הספרים האלה ועתה לא ידעתי ספר? אם לא אחלץ עני בעניו ועניים מרודים אביא בית כי ענה בדרך כחי יאחזוני ימי עוני? את מי עשקתי ואת מי רצותי ואחר עיני הלך לבי כי הייתי אדם עשוק בדם נפשי? אם עלי אדמתי תזעק צעקו עלי צעירים ממני? למה זה לא ישמעני אלקי גם כי אזעק ואשוע? אכן שעיפי ישיבוני, למה תהיה כאיש נדהם חבור עצבים? דום לה' והתחולל לו, מה תצעק אליו לאמר מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת אחרי? צדיק הוא ה' כי פיהו מריתה, הלא אתה שכת בעדו ותשכח אל מחוללך ובעד כל אשר לך ותשכח תורת אלהיך? לא דרשת מעל ספר ה' לשמוע בלמודים, ותגרע שיחה לפני אל לדעת לעות את יעף דבר, ותבחר לשון ערומים מעם לועז ותשעה בדברי שקר עם מלכים ויועצי ארץ בעת פקודתם יאבדו, ואיך איפה המה יאבדו ואתה תעמוד, שמת זהב כסלך וכל מחמדי תבל ותלך אחרי ההבל הגדולה והגבורה והתפארת, ואם שכחת שם אלקיך גם אלה תשכחנה ונשכח כל השבע, אם אתה תשחר אל אל ובתורתו תהגה יומם ולילה, אם תבקשנה ככסף ואל שדי תתחנן, ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך, ואם מצרים נתנו יד? הן לא קצרה יד ה' מהושיע, ואם כשלת בעוניך? הן ה' אלקים יעזור לך להטיבך באחריתך, ואם באו גוים בנחלתך? הן יבושו ויכלמו כל הנחרים בך, ואתה תגיל בה' בקדוש ישראל תתהלל. ובדברם עמי התחזקתי ואחשבה לדעת זאת, חשבתי דרכי דרך ישר לפני איש דרך גבר בעלמא, ויחפש רוחי בשלמי הרעה הזאת לנו, עם לבבי אשיחה מה לי עוד לעצבים, הלא על כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה, זדים הליצוני עד מאד כי מתורתך נטיתי, ואומר טוב לי כי עוניתי למען אלמד חוקיך, טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף,

ואף כי אמר אלקים נע ונד תהיה בארץ, גר הייתי בארץ נכריה, ואחי מעלי הרחיק חדלו קרובי, הנה פה הקרה ה' אלקינו לפני אנשים חכמים וידועים, חברים מקשיבים לקולי תורת ה' תמימה משיבת נפש, עמהם כל היום היא שיחתי. ומאשר לי שמעו ויחלו דעתי בפירוש פרשיות מספרי הנביאים הראשונים, ועלימו תטוף מלתי מה מתוק מדבש, הם הרהיבוני ויבקשו ממני לשלוח יד לפרש ספרי יהושע ושופטים שמואל ומלכים ובאר על הלוחות ויכתבון מלי, כי באו דברי המפרשים בהם מעט מזער לא כביר, וכי ראיתי עת לעשות לה', בחרתי הסתופף בבית אלקי ולעבוד את עבודת הקדש, חצני נערתי ואקום ואעשה מלאכת המלך ה' צבאות שמו פירוש הספרים האלה ארבעתם. וראיתי להקדים לפירושים הקדמה כוללת תקיף בשני מחקרים וכך אומר:

המחקר הראשון בחלוקת ספרי הקדש בכלל, הנה חכמינו הקדושים ז"ל חלקו ספרי הקדש חלוקה ראשונה לשלשה חלקים, ויקראו אותם תורה נביאים וכתובים, וראוי שנדע למה נקראו בשמות האלה ומהו ההבדל העצמי אשר ביניהם שיורו עליו שמותיהם, וראה ראיתי שהספרים האלה ישיגום השמות מאחת משלשה בחינות, אם בבחינת מהותם וחומרם (כמו שנקראה תורה החלק הראשון כפי מהותה, להיותה סדר ולמוד יורנו דרך זו נלך יכלול המצות כלם) ואם בבחינת הפועל, ר"ל המחברים אותם הספרים (כמו שנקרא החלק השני נביאים, לפי שחברו אותם הספרים נביאי ה') ואם בבחינת צורתם, ר"ל אופן נתינתם, אם היו דברים נתנו בעל פה או נכתבו על ספר, כמו שיראה שנקרא החלק השלישי מזה הצד כתובים: והנה אם נאמר שנקראו כל ספרי הקדש תורה נביאים כתובים מפאת הבחינה הראשונה, יקשה למה נקרא החלק השני מהם נביאים? והיה ראוי שיקראו אותם הספרים נבואות או הגדת העתידות, שהוא השם הראוי אליהם כפי מהותם, ולמה נקראו ספרי החלק השלישי כתובים? והיה ראוי שיקראו רוח הקדש, או דברי קדושה שהם השמות המורים על מהותם. ואם נאמר שלא השיגום שמותיהם כי אם כפי הבחינה השנית ביחסם אל הפועלים והמחברים אותם, יקשה א"כ למה נקרא החלק הראשון תורה? והיה ראוי שיקרא נותן התורה, או אדון הנביאים, או תורת משה, ולמה נקראו ספרי החלק השלישי כתובים? והיה ראוי שיקראו מדברים ברוח הקדש, שהם השמות המורים על הפועל. ואם נטינו לדעת האחר שלא השיגם השם כי אם בבחינת אופן נתינתם, יקשה א"כ למה נקרא החלק הראשון תורה, וספרי החלק השני נביאים? והיה ראוי שיקרא שמותם מאופן נתינתם, ר"ל כתובים להיותם דברים שנתנו בכתב ולא נתנו ע"פ, וכאז"ל (גיטין ס ע"ב) דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה. ובכלל אומר לך שבשם נביאים תוכלל התורה ג"כ עם ספרי שאר

הנביאים, והיה ראוי שתקרא נביאים כמוהם, ושהיה ראוי ג"כ שכל ספרי הקדש יקראו כתובים, אחרי שכלם נכתבו, ולמה א"כ נקרא החלק הראשון בשם מיוחד לא ישתתף בו שני החלקים האחרים? ונקרא החלק השני בשם יבדילהו מהשלישי וישתתף בו עם הראשון? ונקרא החלק השלישי בשם משותף ישתתפו בו שלשת החלקים וכל ספרי הקדש? ומלבד זה הנה יקשה עוד, אם היה בספר התורה חלק הגדיי מהדברים אשר עברו, וחלק נבואיי מהגדת מה שיהיה, וחלק תוריי מהמצות, למה א"כ לקח השם מחלק המצות לבד (שהוא תורה) ולא משאר החלקים? והיה יותר ראוי שיקרא נבואה שהוא שם כולל החלקים כלם. ולא מצאתי אחד מחכמינו בזה דבר כי אם לאפו"ד בהקדמת ספרו בדקדוק, אמר שמה כי למה שהיה קבוץ ספרי הקדש משתוה בסגולותיו אל בית המקדש ואל העולם בכללו, היה שנחלק חלוקה ראשונה לשלשה חלקים, כמו שהיה הענין במקדש שהיה בו קדש הקדשים אשר היה בו הארון והלוחות וספר תורה בתוכו והכרובים פורשי כנפים למעלה, והוא הרומז לעולם השכל לאלוה יתברך ולמלאכים הקדושים, וכנגדם היה ספר התורה האלקית שהיא מושפעת מאתו יתברך למשה רבינו. והחלק השני מבית המקדש היה היכל הקדש אשר הוא מקום השלחן והמנורה ומזבח הזהב, והוא הרומז לעולם הגלגלים והגשמים הטהורים ההם, וכנגדם באו ספרי הנביאים, שעם היותם מאת ה' היו נבואותיהם באמצעות השכל הפועל המושפע ממניעי השמים, וכמו שכתב הרב המורה. והחלק השלישי מהבית המקודש היה העזרה או החצר, ובו היה מזבח העולה והכיור וכנו, והוא רומז לעולם התחתון הזה עולם ההויה וההפסד, וכנגדו בא החלק השלישי מספרי הקדש והם הכתובים שנאמרו ברוח הקדש, לפי שמדרגת רוח הקדש למטה ממדרגת הנבואה, ולזה היה ההגדלה לאלה החלקים ראויה ומחוייבת לפי מדרגתם במעלה, ואין ראוי לשנות הסדר בם בהקדים המאוחר ואחור המוקדם עד כאן לשונו: ועם היות דברי פי חכם חן, הנה לא התיר הספקות אשר הערותי, ולא התעורר לתת הסבה למה סדרו חכמינו ז"ל שמות חלקי כתבי הקדש בזה האופן תורה נביאים כתובים? והוא הדרוש הנכסף הנה: והנראה אלי בזה הוא, שחז"ל כוונו בשמות האלה להעיר שלמות כל אחד מחלקים האלה, והמעלה העליונה אשר בו נתעלה חלק חלק מהם, ובמה שקראו החלק הראשון תורה? רצו להבדיל ספר תורת האלקים מבין שאר ספרי הקדש מפני מעלת מדרגתו על מדרגתם באיכות השפע, ולפי שלא יבדל מהם בספור הדברים אשר עברו, כי רבים מהנביאים (זולת אדוננו משה) ספרו והגידו הדברים העוברים, וגם לא יבדל מהם בהגדת העתידות, כי שאר הנביאים הגידו האותיות לאחור ואשר תבואינה, והיה לבד ההבדל העצמי המיחד בתורה ומעלתה

מפאת המצות שניתנו ביד משה אדוננו, ושלא נתנה מצוה כלל ביד נביא אחר, לכן מפני ההבדל המיחד הזה ומעלתו קראו הספר הזה אשר בו המצוות האלקיות תורה, כי בזה יובדל ויתעלה מכל שאר ספרי הקדש: ואמנם לספרי הנביאים כלם קראו שם נביאים, לא להבדילם מספר התורה (כי כבר נבדלו ממנה במה שהיא תורה) אבל קראום כן לרשום מעלתם, וגם כן להבדילם מהכתובים, ולהעיר שהמחברים אותם הספרים היו נביאים, ואשר חברו ספרי הכתובים לא היו נביאים, כי אם מדברים ברוח הקדש, והנה לא נקראו נבואות, לפי שבדברי הימים באו גם כן נבואות שנבאו נביאים, ולא היה פועל הספר ההוא נביא, ואין הספר ההוא מכלל הנביאים, ולכן קראום נביאים להעיר על מעלתם שהיו המחברים אותם נביאים, וכבר כתב הרב המורה בפל"ה ח"ב שמשה רבינו לא נקרא נביא סתם, ולא יוכלל עם שאר הנביאים בשם וגדר, מפני החלוף הגדול אשר ביניהם, ואם כן שם נביאים יורה על מעלת הספרים ההם, והוא מה שיבדילהו מן הכתובים. וגם נוכל לומר שלא נקראו בשם נבואות, לפי שהחלק הרב מהם הוא ספורי הדברים שקרו באותם הזמנים, כרוב ספר יהושע ושופטים שמואל ומלכים וקצת ישעיהו וירמיהו ויחזקאל, ולפי שאין זה הגדת העתיד לא נקראו נבואות, שהוא השם המיוחד להגדת העתידות, וכמו שאבאר במחקר השני בדרוש צורת הספרים האלה, ולבד זה מצאו להודיע במעלתם שהמחברים אותם היו נביאים. ואמנם לספרי המדברים ברוח הקדש קראו כתובים, לא להבדילם מספר התורה (כי כבר הובדלו ממנה בשמה) ולא להבדילם מהנביאים (כי כבר הובדלו מהם בבחינת הפועל שיורה על שם נביאים) אבל נקראו כן להעיר על מדרגתם במה היה השפע בהם, רוצה לומר שלא היה מדרגת המדברים ההם במה שיראו צורות נבואיות ולא בשישמעו דברי אלקים חיים, כי אם בהיותם במעלת רוח הקדש אשר הוא (כמו שזכר הרב המורה בפמ"ה ח"ב) ענין אלקי, ילוה לאיש יעוררהו ויזרזהו לדבר או לכתוב דברי שירות ותשבחות או דברי חכמה באופן נפלא, ולזה כתב הרב שמה וז"ל, ולכן נקראו כתובים, לפני שנכתבו ברוח הקדש. הנה אם כן אין הכוונה בשם כתובים להודיע שנכתבו הדברים ההם על ספר ושלא היו על פה, כי אם שנכתבו ברוח הקדש ובמדרגה ההיא, ושלא היה הרוח האלקי אתם, כי אם בכתיבתם באותו לשון וחכמה ולא בדבר אחר, ולהיות זאת המעלה העליונה בהם נקראו כתובים, כי כמו שאמרתי היו שמותיהם מורים על שלמותם היותר עליון, ועם זה הותרו השאלות כלם לדעת חז"ל, והתבארה כוונתם בחלוק זה, שהיא מיוסדת על מדרגות ספרי הקדש ומעלתם בעצמם, ושלכן נקרא ספר התורה תורה, להורות על מעלתה שהיה במצות ולא בדבר אחר: ואמנם חכמי הנוצרים חלקו ספרי הקדש לארבעה חלקים. חלק

תוריי, והם חמשה חומשי תורת משה. וחלק ספוריי, והם יהושע שופטים ורות ושמואל ומלכים, דברי הימים דניאל ועזרא ואסתר. וחלק נבואיי, והם ישעיהו וירמיהו וקינות יחזקאל תרי עשר וקצת ספר דניאל האחרון, ומנו בתוכם ספר תהלים, וקבלו היות דהע"ה נביא במדרגה עליונה מהנבואה. וחלק מדעיי, והם איוב ומשלי קהלת ושיר השירים, וקראו החלקים ההם ליגאלי"ש הישטוריאלי"ש פרופיטיקו"ש שאפיאינטי"ש. ואין חלוקתם זאת מסכמת לסדר הספרים, לפי שהנה הספרים אשר קראו ספוריים, הנה הם ג"כ יוכללו בשם נביאים, ואשר קראו מדעיים, ברוח הקדש נעשו, ולא היו כספרי ארסט"ו, ולא יעיד הכתוב שבא דבור אלקי לדוד, כמו שהעיד בשאר הנביאים, לשיהיה דוד מכלל הנביאים ויהיו דבריו בספר תהלים ממדרגת דברי הנבואה כמו שאמרו, ולכן צדקו דברי חז"ל במה שהגדילו מדרגות השפע אשר נעשו בו ספרי הקדש לשלשה מדרגות, ומצדם חלקו ספרי הקדש לג' חלקים, תורה נביאים וכתובים מהבחינות אשר זכרתי. ומלבד חלוקתם זאת הנה עוד שערתי אני חלוקה אחרת בספרי הקדש כפי הזמן אשר נכתבו וחוברו בו, ואחלק אותם גם כן לשלשה חלקים אחרים. החלק הראשון במה שנכתב וחובר קודם הכנס ישראל לארץ, והוא ספר התורה אשר שם משה לפני בנ"י בהיותם במדבר קודם בואם אל הארץ. והחלק השני הוא כלל הספרים אשר נכתבו בהיותם בארץ קודם הגלות וחרבן הבית, והם ספרי יהושע ושופטים ורות ושמואל וספר מלכים ישעיהו ירמיהו ומגלת קינות הושע יואל עמוס עובדיה יונה מיכה נחום חבקוק צפניה, שהם הנביאים אשר נבאו כפי מה שהעידו הכתובים ומה שקבלו חז"ל בסדר עולם (פרק י"ט כ' וכ"א וכ"ב) בימי מלכי ישראל ויהודה, ומזה החלק ג"כ היה ספר תהילים משלי שיר השירים וקהלת, אשר חברום דוד ושלמה ברוח הקדש בארץ ישראל בימים ההם. הנה כל הספרים האלה נכתבו וחוברו קודם חרבן הבית בהיות ישראל על אדמתם, והם מהחלק השני הזה. והחלק השלישי מספרי הקדש הוא כלל הספרים אשר נכתבו וחוברו אחרי חרבן הבית וגלות ישראל מעל אדמתם, והם ספר יחזקאל ומגלת אסתר וג"כ ספר עזרא ודברי הימים שכתב הוא ג"כ ונבואות חגי זכריה ומלאכי, כי עם היות שנבאו בארץ ישראל היה אחרי החרבן וגלות ישראל בעת שובם שמה באותה פקידה החלושה אשר פוקדו על פי כורש מלך פרס, ולכן היו מהחלק השלישי הזה: ואמנם ספר איוב, אם היה שמשה רבינו כתבו (כדברי חז"ל בפ"ק דבבא בתרא דף י"ד ע"ב ודף ט"ז ע"א) הנה נכנס בחלק הראשון, ואם היה איוב בימי השופטים (כדעת רבי אליעזר שם) היה נכנס בחלק השני, ואם היה בימי אסתר ואחשורוש (כדברי רבי יהושע בן קרחה) או היה מעולי הגולה ובית מדרשו בטבריא (כדברי רבי יוחנן) יהיה

ספרו מכלל החלק השלישי. סוף דבר כל ספרי הקדש יתחלקו לאשר נכתבו קודם ביאת ישראל לארץ, ולמה שנכתבו בהיותם בארץ, ולמה שנכתבו אחרי יציאתם בגלות ראשון מהארץ: והיוצא לנו מזה כלו הוא שארבעת הספרים האלה (יהושע שופטים שמואל מלכים) היתה התחלת זמן ספוריהם מעת הכנסת ישראל עם יהושע לארץ הנבחרת אשר נתן ה' להם, ותכלית ספוריהם בעת יציאתם ממנה בגלות צדקיהו המלך. וידענו עם זה שהספרים הארבעה האלה כוללים רוב שאר ספרי הקדש נביאים וכתובים, לפי שספרי הנביאים הנזכרים בחלק השני הם נבואות שנבאו הנביאים בימי מלכי יהודה וישראל אשר נזכרו בספר מלכים, ויכללו ג"כ ספרי הכתובים הנזכרים באותו חלק השני שזכרתי, לפי שחוברו ונכתבו ברוח הקדש מאותם המלכים ובזמניהם:

ולאומר שיאמר מדוע לא נכתבו הנבואות כלם ודברי רוח הקדש מהנביאים והכתובים בתוך ספורי המלכים אשר היו בימיהם? כמו שנכתבו נבואות שמואל וגד ונתן ואליהו ואלישע ושאר הנביאים הנזכרים בספר שמואל ובספר מלכים כל אחד במקומו ובזמן המלך אשר נבא אז, ולמה יוחדו ספרים בפני עצמם לנבואות הנביאים האלה ישעיהו וירמיהו וזולתו? וכ"ש עובדיה ויונה ושאר הנביאים אשר לא נמצאו מהם כי אם נבואות מועטות, ויוחדו אליהם עם כל זה ספרים בפני עצמם ולא יוחדו כן ספרים לנבואות שמואל וגד החוזה ונתן הנביא ואלישע ובאו דבריהם מפוזרים בתוך הספורים?

ואני אשיב לזה, שלא נכתבו הנבואות והשירים ומאמרי החכמה ההמה אשר באו בספרי הנבואות ובספרי תהלות דוד וחכמת שלמה בתוך הספרים ובספורי המלכים אשר קרו בימיהם לשתי סבות. האחת כדי שלא תכבד העבודה על המעיינים, ולא יוכלו להשיג אמתת הספורים במה שיכנס ביניהם מאורך הנבואות ורבוי השירים וגודל המאמרים המדעיים אשר יבואו בתוכם, ולכן בחרו לכתוב הספורים בפני עצמם מחוברים ונמשכים זה אחר זה מבלי הפסק, ועשו ספרים בפני עצמם מנבואות הנביאים בימים ההם וספר מיוחד לשירי דוד וזקניו, וכן יוחדו ספרים למדברים ברוח הקדש אשר דברו באותו זמן כפי חומר הדברים וחלוף הדרושים. והסבה השנית היא שד' הספרים האלה, ר"ל יהושע ושופטים שמואל ומלכים יוחדו בעצם וראשונה לספורי השופטים והמלכים וקורותם, ולזה לא באו בהם מהנבואות כי אם המתיחסות לעניני אותם השופטים והמלכים ולספוריהם, כי להיותם הכרחיות לידיעת הספור, היה ראוי ומחוייב שיתחברו עמהם ויבאו בתוכם, וכן ספורי הנביאים במה שאין בו נבואה, וספורי נסים אשר עשו בזמן המלכים מאשר לא היו בהן נבואות באו ג"כ בתוך הספורים מהצד שיתיחסו כלם למלכים ההם, אמנם שאר הנבואות אשר נבאו הנביאים במה שאינם מתיחסות לספורי

המלכים ואינם הכרחיות להכתב שמה לא באו בתוכם, והושמו ספרים בפני עצמם, בין שיהיו נבואות רבות או מועטות, להיות הגדת העתידות או ענינים מתיחסים לנביאים ההם עצמם ונבואותיהם ונבואות האומות, ואינם ממין ספורי המלכים ועניניהם: הנה נתבאר מכל זה מדרגת ארבעת הספרים האלה יהושע שופטים שמואל ומלכים וזמן חבורם, והוא מה שרציתי לבאר במחקר הראשון הזה, ויושלם ענינו עוד במחקר השני שיבא:

המחקר השני הוא בידיעת ארבעת סבות הספרים האלה, הפועלת והצוריית החומריית והתכליתיית, יען וביען היה הדבר נודע בשלמות (כמו שזכר החוקר) כאשר יודעו סבותיו והתחלותיו הקרובות מאלו והרחוקות, ולהיות הסבה התכליתיית היא הקודמת במחשבה לכל שאר הסבות, אבאר ראשונה מה הוא התכלית בארבעת הספרים האלה יהושע שופטים שמואל ומלכים, אם התכלית הכולל בהם, ואם המיוחד האחרון באחד מהם. אחרי זה אחקור בפועל, ר"ל מי היה הכותב והמחבר הספרים האלה, ואם היה בכלל כותב ומחבר אחד או היו הכותבים והמחברים רבים כמספר הספרים, ומי הם אלה. ואח"כ אבאר צורתם, ר"ל אם היה מדרגתם מדרגת ספרי הנביאים או מדרגת הספרים הנכתבים ברוח הקדש, ולמה יבדלו אלה מאלה, ומה הם הבחינות אשר מפניהם היו הספרים האלה מכלל הנביאים ואינם מכלל הכתובים, ואחריו אבאר חומרם, ר"ל החומר הכולל לספרים האלה ארבעתם ונושאם. והנה אקדים הדברים האלה לפי' הספרים להיותם דברים מועילים והכרחיים בהבנתם:

ואומר אם בענין התכלית, שהתכלית הראשון הכולל לארבעת הספרים האלה, היא ללמדנו תועלות ולמודים מועילים בידיעת ההשגות האמתיות ובלמוד המדות והתכונות המשובחות, כפי מה שיורו ספוריהם, ותכלית אחר כולל להם, הוא בידיעת ימות עולם שנות דור ודור, כי אין לנו דרך לדעת מספר השנים אשר עברו כי אם משנות השופטים והמלכים, להיותם נמשכים זה אחר זה מבלי הפסק כמו שאבאר אחרי זה בספר שופטים בעזרת האל. ואם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו השתדלו להקיף ולדעת שנות הראשונים וגבולי הימים דור אחרי דור כדי לדעת תקופות הימים ומספר שנותיהם, אף כי בני ישראל (המושרשים באמונת חדוש העולם הכללי הרצוני) שראוי שידעו ויבינו הסתעפות הדורות מתחלת הבריאה עד גלות ירושלם ועד כי יבא שילה ולו יקהת עמים. ולזה היה מההכרח שימנו שנות השופטים והמלכים וספורי ענייניהם, כדי שמהם נעמוד על שנות העולם. והתכלית המיוחד בספר יהושע, הוא להעיד שכל הייעודים האלקיים אשר ייעד הקב"ה ע"י האבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב ועל ידי משה אדוננו ע"ה

בכבוש הארץ הנבחרת וירושתה (כמו שנכתב בספר תורת אלקים) כלם נתקיימו ויצאו לפועל לא חסר דבר, ולכן נכתב ספר יהושע להודיע הכנסת ישראל לארץ וכיבושה וירושתה וחלוקה, וכבר העיד יהושע בדבריו לישראל בסוף ימיו על התכלית הזה, אמר (יהושע כ"ג יד) וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר דבר ה' אלקיכם עליכם הכל באו לכם לא נפל ממנו דבר אחד. והיה תכלית שאר הספרים השלשה, לספר שאחרי מות יהושע, אם בימי השופטים ואם בימי המלכים, פעמים היו בני ישראל רעים וחטאים לה' מאד, קם העם וזנה אחרי אלקי נכר הארץ, ומפני זה הלכו בלי כח לפני רודף, זנח ישראל טוב אויב ירדפו, ופעם היו שבים עד ה' ויזעקו אל ה' בצר להם ואז ממצוקותיהם יצילם ונפלו אויביהם לפניהם לחרב, וכל זה ממה שיורה כי יש אלקים שופטים בארץ, וכל דברי אדון הנביאים ע"ה וייעודיו נתקיימו אם בענין השכר ואם בענין העונש כפי הכנת המקבלים. וכבר העיד על זה יהושע בדבריו ג"כ שם אמר (שם כ"ג ט"ו) והיה כאשר בא עליכם כל הדבר הטוב אשר דבר ה' אלקיכם אליכם כן יביא את כל הדבר הרע עד השמדו אתכם מעל האדמה הטובה אשר נתן ה' אלקיכם לכם: הנה זה הוא התכלית המכוון בשלשת הספרים האלה שופטים שמואל ומלכים, ר"ל שבספר שופטים יספר מה שקרה לישראל מהטוב והרע כפי מעשיהם בימי השופטים, ובספר מלכים ספר זה הענין בעצמו, ר"ל מהשכר והעונש אשר בא עליהם בימי המלכים עד גלות ישראל מעל אדמתם. ואמנם במה יובדלו השופטים מהמלכים, הנה יבא ביאור וחקירה מספקת עליו בהקדמתי לפירוש ספר שופטים בג"ה: אבל ראוי שנשאל שאלה בזה והיא, מה היה ענין ספר שמואל? כי מה שספר בו מעניני עלי ושמואל היה ראוי שיביאהו עם שאר השופטים אשר יוחד ספר אחד אליהם, ומה שבא בו מספורי שאול ודוד היה ראוי שיכללהו עם המלכים אשר יוחד אליהם ספר אחד, ולא יהיו א"כ לנו כי אם ספר שופטים וספר מלכים לבד. אבל התשובה לדעתי בזה הוא כי יוחד ספר שמואל למעלתו ולמעלת דוד המלך ע"ה, ולכן בין ספר שופטים וספר מלכים היה הספר הממוצע ביניהם ספר שמואל, לפי שיוחד לספורי שופט אחד השלם שבשופטים שמואל הנביא ע"ה ומלך אחד השלם שבמלכים דוד עבד ה', וכדי להגיד עניני השופט השלם שמואל, הוצרך להגיד בצדו ענין עלי שקדם אליו, לפי ששמואל הקים האל ית' בחיי עלי לשופט על ישראל ומת עלי אחרי היות שמואל שופט בחייו. וכן הביא קודם לספורי דוד ענין שאול שמלך לפניו ונמשח דוד בחייו למלך ומת שאול אחרי היות דוד בחייו משוח מלך. הנה א"כ בענין הזה נתדמה שמואל השופט לדוד המלך בערך עלי ושאול הקודמים אליהם במשפט ובמלכות, ולפי

זה היה ספר שמואל כנקודה אשר באמצע הקו, שהוא תכלית החלק הקודם וסופו והתחלת החלק המתאחר וראשיתו, כי שם ספר תכלית השופטים והוא מזה הצד סוף ספר שופטים, ויספר התחלת המלכים והיה מזאת הבחינה ראש והתחלה לספר מלכים, והספר הזה (ר"ל ספר שמואל) הוא המורכב משניהם מהשופטים והמלכים. ואמנם למה נקרא הספר ההוא ספר שמואל אחקור עליו בהקדמתו. ואם תשאל מדוע התחיל ספר מלכים בפרשת והמלך דוד זקן? והיה ראוי שיהיה ג"כ הספור הזה מספר שמואל אשר יוחד לעניני דוד, וישלים שם ספורי ענייניו עד מותו, ויתחיל ספר מלכים מהתחלת עניני שלמה וספוריו? אני אשיבך כי מפני שבאותה פרשה (מלכים א א׳:א׳) והמלך דוד זקן בא בימים וגו' נזכר שהמליכו את שלמה, התחיל בה ספר מלכים, לפי שכל עניני שלמה ומה שנמשך אחרי המשחתו בכל ישראל יוחס לספר מלכים, ונשאר בספר שמואל כל עניני דוד במה שהוא מלך, כי מה שהיה לו אחרי המלכת שלמה כבר נמנה בזמנו של שלמה. והנה זהו אצלי ענין הספרים הארבעה האלה כלם, שהיתה התחלתם מעת היות וצמיחת ירושת ישראל וכבודם בהכנתם לארץ שהגיד בספר יהושע ועד עת ההפסד והחרבן והגלות ממנה שנזכר בסוף ספר מלכים כמו שאמרתי, והוא מה שראיתי לבאר בענין תכלית הספרים האלה בכלל ובפרט:

ואמנם הפועל, רוצה לומר מי היה הכותב והמחבר הספרים האלה, הנה חכמינו ז"ל בבבא בתרא פ"ק (דף י"ד ע"ב) חקרו על זה בכלל, אמרו שם ומי כתבן? משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב. יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה. שמואל כתב ספרו וספר שופטים ורות, דוד כתב ספרו שהוא תהלים ע"י עשרה זקנים ואלו הן, אדם הראשון ומלכי צדק ואברהם ומשה והימן וידותון ואסף ושלשה בני קרח. ירמיהו כתב ספרו וספר מלכים ומגילת קינות. חזקיהו וסיעתו כתבו ישעיהו משלי שיר השירים וקהלת. אנשי כנסת הגדולה כתבו יחזקאל ותרי עשר נביאים ודניאל ואחשורוש. עזרא כתב ספרו וייחוס דברי הימים עד לו, מסייע ליה לרב דאמר רב יהודה אמר רב לא עלה עזרא מבבל עד שייחס עצמו ועלה. ומאן אסקיה? נחמיה בן חכליא וכו'. הנה ביארו חז"ל בזה המאמר שיהושע כתב ספרו, ושמואל כתב ספר שופטים וספרו ורות, וירמיהו כתב ספר מלכים. והקשו שם יהושע כתב ספרו? והא כתיב (יהושע כ"ד כ"ט) וימת יהושע, דאסקיה אלעזר. והא כתיב (שם כ"ד ל"ג) ואלעזר בן אהרן מת? דאסקיה פינחס וזקנים וכו'. וכאשר עיינתי בפסוקים ראיתי הדעת הזה שיהושע כתב ספרו רחוק מאד, לא בעבור מה שנאמר בסופו וימת יהושע (שהוא לבד הספק אשר התעוררו אליו בגמרא), כי אם בעבור הכתובים שיעידון יגידון שלא כתבם יהושע, אמר בהקמת האבנים בתוך

הירדן (שם ד' ט') ויהיו שם עד היום הזה, ואמר בענין המילה ויקרא את שם המקום ההוא גלגל עד היום הזה, ואמר בעכן (שם ז' כ"ו) על כן קרא למקום ההוא עמק עכור עד היום הזה, ובגבעונים נאמר (שם ט' כ"ז) ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה' עד היום הזה, ואמר (שם י"ד י"ד) על כן היה חברון לכלב בן יפונה הקניזי לנחלה עד היום הזה, ובנחלת בני יהודה אמר (שם ט"ו ס"ב) ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יוכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם עד היום הזה, וכן נאמר בנחלת אפרים (שם ט"ז י') וישב הכנעני בקרב אפרים עד היום הזה ויהי למס עובד, ואם יהושע כתב כל זה איך יאמר בהם עד היום הזה? והנה הכתיבה היתה סמוכה לעשיית הדברים ההמה, וכח מאמר עד היום הזה יורה בהכרח שנכתב זמן רב אחרי שקרו הדברים. עוד תמצא בנחלת בני דן שאמר שם (שם י"ט מ"ה) ויצא גבול דן מהם ויעלו בני דן וילחמו בלשם, וידוע שזה היה בימי פסל מיכה באחרית השופטים, וזו טענה מכרעת שלא נכתב המאמר הזה כי אם שנים רבות אחרי מות יהושע, והוא המוכיח שלא כתב יהושע את ספרו. וכן יורו הכתובים ששמואל לא כתב ספרו בזה הדרך עצמו, כי שם בענין הארון בארץ פלשתים שהיה בימיו נאמר (שמואל א' ה' ה') על כן לא ידרכו כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון באשדוד עד היום הזה, ונאמר ג"כ כשהשיבו הפלשתים את הארון (שם ו' י"ח) ועד אבל הגדולה אשר הניחו עליה את ארון ה' עד היום הזה בשדה יהושע בית שמש, ואם היו הדברים האלה בימי שמואל איך אמר עד היום הזה שיורה אורך הזמן? ועוד תמצא כאשר בא שאול אליו לשאול על דבר האתונות אמר שם (שם ט' ט') לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הרואה כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה, וזה הפסוק מורה בהכרח שלא כתבו שמואל כי שאול בימיו היה, ואיך יאמר עליו לפנים בישראל כי לנביא היום יקרא הרואה? אבל יורה זה בחיוב מבואר שנכתב זמן רב אחרי מות שמואל ששנו המנהגים. עוד תמצא שאמר (שם ז' ב') ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה, ואם זה כתב שמואל שהיה בימיו, איך יאמר שישב הארון שם עשרים שנה? והנה בימי שמואל לדעת חז"ל סדר עולם פ' י"ב לא ישב שם הארון כי אם י"ג שנה ואחרי מותו שבע שנים נעלה משם ע"י דוד המלך ע"ה. ובדוד אמר ג"כ (שם כ"ז ו') ויתן לו אכיש ביום ההוא את צקלג לכן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום הזה, והנה בימי שמואל לא היו מלכים על יהודה לבד. ובענין עוזא נאמר (שמואל ב' ו' ח') ויקרא למקום ההוא פרץ עוזא עד היום הזה, ואי אפשר לומר שנתן הנביא או גד החוזה כתבו זה, לפי שהיה בימיהם ואיך יאמר עד היום הזה? הנה כל מה שאמרתי יורה ששמואל ג"כ לא

כתב ספרו. ומפני זה כלו חשבתי אני, שיהושע לא כתב ספרו, אבל שמואל הנביא כתבו וכתב ג"כ ספר שופטים, ולזה לא תמצא שנאמר ביהושע שכתבו, כמו שהעידה התורה על משה רבינו עליו השלום באומר' (דברים ל"א ט') ויכתוב משה את התורה הזאת ואמר (שם ל"א כ"ד) ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תומם, והנה הכתוב ספר בסוף ספר יהושע שכתב את כל הדברים ההם אשר דבר לעם. ואם היה שהוא כתב ספרו איך לא העידו הכתוב ג"כ, אבל הוא כמו שזכרתי, שמה שכתב יהושע העיד עליו הכתוב, ומה שלא כתב לא העידו הכתוב, ולהיות ספר יהושע נכתב על ידי שמואל, לכן אמר כדברים ההם אשר זכרתי, עד היום הזה. וזכר כבישת לשם על ידי בני דן, לפי שכבר עבר הכתוב בזמן כתיבת הספר. ואמנם מה שאמר שם בפסל מיכה (שופטים י"ח ל') עד יום גלות הארץ, אין פירושו על גלות ישראל הכללי, כי אם על גלות הארון אשר לקחו פלשתים במלחמה שהיה בימי שמואל, כמו שאפרש במקומו. ואל תתמה על אשר נטיתי מדעת חז"ל בזה, כי גם בגמרא לא הסכימו בדברים האלה, וחלקו שם, אם משה כתב ספר איוב, ואם כתב יהושע שמונה פסוקים מהתורה? ואחרי שחז"ל עצמם ספקו בקצת המאמר, אינו מהבטל שגם אני אבחר בקצתו דרך יותר ישר ונאות כפי טבע הפסוקים ויושרם: ואמנם ספר שמואל מי כתבו? הנה מלבד מה שכתבו בו חז"ל (כמו שאמרתי) הנה בדברי הימים נאמר במיתת דוד (ד"ה א כ"ט כ"ט) ודברי דוד המלך הראשונים והאחרונים הנם כתובים על דברי שמואל הרואה ועל דברי נתן הנביא ועל דברי גד החוזה וגומר, וזה יורה ששמואל כתב ספרו והשלימו נתן וגד כדבריהם ז"ל. ואפלא מחכמינו איך לא הביאו הפסוק הזה לחזוק דעתם, והנכון אצלי בדבר הזה הוא, ששמואל כתב הדברים שקרו בימיו, ונתן הנביא כתב גם כן בפני עצמו, וגד החוזה כתב גם כן בפני עצמו כל אחד מהם כל מה שקרה בימיו, ושהכתובים האלה ירמיהו הנביא קבצם וחברם יחד וסדר הספר כלו על פיהם, שאם לא כן מי קבץ המאמרים ההם בהיותם מפועלים מתחלפים? שהכתוב לא אמר שכתבו הנביאים ההם דבריהם זה אחר זה, כי אם שכל אחד כתב ספר בפני עצמו. וידמה שירמיהו כאשר רצה לכתוב ספר מלכים, הבין ספר שמואל הקודם אליו, והוא קבץ מאמרי הנביאים הנזכרים בספר, ואין ספק שהוסיף בו דברים לביאור המאמרים כפי מה שראה, וזהו אומרו, עד היום הזה, והוא היה מה שכתב לפנים בישראל וגומר, כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה, ושאר הפסוקים אשר זכרתי שיורו איחור הזמן, כלם היו מפעל המתקן והמקבץ ע"ה. ואם תרצה לומר שיהושע כתב ספרו להסכים עם דברי חז"ל, אמור מעתה שירמיהו ג"כ או

שמואל קבץ המאמרים ההם ותקנם על ספר, והוא אשר הוסיף עליהם כיד אלקיו הטובה כמו שאומר בספר שמואל. וזהו מה שרציתי לבאר בענין הפועל וכותב הספרים האלה: ואמנם בצורת הספרים האלה ארבעתם, כבר כתבו חז"ל שהם מכלל הנביאים, ואינם מכלל הספרים הנכתבים ברוח הקדש, והיתה א"כ צורתם נבואה גמורה, ואני בספר מחזה שדי אשר עשיתי, הפלגתי החקירה בענין הנבואה ורוח הקדש, ובמה תבדל המדרגה הנבואיית ממדרגת רוח הקדש, האם היה ההבדל בבחינת הנותן והמשפיע, או בבחינת המקבל אותו, או בבחינת השפע עצמו? וזה אם בכמותו או באיכותו, או בביטול החושים והשתמשם? כי היה הדרוש הזה עמוק עמוק מי ימצאנו, ולא מצאתי ממנו דבר כי אם לרב המורה (דף קי"ג) באותו פרק מ"ה ח"ב אשר זכרתי, וגם שם באו דבריו בקצור מופלג ובלתי מספיקים, ומצאתי להרמב"ן בפירוש לתורה (פר' בהעלותך קי"ד ע"א) דברים בזה יראה שהם סותרים לדעת הרב המורה, וראוי א"כ שנדע באמת דעתם ודעת חז"ל אצלם באמתת רוח הקדש, ושם חקרתי בזה בכלל ובפרט במדרגת כל ספר מן הספרים מה שחייב טבע הדרוש, ואין זה מקום החקירה הזאת ומה שראוי שנדע בזה עתה הוא מאי זו בחינה היו הספרים האלה נביאים?

ואומר שהיתה צורת אלה הספרים נבואיית משלשה בחינות. האחת מפאת האומר שהיה נביא, כי שמואל וירמיהו וזולתם מהנביאים היו ספריהם במדרגת הנבואה מצד שחוברו ונכתבו ע"י נביאים. והבחינה השנית מאשר בא הצווי האלקי לנביא שיכתוב כל ספר מהם, ואחרי שנכתבו אלה הספרים על פי ה' ובמצותו היתה מדרגתם נבואיית. והבחינה השלישית היא במה שהאל ית' בשפע נבואתו הודיע לנביאים דברים רבים שלא היו נודעים בישראל, כדי שיכתבו אותם בספריהם, וזה במחשבות האומות ומלכיהם ודבריהם ועונות בני ישראל ותשובותיהם, ושינחם ה' על הרעה אשר אמר לעשות אליהם, וכדומה לדברים האלה שלא היה אפשר לנביא שיגבילם וידעם כי אם מפי הגבורה. ואמנם אופן כתיבת הספרים ההם, ואיך ידעו הנביאים הדברים העוברים בימים הראשונים אשר כתבו על ספר, אין ספק שמצאו הנביאים דברים נכתבו באותם הזמנים בספרי דברי הימים שנזכרו בספר מלכים, והיו נכתבים אותם הדברים מאותו זמן, אם על ידי השופטים או המלכים או שאר חסידי אותם הדורות וסופרים, ומאשר היו מפוזרים ומפורדים מזה אחד ומזה אחד, והיו בהם דברים נכתבו כפי הרצון ולא כפי האמת, ומהם דברים מיותרים, כי זהו דרך הסופרים ומגידי הדברים לשבח ולגנות יותר מהראוי כפי אהבתם ושנאתם, והיה א"כ מעורב בהם האמת עם השקר והמותר עם ההכרחי, לכן נחה רוח ה' על הנביאים ההם ויצום לחבר על ספר כל הספורים

ההם בשלמות ואמת, ויאספו אליהם כל הכתבים ההם והודיעם האל ית' בנבואתו השלמת אותם הדברים ואמתתם והצדקם והבדלת האמת מן השקר וההכרחי מהבלתי הכרחי, וא"כ מעלת המחבר ומדרגתן בנבואה והצווי האלקי שבאהו על זה וההתודעות הנבואיי שיאמת הדברים ויצדקם, המה הבחינות השלשה אשר מפניהם ידענו שצורת הספרים האלה היא נבואיית. ועם מה שכתבתי בזה תוכל להשיב לשלשה ספקות אפשר שיסופקו אליך בדרוש הזה, ולא התעוררו אליהם עד הנה אחד מחכמינו חדשים גם ישנים.

הספק הראשון איך היו ספר שופטים ושמואל ומלכים מכלל הנביאים, והיה ספר דברי הימים אשר באו בו מאותם הספורים עצמם מכלל הכתובים, ואתה תראה שאין בספר דברי הימים כי אם קצת מספורי תורת משה בהתיחסות הדורות וקצת מספורי ספרי הנביאים האלה, ואם תאמר הדרוש הוא מה שישימם ממדרגת הנבואה, או רוח הקדש, למה א"כ לא היה מדרגת דברי הימים כמדרגת ספרי הנביאים האלה עצמה, ויהיו אלו ואלו כלם אם מן הנביאים או מן הכתובים?

הספק השני הוא, למה לא באו ספורי בועז ורות ונעמי בתוך ספר שופטים כשאר הספורים שנכתבו שמה? ואם היה שכבר יוחד לענין בועז ורות ספר בפני עצמו לסבה מן הסבות, יקשה למה סדרוהו חז"ל מכלל הכתובים ולא סדרוהו מכלל הנביאים, והנה ספר רות שמואל הנביא ע"ה כתבו כמו שכתב ספר שופטים, והיו בשניהם ממין אחד והזמן אשר קרו בו כלם היה אחד בימי שפוט השופטים, וא"כ מה ראו חכמינו ומה הגיע אליהם שסדרו סדר שופטים מכלל הנביאים, וספר רות מכלל הכתובים?

הספק השלישי במה שבא בספר שמואל פרשת, וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת וגו', והוא אחד מהמזמורים שבאו בספר תהלים (תהלים י"ח א') למנצח לעבד ה' לדוד וגומר, ויקשה א"כ למה בא שמה המזמור הזה לבד ולא מזמור אחר? וגם יקשה זה לפי שלא ימלט אם שנ' שחובר אותו מזמור בנבואה או ברוח הקדש, ואם היה בנבואה איך הושם בספר תהלים בתוך הכתובים? ואם ברוח הקדש איך שמוהו בכלל הנביאים ובתוך הדברים הנבואיים בספר שמואל? אף כי דהע"ה לא היה נביא על דרך האמת:

ואומר בתשובת הספק הראשון, שהספרים האלה ארבעתם יהושע שופטים שמואל ומלכים, היה ראוי שימנו מכלל ספרי הנביאים מהבחינות השלשה שזכרתי, ואין כן ספר דברי הימים, כי לא היה מחבר אותו נביא, אבל עזרא ונחמיה חברו אותו, כמו שאז"ל, ולפי שהמה היו מדברים ברוח הקדש ולא נביאים, היה ראוי שימנה אותו הספר אשר חברו מכלל הכתובים ולא מהנביאים (והיא הבחינה הראשונה) גם לא בא אליהם

צווי אלקי לחברו, כי לא היו נביאים ולא דבר האלקי ית' עמהם (והיא הבחינה השנית) וגם לא קבלו בנבואה הענינים אשר כתבו בו (והיא הבחינה השלישית) אבל הם חברו אותו ספר כפי מה שהיה מקובל אצלם מהדברים ההם ומה שמצאו בספרי הנביאים ובכתובים אשר היו בתוכם, וכוונו ג"כ להוסיף ולשנות דברים בספורים שבאו בספרי הנביאים על צד הביאור ולהטיב הבנתם, ולהודיע שהיו לאנשים הנזכרים שמה שמות אחרים זולת מה שבאו בספרי הנביאים שנו השמות, כמו שיתבאר בפירוש הפסוקים, ולוה אותם העזר האלקי באופן כתיבתם למצוא דברי חפץ וכתוב יושר אמרי אמת, ולכן היה הספר הזה מכלל הכתובים ולא נמנה בנביאים והותר בזה הספק הראשון: ואמנם מגלת רות לא נכתבה בתוך ספר שופטים ולא נמנה מכלל הנביאים, לפי שספר שופטים יוחד בעצם וראשונה לספורים הכוללים שקרו לישראל ולשופטיהם בימים ההם מימות יהושע עד שנולד שמואל, ואין ספק שקרו באותם הזמנים ענינים פרטיים לאנשים מיוחדים מישראל ולא נזכרו באותו ספר, לפי שהיתה הכוונה בו לבד לספר הדברים הכוללים לא הפרטיים, אבל כאשר שמואל משח את דוד למלך על ישראל חפש אחרי משפחתו ובית אביו, ולכבודו עשה ספר רות לספר בו שורש ישי אשר עומד לנס עמים והסתעפות יחוסו, ולהגיד שהיה ממשפחת רם, ושבועז ראש משפחתו היה נגיד ומצוה לאומים, וכמו שאחז"ל (בבא בתרא פ"ה דף צ"א ע"א) שבועז היה אבצן שופט ישראל. ולפי שבעשותו מגלת רות היה כבר נשלמה כתיבתו של סופר שופטים, עשה ספר רות מגלה בפני עצמה, וגם להיותו ספור פרטי לא היה ראוי שיכנס בספר שופטים המיוחד לספורים הכוללים. ולפי שעשה זה שמואל מעצמו לכבוד דוד ולספר יחוסו בלי צווי אלקי, ולא ספר מה שכתב בזה מאת ה' בנבואה, כי אם כפי המקובל אצלם, קבלו חז"ל שנכתב ברוח הקדש ולא בנבואה, ולכן שמוהו מכלל הכתובים כפי מדרגת הרוח אשר חובר בו לדעתם ז"ל. ולי אני עוד בזה סבה שנית והיא, שאף שנודה שהיה ספר רות ממדרגת ספר שופטים, ושנעשה בנבואה בצווי והתודעות אלקי כשאר ספרי הנביאים, הנה היתה כוונת שמואל בחבורו לכבוד דוד כמו שאמרתי, ולכן חז"ל ראו לחברו לספר תהלים אשר כתב דוד, כדי להודיע ייחוסו, ולצורך אותו הסמך הושם בכתובים, עם היותו ממדרגה נבואיית. וכבר העירו חז"ל על זה בפ"ק דבבא בתרא (דף י"ד ע"א) אמרו סדרן של כתובים רות תהלים איוב משלי קהלת שיר השירים קנות דניאל אסתר עזרא ודברי הימים, הנה שמו רות בראשיתם מהסבה שזכרתי, להיות ספור בועז סמוך לתהלות דוד אשר בא מזרעו, והותר עם זה הספק השני. ואמנם למה נכתבה בספר שמואל השירה אשר דבר דוד לה' בהיותו אחד מהמזמורים אשר חובר ושנכתבה

בספר תהלים שהוא הספק הג'? אחשוב שהיתה הסבה בזה, לפי שמלחמות ה' רבות נלחם דוד המלך ע"ה, וכאשר היה זקן ובא בימים ולא יוכל עוד לצאת ולבא במלחמות, אחרי רבוי הצלחותיו וה' הניח לו מסביב נתן בכלל שבח והודאה לאל ית' אשר גמלו כרחמיו וכרוב חסדיו והושיעו בכל מלחמותיו מאויביו, ומפני זה הביא כותב הספר אחרי השלמות ספורי המלחמות כלם פרשת וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת, לא כערך שאר המזמורים, כי אם להיות השירה כוללת על כל הגבורות והתשועות, ולזה הובאה שמה ולא הובא מזמור אחר פרטיי, ואף שנאמר שהיתה השירה הזאת שגורה בפי דוד לאומרה בכל תשועה ותשועה שהושיעו השם, הנה מפני כללותה והיותה נאמרת בכל יום ויום שעזרו השם והושיעו מאויביו, ראה כותב הספר להביאה שמה בבחינת כללותה ומעלתה זאת, ולא עשה כן לשאר השירים והמזמורים להיותם פרטיים ואמרם בזמן מיוחד. ואין ספק שהשירה ההיא ברוח הקדש נאמרה, וכן הפרשה הנמשכת אליה ואלה דברי דוד האחרונים וגו', ובאו שמה לסבה שאבאר שם בפירושם, אבל לא יתחייב שכל הדברים שנאמרו וסופרו בספרי הנביאים יהיו נאמרים בנבואה מהאומר אותם, כי שם נזכרו גם כן דברי המלכים והכהנים והיועצים ושאר האנשים מהאומה ומיתר העמים ולא היו כלם נביאים ולא דבריהם נבואה, אבל הנביא כותב הספר כתב הענינים הספוריים והדברים שאמרו אחרים, אם ברוח הקדש או בנבואה או בדרך שכל או בדרך קללה או באפן אחר, כפי מה שיביא סדר הספור וצרכו. ואמנם למה באו חלופים בשירה ההיא ממה שזכר כאן למה שהביא בספר תהלים? אם היה האומר אחד ואם נעשה בספר תהלים בסוף ימי דוד או קודם לזה? הנה אדבר בו בפי' השירה ההיא בע"ה דבור מספיק ונאות, יעויין משם בפרשה הכ"ד מספר שמואל, ועם זה הותר הספק השלישי. וכבר יספק ג"כ ספק רביעי, במה שסדרו חז"ל מגלת קינות אשר חברה ירמיהו בכלל הכתובים ולא שמוה מכלל הנביאים, עם היות ירמיהו שכתב ספרו הוא אשר כתב ספר קינות גם כן ובספרו ספר שעשה המגלה ההיא, ויקשה א"כ למה לא נכתבו הקינות בתוך ספר ירמיהו ויוחדו בספר בפני עצמו? כ"ש שיסדרו אותה המגלה בתוך הכתובים שלא נכתבו מידי הנביאים, אבל זה הספק אינו מתיחס למקום הזה, לפי שאין מגלת קינות מיוחסת לארבעת הספרים האלה אשר אני בפירושם, כי אם לספר ירמיהו, ולכן לא אתעסק בו בכאן. ובחבור הנזכר אשר לי חקרתי עליו עם שאר הדרושים האלה, הנה זהו מה שראיתי לחקור בכאן בענין צורת הספרים האלה כלם:

ואמנם בחומר הספרים האלה אומר שהחומר הכולל בהם הוא הספור והגדת הדברים אשר קרו בימים ההם, והנושא העצמי הראשון הזה הוא סוג כולל בהם, והוא יתחלק

לתשעת מיני הספורים אשר באו בהן, מין ספור הנבואות שנבאו נביאים באותם הזמנים, ומין ספור הנסים והנפלאות אשר עשה האלוה ית' בימים ההם, ומין ספור העונות והפשעים חטאות הצבור והיחיד אשר עשו בזמן זמן מהם, ומין ספור העונשים והרעות אשר מצא אותם, ומין ספור המוסר והתוכחות אשר הוכיחו לישראל שופטיהם כהניהם ונביאיהם, ומין ספור התשובה והתפלה העבודה האלקית אשר עשו בשובם אל ה', ומין ספור התשועות וההצלחות אשר קבלו מהאל ית' בחסדיו, ומין ספור השירים והתשבחות אשר נתנו לאלקים כעל כל אשר גמלם ורב טוב לבית ישראל, ומין הספורים הפשוטים אשר אין בהם לא טוב ולא רע לא שכר ולא עונש, כהסתעפות הדורות ומה שידמה לזה, והם מהכרח הספור, וזהו מה שרציתי לומר בחומר הספרים האלה. אבל הנה נשאר למספק שיספק על זה כלו שאמרתי בארבעת סבות הספרים האלה, עוד שלשה ספקות עצומות:

הספק הראשון הוא, כי אם היה שהספרים האלה הארבעה יוחדו לספורים והגדות, ושאר ספרי הנביאים יוחדו להגדת העתידות וזכרון הנבואות אשר נבאו, א"כ איך בתוך ספר ישעיהו בא באורך רב הספור הגדול, איך עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה, וענין רב שקה, ותפלת חזקיהו עליו, ומכת השם במחנה מלך אשור, ושחלה חזקיהו אחר זה, ותפלתו ותוספת ימיו, וששלח לו מלך בבל ספרים ומנחה ומה שנמשך עליו? והספור הזה כלו כבר בא בספר מלכים מלה במלה, ומה התועלת בהשנות והכפל הדברים ההם, ולמה לא סופרו ג"כ בספר ישעיהו ספורים אחרים זולת זה? ואיך בא בתוך הנבואות ספור המאורע ההוא שאינו נאות לאותו מקום? ובזה הדרך עצמו תמצא בסוף ספר מלכים, ספור חרבן ירושלים ושריפת בית קדשנו ותפארתנו וגלות ישראל, והריגת גדליה בן אחיקם, והספור הזה עצמו כתב ירמיהו בספרו בסוף, ויקשה זה מאשר לא היה נאות הספור ההוא לספר ירמיהו, אשר יוחד לזכרון נבואתו לבד? ויקשה ג"כ למה נשנה שמה, אחרי שבסוף ספר מלכים בא מלה במלה, כ"ש בהיות כמו שכתבו חז"ל, שירמיהו כתב ספרו וספר מלכים, וכתב א"כ ירמיהו אותו ספור שתי פעמים בשני ספריו אלה ללא צורך? וקשה עוד מזה שאתה תמצא בספר ירמיהו הספור הזה עצמו שנית פעם אחרת בסופו, ונזכר א"כ הספור הרע הזה שלשה פעמים והוא זר מאד? ומה שראיתי לומר בתשובת זה הוא, כי ספורי חזקיהו שבאו בספר מלכים ובספר ישעיהו לא באו בשניהם מבחינה אחת ולתכלית אחד, אבל באו מבחינות שונות ולתכליות מתחלפים, וזה בספר מלכים כתב ירמיהו הנביא ע"ה הספור ההוא כלו, להודיע עניני המלך חזקיהו וקורותיו, יען היה הספר ההוא מיוחד לספורי המלכים והגדת עניניהם. אמנם בספר ישעיהו ראה

חזקיהו וסיעתו (שכתבוהו כפי קבלתם ז"ל) לספר הנבואות אשר נבא ישעיהו הנביא כלם, וראו שהיה בלתי ראוי שישמטו ויעזבו הנבואות אשר נבא על ביאת סנחריב ועל מחלת חזקיהו ויתר הדברים, להיותם נבואות עצומות יורו על שלמותו ודבקותו באל ית', וכי לא נפל מכל דבריו ארצה, ומפני שהיו צריכין אל זכרון אותם הנבואות למעלתם, ולהשלים קבוץ נבואותיו כמו שאמרתי, כתבו הספורים ההם לא מפאת עצמם, כי אם להגיד הנבואות אשר נבא הנביא עליהם, שלא יתכן הגדתם כי אם אחרי הצעת הספורים שהיו נושאים להם, ולכן היו התחלות הדברים שם פרשת (ישעי' ל"ה ג') חזקו ידים רפות וברכים כושלות אמצו וגו', שיעדם על מה שיהיה, והבטיחם שלא יראו ולא יפחדו, כי לא תבואם רעה בביאת סנחריב, ואחרי אותה הפרשה באה הספור, ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב וגו', וזכר הנבואות שאמר ישעיהו עליו וכי קויימו בשלמות, וכן הביא ספור חולי חזקיהו, להגיד שישעיהו נבא עליו וכאשר התפלל אל ה' בידו שלח לו רפואות תעלה, וזכר ענין שלוחי מלך בבל שבאו אליו, להגיד הנבואה שנבא עליו ישעיהו ומה שספר בה מהגלות, ולזה בא אחרי כל זה פרשת (שם מ' א') נחמו נחמו עמי וגו', לנחמם על הייעוד הרע ההוא שנבא אז, הנה ביארתי שבאו הספורים האלה בספר מלכים לתכלית הספור, ובספר ישעיהו לתכלית הנבואות והם תכליות מתחלפים. ואמנם בספר ירמיהו באו ספורי החרבן מהבחינה הזאת ג"כ, וזה שעם היות שבאו הספורים ההם בספר מלכים כשאר הספורים, הנה עוד ראה הנביא להביאם בספרו אשר ייחד לנבואותיו לא לתכלית הספור, כי אם להודיע הנבואות אשר אמר ואשר ייעד לבא ושיצאו לפעל איש לא נעדר, וכדי להגיד אותם הנבואות הוצרך להציע אליהם אותם הספורים אשר נבא עליהם, ומפני זה תראה שלא באו בספר מלכים באותו ספר הנבואות אשר נבא, ולא באו ג"כ בספר ירמיהו הספורים ההם מדובקים כאשר באו בספר מלכים, אבל הביא מעט מן הספור והנבואה סמוכה אליו אשר נבא על הענין ההוא, וכן הביא כלו מעט מעט מתערב עם הנבואות כמו שאמרתי, להיות התכלית שמה להביא הנבואות לא זולת זה. אמנם מה שבא בסוף ספר ירמיהו ספור החרבן והגלות כלו פעם אחרת מתחלת פרשת בן עשרים ואחד שנה צדקיהו במלכו וגו' עד סוף הספר, והם ספורים פשוטים מבלי זכרון נבואות והגדת העתיד כלל. והמה עצמם הפרשיות אשר באו בספר מלכים בסוף, מועתקות אות באות בלי חלוף, האמת והסברא הישרה מורה, שהדברים ההם אינם דברי ירמיהו ולא כתב הוא הפרשיות ההם, והראיה המורה כל זה שקודם הפרשה הנזכרת בסוף הפסוקים הקודמים נאמר (ירמי' נ"א ס"ד) עד הנה דברי ירמיהו, וזה יורה שמה שאמר אחריו לא היו דבריו. וידמה שעזרא

הסופר או אנשי כנסת הגדולה באשר קבצו הספרים וסדרו ספרי הקדש זה אחר זה, ראו לכתוב בסוף ספר ירמיהו הפרשיות ההם והעתיקום מסוף ספר מלכים, והיה זה אצלי לשתי סבות. האחת כדי שידע הקורא איך היה חרבן הבית וגלות ישראל אשר נבא עליו ירמיהו באותו ספר, כדי להודיע אמות דבריו וקיום נבואותיו, ויען בספרו בא זה לשיעורין מעורב עם ייעודי נבואותיו כמו שאמרתי, ראו בדרך כלל וקבוץ לזכרו בסוף ספרו, כאומר הלא זה הוא כלל מה שנבא עליו בספר הזה ירמיהו. והסבה השנית היא כדי שתתחבר אחרי זה נבואת יחזקאל שהיה אחרי החרבן על נהר כבר בתוך הגולה, ולזה שמו בסוף ספר ירמיהו ספור החרבן להיותו הצעה לספר יחזקאל שיבא אחריו, ולא נסתפקו במה שכתב ירמיהו בתוך ספרו, להיותו מעורב עם הנבואות ולהיותו בתוך הספר, ובחרו לזכור הספור בעצמו מדובק ולהניחו בסוף הספר סמוך מה שנבא יחזקאל אחריו, הנה במה שאמרתי בזה הותר הספק הראשון הנזכר:

והספק השני הוא, כי אם היה שיוחד ספר שמואל להודיע בו ספורי דהע"ה ועניניו כלם, למה כותבי הספר לא כתבו עניניו בשלמות והשמיטו ענינים רשומים היה ראוי שיזכרו אותם, וכתבם עזרא בדברי הימים, וזה כמו הגבורים אשר באו אל דוד צקלג עוד עצור מפני שאול, וראשי החלוץ אשר באו חברונה להמליך את דוד, ומה שזכר שם שאסף דוד את בני אהרן והלויים ושסדרם למשוררים ולשוערים להעלות את ארון האלקים ומספרם, והשיר אשר עשה דוד להודות הודו לה' קראו בשמו בהעלות הארון, וכל זה לא נזכר בספר שמואל. עוד זכר שם בדברי הימים אחרי ענין גורן ארונה היבוסי (שבו נחתם ספר שמואל) ענינים אחרים יקרים מאד, והם מה שהכין דוד לבנין הבית, ומה שצוה לשלמה בנו עליו, ומספר הלויים אשר נמנו לעבודת הקדש ומחלקותם למשמרות אשר עשה דוד, ושהקהיל שרי ישראל ויקם על רגליו וידבר אליהם ענינים מעולים לבנין הבית, ונתן לשלמה בנו תבנית הבית ודברי דוד לכל הקהל, ומה שבירך את ה' ואת הקהל, ואלה הם ענינים וספורים ארוכים גדולי המעלה לא זכרם הנביא כלל בספר שמואל והוא זר מאד. ויותר זר מזה ששם בדברי הימים לא באו ספורים אחרים ממה שזכרם הנביא בספר שמואל, כעניני השופטים כלם, וכספורי עלי ובניו ושמואל הרואה, וכהמלכת שאול ועניניו ומלחמותיו כלם, והמשחת דוד, וענין גלית, ומה שרדף שאול את דוד, וכל עניני איש בשת מהמלכתו ומיתתו, ומיתת עשאל ואבנר, וענין בת שבע, וענין אמנון ותמר, וספור אבשלום כלו, ושבע בן בכרי, ולא הרעב שבא על דבר הגבעונים, כל הענינים הגדולים האלה לא זכר שמה עזרא בדברי הימים כלל, וזכר ספורים אחרים שבאו בספר שמואל נעתקים מלה במלה בקצתם שנה מלות מועטות והשמות לבד.

ויקשה א"כ מה ראה עזרא על כל זה בדברי הימים, ומה הגיע אל כותב ספר שמואל שהשמיט הדברים השלמים וכן רבים אשר זכרתי וכתב ענינים למטה מהם במעלה? אבל היתר זה עם הרחבת ביאור אנכי אערבנו מידי תבקשנו בע"ה בהקדמתי לפי' ספר שמואל שהוא המקום הראוי אליו, ולא הביאותיו הנה פן יארך הדבור בהיתרו ויכבד המחקר הזה על המעיינים:

והספק השלישי הוא, כי אם היה שכיוון הנביא ירמיהו ע"ה במצות האלקים לספר כל עניני המלכים וקורותיהם בספר מלכים, למה א"כ לא ספר עניניהם בשלמות כלם, ונסתפק בספר קצתם והשמטת קצתם? הלא תראה שבספור כל מלך ומלך (בין ממלכי יהודה ובין ממלכי ישראל) אומר הכתוב שיתר דברי המלך ההוא וכל אשר עשה וגבורותיו הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל או למלכי יהודה? וזה יורה שהיו ביניהם ספרי דברי ימים אשר נכתבו עליהם עניני המלכים כלם אחד למלכי ישראל ואחד למלכי יהודה, ושהנביא בכתבו ספר מלכים לקח משם קצת הדברים זולת קצת, ועל כן באחרית הספור יאמר ששאר עניני אותו המלך שלא כתב, הנם כתובים על ספר דברי הימים וגו', ועל כן יספק המספק, אם היו הדברים כלם נכתבים בספרי דברי הימים, מה ראה הנביא א"כ לכתוב ספר מלכים, ולמה צוה האל ית' במה שאין בו צורך? ואם ראתה החכמה העליונה שראוי היה לכתוב עניני המלכים על ספר מפי נביא, למה לא נכתבו כלם ונכתבו קצתם זולת קצתם? ומה ראה עזרא להוסיף בספר דברי הימים בספורי המלכים, יותר ממה שכתב הנביא בספר מלכים שלקח היותר מועיל וראוי, ובקצתם השמיט דברים ממה שכתב הנביא הנה, ולא ידענו אם נאמין לדברי הנביא בספר מלכים, ונחשוב שמה שהוסיף לכתוב עזרא אינו אמת, או אם נחשוב שחסר הנביא מהראוי לכתוב? ועוד תראה באותם הספורים שבקצתם לא הוסיף ולא שנה כלל, והיה מלאכת עזרא בדברי הימים כפי זה מותר ודבר בטל בזכרו מה שספר הנביא בעצמו, אבל גם היתר הספק הזה אניח למקומו, והוא להקדמת ספר מלכים שהוא מתיחס לאותו מקום ושם תמצאנו בג"ה, ולא אאריך עוד במחקר הזה השני. ואתה המעיין בדברי אלה, חליתי פניך בכל לב, תנה בני לבך במה שכתבתי בשני המחקרים האלה, קח נא את ברכתי אשר הובאת לך, ולא תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך, כי במה שזכרתי בזה עשיתי חקירה רבה בכתבי הקדש, והקפה כוללת בהם כפי הסברא הפשוטה וקוצר שכלי, והעירותי על זה חמשה עשר שאלות בספריהם, חדשים מקרוב באו אצלי, לא שערום אבותינו, וכדי שלא ימושו מפיך אזכירם פה שנית בקצור זכרון דברים ריש מלין אומר:

השאלה הראשונה מה כוונו חז"ל שחלקו ספרי הקדש אל תורה נביאים וכתובים? בהיות שמותיהם אלה אינם כפי מהותיהם, ולא כפי הפועל והמחבר אותם, ולא כפי אופן נתינתם:

השאלה השנית למה קראו החלק הראשון תורה? בהיות בה חלק הגדיי מהדברים שעברו, וחלק יעודיי ממה שהיה, וחלק תוריי מהמצות, ולמה לקחו השם מפאת המצות, ולא מפאת הבחינות האחרות?

השאלה השלישית למה לא נכתבו נבואות הנביאים כלם בתוך ספרי המלכים אשר קרו בימיהם, כמו שהיה בנבואות שמואל ונתן וגד ואליהו ואלישע ושאר הנביאים שנזכרו בתוך ספורי המלכים, ולא יוחדו ספרים לנבואותיהם?

השאלה הרביעית אם היה ראוי שיוחדו נבואות הנביאים בספרים בפני עצמם בלתי הספורים, אף שיהיו מועטות, כעובדיה ויונה ודומיהם מהנביאים, למה א"כ לא יוחדו בספרים בפני עצמם גם כן נבואות שמואל וגד ונתן ואליהו ואלישע ואחיה השלוני וזולתו?

השאלה החמישית מה היה ענין ספר שמואל? ולמה לא נכללו ספורי עלי ושמואל עם שאר השופטים בספר שופטים, וספורי שאול ודוד עם שאר המלכים בספר מלכים? ויהיו אם כן הספרים שלשה יהושע שופטים ומלכים לבד?

השאלה הששית מדוע לא באו כל ענייני דוד בספר שמואל? ולמה התחיל ספר מלכים בפרשת והמלך דוד זקן וגו', ונזכרו בספר מלכים ענינים אחרים ממנו עד יום מותו? והיה ראוי שיתחיל ספר מלכים אחרי מות דוד מעניני שלמה:

השאלה השביעית אם יהושע ושמואל כתבו ספריהם, איך אמרו עד היום הזה בענינים רבים? וזה יורה שנעשה הספר אחרי כן זמן הרבה, ואיך זכר יהושע ענין לשם שלא היה בימיו, ושמואל עשרים שנה שישב הארון בקרית יערים שנשלמו אחרי מותו?

השאלה השמינית איך היו ספר שופטים ושמואל ומלכים מן הנביאים, וספר דברי הימים מן הכתובים? בהיות הספורים שבאו בנביאים הם עצמם שבאו בדברי הימים:

השאלה התשיעית במגלת רות, אם היה ששמואל כתבה והיה מהספורים אשר קרו גם בימי שפוט השופטים, למה אם כן לא נכללה בספר שופטים? ומה היה שלא הושמה בנביאים כי אם בכתובים?

השאלה העשירית במגלת קינות, אם היה שירמיהו הנביא כתבה, למה א"כ לא באה בתוך ספרו, ואיך סדרוה חז"ל בתוך ספרי הכתובים בהיותה מהנביאים?

השאלה הי"א למה באה בספר שמואל השירה אשר דבר דוד לה', בהיותה אחד מהמזמורים שבאו בספר תהלים ושחוברה ברוח הקדש? ולמה אם כן הובאה בספרי הנביאים ולא מזמור אחר?
השאלה הי"ב למה באו בספר ישעיהו ספרי חזקיהו המלך, בהיות הספר ההוא מיוחד לנבואות שנבא ישעיהו לא לספורים, ושכבר נכתב זה בספר מלכים?
השאלה הי"ג במה שהביא ירמיהו בספרו ספורי חרבן הבית שתי פעמים, אחרי שכבר ספרו פעם אחרת בסוף ספר מלכים במלות מועתקות אות באות?
השאלה הי"ד למה בספר שמואל לא נזכרו עניני דוד כלם? ועזב הנביא דברים יקרים מענינו שזכרם עזרא בספר דברי הימים, ולמה לא נזכרו בדברי הימים ג"כ דברים גדולים שזכר הנביא בספר שמואל?
השאלה הט"ו למה בספר מלכים לא נזכרו בספורי מלכים כל הענינים שהיו בספרי דברי הימים אשר למלכים, ונזכרו קצתם ונשמטו קצתם?
ואני ברוב השאלות האלה זכרתי דעתי בהיתרם, ואת השלשת שאלות, העשירית, הי"ד והט"ו אשר הצבתי לבדנה בלי תשובות, הודעתי אל מקום פלוני אלמוני אשר שם אביא תשובותיהם, ולא נמנעתי עם זה מלזכרם הנה כי טבע הדברים הביאני אליהם, וראוי היה להעשות כך לשלמות החקירה, שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום, כי הערת הספיקות אשר עשיתי, והגדת מחשבותי וסברתי בהיתרם כפי חומר הדרוש לא דבר רק הוא מכם, ואיש אחד איש אחד אשר נגע אלקים בלבו רוח חכמה ובינה רוח דעת ויראת ה' פתחין לו להכניס ידו בדרושים האלה, והרשות בידו להתעסק בזאת החקירה אם יבקשנה ככסף, ובמה שהבינותי בזה ישמע חכם ויוסף לקח, וכמאמר ראש הפילוסופים (אריסט"ו) בספר השמים והעולם, עלינו להודות לראשונים המתחילים בחקירות, כי עם שלא עמדו על האמת הנה עמדו על הערת הספק, ולולא היו הם המתחילים בחקירה, לא היינו האחרונים משלימים אותה:
ואחרי ההצעה הכוללת הזאת והמחקרים האלה, הנה אנכי בא אליך בעב עיוני לפרש ארבעה ספרים האלה יהושע ושופטים ושמואל ומלכים כפי סדרם, ולהקל מעלי המלאכה המרובה הזאת ולהטיב ההקפה בספוריהם, ראיתי לחלק כל ספר וספר מהם אל פרשיות, אבל לא יהיו ארוכות וגדולות כמו שעשאם הרלב"ג ז"ל, שכלל כל ספר יהושע בארבעה פרשיות, וספר שופטים בה' פרשיות, וספר שמואל בה' פרשיות אחרות, וגם לא יהיו קטנות וקצרות כמו שעשאם החכם גירונימ"ו, אשר העתיק ספרי הקדש לנוצרים, שעשה בספר יהושע כ"ד פרשיות, ובספר שופטים כ"א פרשיות, ובספר

שמואל ל"ה, אבחר דרכם בהבדל הפרשיות, ולא אהיה מתכוין לא למעלה ולא למטה, אלא בדרך אמצעי מתיחס כפי חומר הדרושים והבדל הספורים, ובתחלת כל ספר עשיתי מפתח לפרשיותיו, בביאור דרוש הפרשה וחומרה והתחלתה וסופה בפסוקים, וזה בלא ספק ממה שיועיל מאד לזכרון הדברים ושמירתם בלבבות, למה שהיה ראוי אלינו שנשתדל על שמירת הדברים וזכרונם, כמאמר נעים זמירות (תהלים קל"ט) בפקודיך אשתעשע לא אשכח דבריך. וחשבתי עוד דרכי לשאול בתחלת כל פרשה שש שאלות, כפי מה שיסבלו הפסוקים וחומר הדרוש, העשיר בעניניו לא ירבה והדל לא ימעיט מהמספר הזה, ואני זאת בריתי אותם לזכור שש השאלות תמיד, עם היות קצתם עצומות הספק וקצתם קלי ההיתרה, כי היה הסדור וההגבלה בדברים העיוניים, ממה שיעזור אל ההבנה השלמה ויביא אל זכרונה והנה בחרתי בדרך הזה להקדים השאלות לפי' הפסוקים, להיות בעיני דבר מועיל לעורר העניינים, ולהמציא הויכוח ולהרחיב החקירה, וגם שהתעוררות השאלות יביא פעמים רבות להוסיף העיון בפסוקים ולהמציא בהם עניינים מתוקים מדבש ונופת צופים, ופעמים אסתייע בפירושם מעט מדברי המפרשים ומדרכי המדרשות, ופעמים אטה מהם אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה, והיה זה לפי שאת הטוב נקבל מהם ואת הרע לא נקבל, והנה הנחתי דברים מדקדוק המלות שכבר באו בדברי המפרשים לבחירת הקיצור יעויינו משם, ואביא מהמדרשות ומאמרי חז"ל היותר נאות אצלי, ואזכור מקומות דבריהם מה שלא עשה רד"ק ז"ל, ולא אמנע מהראות החולשה שבאה בדבריהם במקומות שהיו דבריהם על דרך הפירוש ולא היו מקובלים אצלם, וכל זה בלשון מפואר, ולא אבא לנסותך בחידות כראב"ע והרמב"ן ז"ל. והנה לא נתעסקתי להוציא תועלות מהספורים כדרך הרלב"ג, להיותו פועל בטל בעיני, כי דברי הנביאים כלם הם עצמם התועלות במדות ובדעות, ודי לי בפירוש הכתובים באופן היותר מתישב שאפשר אצלי, ובחקירת הדרושים הנכללים בהם עד תכליתם בשלמות גדול כיד אלקי הטובה. והרוצה להבחין היש בלשוני עולה או אם אמת יהגה חכי בפי' הכתובים? יעיין ראשונה בפרשה מהפרשיות דרכי המפרשים ודבריהם, ועלימו תטוף מלתי, ואז ישפוט למישרים וידע וישכיל מי משלנו את מלך ישראל ית', ומי הוא זה ואי זה הוא מכלנו יכתוב ידו לה' ודעת קדושים ימצא, ואין המלט מהרחבת הדבור בפירוש הזה לא בשפת יתר ודברים מיותרים, כי אם ברבוי החקירה והדרישה והבנת אמתת העניינים ועמקם, כי רע ומר לי המעשה שהרב הגדול רש"י ז"ל נסתפק בפירושיו לספרי הקדש ברוב העניינים עם מה שדרשו חז"ל, והחכם ראב"ע עם דקדוק המלות ושטחיות הפשט, ועם זה היו ספריו בפירוש יותר קצרים מהפסוק

עצמו, ואחריהם בפיהם ירצו סלה פעם על צד הדרש ופעם כפי שטחיות הפשט ונגלהו, ובדקדוק הלשון עברו על הספרים, כעברם על ספר מדברי הימים ושיר מן השירים בקצור גדול, יורה באמת על קוצר ההשגה באמתת הפסוקים, הלא ידעו אם לא יבינו שיש שבעים פנים לתורה? ושנהירו ושכלתנו וחכמה יתירא אשתכחת בספרי הקדש, ושבאו בהם מסודות המציאות ומחכמת האלקות שיעור מופלא, ואיך יפרשום במלות מועטות? לא כן אנכי עמדי, שבמקום שראוי להאריך איני רשאי לקצר, אוחילה לאלקי ישעי דרך שקר יסיר ממני, תקרב רנתי לפניך, הנותן לפתאים ערמה תתן לראשי לוית חן, תורני דרך זו אלך, תנחני במעגלי צדק להבין אמרי בינה, כמאמר נעים זמירות ישראל, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי, עבדך אני הביננני ואדעה עדותיך:

והנה שערתי בספר יהושע ששה עשר פרשיות:

הפרשה הראשונה תספר הנבואה האלקית הראשונה שבאה אל יהושע אחרי מות משה רע"ה על עברת הירדן ובואם אל הארץ לכבשה. תחלתה, ויהי אחרי מות משה וגו', עד ויצו יהושע את שוטרי העם וגו':

הפרשה השנית במה שצוה יהושע אל שוטרי העם שיזהירו ישראל על העברת הירדן, ולבני ראובן וגד וחצי מנשה על העברתם לארץ. תחלתה ויצו יהושע את שוטרי העם וגו', עד וישלח יהושע בן נון:

הפרשה השלישית במרגלים ששלח יהושע לרגל את יריחו, ומה שקרה להם שמה עם רחב ועם אנשי יריחו. תחלתה וישלח יהושע בן נון וגו', עד וישכם יהושע בבקר וגו':

הפרשה הרביעית בהעברת ישראל את הירדן ובמה שדבר האל ית' אל יהושע עליו, וענין האבנים שלקחו מהירדן והאבנים שהציבו בתוכו. תחלתה וישכם יהושע בבקר וגו', עד בעת ההיא אמר וגו':

הפרשה החמישית במה שצוה האל ית' למול את בני ישראל, ובפסח שעשו ישראל בגלגל, ובמראה שראה יהושע שם. תחלתה בעת ההיא אמר ה' אל יהושע וגו' עד ויאמר ה' אל יהושע ראה וגו':

הפרשה הששית בכבישת יריחו והנסים שנעשו עליה, ואיך קלל יהושע את אשר יבנה אותה. תחלתה ויאמר ה' אל יהושע וגו', עד ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ וגומר:

הפרשה השביעית בענין עכן רצה לומר בחטאו ובענשו. תחלת הפרשה ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ וגומר, עד ויאמר ה' אל יהושע אל תירא ואל תחת:

הפרשה השמינית בלכידת העי ותלית מלכה. תחלתה ויאמר ה' אל יהושע וגומר, עד אז יבנה יהושע וגומר:
הפרשה התשיעית בענין המזבח שבנה יהושע בהר עיבל ובמה שקראו שמה, ואיך הסכים מה שעשה עם מה שצוה משה עליו השלום. תחלתה אז יבנה יהושע וגו', עד ויהי כשמוע כל המלכים וגו':
הפרשה העשירית בענין הגבעונים, רוצה לומר מה ששאלו ומה שעשו ישראל להם. תחלת הפרשה ויהי כשמוע כל המלכים וגו', עד אז ידבר יהושע לה' וגו':
הפרשה הי"א בענין עמידת השמש בגבעון ליהושע ומה שהתפלל לאל ית' עליו. תחלת הפרשה אז ידבר יהושע לה' וגו', עד וישב יהושע וכל ישראל וגו':
הפרשה הי"ב במלחמות שעשה יהושע למלכי הארץ והערים אשר לכד. תחלת הפרשה וישב יהושע וכל ישראל וגו', עד ויהושע זקן בא בימים:
הפרשה הי"ג במה שצוה האל ית' ליהושע שיחלוק את הארץ לשבטים, ומה שספר שנתן משה בעבר הירדן לראובן וגד וחצי מנשה. תחלתה ויהושע זקן וגו' עד ויגשו בני יהודה וגומר:
הפרשה הי"ד בחלוקת הארץ שעשה יהושע, ובמה שבקש כלב שיתנו לו את חברון, ובצוחת בני יוסף, ובערי המקלט וערי הלוים. תחלתה ויגשו בני יהודה וגומר, עד אז קרא יהושע וגומר:
הפרשה הט"ו איך שלח יהושע את הראובני והגדי וחצי מנשה לארצם, והמזבח שבנו על הירדן ומה ששלחו ישראל אליהם עליו. תחלתה אז קרא יהושע וגו', עד ויהי מימים רבים וגומר:
הפרשה הט"ז בהשלמת הספר הזה והגדת הדברים אשר דבר יהושע אל ישראל על קיום התורה והברית אשר כרת אתם עליו, ומיתת יהושע ומיתת אלעזר הכהן וקבורתם, וקבורת עצמות יוסף. תחלת הפרשה ויהי מימים רבים עד סוף הספר:

פרק א

פסוק א

הפרשה הראשונה בנבואה הראשונה שבאה אל יהושע (אחרי מיתת משה) על העברת הירדן ובואם לארץ כנען. תחלתה ויהי אחרי מות משה וגומר, עד ויצו יהושע, ויש בפרשה הזאת לשאול שש שאלות:

השאלה הראשונה מה ענין אמרו בכאן משה עבדי מת? והנה ההודעה הזאת היתה בלתי הכרחית ליהושע משרתו שכבר ידעה, וגם אינה מענין המאמר הזה כפי צורך הדברים: השאלה השנית אמרו אל הארץ אשר אנכי נותן להם לבני ישראל, למה לא אמר אשר אנכי נותן לכם שיכלול יהושע גם כן? כמו שאמר אחר כך לכם נתתיו וגומר, והנה יהושע היה עובר אל הארץ ומנחיל אותה לישראל ולוקח לעצמו חלק ממנה כמו שיתבאר? השאלה השלישית במה ששנה ושלש באזהרת החוזק והאומץ? אמר ראשונה חזק ואמץ כי אתה תנחיל וגומר, ואמר שנית רק חזק ואמץ וגומר, ואמר שלישי הלא צויתיך חזק ואמץ, והיה די באחד מהם? השאלה הרביעית למה באו הדבורים באופנים מתחלפים באזהרות החוזק? כי בראשונה אמר חזק ואמץ לבד, ובשנית אמר רק חזק ואמץ מאד, הוסיף רק והוסיף מאד, ובשלישית אמר הלא צויתיך, והלשון הזה לא אמר בשנים הראשונים, ולא אמר רק ולא מאד בזה? השאלה החמישית בהכפל אזהרתו על שמירת התורה וקיומה? כי הוא אמר רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה וגומר, אל תסור ממנו וגומר, ומלבד זה הוסיף לומר עוד לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו', למען תשמור לעשות, והוא אם כן כפל ומותר? השאלה הששית במה שאמר שתי פעמים למען תשכיל, כי הנה אמר בראשונה למען תשכיל בכל אשר תלך, ואמר פעם שנית כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל, עד שמפני זה חשבו המפרשים שתשכיל הראשון היה כדברי המתרגם תצליח, והשני מענין ההשכל, וכפי הפשט שניהם אחד? והנני מפרש פסוקי הפרשה באופן שיותרו השאלות כלם:

ויהי אחרי מות משה עבד ה' וגו'. הנה התחיל הספור הזה בוי"ו, לא להיותו כן מנהג הלשון (כמו שכתבו המפרשים) כי אם להוסיף ולחבר עם מה שהשלימה התורה האלקית בו, כי בסוף תורת משה תספר ענין מיתת משה, ושסמך ידו על יהושע, ועתה הזכיר שמיד אחר מותו בא הדבור ליהושע. והנה הודיענו עוד בזה, שכל ימי משה ע"ה לא נתיחד הדיבור ליהושע, אבל אחרי מותו בא לו הדבור, וגם אז לא באהו כי אם מפאת ההכנה אשר קבלה בהיותו משרת משה, כי מאותו הצד זכה למעלת הנבואה, וזהו שאמר ויהי אחרי מות משה וגו', ויאמר ה' אל יהושע בן נון משרת משה לאמר, משה עבדי מת ועתה קום עבור וגומר. וכתב הרלב"ג, שאמר זה להגיד, שאין מלכות אחת נוגע בחברתה ואפילו כמלוא נימה. ואני אחשוב שכלל בזה המאמר שני ענינים. האחד שהם נתעכבו מאד בהעברת הירדן, לפי שהיה עמהם משה אדוננו ע"ה אשר נגזר עליו שלא יבא אל הארץ ולא יעבור את הירדן, ומפני זה הוצרכו להתעכב קרוב לירדן עד יום מותו, אבל עתה אחרי שמת משה והוסר אותו המונע שהיה בהעברם, אין ראוי

שיתאחרו בה עוד, וזהו אומרו (ב) משה עבדי מת ועתה קום עבור. והענין השני הוא שיהושע היה יושב בין תנור וכירים, הלכוף כאגמון ראשו ושק ואפר יציע מתאבל על מות משה רבו, והאל ית' הודיעו שאין ראוי לעשות כן לשתי סבות. הא' להיות משה עבד ה' ונפשו בטוב תלין, והוא ע"ד (דברים י"ד א') בנים אתם לה' אלקיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת. והשנית הוא שאין ראוי להתאבל על המתים יותר מדאי, וכמו שאמר דוד ע"ה (שמואל ב' י"ב כ"ג) האוכל להשיבו אלי אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי, ומפני שתי הבחינות האלה צוהו שלא יוסיף לשבת עוד באבלות, אבל יקום משם ויתעסק בהעברת הירדן, וז"ש משה עבדי מת ועתה קום עבור וגו', כי באמרו משה עבדי, רמז לבחינה הראשונה, היותו עבדו דבק בו נהנה מזיו השכינה, ולמה יתאבל יהושע על מותו, אם היה שישמח משה במתנת חלקו? ובאמרו מת, רמז לבחינה השנית, והיה סוף המאמר ועתה קום עבור את הירדן הזה אתה וכל העם הזה. והנה אמר אל הארץ אשר אנכי נותן להם, לא למעט את יהושע, כי אם לומר שאין ראוי שיתרעם למה לא נטל משה חלק בארץ ולא עבר הוא בה? לפי שהארץ לא נתנה אליו בייחוד, כי אם להם לבני ישראל, ובהעברתם משם יתקיים השבועה, ולזה אמר להם לבני ישראל, רצה לומר ולא למשה בפרט, ואמר להם, לבני ישראל, בשתי הודעות, לומר שגם לדור הזה לא היה מחוייב לתת אותה אם לא יהיה זכאי, כי אם לבני ישראל יהיה הדור שיהיה, ועם זה הותרו השאלות ראשונה ושנית:

פסוק ג

כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם וגו'. הזהירם שלא יתעצלו בכבוש הארץ, כי כל המקום אשר ילכו שמה יהיה נתון אליהם, ואם לא ילכו שמה ולא ישימו כוונתם לכבוש לא יזכו אליה, ועל זה אמר כאשר דברתי אל משה, והוא מה שאמר אדוננו משה בסוף פרשת והיה עקב (דברים י"א כ"ד) כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה מן המדבר וגומר. וחז"ל דרשוהו שהוא לרבות חוצה לארץ והוא דרך דרש: והנה התחיל ית' בזאת הצואה, לפי שאמר קום עבור את הירדן הזה אתה והעם אל הארץ אשר אני נותן להם, ולפי שלא יחשבו שה' ילחם להם והמה יתחבאו אל הכלים, לכן הודיעם שצריך אליהם לעבור בזריזות רב, כי כל מקום אשר תדרוך כף רגליהם ינתן להם:

פסוק ד

מהמדבר והלבנון וגומר יהיה גבולכם. גם הדברים האלה הם ממה שנאמרו למשה באותו מקום, אם לא שמשה אמר שם (שם) מן הנהר נהר פרת, וכאן אמר מן הנהר הגדול נהר פרת, והנה הוסיף לומר כאן גדול, לפי שבעיני יהושע היה גדול הדבר שבעיני משה היה

קטן, וכן אמר שם משה ועד הים האחרון, וכאן אמר ועד הים הגדול מבוא השמש, כי היה ג"כ הים האחרון בעיני יהושע גדול עם שלא היה כן אצל משה, וליהושע הוצרך לפרש הגבולים עוד, לפי שהוא היה הכובש את הארץ, ולכן הוסיף כל ארץ החתים, וביאר מבוא השמש מה שלא נזכר זה במשה. גם נוכל לומר שהנה הוצרך להגביל פה הארצות האלה, לפי שאמר בדרך כלל, כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם וגומר, ולכן ביאר אם יהיה זה כללי בכל העולם או באיזה חלק ממנו יהיה, ואמר שגבולם יהיה מהנהר הגדול וגומר, ויהיה הדרכת כף רגלם לא בארץ אחרת:

פסוק ה

לא יתיצב איש בפניך כל ימי חייך וגומר. גם זה מכלל מה שנאמר שם במשה, כי שם אמר אחרי הגבלת הארץ, לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן ה' אלהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה כאשר דבר לכם וגו', ואמר שלא יחשבו לפי שיעדם כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם נתתיו שהדבר תלוי בגבורתם, ושאינו בהשגחתו ית', כיון שתלה הענין בדריכת כף רגליהם, אינו כן, כי לא יתיצב איש בפניהם (מפני שפחדם ומוראם יתן ה'), וא"כ יהיה היעוד לשיכוונו בכבוש הארץ ולא יעזבוה, לא בדבר אחר: והנה עם היות שזה נאמר למשה בדרך כלל, לא יתיצב איש בפניכם וגו', אמר ליהושע דרך פרט לא יתיצב איש בפניך, לומר שזה לבד יהיה אליו מה שלא יהיה אחרי מותו בימי השופטים, שישראל הלכו בלא כח לפני רודף, ולכן אמרו משה לישראל בלשון רבים, לא יתיצב איש בפניכם, כי היו השומעים רבים, אבל האל ית' לא אמר ליהושע כי אם לא יתיצב איש לפניך כל ימי חייך: ואפשר לפרש עוד שיהיה לא יתיצב איש וגו', שלא יקום בישראל מנהיג יעמוד לפני יהושע, כי כמו שהיה האל עם משה שלא קם נביא כמוהו כך יהיה עם יהושע בגבורה, אבל יהיה זה לו לבד כל ימי חייו לא אחרי כן תמיד, כענין במשה שלא קם עוד בישראל כמוהו לעד לעולם, ולכן ביהושע אמר לבד כל ימי חייך. כאשר הייתי עם משה אהיה עמך לא ארפך וגו', ממה שפירשתי יודע למה בא הפסוק הזה אחרי הפסוקים שקדמו, והוא כי הפסוקים הקודמים הם דוגמת דברי משה כמו שזכרתי, ולפי שהשוה בזה יהושע לרבו משה, ואמר לו אותם הדברים עצמם שדבר למשה (והיא באמת מעלה גדולה) לכן אמר ית' על אותם הדברים, כאשר הייתי עם משה אהיה עמך וגו', רצה לומר אל תתמה בזה, כי להיותם ייעודי הישועה וכבוש הארץ, ראוי שתשוה למשה, כי בענין ישועת המלחמות תשוה אליו, וזהו כאשר הייתי עם משה אהיה עמך וגו', כי בשניהם לה' הישועה. ואמנם איך באו הדברים הנבואיים

באותם המלות בעצמם בשניהם בשוה? בהיות שאין סגנון אחד עולה לשני נביאים, כבר חקרתי עליו בספר מחזה שדי אשר לי:

פסוק ו

חזק ואמץ כי אתה תנחיל עד סוף הפרשה. כתב רש"י ז"ל שהחזק הזה הוא בדרך ארץ, כמו שאמר כי אתה תנחיל, ופירש רק חזק ואמץ בשמירת התורה, כמו שאמר לשמור לעשות ככל התורה, ופירש הלא צויתיך חזק ואמץ במלחמות, וכפי שרשיו אלה אחשוב לפרש הפסוקים, שצוה האל ית' ליהושע שיתחזק בשלשה ענינים. האחד כנגד העם בהנהגתם כפי הראוי ולא יגור מפני איש, ולפי שרובי הקטטות הם בחלוקת הארצות (וכמו שיתבאר בס' הזה (סי' י"ז י"ד) בענין בני יוסף) לכן הודיעו שיצטרך אל חוזק רב בהנהגת העם, כי הוא ינחיל להם את הארץ, ובזה יצטרך חוזק ואומץ רב. החוזק השני כנגד האל ית' וזה שלא ימשך אחר תאוותיו, אבל יתחזק לכבוש את יצרו ולשמור את כל מצות התורה, כי זה מגודל האומץ, כמו שאמר התנא (פרקי אבות כ"ח) איזה גיבור הכובש את יצרו, ולזה אמר בחוזק השני הזה רק חזק ואמץ מאד, שהזהיר עליו יותר מהאחרים. והחוזק השלישי הוא כנגד האויבים בעניני המלחמות לנצחם, ומפני זה אמר בחוזק השלישי הזה, הלא צויתיך חזק ואמץ אל תערוץ ואל תחת, לומר שלא יערוץ ולא יחת מפני האויבים. והנה אמר כאן הלא צויתיך מה שלא אמר בשנים הראשונים, לפי שעד עתה לא הזהיר האל ית' ליהושע על שני מיני החוזק הראשונים, אבל על השלישי כבר צוהו עליו בפרשת וילך, שנאמר (דברים ל"א כ"ג) ויצו את יהושע בן נון ויאמר חזק ואמץ כי אתה תביא את העם הזה וגו', ומפני כן אמר בחוזק השלישי הזה הלא צויתיך באומץ, ואמנם בענין המלחמות הלא צויתיך כבר במה שאמר חזק ואמץ אל תערוץ ואל תחת, וא"כ אין צורך להאריך עוד עליו בכאן, ולפי ששם נאמר לו (שם) ואנכי אהיה עמך, לכך סיים בכאן כי עמך ה' אלהיך בכל אשר תלך, והתבארו א"כ הפסוקים והותרה השאלה השלישית כפי דרך רש"י ומה שהלצתי בעדו: ואפשר לומר עוד בפירושם, כי לפי שאמר ליהושע בכאן כאשר הייתי עם משה אהיה עמך, חשש האל ית' אולי יחשוב יהושע שיהיה שוה אל רבו במעלת נבואתו ובכל יתר הדברים, ולכן נצטרך להודיעו שלא השוה מעלתו למעלת משה, כי אם בירושת הארץ ובנצחון האויבים, שיהיה האל ית' עמו כמו שהיה עם משה, אבל במדרגת הנבואה לא יהיה לו יחס עמו, ולכן יהיה שלמותו בשמירת המצות שצוה משה והגות בתורתו, לא בשיוסיף או יגרע מהם דבר קטן או גדול, ולזה אמר חזק ואמץ כי אתה תנחיל רצה לומר הנה בענין ירושת הארץ אין ספק שיתגדל מעלתך, ולזה חזק ואמץ בה עם היות שאין הירושה בזכותך כי אם

בזכות אבותם, וזהו אשר נשבעתי לאבותם לתת להם, רצה לומר להם ולא לך לבדך: ואמנם בענין הנבואה הנה החוזק כלו אינו כי אם בשמירת מה שצוה משה, לא בחדש דבר מה, וזהו רק חזק ואמץ, רצה לומר רק מענין המצות לא יהיה החוזק לקנות מה שלא קנה משה (כמו שהיה בכבוש הארץ), אבל החוזק הרב הגדול אשר תגיע אליו הוא לבד לשמור ולעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי, אל תסור ממנו ימין ושמאל, ירצה בימין התוספת וירצה בשמאל החסרון, וכבר הסכימו חז"ל (תמורה ט"ז ע"א) לזה באמרם שלשת אלפי הלכות נשתכחו בימי אבלו, אמר ליהושע שאל, אמר לו הקב"ה משה עבדי מת, אין התורה נקראת אלא על שמו. ולפי שהזהירו על שמירת המצות ועשייתם, נתן לו עצה במה יזכה לשמירת המצות, ואמר שיהיה בהתמדת הקריאה בספר התורה, כי הוא הדרך האמתי לזה, כמו שאז"ל (קדושין מ' ע"ב) תלמוד מביא לידי מעשה, ויהיה א"כ לא ימוש ספר התורה הזה מפיך (ח) לא לבד ספר אלה הדברים כדברי רש"י ז"ל, אבל הוא ספר התורה כלו, ויהיה א"כ האזהרה הראשונה לשמור ולעשות את כל המצות, ואמרו לא ימוש ספר התורה הוא עצה להגיע לשמירת המצות, ולכן אמר למען תשמור, רצה לומר למען אשר מההגיה והלמוד תבא לשמור בפעל המצות, והיה זה כמו שאמר הפלוסוף (אריסטו) בספר המדות, שאין תכלית החכמה המדינית לדעת המדות המשובחות, כי אם לעשותם. ואפשר עוד שנאמר שהיו חלקי התורה האלהית שנים, למוד הדברים האמוניים המדעיים, ומעשה המצות בפעל, והזהירו על שניהם, ראשונה על המצות המעשיות באמרו רק חזק ואמץ מאד לשמור ולעשות וגו', ואחר כך על הידיעות האומניות, באמרו לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וכו' והיותר נראה לי שצוהו ראשונה על שמירת התורה ועשיית מצותיה, ונתן הסבה בזה באמרו למען תשכיל בכל אשר תלך, רצה לומר שמצות התורה יתנו לו חן ושכל טוב וידיעה רבה להתנהג בדברים כפי הראוי ולהמנע מהחטא והאסור, וזהו אמרו למען תשכיל בכל אשר תלך: אחרי זה צוהו שלא לבד ישים עיונו בחלק במצות התורתיות, אבל גם בספורים שנכתבו בתורה יתמיד ויפליג העיון בהם, כי בהם מהחכמה המפוארה ומיושר הפעולות להתלמד מהם, ועל זה אמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה, רצה לומר בספורי האבות ושאר דברים שנכתבו בה, ונתן הסבה למה יתמיד העיון באותם הספורים, באמרו כי אז תצליח את דרכיך, וזה בלמוד אותם הפעולות המשובחות אשר באו באותם הספורים לעשות אותם, ואז תשכיל, רצה לומר שאין השכל אמתי כי אם בתורת האלהים, לא ביתר החכמות המחקריות, ועם ההגיה הזאת תהיה חכם וגדול, או יאמר ואז תשכיל כי כאשר יהיה כרסו מלא לחם ויין (כמו שאמר הרמב"ם ז"ל, שהוא

משל אל היות האדם חכם שלם בתורת האלהים, שלא ימוש ספר התורה מפיו שידע כלו ופירושיו ע"פ) אז יהיה רשאי להשכיל בעיון בחצוניות וזהו ואז תשכיל:

פסוק ט

והנה אמר עוד הלא צויתיך חזק ואמץ וגו', כדי להסיר ספק א' אפשר שימשך ממה שאמר, והוא שאולי יחשוב במה שהזהירו על החוזק במלחמותיו, שבכחו עתיד לירש את הארץ וזרועו יושיע למו, אמר שאין הדבר כן, אבל החוזק אשר צוהו שלא יערוץ ולא יחת מהאויבים לפי שעמו האלוה ית' בכל אשר ילך, ובהיותו בוטח בישועתו יחזק לא בחרבו ובקשתו, ולזה אמר הלא צויתיך חזק ואמץ, ר"ל הלא מה שצויתיך חזק ואמץ הכוונה בו שאל תערוץ ולא תחת כי עמך ה' אלהיך בכל אשר תלך, ומזה הצד תתחזק, לא בהיותך בוטח בגבורתך: הנה התבארו הפסוקים כלם, והותרו השאלות השלישית, רביעית, חמשית וששית:

פסוק י

הפרשה השנית במה שצוה יהושע את העם ואת בני גד ובני ראובן על העברת הירדן ובואם לארץ. תחלתה ויצו יהושע וגו' עד וישלח יהושע. והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה באמרו הכינו לכם צידה וגו', כי אם היה שביום אחד נסעו מהשטים ועד הירדן ולנו שם ובבקר עברו את הירדן, לא היה א"כ צריך צידה הרבה ולא לשלשה ימים, כי אם ליום אחד להעברת הירדן? וגם ליום ההוא היה בלתי צריך המזון והצידה, כי המן היה עדיין עמהם, ושאר המאכלים לא היה צריך אליהם הכנה רבה? השאלה השנית איך אמר בעוד שלשת ימים אתם עוברים? והנה המרגלים נזכרה שליחותם אחר זה, והם הלכו ליריחו ובאו בהר וישבו שמה שלשת ימים, ואחר כך באו ליהושע, ואחר שדברו עמו נסע העם מהשטים אל שפת הירדן, ולא עברו גם באותו יום כי אם בבקר הנמשך אליו, ולפי זה עברו חמשה ימים קודם ההעברה לא שלשה? השאלה השלישית למה צוה יהושע להכין הצידה קודם שליחות המרגלים, ואולי יתמהמו שם ימים רבים, ויותר ראוי היה שאחרי בואם וישמע דבריהם, אז יצוה לשוטרים שיאמרו לעם הכינו לכם צידה וגו', ואם נאמר שהיה שליחות המרגלים קודם זה, יקשה א"כ מאד למה נזכר הליכת המרגלים בין אחרי זה הצווי, והפסיק בענין המרגלים בין צואת ההעברה וההעברה עצמה? והיה ראוי שיוקדם ספור שליחותם לכל עניני ההעברה:

השאלה הרביעית איך כאשר ספר יהושע לבני גד ובני ראובן מה שהתנו עם משה בענין העברתם, אמר דברים שלא אמר משה אליהם ולא אמרו הם ג"כ למשה? והוא אומרו

ה' אלהיכם מניח לכם ונתן לכם את הארץ, והדברים האלה אין ספק שלא נזכרו שמה בתורה? השאלה החמשית בתשובתם כל אשר צויתנו נעשה וכו', והנה ענין ההעברה לא היה מצווי יהושע, אבל היה ממה שהתנו עם משה, ולמה אמרו דברים שיורו שבעבור כבודו יעשו זה, לא להיותם מחוייבים בדבר? השאלה הששית למה אמרו רק יהיה ה' עמך וגו' רק חזק ואמץ? והנה ענין העברתם לא יצטרך לתנאים האלה, כי היו מחוייבים אליה מעצמה, אף שלא יהיה השם עם יהושע ואף שלא יתחזק? והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

ויצו יהושע את שוטרי העם וכו'. הסכימו המפרשים כי זה היה ביום שתמו ימי בכי אבל משה, אחרי שבאה לו הנבואה שעברה ופי' בעוד שלשת ימים כתרגומו בסוף תלתא יומין. ודעתי בזה הוא ששליחות המרגלים היה קודם הצווי הזה שני ימים, ולכן אמר (יא) כי בעוד שלשת ימים יעברו וכן היה, כמו שאפרש בפסוק והיה מקצה שלשת ימים. ואמנם נזכר שליחותם אחר זה לענין שאומר והוא, שהאל ית' צוה ליהושע קום עבור את הירדן אתה והעם, והוא הסכים לשלוח מרגלים לסבות שאבאר אחרי זה, אבל שלחם באופן שישראל לא ירגישו בדבר ולא ידעו כלל מהם, והסכים שלא יחכה ביאתם אם היה שיתמהמהו הרבה, ומפני זה צוה לשוטרים שיצוו את העם להכין צידה לדרכם ולהגביל להם ענין ההעברה לשלשת ימים, ויהיה כל זה לא להיותו צריך מאד, ולא להיותם ענינים הכרחיים (רצה לומר הכנת הצידה) ולא הודיעו אותם שבעוד שלשת ימים יעברו, אבל היה כל זה כדי לזרזם ולהזמינם ולחזק לבם להעברת הירדן, וזהו אומרו כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן לבא לרשת את הארץ אשר ה' אלהיכם נותן לכם לרשתה, כי הבטיחם מאד בירושתה. וגם מפני זה הזהיר מיד לבני גד ולבני ראובן, עם היות זה קודם הזמן הראוי, כי היה זמנו הנאות ביום ההעברה לא קודם אליו. והנה היה התועלת בכל זה, שאם ישמעו ישראל ויבא לאזניהם דבר מהליכת המרגלים, או אם הם יבואו קודם ההעברה ויאמרו כמו שאמרו המרגלים בימי משה, שלא יהיה זה לעם לפוקה ולמכשול, ולא יחשבו שיהושע שלח מרגלים להיותו מסופק בכבוש הארץ, אבל בראותם שעם כל שליחותם הוא היה מזמן ומכין עניני ההעברה וכבוש הארץ בהזמנת העם ובהכינו בני גד ובני ראובן, ויאמינו שלבו שלם וחזק, ושלא שלח המרגלים כי אם לרגל את הארץ ולידע באיזה אופן תכבש יותר בנקל. ולזה הגביל להם שלשת ימים, הזמן אשר חשב שהמרגלים יבואו ויגידו לו ענין יריחו, לדעת אם ראוי לעבור נגדו או לעבור הירדן בצד ונכחיות אחר. ובעבור זה בא פר' וישלח יהושע בן נון מן השטים שנים אנשים מרגלים וגו' אחר זה, להגיד שכל מה שזכר מההזמנה עשה יהושע (כדי

לזרזם) עם היות שכבר שלח מרגלים, והאל ית' הקים דבר עבדו, כי לשלשת הימים באו המרגלים, באופן שעברו ישראל את הירדן שהגביל להם באותו יום. והנה הותרו בזה השאלות ראשונה ושלישית. והרלב"ג השתדל לקיים שהיה השליחות אחר זה הצווי ולא עלה בידו:

פסוק יב

ולראובני ולגדי עד ויענו את יהושע. שאלתי היכן מצינו שמשה אמר לשבטים האלה ה' אלהיכם מניח לכם מסביב שזכרו יהושע בשמו? והתשובה לזה שיהושע אמר לשבטים האלה (יג) זכור את הדבר אשר צוה אתכם משה עבד ה' ובזה לבד הזכירם השבועה שעשו ומה שקיימו עמו וקבלו עליהם בהעברת הירדן, ומלבד שזכר מה שנדרו למשה, רצה עוד יהושע מפאת עצמו להביא להם טענות שיעשו זה מן הראוי, כמו שתמצא שאמר יהושע אליהם כאשר שלחם אחר כיבוש הארץ לארצם, אמר שם (בספ' סי' כ"ב ב') אתם שמרתם את כל אשר צוה אתכם משה עבד ה' ותשמעו בקולי לכל אשר צויתי אתכם, שהנה רמז לתנאי משה ולטענותיו, וזהו אמרו בכאן לאמר ה' אלהיכם מניח לכם, רצה לומר לאמר יהושע אליהם מעצמו, הביטו וראו אנשים אחים הנס הגדול שעושה האל ית' עמכם, כי עם שכבשתם ארץ סיחון ועוג, הנה לא באו האויבים עוד עליכם, ואין לכם מלחמה עם אדם שבעבור זה תמנעו מעבור את הירדן עם אחיכם, וזהו כי ה' אלהיכם הוא מניח אתכם מסביב, רצה לומר שמה' היתה זאת להיותם במנוחה והשקט עם האויבים אשר מסביבותם. ונתן עוד טענה שנית, והיא ונתן לכם את הארץ הזאת, רצה לומר פן תאמרו ידינו רמה ואנחנו לקחנו את ארצותינו מידי האויבים אינו כן, אבל ה' אלהיכם נתנה לכם, וא"כ אינו דין שתשבו בתוכה ושאחיכם יבאו למלחמה, אבל נשיכם וטפכם ומקניכם ישבו בארץ וגו' (יד) ואתם תעברו, ולכן ראוי שתעשו זה, כי על מנת כן נתן לכם השם את הארץ. ונתן טענה שלישית והיא עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם וגו', רצה לומר לא תתמיד הליכתכם בארץ זמן הרבה לשתתעצלו בה ותיראו ממנה, ואיני מבקש מכם מה שלא נעשה עמכם אינו כן, כי אם (טו) עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם, כי ה' הוא המניח לאחיכם ומי יקום כנגדו, ומן הראוי הוא שתעשו זה, כמו שעשו לכם בכבישת ארצכם, וזהו שאמר ככם, וירשו גם המה כלומר כמו שאתם זכיתם לירושת ארץ מושבותיכם ולמנוחה מהאויבים והיה זה בעזרת אחיכם כל בית ישראל, ככה ראוי שאתם גם כן תעזרו אותם לדברים ההם עצמם, למנוחה מהאויבים ולירושת ארצם, ומיד תשובו בלי עכוב. והנה אמר ראשונה יניח לאחיכם ככם, ואחר כך אמר וירשו גם המה, לומר שאחרי שהאל יחונם אז ירשו את הארץ, כי חסד ה' ורחמיו

הם הקודמים. והנה הוסיף לומר עוד אשר נתן לכם משה, לחזק עוד שלא ירשו הם את ארצם בגבורתם, אבל משה נתנה להם על זה התנאי. הנה התבאר שמלבד תנאי משה עמהם, עוד הביא יהושע טענות להכריחם לקיום השבועה והתנאי שעשו עם משה, והותרה השאלה הרביעית:

פסוק טז

ויענו את יהושע וגו', ככל אשר שמענו את משה וגו'. כל איש אשר ימרה וגו'. נראה בתשובת השבטים האלה, שלפי שיהושע כלל בדבריו מה שהתנו עם משה ומה שטען עוד יהושע אליהם מעצמו, היתה תשובתם שכל זה יקיימו מה שיהושע טען ומה שצוה משה, וזהו אמרם כל אשר צויתנו נעשה ואל כל אשר תשלחנו נלך, רצה לומר מה שתצונו מעצמך נעשה, ואם תשלחנו לא לבד לעבור דרך הירדן אבל גם לסוף העולם כל זה נעשה, ואמרו זה כנגד טענותיו, ואמנם כנגד תנאי משה אמרו, לא תחשוב שלפי שמת משה נכחיש התנאים שהתנה עמנו ולא נעשם, אבל ככל אשר שמענו אל משה, רצה לומר באותם התנאים כן נשמע אליך: ואמנם מה שאמרו עוד (יז) רק יהיה ה' אלהיך וגומר, הוא לומר, שבענין מנויו נצטרכו שלשה סיועים, אחד מהאל שיעזרך, שני מהעם שיחלקו לך כבוד, שלישי מעצמך שתהיה ראוי והגון אליו, ולזה אחר שהשיבו שיקיימו מצותיו כלם, אמרו עוד רק יהיה ה' עמך כאשר היה עם משה, רצה לומר שיעשה הוא יתברך העזר הראוי לו, ואמנם עזר העם אמרו עליו (יח) כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך וגומר. רצה לומר הממרה את פיך בעשותו הפך מה שתצוה, וגם אשר לא ישמע את דבריך בשלא יעשה מה שתצוה, כי המרי הוא בלא תעשה והבלתי שמיעה הוא במצות עשה, על כל אחד מהם יומת, רצה לומר עם היות שעל הלאוין בדברי האלהים לוקין ולא יחוייבו מיתה, הנה בענין מנויך על המעט שבדברים ועל כל אחד מהלאוין יומת, אבל עם כל העזר האלהי ועם כל שמיעת העם וכבישותם יצטרך עוד עזר שלישי והוא ממך, שתהיה חזק ואמיץ כמנהיג הגון, ואם אדם יעבור פיך שתענישנו מיד, כי (כמו שאמרו רבותינו ז"ל, קידושין פ"א ל"ב ב') מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, לכבוד המלכות וצורך העם, והותרה השאלה החמשית והששית:

פרק ב

פסוק א

הפרשה השלישית במרגלים ששלח יהושע לרגל את יריחו ומה שקרה להם שם. תחלתה וישלח יהושע בן נון עד וישכם יהושע בבקר. ובפרשה הזאת יש לי לשאול שש שאלות:

השאלה הראשונה מה שהעיר הרלב"ג, איך יהושע שלח המרגלים האלה ולא בטח בדבר ה', שאמר אליו קום עבור וגומר לא יתיצב איש בפניך וגו'? ולמה שלח המרגלים עם ידיעתו מה שנמשך כבר בימי משה משליחותם, כ"ש שלא צוהו האל ית' עליו? ואיך מעצמו הסכים לעשות הפעל המסוכן הזה? והנה החכם הנזכר בפירושו לזה המקום אמר, שיהושע לא שלח המרגלים לחקור אם יתכן אליו לעשות מלחמה או להתרחק ממנה, כי אם להחזיק לב ישראל במה שיגידו מיראת העמים וכו'. ואלה דברי רוח הם, כי הנה משה ג"כ לא שלחם לחקור אם ילך להלחם אם לאו, ואין ספק כי לחזק לבב העם שלחם ושאל מהם מה ששאל, ועם כל זה הנה נמשך ממנו מה שנמשך, ומי המונע שכן יהיה בכאן, ועם היות כוונת יהושע בשליחות זה מכוונת לשם שמים, אולי ימשך ממנה מרה באחרונה, ומה שראינו שנמשך ממנו טוב בפעל לא ימנע היות השליחות רע ושלא כראוי, ועל כיוצא בזה אמר החכם וראוי שלא יטעך הרושם אשר במקרה:

השאלה השנית במה שספר הכתוב שני פעמים הטמנתם, אמר ראשונה ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו וגו', ואמר עוד פעם שנית והיא העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ, והנה מיותר אחד מאלה? והמפרשים אמרו ששניהם כאחד:

השאלה השלישית במה שאמרה רחב, ונשמע וימס לבבינו והמאמר הזה היה בלתי צריך אחר שכבר אמר וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם וגו' עד שמפני זה כתב רש"י ז"ל ונשמע וימס לבבינו ולא קמה עוד רוח וגו' לשכב עם אשה והוא דרך דרש:

השאלה הרביעית במה שאמרו המרגלים לרחב אחרי הורידה אותם בעד החלון, נקיים אנחנו משבועתך אשר השבעתנו הנה אנחנו באים בארץ וגו', ויקשה זה משני פנים. האחד למה לא אמרו אליה כל זה בהיותם על הגג כשהשביעם, ואחרי שהורידם בעד החלון בחבל אז האריכו עמה הדברים והתנו תנאים, והיה אותו מקום ואותו זמן בלתי ראוי להאריך בדברים? והפן השני מהקושי כי יראה שאין בפסוק הזה גזרה, כי אמרו נקיים אנחנו משבועתך אשר השבעתנו ולא אמרו למה ולא באיזה אופן יהיו נקיים מאותה השבועה, ואחר זה התחילו במאמר אחר, הנה אנחנו באים בארץ, ועל כל אחד מהדברים אמרו עוד והיינו נקיים, ויהיה א"כ המאמר הראשון (נקיים אנחנו) בלי צורך כלל לפי סדר הדברים? השאלה החמישית למה שנו בכאן הדברים שכבר אמרו למעלה בהיותם על הגג? כי שם אמרו נפשינו תחתיכם למות אם לא תגידי את דברינו זה, וכאן אמרו זה עצמו פעם שנית, ואם תגידי את דברינו זה והיינו נקיים משבועתך אשר השבעתנו, והוא אם כן כפל דברים בלי צורך כלל? השאלה הששית במה שאמרה רחב,

ותאמר כדבריכם כן הוא ותשלחם וילכו ותקשור את תקות השני בחלון. ויקשה המאמר הזה גם כן משני פנים. האחד למה אמרה כדבריכם כן הוא, והיה ראוי שתאמר כן יהיה? והפן השני למה קשרה מיד תקות השני בחלון, והנה האות הזה לא היה [צריך] כי אם בתת ה' להם את הארץ? והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

וישלח יהושע בן נון וגו', **עד וישכם יהושע בבקר וגו'**. הנה יהושע לפי שהיה בכלל האנשים אשר עלו לתור את הארץ בימי משה, וידע באמת הסבות שנמשכו מהם הרעות, אם במרגלים במה שהוציאו דבת הארץ, ואם בעם במה שהאמינו לדבריהם ונמשכו אחריהם, עתה בשליחות הזה נשמר מכלם ולא נכשל בהם בכאן, וזה כי בימי משה נמצאו ארבעה סבות למה שמשך מהם רעת המרגלים. האחת שהם במצות השם הלכו שנים עשר אנשים, וזה סבב שהעם יאמינו יותר בלשונם הרע ונמשך ממנו מה שנמשך. והשנית ששלחם כלם אנשים ראשי בני ישראל המה, ולמעלתם היתה בהם האמנה יותר. והיה בהם ג"כ סבה שלישית והיא שמשה שלחם לדברים אינם מטבע הרגול באומרו (במדבר י"ג י"ח) וראיתם את הארץ וגו' ומה הערים וגו', אם יש בה עץ אם אין וגו', כאלו היו בוחרים עתה אם ילכו לכבשה או אם ימנעוהו מזה. והיה גם כן שמה סבה רביעית, והיא ששלחם משה בעצת כל ישראל ובדעתם, כמו שאמר (דברים א' כ"ג) ותקרבון אלי כלכם וגו', והיתה תשובתם אליו ולכל העם, כמו שאמר (במדבר י"ג כ"ו) וישיבו אותם דבר ואת כל העדה, וממנו נמשך שנמס לבב העם, ולכן לפי שראה יהושע שמשה רבו גם אחרי ענין המרגלים לא נמנע מלשלוח מרגלים עוד, כמו שאמר (שם כ"א ל"ג) וישלח משם לרגל את יעזר וגו', לקח בזה מנהגו ושלח שנים אנשים, ולא שנים עשר כמו שעשה משה, ולא ראשי בני ישראל כי אם אנשים מרגלים, ר"ל שהיה דרכם ואומנותם ללכת לרגל הערים, וגם לא שלחם בעצת ישראל ולא גלה להם מהם דבר, אבל היה ענין שליחותם חרש בסוד גדול ובשתיקה רבה, לא לבד שלא ירגישו בהם האויבים כדברי המפרשים, כי אם שלא ידעו ישראל מהם ג"כ. וזכר עוד שלא צום דבר אחר כי אם ענין הרגול, וזהו אמרו, לכו ראו את הארץ ואת יריחו, כלומר באיזה אופן ובאיזה מקום תכבש ראשונה, לא לדעת מחשבת אנשי הארץ כדברי הרלב"ג, כי לא היה להם מקום לזה, והמה אינם מנחשים לשידעו מה שיקרה להם עם רחב הזונה לדעת מחשבתם, ואיך ילכו לרגל המחשבות? כי היה בלתי אפשרי אליהם, ועם זה הותר הספק הראשון:

פסוק ב

וילכו ויבואו בית אשה זונה וגו', **ויאמר למלך יריחו וגו'**, **וישלח מלך יריחו וגו'**. תרגם יונתן זונה פונדקיתא, והמפרשים פירשו שהוא כמשמעו. ואחשוב אני שגם יונתן ב"ע

לא יכחיש פירוש המפרשים, לפי שכל אשה פונדקיתא, מפני רוב האנשים המתעסקים עמה בבית מזה אחד ומזה אחד, יתחייב שתהיה זונה, כי אחד מהם יכבשה, והיא גם היא תטה אחריו, וגם כי רוב הנשים הבאות באומנות הזה היו זונות קודם לזה, וזכר הכתוב שגם המרגלים האלה פשעו בדבר, כי לא היה להם להכנס בבית, כי אם בשדה או ברחוב העיר, וכאשר נטו ללון באכסניא מיד הרגישו בהם ונמלטו בחמלת ה', וזהו אמרו, לכו וראו את הארץ ואת יריחו, שצום לבד על ראיית הארץ, והמה לא עשו כן, אבל וילכו ויבאו בית אשה זונה וישכבו שמה, ומזה נמשך שנאמר למלך יריחו וגו', (ג) והרגיש בדבר ושלח לרחב לומר לה, הוציאי האנשים הבאים אליך אשר באו לביתך כי לחפור את כל הארץ באו, ר"ל ששלוחי המלך אמרו אליה הוציאי האנשים הבאים לכאן, אם שבאו לזנות עמך ואם שבאו לפונדקיתא ולאכסניא, באיזה אופן שבאו הוציאי אותם, וזהו אמרו, הבאים אליך שהוא לזנות, אשר באו לביתך שהוא לבקש אכסניא, ואמרו כי לחפור את כל הארץ באו, ר"ל אל תחשוב שבאו לזנות עמך או לבקש אכסניא כמו שאמרו, לשבעבור זה תאמר, איך אתנם ואמגנם כי על כן באו בצל קורתי? אבל הוציאי האנשים החוצה, כי הם לא באו כי אם לחפור את כל הארץ, ולזה לא תרחם עליהם, שהמה מבקשים את נפשך לקחתה ונפש כל אנשי העיר:

פסוק ד

ותקח האשה את שני האנשים וגו', ויהי השער וגו', והאנשים רדפו אחריהם וגו'. הנה תראה בכאן שזכר ההטמנה שני פעמים, האחד אמרו ותקח האנשים ותצפנו וגו', והשנית אמרו והיא העלתם הגגה ותטמנם וגו'. ואחשוב שרחב היה לה פתח ביתה סגור, כמנהג הנשים בעוד לילה, ושלוחי המלך צעקו חוצה הוציאי האנשים, והיא כששמעה זה מיד הטמינה האנשים, לא על הגג, אבל הטמינם בקרב ביתה אחד הנה ואחד הנה, ולזה אמר ותצפנו בלשון יחיד, כי לא הצפינתם שניהם יחד, אבל הבדילתם זה מזה, כדי שאם יכנסו בבית ויבקשו אותם וימצאו אחד מהם, יהיה האחר הנשאר לפליטה. וחז"ל אמרו (תנחומא פר' שלח לך) שהמרגלים האלה היו כלב ופנחס, ושפנחס עמד לפניהם ולא ראוהו כי מלאך ה' צבאות הוא, ולכן לא הוצרכה להטמין רק האחד שהוא כלב, ומה שכתבתי הוא הנכון כפי הפשט: ואז פתחה פתח ביתה ונכנסו שמה שלוחי המלך ואמרה אליהם, (ה) כן באו אלי האנשים, ר"ל אמת הוא שבאו הנה האנשים, אבל לא לבקש אכסניא, כי אם לבד לזנות עמי, וזהו אמת כן באו אלי האנשים, ואמרה זה כדי שיחשבו שהם אינם כבר בבית, כי בהשלימם זנותם ילכו, ולזה אמרה ולא ידעתי מאין המה, כי אין זה מחוק הזנות. ואמרה ויהי השער לסגור וגו', אפשר שיפורש על שער

הבית, ואפשר שיפורש על שער העיר, ואם אמרה זה על שער הבית? תאמר שברצותה לסגור פתח ביתה בחשך, שהוא הזמן אשר כל האנשים נכנסים שמה, הם עשו בהפך שיצאו משם, ולא ידעת אנה הלכו, ולכן יעצתם שירדפו מהר אחריהם כי ישיגום, לפי שלא יתרחקו מאד, ושהליכתם באותו זמן תורה על שהם יצאו מן העיר, שאם היו בעיר לא היו יוצאים בחשך מן הבית, ובזה נתנה לב אליהם לרדוף אחריהם מיד. והנה זכר שאחר שהלכו שלוחי המלך, חששה רחב אולי ישובו הם פעם שנית, או יבואו אחרים לבקש הבית וימצאום. ולכן הוצרכה להטמינם פעם אחרת במקום נאות, וזהו (ו) והיא העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ הערוכות על הגג, ר"ל שערכה עליהם הפשתן, באופן שיראה לעין כל שאין למטה ממנו דבר, בהיותו בסדור גדול ובמערכה רבה, ולפי זה ההטמנות שתים, והותרה השאלה השנית:

פסוק ז

וזכר שאז האנשים שלוחי המלך רדפו אחריהם לפי מחשבתם דרך הירדן, ומלבד כל ההשתדלות הרב הזה שעשתה רחב, הנה עוד סגרה פתח ביתה, כדי שלא יבא שמה אדם אחר לבקש אכסניא או לזנות, באופן שלא יהיה סבה להתפרסם הדבר, וזהו והשער סגרו אחרי כאשר יצאו הרודפים אחריהם, ר"ל שער הבית סגרו המרגלים או אנשי הבית, אחר אשר יצאו הרודפים מהבית לרדוף אחריהם. ואם יהיה פי' השער הנזכר בשני הפסוקים האלה שער העיר? תאמר ויהי השער לסגור, ר"ל באמת בזמן כזה חטאתם אתם שלוחי המלך חטאה גדולה בשלא סגרתם שער העיר, כי כן ראוי לעשות בזמן המלחמה, ומפני שאתם לא סגרתם שער העיר נעשתה התועבה הזאת שיצאו המרגלים וברחו בשער העיר, וכאלו היא היתה מתרעמת עליהם, באמרה אתם עשיתם את הרע הזה שברחו המרגלים, באשר לא סגרתם פתח העיר, בהיות כבר לילה וחשך על פני תהום, ולכן ראוי שאתם תתקנו את אשר עותו שומרי העיר ושתרדפו מהר אחריהם כי תשיגום, ומפני זה אמר אח"כ והשער סגרו, ר"ל ששומרי העיר קבלו דברי רחב שהם כדין ויושר וסגרו שער העיר:

פסוק ח

והמה טרם ישכבון וגו'. אמרו המפרשים שפי' עליהם על הגג כמו אליהם אל הגג, וכן (שמואל א' ב' י"א) וילך אלקנה הרמתה על ביתו והוא האמת. ושמעתי אומרים שרחב חששה אולי היו ישנים, ויראה מלקרוא אותם בקול רם פן יתפרסם הדבר, ולכן עשתה התחבולה הזאת שעלתה על גביהם שם על הגג, באופן שבהליכתה על גבם, ירגישו ויעורו משנתם לדבר אליהם, ויהיה פי' טרם ישכבון שקודם היותם ישנים קרה זה, כי

המה לפי האמת לא היו עדין ישנים, אבל היא חששה לזה, או יתכן שאמר עליהם, לפי שכשהטמינה אותם בפשתי העץ כסתה אותם בהם כדי שלא יראו, והיא צריכה לעלות עליהם להסיר המכסה אשר עליהם לדבר עמם:

פסוק ט

(ט-י) **ותאמר אל האנשים וגו', כי שמענו וגו', ונשמע וימס לבבנו וגו'**. הנה רחב אמרה שידעה והכירה שלשה דברים. האחד כי נתן ה' לכם את הארץ. והשני ג"כ ידעה כי נפלה אימתכם עלינו, שמלת ידעתי מושכת עצמה ואחרת עמה, ור"ל שמלך ירימו ושריה היו מפחדים מישראל, וראתה זה ממה שהשתדל מלך יריחו הרבה לקחת אותם האנשים, וזה היה ליראתו מהם לשירגלו את הארץ. השלישית שלא לבד המלך והשרים הם היראים (שידעו שבכיבוש הארץ לא ישארו בכבודם) אבל גם יושבי הארץ והם המון העם כלם נמוגו מפניהם, לפי שידעו שישראל לא יכבשו הארץ וישארו הם למס ועבדום, אבל יחרימום ולא יחיו כל נשמה. והנה נתנה הסבה בכל אחת מהידיעות האלה, אם הידיעה שנתן ה' להם את הארץ אמרה בסיבתה, כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם, והאל העושה עמכם כפלא ההוא, אין ספק שיתן לכם את הארץ, ואם הידיעה ביראת שרי הארץ מלכיה וגדוליה אמרה בסבתה, ואשר עשיתם לשני מלכי האמורי וגו', ואם הידיעה השלישית הכוללת לכל ההמון אמרה בסבתה, אשר החרמתם אותם, וזה ממה שיורה שלכל עם הארץ תעשו ככה ולא תשאר פרסה. ואפשר שיפורש וגם נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם, שיושבי הארץ היושבים בערי הפרזות נמוגו משם ובאו לערי המבצר להמלט שם, וזה פירוש וגם נמוגו:

פסוק יא

והנה אמרה עוד ונשמע וימס לבבנו, לא להודיעם זה, כי אם לתת גזרת המאמר וליחס כל זה לאלוה ית', לומר שכל זה המורך אינו מפחדם אותם, כי אם מיכולת האל ית' המוציאם ממצרים שהוא בעזרם. ולזה אמרה ונשמע וימס לבבנו וגו', כי ה' אלהיכם, ר"ל לא היה הפחד הזה מפניכם לתוקף גבורתכם, כי אם מפאת האלוה אשר בחר בכם להיותו אדון על הכל בשמים ובארץ וכל אשר יחפוץ יעשה. הנה בזה נתנה השלמה לכל הידיעות שזכרה, והותרה בזה השאלה השלישית:

פסוק יב

(יב-יג) ועתה השבעו נא לי בה' וגו' והחייתם את אבי וגו', ויאמרו לה האנשים וגו'. כוונת רחב בדברים היתה, שכיון שהיא בהיותה אשה אחת החיה שני אנשים, שאינו מהראוי שיהיה השכר שהמה שניהם יחיו אותה לבדה, אבל כמו שהיא החיה שניהם, כך המה

יחיו את בית אביה ואם הם רבים, ואמרה עם בית אבי, לומר שאין לה בעל כי היתה אשה זונה, ואין לה ג"כ בנים, לכן במקום הבעל יחיו אביה, ובמקום הבנים יחיו אחיה, כי האם והאב שניהם כאחד, ואחים ואחיות כלם כאחד, ואמרה בסוף דבריה והצלתם את נפשותינו ממות, ר"ל איני מבקשת מכם שתשמרו נכסינו בתינו וממונינו, אבל לבד אני מבקשת החיים, וזהו והצלתם את נפשותינו ממות, ואמרה ונתתם לי אות אמת, לומר שלא יכזבו בה, כמו שאמרה השונמית לאלישע (מלכים ב' ד' י"ו) אל אדוני אל תכזב בשפחתך, והם השיבו לה ששאלה מעט, כי הם יעשו הרבה יותר ממה ששאלה, כי בהצלתם אין ספק כי הם ישימו נפשם תחת נפשותיהם, באופן שהנוגע בהם כנוגע בבת עינם. וזהו (יד) נפשינו תחתיכם למות, ר"ל נשים נפשינו תחתיכם למות, אבל על תנאי שלא תגידי את ובית אביך את ההבטחה הזאת, ומלבד הצלת חייכם שיהיה לבית אביך בכלל, הנה לך רחב בפרט נעשה עוד חסד ואמת, כמו שנזכר שם (סי' ו' נ"ה) וכמו שאבאר, וזהו אומרם והיה בתת ה' לנו את הארץ ועשינו עמך חסד ואמת, ר"ל חסד עושר וכבוד נעשה עמך בפרט, ואמת יהיה עם כל זה, כמו שהיא אמרה ונתתם לי אות אמת:

פסוק טו

(**טו-טז**) **ותורידם בחבל בעד החלון וגו' ותאמר אליהם וגו'**. זכר שהיא עם היותה אשה חסרת כח וחלושה, עצרה חוזק רב שהורידה היא עצמה בחבל בעד החלון, וזכר למה הורידתם בחבל, ואמר לפי שביתה בקיר החומה, והיו א"כ יוצאים משם חוץ לעיר, וזכר שלא הלכה מהחלון אחרי אשר הורידה אותם, אבל בחומה היא יושבת, ר"ל שנתעכבה זמן רב, בעוד שדברה אליהם ההרה לכו עד שהלכו לדרכם, והיה מגודל שכלה שהגבילה שלשת ימים לחזרת הרודפים וכן היה. ועוד ייעדתם שלא ימצאם היזק כלל אחרי שניצולו באותו נס, וזהו אמרה ואחר תלכו לדרככם, ר"ל בשלום תלכו בלי ספק, וחז"ל אמרו (ספרי פר' דברים עמ' קכ"ב) שנכנס בה רוח הקדש:

פסוק יז

(יז-יח) ויאמרו אליה האנשים וגו' הנה אנחנו באים בארץ וגו', והיה כל אשר יצא וגו', ואם תגידי וגו'. הוקשה בפסוקים האלה למה לא אמרו זה האנשים, כי אם אחרי שהורידם בעד החלון? ועוד שכל הדברים האלה או רובם נכללו במה שאמרו שם על הגג, ומה ראו להשנותם? ואמרו המפרשים שפירושו, בתנאי זה אנחנו באים בשבועה ובנדר שעשינו. והרלב"ג אמר אנו רוצים שלא ישאר לנו מכשול בשבועתינו ושנהיה נקיים ממנה, ולזה צריך לסדר הענין באופן שלא נכשל בו. ונוכל לומר שלפי שהיה מהדין והדרך המושכל, שכל נדר או שבועת איסר אשר יעשה אותם האדם בהיותו אסור

ומוכרח אינו קיים, בעבור זה אחר שיצאו מביתה והיו כבר חוצה לעיר אמרו אליה, אל תחשוב שמה שנדרנו בהיותנו טמונים על הגג היה קיים, אינו כן, כי נקיים אנחנו משבועתך אשר השבעתנו להיותנו אנוסים שמה, אבל עתה שאנחנו נקיים ובבחירתנו עומדים עתה נעשה הנדר מחדש, ולזה עשאוהו פעם אחרת אחר הירידה בעד החלון. וזהו הנה אנחנו באים בארץ וגו', שנתנו לה הדרך והאופן אשר בו תהיה הצלת בית אביה, וזה סוף המאמר דמו בראשנו אם יד תהיה בו, וזכרו עוד מה שאמרו לה על הגג שכל זה יהיה בתנאי ההעלם, וזהו (כ) ואם תגידי את דברינו וגו' והיינו נקיים משבועתך אשר השבעתנו, ולא אמרו משבועתך על הראשונה, כי אם על זאת, ולפי שעשאוה על דעתה אמרו אשר השבעתנו, והנה הותרו השאלות הרביעית והחמשית במה שפירשתי בזה:

פסוק כא

ותאמר כדבריכם כן הוא וגו', **ותקשור את תקות השני וגו'**. השיבה רחב שמה שאמרו מהיותם נקיים מהשבועה הראשונה שעשו בבית בהיותם שם אנוסים, כן הוא כפי הדין, ולזה אמרה כן הוא, ולא כן יהיה, ולענין הנדר החדש והתנאים שהתנו בדבר קבלה על עצמה, וזהו ותקשור את תקות השני וגו', ר"ל שקשרתו לזמן הראוי בסבבם על העיר, וכן פירשו המפרשים. ואחשוב שיאמר שהיא ברוב דעתה לא חכתה לקשור תקות השני בזמן המלחמה ועת הצורך לבד, לפי שאז ירגישו באותו שנוי ויהרגוה אנשי העיר, ולכן מאותה שעה והלאה קשרה מיד תקות השני בחלון, ותקות השני אחשוב שהיה החבל אשר הורידתם בו כי היה מחוט השני, ולכן אמרו חוט השני הזה, והותרה האלה הששית:

פסוק כב

(**כב-כד**) **וילכו ויבואו ההרה וגו'**, **וישובו שני האנשים וגו'**, ויאמרו אל יהושע. זכר שעשו כמו שצותה רחב, ושהלכו בהר שלשת ימים ושבו אל יהושע וספרו לו מה שקרה אותם ומה שנדרו לרחב הזונה, ועוד אמרו שהארץ כאילו היא כבר נתנה אליהם, ושגם אנשי הארץ כך הוא הענין בעיניהם, כי נמוגו מפניהם, וכל זה זכר שאמרו אל יהושע ולא לעם, לפי שהיה ענין שליחותם נעלם מהם כמו שאמרנו:

פרק ג

פסוק א

פרשה רביעית בענין העברת הירדן איך עברו, ומה שאמר האל ית' אל יהושע עליו ועניין האבנים. תחלתה וישכם יהושע, עד בעת ההיא אמר ה' אל יהושע. והנה בפרשה הזאת בענין העברת הירדן שאלתי שש שאלות:

השאלה הראשונה הנה יראה מדברי יהושע (במה שצוה את העם שיסעו וילכו אחרי ארון ברית ה' כי לא עברתם בדרך מתמול שלשום, ובמה שאמר לעם התקדשו כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות) שהוא היה יודע שמי הירדן יכרתון. ויקשה מאד זה, לפי שלא מצינו דבור האל ית' אליו שיודיעהו זה? והמפרשים אמרו שהאל הודיעו זה ואם לא נכתב, והוא דוחק גדול לומר שבאה לו נבואה ולא נכתבה? השאלה השנית מה הוא הצורך שיהיה בנס הגדול הזה מכריתת מי הירדן? האם היה כדי שישראל יעברו בו? הנה אין ספק שהירדן אינו נהר כל כך גדול שלא יוכלו אנשים לעברו, והנה דוד ואנשיו בברחו מפני אבשלום בנו עברו אותו, ויעקב אמר (בראשית ל"ב י') כי במקלי עברתי את הירדן הזה, והמרגלים ששלח יהושע עברו אותו ג"כ, ובאותו מקום שהם עברו יוכלו לעבור בני ישראל כולם? השאלה השלישית אם האל ית' לא אמר ליהושע בכאן כי אם היום הזה אחל גדלך בעיני ישראל, ושיצוה לכהנים שבעברם בירדן יעמדו בקצי מי הירדן, איך יהושע דבר אל העם מה שלא נאמר לו? שהוא אמר מי הירדן יכרתון, וזה הנס לא הודיעו האל יתברך בדבריו, ואם כן איך יעד הוא במה שלא נאמר לו? השאלה הרביעית במה שהכניס יהושע בתוך ייעוד ענין ההעברה, ועתה קחו לכם שנים עשר איש משבטי ישראל וגו', וזה לא צוהו האל ית' עד הנה, כי אם אחרי שתמו כל הגוי לעבור אז צוהו עליו, אבל קודם לזה לא ידעתי מה הביאו אליו? כל שכן שהכניסו במקום בלתי נאות, כי תחלה אמר הנה ארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכם וגו', והכניס שם קיחת האנשים, ואחריו אמר והיה כנוח כפות הכהנים? השאלה החמשית באמרו ושתים עשרה אבנים הקים יהושע וגו', ואלה אין ספק שהם אחרות מלבד השנים עשר שנשאו הי"ב שבטים, ויקשה אם כן למה עשה זה יהושע בהיות שלא צוה עליו? וגם כי אם האבנים ההם נשארו בתוך הירדן עד היום הזה, ומה היה האות והצורך בהקמתם שמה בהיות המים מכסים אותם? השאלה הששית אחרי שזכר ויהי כאשר תמו כל העם לעבור ויעבור ארון ה' וגו', וזכר אחריו העברת בני גד ובני ראובן, ואחריו ביום ההוא גדל ה', איך בא אחר כל זה ויאמר ה' אל יהושע לאמר צוה את הכהנים וגו', ויעלו מן הירדן, והלא כבר נזכר שעלו? והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

וישכם יהושע וגו'. התבאר בתורה שבשנת הארבעים בחדש שבט הוכיח משה לישראל, ובשבעה באדר מת משה, והתאבלו עליו שלשים יום שנשלמו בשבעה בניסן, ושלשה ימים שהזהירום יהושע טרם עברם את הירדן, נמצא שעברו ישראל את הירדן בעשרה בניסן, ובו ביום עלו, כמו אמר (בספ' ד' י"ט) והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון, כך אמתת קבלת רבותינו ז"ל (קדושין פ"א ל"ח ע"א) בזה, ויהיה פירוש ויהי אחרי מות משה, אחרי תמו ימי בכיתו, ובו ביום ציוה להכין לצידה, וביום מחרתו השכים בבקר ונסע העם מהשטים ובאו עד עבר הירדן ולנו שם טרם יעבורו, וביום השלישי להזמנתם עברו את הירדן, וזהו (ב) ויהי מקץ שלשת ימים. והרלב"ג כתב שהאל ית' בחר שלא יעברו בלילה כי אם בבקר, לפי שיתפרסם הנס לעיני בני ישראל ולעיני האומות ותפול עליהם אימתה ופחד, וגם כדי שבאותו זמן שעברו מעת בואם לשפת הירדן עד הבקר שעברו יתקדשו מפני הנפלאות אשר יעשה הקדוש ברוך הוא בקרבם כמו שאמר יהושע, ויהיה אומרו ויאמר יהושע אל העם התקדשו כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות, שאמר אליהם זה ביום שהסיעם מהשטים לעבר הירדן, ואז אמר שמחר (רוצה לומר ביום עשרה לניסן יום ההעברה) יעשה השם בקרבם נפלאות. וכזה ויאמר יהושע אל הכהנים לאמר שאו את ארון ברית וגו', היה גם כן באותו יום השני קודם יום ההעברה, או יהיה מאמר יהושע אל הכהנים ביום השלישי בזמן ההעברה, ועם היות שעד עתה היו הלוים נושאים את הארון, הנה צוה עתה לכהנים שישאו אותו להקדישו יותר מפני הנס. ואמרו חז"ל (סוטה פ"ז ל"ג ע"ב) בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון, בהעברת הירדן, וכשסבבו את יריחו, וכשהחזירוהו למקומו בימי דוד כשברח מאבשלום, שנאמר (שמואל ב' ט"ו כ"ט) וישב צדוק ואביתר את ארון האלהים ירושלים, ועוד מצאנו במקום אחר בבנין הבית שהעלוהו הכהנים מעיר דוד לבית קדש הקדשים, ועם היות שזכרו הכתוב אחרי אמרו ויהי מקצה שלשת ימים:

פסוק ג

ויצוו את העם לאמר בראותכם את ארון ברית ה' וגו'. הנה המפרשים כתבו, שבהיות הענן הולך לפני העם הוא היה המנהיג והמורה דרך ישר לפניהם, אבל אחרי שנסתלקו ענני הכבוד בסבת מות משה הוצרך לתת לפניהם מנהיג מורה דרך והוא ארון הברית, ועם היות שבימי משה הארון היה נוסע אחרי שני הדגלים, הנה כאן צוה שיסע ראשונה:

פסוק ד

אך רחוק יהיה ביניכם וביניו וגו'. הנה צוה שיתרחקו מן הארון כאלפים אמה, וכ"ף כאלפים אינו לדיוק, כי אם לומר שיהיה זה תחומו בקרוב. וחז"ל אמרו (סוטה פ"ב י"ג

ע"א) ששתי ארונות היו של שכינה ושל עצמות יוסף והיו מהלכין יחד, ולזה אמר בלשון רבים ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה אל תקרבון אליו. והסבה בזה כתב הרלב"ג שהיה כדי שכל העם יראו את הארון ויסעו נגדו, מה שלא יראו אותו כלם בהיותם סמוכים אליו מאד. ורבותינו אמרו (במ"ר פר' ב' דף רי"א) שהאזהרה הזאת היא על חנותם על יריחו שלא יתרחקו ממנו מאד, כדי שיהיו רשאים לבא להתפלל לפני הארון בשבת, ובספר (שמואל א' ד') בענין הארון שנלקח ביד פלשתים, אחקור הדעות האלה ואבאר אמתתם, ודי עתה כשאומר בהרחקת העם מהארון כאלפים אמה, שכוונתי היא שהיתה הסבה בזה, לפי שיראו גודל הנס, כי בהיותם סמוכים לארון והולכים בעקבותיו הנה לא יורגש המקום אשר ילכו בו אם הוא עמוק או גבוה, ולזה צוה שיתרחקו ממנו, כדי שבהיות בינו וביניהם כאלפים אמה יראו מקום נסיעתו וירגישו בנס. אבל צריכים אנחנו כפי הפשט לומר שעם היות אלפים אמה ביניהם ובין הארון בכניסתם לירדן, הנה בהיות הכהנים בקצה מי הירדן יחוייב שבעבור ישראל יתקרבו אליו, כי לא יוכלו להתרחק כל כך ממנו, וגם שהשנים עשר איש לקחו האבנים ממצב רגלי הכהנים, ולא היו אם כן אלפים אמה ממנו? ומפני זה אחשוב שאמרו אל תקרבון אליו הוא עד הכנסו בירדן, ולשון הכתוב יורה עליו והוא לסבת מה שזכרתי. וראוי שתדע שע"כ לא היה יהושע יודע הנס אשר היה הקב"ה עתיד לעשות, והיה דעתו שישראל יעבור בתוך מי הירדן, כי בתוך המים עברו המרגלים ששלח יהושע. ולפי שבנהר גדול כזה יהיה מקום נקל לעבור ומקום עמוק מסוכן, צוה שילך הארון תחלה, כי הוא יורה את הדרך אשר יעלו בה, ולזה אמר ואתם תסעו ממקומכם ותלכו אחריו. וזהו אמרו למען אשר תדעו את הדרך אשר תלכו בה, ר"ל והסבה שהארון עובר לפניכם בירדן הוא למען תדעו את הדרך אשר תלכו בה, כי לא עברתם בדרך מתמול שלשום, ר"ל כי לא עברתם בדרך דומה לזה מתמול שלשום, ולסבה הזאת אמר יהושע (ה) מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות, כי חשב שהאל ית' יעשה נסים ונפלאות שמה, עם היות שלא נתגלה אליו מהו הנס אשר יהיה, ועם זה הותרה השאלה הראשונה:

פסוק ז

ויאמר ה' אל יהושע היום הזה אחל גדלך וגו'. הנה יהושע להיותו איש אשר רוח אלהין קדישין ביה, הבין מהמאמר הזה ענין כריתת מי הירדן משלשה מקומות מהדבור הזה. האחד לפי שהאל ית' אמר אליו היום הזה אחל גדלך בעיני כל ישראל, ואין ענין להגדלה הזאת כי אם בקריעת מי הירדן, כי בהיותם עוברים בתוך המים מה הגדולה אשר בזה. וראה עוד שנית ממה שאמר לו אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך, ומזה

הוליד, כי כמו שמשה נקרע לו ים סוף ועל זה נאמר (שמות י"ד ל"א) ויאמינו בה' ובמשה עבדו, כך יקרע ליהושע מי הירדן, כיון שהשווה אופן היותו עמו בענין ההגדלה באופן שהיה עם משה, וידע שאין זה במעלת הנבואה וגם שאין זה בנצחון האויבים, כי באותו היום לא ילחמו עם האומות שעליו יאמר היום הזה, גם שכבר אמר לו זה בתחלת נבואתו כאשר הייתי עם משה אהיה עמך לא ארפך ולא עזבך, ומפני זה גזר יהושע שההגדלה שיעשה היום הזה ושידעון ישראל שהיה האל ית' עמו באופן שהיה עם משה אינו כי אם בקריעת הירדן. וראה עוד שלישית שאמר לו ואתה תצוה את הכהנים וגו' בבואכם עד קצה מי הירדן בירדן תעמודו, ומזה הוליד, שאם היה הכוונה האלהית שיעברו ישראל בתוך מי הירדן מבלי נס אחר, למה יצוה לכהנים (ח) שבבואם עד קצה מי הירדן (והוא קצה האחרון מהירדן הסמוך לצאת לחרבה) יעמדו בירדן? אבל זה יוכיח שיקרע מי הירדן בעוד הכהנים עם הארון בתוכו, ולזה יצוה שיעמדו בו עד עבור העם, ומכח השלשה דבורים האלה ידע יהושע אמתת הנס, ולזה אמרו לעם (כדי להגדיל הנס בעיניהם) שבנח כפות רגלי הכהנים בירדן מי הירדן יכרתון ויעמדו נד אחד, שזה נעשה גם כן בים סוף, כמו שנאמר (שמות ט"ו ה') נצבו כמו נד נוזלים. ועם זה מה שזכרתי ידענו שהיה תכלית זה הנס להגדיל יהושע בעיני העם ויראו ממנו ולהפחיד לבב העמים, וגם לתועלת ישראל נשיהם וטפם צאנם ובקרם שלא יעברו בתוך מי הירדן ולהיות זה אות עצמי לירושתם הארץ כמו שאזכור. והותרה השאלה השנית מאשר יהושע מדברי האל השיג הנס שיעשה:

פסוק ט

ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה וגו'. אמרו חז"ל (ויקרא רבה פר' י' קע"ו) שפי' גשו הנה, שהכניס כלם בין בדי הארון, ושזה אחד מהמקומות שהחזיק מעט את המרובה, והוא דרך דרש. וכפי הפשט אומר שתמצא ב' פעמים ויאמר יהושע בדבור אחד מדובק, וגם תראה שהאל ית' אמר שיעשה זה לגדלו כמשה בעיני העם, ויהושע אמר שיעשהו להודיעם כי אל חי בקרבם והוריש יוריש וגו'. והסבה בכל זה אצלי שיהושע קרא אל בני ישראל שישמעו אל דבר ה' אלהיהם, וכאשר נתקבצו לשמעו, לא רצה לומר הדברים שאמר האל ית' היום הזה אחל גדלך, לפי שהיה דופי להגיד שבחו בפיו ובשפתיו, ולכן תלה הנס באמונתם, שאל חי בקרבם והוריש יוריש את האומות. ולפי שהיו אלה דברי יהושע ולא דברי הקב"ה, לזה הוצרך לומר פעם שנית (י) ויאמר יהושע בזאת תדעון וגו', כי היה האמירה הראשונה אליהם בשם האל ית', והשנית מה שאמר להם מעצמו, ואמר

אל חי בקרבכם, להעיד שעם היות שמת משה, הנה אל חי בקרבם לא מת ולא ימות והוא הנצחי ית':

פסוק יא

(יא-יב) הנה ארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן, ועתה קחו וגו', רוצה לומר המופת (לשתדעו ותאמינו שאל חי בקרבכם והוריש יוריש) הוא שארון הברית, רוצה לומר ארון ברית ה' שהוא אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן, ויראוהו מים יחילו אף ירגזון תהומות, וזה יורה שכן יעשו האומות שיפחדו ממנו ולא יעמדו לפניו, והוא מופת עצמי ומיוחד לענין, שלהיותו אדון כל הארץ הוא יכבוש הערים והורש יוריש את האויבים, ומאחר שהוא עובר לפניכם אל תיראו ולא תערצו, כי הוא ילחם לכם ואתם תחרישון. ולפי שמנהג שר הצבא ללכת לפני העם ללחום עם האויבים בתחלה, ועמו ילכו איש אחד מכל השרים אשר במחנה, כדי שבמקום תחנותו כל אחד יקח מקום סביבו מיוחד לאדונו, לכן אמר יהושע שבימי משה כאשר שלחו המרגלים איש אחד לשבט לפניהם לרגל את הארץ היה פועל מגונה, לפי שאינו מהראוי שילכו הם לפני ארון האלהים, אבל עתה שהארון הולך לפניהם, ראוי עתה שיבחרו שנים עשר אנשים איש אחד לשבט ללכת סמוך לארון, והיה זה כדי שכל אחד מהם יקח מקום לחנות שבטו, כמו שהוא עוד היום המנהג במלחמות שעם המארשאל"ק ההולך עם שר הצבא לפני העם ילכו איש אחד מכל שרי המחנה לתור להם מקום לתחנותם. וזכר עם זה אופן הנס (יג) שבנוח כפות רגלי הכהנים נושאי הארון במי הירדן שמיד מי הירדן יכרתון, והפליג בזכרון הנס, באמרו המים היורדים מלמעלה וגו', לומר שאם היה הנהר ישר ושוה לא היה הנס כל כך גדול, אבל בהיותו משופע והיו אותם המים יורדים מלמעלה יהיה הנס יותר מופלג מהיותם עומדים ולא יורדים למטה עם כבדותם ויעמדו נד אחד. והותרה עם זה השאלה הרביעית, למה צוה לקחת איש אחד לשבט ולמה צוהו בתוך זה הדבור:

פסוק יד

ויהי בנסוע העם מאהליהם וגו'. כתב רש"י ז"ל כל ימי קציר ימי ניסן שעברו בו, ולפי הפשט זכר המעשה שנעשה ושבנח כפות רגלי הכהנים בירדן, עם היות הירדן נהר גדול כל כך שהיה ממנהגו להיותו מלא על כל גדותיו (טו) כל ימי קציר (והוא ממה שיורה על גדלו כיון שבזמן הקיץ כל הנהרות יחרבו והוא היה מלא) הנה עם כל גדלו (טז) עמדו המים היורדים מלמעלה וקמו נד אחד הרחק מאד, ר"ל הרחק ממקום ישראל, ורמז אל המקום אשר קמו באותו נכחיות, שהוא באדם העיר אשר מצד צרתן, והוא שם מקום

נקרא אדם, ופי' הפסוק שהמים היורדים מלמעלה קמו נד אחד, והמים אשר היו כבר בנהר להיותו משופע ירדו עד ים הערבה ים המלח ועם זה תמו נכרתו המים, כי אשר כבר היו שם הלכו לים ולא ירדו מלמעלה עוד מים אחרים, ובזה האופן נשאר הנהר נחרב ויבש והעם עברו ביבשה נגד יריחו שהוא במקום היותר עמוק ורחב, וזכר (יז) שעמדו הכהנים בחרבה בתוך הירדן הכן, ר"ל מתוקנים עד אשר תמו כל הגוי לעבור, והנה הם היו בקצה האחרון מהנהר והיה כלו יבש, וכל העם עובר ביבשה כמו שזכר:

פרק ד

פסוק א

ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור וגו'. פירשו המפרשים שהיה זה קודם ההעברה, ואם כן איך אמר ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור? ולפי דעתי אין צורך, אבל יאמר שכאשר תם כל הגוי לעבור את הירדן צוה הקב"ה ליהושע (ב) שיקח שנים עשר אבנים מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים במקום שהיו מתוקנים ומוכנים שם (ג) ויעבירו אותם עמהם למלון, והנה ראה ית' לצוות על זה אחר ההעברה, לפי שכבר היו מאמינים בגודל הנס והיה לבם נכון בטוח בה' כי כבר עברו, לזה צוה אז בהיותם כבר ביבשה ישובו אותם שנים עשר איש פעם אחרת אל תוך הירדן למקום שהיו שם רגלי הכהנים סמוכים לשפת הנהר אשר יצאו בו ויקחו משם האבנים ממצב רגליהם. והמפרשים אמרו שלקחום מסביב מצב רגליהם, ולי נראה שאינו כן אלא שממצב רגליהם לקחום, שהיו הכהנים נושאים רגליהם והאנשים לוקחים מהם האבנים:

פסוק ד

ויקרא יהושע אל שנים העשר איש וגו'. מזה יראה שיהושע הכין שנים עשר האנשים קודם שיבואהו הדבור הזה ושהיתה הכנתם לסבה אחרת כמו שזכרתי. ועתה בבוא דבר השם העתיק ענינם לתכלית לקיחת האבנים: והנה יהושע בדבריו הוסיף על דברי השם שני דברים. האחד אמרו (ה) למספר שבטי בני ישראל, ויהיה זה כדי לתת טעם למה יצוה לאותם השנים עשר האנשים שיקחו אותם אבנים ולא לאנשים אחרים, ונתן טעם לדבר ואמר שאחרי שזה היה למספר בני ישראל היה מן הראוי שאלה יהיו איש אחד לשבט כל אחד יקח אבנו, ואמר איש אבן אחת על שכמו, כדי לרמוז שיהיו אבנים גדולות ולא קטנות שיוליכום בידיהם. ועוד הוסיף דבר שני, והוא ביאור תכלית הנס למה היה, והוא אמרו (ו) למען תהיה אות בקרבכם וגו'. ועם היות שלא נזכר בכאן שצוה

יהושע את השנים עשר אנשים שיקחו האבנים ממצב רגלי הכהנים, אין ספק שצוהו עליו אחר שצוהו ית' כן:

פסוק ט

ושתים עשרה אבנים הקים יהושע וגו'. כתב רש"י ז"ל כדי שלא יטבעו רגלי הכהנים במים בטיט. והרלב"ג כדי שיתפרסם אליהם שאצל מקומם יעמדו מי הירדן נד אחד. וירא מדבריהם אלה שרש"י ז"ל סבר שעשה יהושע זה אחרי ההעברה, ואחרי שלקחו השנים עשר איש השנים עשר אבנים, ושמפני לקיחתם משם צוה יהושע להקים במקומם אבנים אחרות כדי שלא ישארו רגלי הכהנים בטיט ומים. והרלב"ג סבר שקודם ההעברה צוה יהושע על זה, והקים האבנים האלה כדי לפרסם לעם הנס העתיד להעשות אליהם, שיעמדו שם המים נד אחד. ויקשה אצלו מאד אם כן למה נזכר מאוחר במקום הזה? והרד"ק ז"ל כתב, שאעפ"י שלא מצינו שצוהו האל ית' על זה ידענו שנצטווה עליו אחרי שעשאו, ושפירוש תחת מצב סמוך מקום מצב לא תחת רגליהם, שהרי הם לא זזו ממקומם עד שנעשה הכל כמו שאמר עד תום כל הדבר. ודעתי בזה שיהושע מעצמו בלי צווי האל ית' עשה זה, והוא שהאל ית' צוה שיעשו זכר לאותו הנס במה שיקחו מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים, רוצה לומר מהמקום ההוא אשר היו שם רגליהם שנים עשר אבנים. והנראה שהיו בשפת הירדן האחרונה אבנים גדולות סמוך למקום אשר שם הכהנים שמו רגליהם בעודם בירדן עד תום כל העם לעבור, והאבנים ההם צוה שיקחו האנשים ההם וישאום על שכמם אל המלון להניחם שם לאות לכל הדורות הבאים, שידעו ויכירו שביבשה עבר ישראל את הירדן. ומלבד האות הזה שנעשה ביבשה ראה יהושע לעשות בתוך הירדן אות אחר, והוא שהקים שם י"ב אבנים תחת מצב רגלי הכהנים, והתבונן שאמר הקים יהושע ולא אמר הציב יהושע, וגם אמרו תחת מצב רגלי הכהנים, ולמעלה לא אמר כי אם ממצב רגלי הכהנים ולא תחת מצב, וענין זה שהאבנים האלה לא שם יהושע אותם כמו שהיו האבנים האחרות מושלכות תחת המים, אבל הקים אותם זו למעלה מזו, עד עשות מהן ציון גדול ורם ורב לשיראו אותן מרחוק בשפת הירדן, ולזה אמר הקים יהושע, כי הקימם גבוה מעל גבוה כתבנית ציון, באופן שלא יכסו אותן המים, ואמר שהיתה הקמתם תחת מצב רגלי הכהנים, ר"ל תמורת המקום שהיו שמה נצבים רגלי הכהנים והוא כמו (שמות כ"א כ"ד) עין תחת עין, והנה היה זה הציון לאות שבאותו מקום עמד ארון הברית אדון כל הארץ. אמנם למעלה בפסוק (לפי שנלקחו י"ב אבנים הראשונים מאותו מקום ממש אשר שם רגלי הכהנים) לא אמר תחת מצב רגלי הכהנים, אבל אמר ממצב, לפי שלקחום מאותו מקום עצמו אשר שם נצבים

רגליהם. הנה התבאר שיהושע צוה על זה, לפי שיהיה בתוך הירדן דומה לאותו אות שהיה בגלגל, באופן שכל העובר באותו נהר ידע הנס שנעשה שם. וזהו שאמר ויהי שם עד היום הזה, אין הרצון שהיו האבנים ההם תחת המים, אבל שהיו שם בתוך הירדן ציון גדול יוצא על המים למעלה כפי קימת האבנים שהקים שם. ודומה לזה תמצא בשאר האבנים שאמר שהקים אותם יהושע בגלגל, כלומר שהקימם זו למעלה מזו, כמו שהיה מנהג הקדמונים העושים ציונים במקומות הארצות אשר באו שמה וכבשום מחדש. ונוכל לומר שהאל ית' צוה שיקחו י"ב אבנים מתוך הירדן ויוליכום אל המלון, כדי להעיד ששנים עשר שבטים שבטי יה עלו מן הירדן ונכנסו בארץ ונחו שם במלון, רמז אל ההתמדה והעכוב והישיבה שם ימים רבים, ויהושע רצה להוסיף על אותו סימן והאות בשלקח גם כן מהאבנים אשר היו כבר בארץ י"ב אבנים וצוה שישליכום בירדן, רומז שבהנחל עליון השבטים יוציא וישליך חוצה לארץ מהאומות למספר שבטי ישראל, באופן שהיו אלה תמורת אלה, אלה באו לארץ והכנסו בה ופושעים יסחו ממנה, והותרה בזה השאלה החמישית:

פסוק י

והכהנים נושאי הארון עומדים בתוך הירדן וגו'. אמר שהכהנים עמדו בתוך הירדן לא לבד כל זמן שעברו העם, אבל גם עד תום כל הדבר אשר צוה ה' את יהושע לדבר אל העם. והרד"ק ז"ל כתב שהוא הקמת האבנים מהירדן להוליכם אל המלון והקמת האבנים האחרות שהקים בתוך הירדן ושהוא אשר צוה משה אל יהושע, כמו שכתוב בתורה (דברים כ"ז ב') והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגו', וקשה לדעתו אמרו שעמדו הכהנים עם הארון בתוך הירדן עד תום כל הדבר אשר צוה ה' את יהושע וגו'? כי יתחייב שיאמר אם כן שעמד הארון והכהנים בירדן עד בואם להר עיבל ועשותם המזבח ובואם לגלגל. ועוד יקשה אומרו אשר צוה ה' אל יהושע לדבר אל העם? והנה לא צוהו דבר שידבר אל העם, וגם ענין האבנים לא דברו אל העם כי אם לי"ב האנשים? וגם מצות משה לא היה ליהושע כי אם לישראל? ורש"י ז"ל כתב עד תום כל הדבר כמו שענינו במסכת סוטה (פ"ז ל"ד ע"א) תדעו למה אתם עברים על מנת שתורישו את כל יושבי הארץ דקדק אמרו לדבר אל העם. והיותר נכון הוא, שיהושע כאשר עברו ישראל בירדן ביבשה כאשר יצאו לשפת הירדן דבר אליהם את הדברים כלם אשר אמר לו האל ית' בתחלת זה הספר, כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם נתתיו וגו', לא יתיצב איש בפניכם וגו', הדברים האלה כולם שהאל ית' אמר ליהושע דבר הוא אז אל העם, והם עצמם הפסוקים שמשה אמר ליהושע בפרשת והיה עקב בסופה (דברים י"א כ"ג) והוריש

ה' את כל הגויים וגו', כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם וגו', לא יתיצב איש בפניכם וגו', ועל הדברים האלה אמר כאן עד תום וגו'. ושיעור הכתוב הוא עד תום כל הדבר לדבר אל העם אשר צוה ה' אל יהושע ככל אשר צוה משה אל יהושע, והעם מהרו ויעבורו כדי למהר עמידת הכהנים והארון בירדן מפני הכבוד, ומזה נלמוד שהאבנים שהקים יהושע הקימם אחרי צאת הכהנים מהירדן, כי לא עמדו שמה כי אם עד תום לדבר כל הדבר אשר צוה ה' ואשר דבר אל יהושע, לא עד תום מה שיהושע עשה מעצמו, ולפי זה יהיה אמרו הקים יהושע תחת מצב רגלי הכהנים, כי הקימם במקום מצבם, לפי שכבר נעתקו הכהנים משם:

פסוק יא

ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם וגו', ויעברו בני גד וגו', ביום ההוא גדל ה' וגו'. יאמר שלא יחשוב אדם שלא הלך ארון הברית לפני העם כי אם בהעברת הירדן, אינו כן, כי כאשר תם כל העם לעבור מיד עבר ארון ה' והכהנים והלכו תמיד לפני העם, וזכר עוד שגם כן סדר יהושע שיעברו בני גד ובני ראובן וחצי שבט המנשה חלוצים לפני בני ישראל (יג) שהם כארבעים אלף חלוצי צבא, ולפי שהיה התנאי ביניהם ובין מרע"ה שיעברו לפני ה' למלחמה ואליו ית' יוחס ההעברה לזה אמר כאן לפני ה' למלחמה וגו', ר"ל שהיו הולכים לעבודתו. וזכר שכאשר ראו ישראל גודל הנס הכירו וידעו כי אלהים קרובים אל יהושע, והכירו ג"כ באופן סדורו את החלוצים ויתר עניני המלחמה ומה שצוה מעצמו באבני הירדן שהיה שלם בעיוני ובמעשי בנבואה ובנסים ובעניני המלחמות, וזהו שאמר (יד) ביום ההוא גדל ה' את יהושע בעיני כל ישראל, והיה זה במדיניות, עוד אמר ויראו אותו כאשר יראו את משה, והיה זה בעניני הנבואה והנסים:

פסוק טו

(טו-יו) ויאמר ה' אל יהושע צוה את הכהנים וגו', ויעלו מן הירדן וגו'. עם היות שזכר זה אחר שספר שהלך הארון לפני העם ושהיה החלוץ הולך לפניהם, הנה בא בכאן זה הספור לומר, שלא נחשוב שהכהנים עלו מן הירדן בלי מצות יהושע ולא שיהושע צום שיעלו בלי דבור האל ית', אבל לפי שהיה הצווי האלהי בירדן תעמודו, לא היה להם מקום ולא ליהושע לצאת משם מבלי צווי האל, ולזה אחרי שזכר שכל העם עברו והוציאו האבנים והשלים הספור שהיה הארון הולך לפניהם והחלוץ אחריו לפני בני ישראל, זכר שלא עלו הכהנים מהירדן כי אם במצות השם שצוה ליהושע בזה, ושבעלותם משם

מיד שבו מי הירדן למקומם וגו' באופן שהיה הנס יותר מורגש וניכר אליהם, הותרה השאלה הששית:

פסוק יט

(**יט-כ**) **והעם עלו מן הירדן וגו', ואת שתים עשרה האבנים וגו'**. יאמר שעלו העם מהירדן בי' ימים לחדש ניסן וחנו בגלגל, ושם הקים יהושע האבנים זה על זה כדמות מגדל וציון גדול, ואמר לישראל תכלית אותו הציון, שלא היה לכבוד ולתפארת ולגסות הרוח כדרך הלוחמים הנכנסים בארץ לא להם, אבל היה לבד לזכרון מעשה ה' כי נורא הוא ונפלאותיו, וזהו אמרו (כא-כב) אשר ישאלון בניכם וגו', והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה, וזה לא להיותו נחרב ויבש מעצמו, כי אם לפי (כג) שהוביש ה' את מי הירדן וגו'. ובדרש אמרו (ב"ר פר' ע"ו פ"ה ע"ד) ביבשה עבר ישראל, ישראל סבא, שאמר (בראשית ל"ב י') כי במקלי עברתי את הירדן הזה. והנה אמר מפניכם עד עברכם, ובענין ים סוף אמר אשר הוביש מפנינו עד עברנו, לפי שהדור ההוא לא היה היוצא ממצרים שכבר תמו במדבר, ולזה אמר אשר הוביש ה' אלהיכם את מי הירדן מפניכם עד עברכם, לפי שהיו הם העוברים, ובענין ים סוף אמר אשר הוביש מפנינו, לפי שהוא היה שם ולא שאר הדור, ואמר שהיה התכלית האמתי בנס הזה, כדי שיעשה האל ית' ליהושע דומה למה שעשה למשה לגדלו בעיני העם, וזהו כאשר עשה ה' אלהיכם לים סוף אשר הוביש מפנינו, ר"ל מפני אנחנו הזקנים אשר היינו שם, והיה א"כ האלוה העושה הנסים האלה שניהם הוא אחד אין עוד מלבדו, ולזה אמר בשניהם ה' אלהיכם, כי הפועל בשני הנסים היה אחד הוא ית', אמנם היה ההבדל במקבלים, כי העוברים בים סוף בלתי העוברים בירדן. וזכר אליהם יהושע שמהנס הזה ימשכו שתי תועלות. האחד שהאומות ירגזון חיל אחז יושבי פלשת, ועל זה אמר למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא, רצה בעמי הארץ העמים היושבים בארץ כנען. והתועלת השני הוא להשביע את ישראל בידיעת האמת ולהשרישם באמתת אמונתו, וזהו אמרו עוד למען יראתם את ה' אלהיכם כל הימים. וזכר שכמו שאמרו יהושע כן היה שפחדו מאד העמים מזה, וזהו אמרו מיד (א) ויהי כשמוע כל מלכי האמרי וגו', את אשר הוביש ה' את מי הירדן וגו', וימס לבבם וגו'. והרלב"ג הרבה דברים בנס הזה לתת דרכים טבעיים מחוברים לדרך המופת, והוא באמת שוא ודבר כזב, כי הן לא קצרה יד ה' מהושיע, והדברים הטבעיים כלם לפניו כחומר ביד היוצר לכל אשר יחפוץ יטנו:

פרק ה

פסוק ב

הפרשה החמישית במה שצוה השם ליהושע למול את בני ישראל בגלגל, ובפסח שעשו ישראל שם, ובמראה שראה יהושע ביריחו. תחלתה בעת ההיא אמר ה' אל יהושע עד ויאמר ה' אל יהושע ראה נתתי וגו'. והנה בפרשה הזאת שאלתי ששה שאלות:

השאלה הראשונה למה בא צווי המילה אל יהושע ולא בא צווי כללי לכל ישראל שימול עצמו ובניו וילידי ביתו כמו שהיה ראוי? אחרי שהיא מצוה כוללת לכל ישראל:

השאלה השנית בייתור הפסוקים, אם במה שזכר הזכרים היוצאים ממצרים מתו במדבר וזהו בפסוק הראשון, עוד הוסיף לומר זה שנית כי ארבעים שנה הלכו בני ישראל וגו', עד תום כל הדור וגו', ואם באמרו כי מולים היו וגו', ויראה שאין ענין לזה המאמר כפי צורך הדברים במקום הזה? ובמה שאמר וכל העם הילודים במדבר בדרך וגו' לא מלו, וחזר לומר כי לא מלו אותם בדרך וגו', ובכלל שהם פסוקים קושי הישוב:

השאלה השלישית באמרו בצאתם ממצרים, והנה הם לא מתו בצאתם ממצרים, כי אם בכל הארבעים שנה? ואם נאמר שר"ל שהם יצאו ממצרים לא שמתו אז, הנה כבר אמר כל העם היוצא ממצרים וגו', וגם נאמר פעם שנית וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם ממצרים וגו', ואמרו בצאתם ממצרים אין לו ענין בזה? השאלה הרביעית במראת יהושע, מה התכלית במראה ההיא? אם היה בדרך הנבואה כדברי הרלב"ג, יראה שאין צורך בה, והיה די בשאמר השם אליו אלה הדברים שאמר אליו המלאך של נעלך וגו', ואם ראהו בהקיץ בצורת אדם, יקשה מאד איך ראהו עומד לנגדו והלך אליו לאמר הלנו אתה אם לצרינו? והנה יהושע שהיה בתוך המחנה כדרך המלכים ושרי הצבא, ואיך א"כ לא הלך איש מאנשי המחנה אליו קודם שהלך יהושע? וגם מה לו לשאל הלנו אתה אם לצרינו? והנה איש אחד מה העזר או ההיזק אשר יעשה במחנה כזה לשישאלוהו ככה? ואפילו שיהיה ביאתו לעזור צריהם מבואר הוא שלא יגלה אותו כי יפחד פן יהרגוהו, ומוטב שישתוק עד ראותו זמן מוכן לעשות מה שירצה? השאלה החמישית איך יהושע האמין בדברי האיש שאמר לו אני שר צבא ה' עתה באתי, ומיד נפל על פניו ארצה וישתחו ויאמר מה אדוני מדבר אל עבדו? והנה לא נתן לו אות או מופת, ואיך האמין בדבריו ואנחנו לא נתחייבנו לשמוע אל הנביא מבלתי שיבחן באותות ומופתים? וגם שנא' שהיה זה במראה הנבואה, עדיין יקשה איך נראה לו שהיה מאמין לדברי אותו האיש המדבר אליו מבלי אות כלל? השאלה הששית באומרו של נעלך וגו', שיראה שלא היו אז מחשבות ליהושע לשעליהם יאמר של נעלך, כמו שמאותו צד אמרו במשה רבינו

ע"ה, וגם לא היה יריחו מקום קדוש ונבדל לשיזהירהו לסור נעלו להיות המקום קדוש כפשוטו, וזכר שעשה יהושע כן? והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם: (**ב-ג**) **בעת אמר ה' אל יהושע וגו'**, **ויעש לו יהושע וגו'**. כוונתי בקשור הפרשיות האלה, כי בעת שהגיעו ישראל לגלגל והקימו האבנים שם, אמר האל ית' ליהושע שישתדל בקיום המצות, כי הוא העוזר האמתי לירושת הארץ, ולהיותו שר העם ועליו תלוי התשועה והנצחון ראה לצוותו על זה, וכן אחז"ל (בפסיקתא ובב"ר פר' מ"ו דף י"א) וזה הדבר אשר מל יהושע, על ידי דברים מל, אמר שמא סבורים אתם לירש את הארץ ערלים? לא כך נאמר לאברהם ואתה את בריתי תשמור ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך וגו'? ואין ספק שיהושע בעצמו לא ימול כל העם הרב ההוא, אבל צוהו שיעשה זה בצואתו אל העם שימולו כלם, ולהיותו נעשה במצותו תלאו עליו הכתוב באומרו אותם מל יהושע, ר"ל צוה למול. וכן וימל את בני ישראל בצווי, כמו (מלכים א' ו' י"ד) ויבן שלמה את הבית, וכן הקים יהושע בגלגל, שנעשה הכל במצותו. והמפרשים אמרו שהוא היה מוהל ואחרים עמו, ולכן נצטרך לחרבות צורים הרבה, והיה זה לפי שידע האל ית' שיריחו יכבש בנס ופלא ולא בכח אנושי, ולזה צוה אותם שישתדלו במצות שהוא החרב והחנית אשר בו יכבשו האויבים, וצוהו עוד על זה לפי שבא זמן הפסח, והיה כפי הדין שכל ערל לא יאכל בו, לכן הזהירם על הברית בעשרה לחדש, ובאותם הארבעה ימים קודם הפסח ימולו ויטבלו ויכינו את הפסח. וחרבות צורים הם הסכינים החדים מאד, והזהירו על זה (ר"ל לתקנם ולחדדם) לפי שלהיות הנימולים אנשים גדולים יצטרכו לכלים שלא יצערום בקבול הברית. ואמנם אמרו שוב מול את בני ישראל שנית, זכרו חז"ל (במ"ר פר' י"א דף רמ"ד) שבצאתם ממצרים נמולו ישראל כלם, ושיהושע היה מוהל, ואהרן פורע, ומשה משקה, וזהו מול את בני ישראל שנית. ואחרים אמרו שצוהו על הפריעה, ושזהו מול את בני ישראל שנית. והרד"ק ז"ל פי' שנית, שימול וישוב למול אחרים וכן פעמים הרבה, כי אין מלת שנית נאמר בדיוק כי אם על הרבוי. וכוונתי שהאל ית' לא צוה על עשיית המילה כי אם לאברהם פעם ראשונה וליהושע פעם שנית, כי שאר הפעמים לא צוה ית' שימולו העם שהיו בלתי נמולים, עם היות שיזכיר אותה מצוה בכלל, ולזה יאמר כאן שבעת ההיא אמר ה' שנית אל יהושע וגו' ושוב מול את בני ישראל, יהיה שנית חוזר אל בעת ההיא אמר ה', שאז אמרו שנית, ואמר ושוב מול את בני ישראל, ר"ל שוב מהדרך אשר אתה בו ולא תתעסק עתה בכיבוש הארץ, אבל תשוב למול את העם, וזכר שכן עשה שמל את העם בגבעה שנקראה בעבור זה גבעת הערלות, ששם נמולו כלם ושם השליכו הערלות:

פסוק ד

וזה הדבר אשר מל יהושע, רבותינו אמרו במסכת יבמות (ע"ב ע"א) שישראל בהיותם במדבר לא מלו, לפי שלא נשבה שם רוח צפונית מפני ענני הכבוד אשר סביבותם, כי היה הרוח הצפוני מפזר העננים, כמו שאמר (איוב ל"ז כ"א) ורוח עברה ותטהרם, ואמר (משלי כ"ה כ"ג) רוח צפון תחולל גשם וגו', ונתאמת אצלם שהיה רוח צפוני רפואה למכת דם, ומאשר לא מצאנו זה בכל יום שהנערים נמולים עם רוח צפוני או בלתו, אמרתי שהאמת הוא מה שאמרו שנמנעו ישראל במדבר מהמילה, לפי שלא היו יודעים יום נסיעתם יען על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו, ואם היו הנערים הנמולים נוסעים ביום המילה הנה היה זה להם סכנה עצומה, עד שמפני זה משה רבינו איחר מילת בנו מפני הדרך (עם היות שהאל ית' רצה להענישו על זה), לפי שלא נתעכב במדין עד מולו, ומפני זה עשו ישראל את הפסח בשנה השנית לצאתם ממצרים, שהיו עדין כלם נימולים והילדים מלו ג"כ, לפי שלא נסעו השנה הראשונה כי עשו שם המשכן, אבל אחרי כן שלא היו יודעים מתי יסעו לא נימולו, ולכן לא עשו עוד הפסח. ובדרש (שמ"ר פר' י"ט דף קל"ו) אמרו ששבט לוי היה נימול שנ' ובריתך ינצורו, ואם הוא כך למה לא זכרו התורה? ואף שיהיה כן חששה החכמה האלהית לשאר השבטים ורצה להשלימם, כדי שיעשו הפסח ויזכו לכבוש הארץ, ופירוש הפסוקים כן הוא, לפי שהקב"ה צוה ליהושע למול את העם, ראה בעל הספר להשיב לשתי ספקות יקרו בזה. האחד הוא למה לא צוה זה לישראל שכל איש ימול בנו, כי חובת המצוה הזאת על האבות שימולו הבנים ויכניסום בבריתו של אברהם אבינו, והיא השאלה הראשונה ששאלתי בפרשה. והשני למה לא נימולו עד עתה? כי הנה המצוה היה שימול בן שמונה ימים האם נשתכחה התורה מישראל או התרשלו במצות המילה? והשיב לספק הראשון למה לא חל המצוה הזאת על האבות? ואמר וזה הדבר אשר מל יהושע, ר"ל זאת היתה הסבה לשהיה יהושע המוהל והמצווה על זה ולא היו האבות מצווים על בניהם, לפי שהאבות היוצאים ממצרים שהיו בקיאים וזריזים במצות המילה כבר מתו, ולהיותם מתים נצטרך יהושע להיות מצווה בדבר לזרזם, וזהו כל העם היוצא ממצרים הזכרים כל אנשי המלחמה, ר"ל שהיו מבן עשרים שנה ומעלה שהם היוצאים לצבוא צבא כל אלה מתו במדבר בדרך בצאתם ממצרים, ר"ל מתו במדבר באותו דרך אשר יצאו ממצרים, והנה עשה זאת הרמיזה בצאתם ממצרים להעיד שהיתה סבת מיתתם היותם יוצאים ממצרים באותם האמונות המשובשות והוא מה שהביאם לחטוא בענין המרגלים ולמות באותו עון ממיעוט האמונה, הנה בזה נתן הסבה למה לא צוה זה לאבות, ר"ל שהיה זה להיותם

מתים לא להיותם מתרשלים באותה מצוה, וזהו (ה) כי מולים היו כל העם היוצאים וגו', כי גם לדעת האומר שבמצרים התרשלו במצות המילה, אין ספק שבעת יציאתם נמולו כלם כמו שהוכיחוהו ממאמר (זכרי' ט' י"א) גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור וגו', הנה בזה השיב לספק הראשון. ואמנם לספק השני והוא למה לא נימולו בשעת לידתם, השיב באומרו, וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו, (ו) כי ארבעים שנה וגו', ר"ל והסבה לשהעם הילודים במדבר בדרך לא מלו, היא לפי שארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר וגו', וכלם נולדו באותו זמן, ולכן (ז) אותם מל יהושע לפי שלא מלו אותם בדרך, ר"ל שלא מלו אותם בסבת הדרך אשר היו בו ולא היו יודעים מתי יסעו, כי היו תמיד מעותדים בהליכה, ומפני זה לא נמולו כמו שאמרתי. ואם תאמר ועתה בגלגל עדין היו הולכים ואם כן איך נמולו? לזה אמר (ח) ויהי כאשר תמו כל הגוי להמול וישבו תחתם במחנה עד חיותם, ר"ל אבל כאן כאשר בא הצווי האלהי שימולו ישבו במחנה עד חיותם, עד היותם נרפאים, ובזה נשמרו מאותה סכנה. הנה התבאר ממה שאמרתי למה צווה יהושע על זה ולא צוו האבות, והתבארו הפסוקים שאין בהם ייתור כלל, ועם זה הותרו השאלות ראשונה שנית ושלישית:

פסוק ט

ויאמר ה' אל יהושע היום גלותי וגו'. רבותינו אמרו (בפסיקתא ובילקוט ח"ב דף ד' ע"ב) שהיו המצרים אומרים, ראו כי רעה נגד פניכם, לפי שהיו בחכמתם רואים דם בישראל, ואמר שבדם המילה הוסר החרפה ההיא מעליהם. והמפרשים אמרו שהחרפה היא הערלה שהיה בהם, כמו שהיה במצריים אשר בשר חמורים בשרם והיו המצריים פרוצים בעריות, כמו שאמר (ויקרא י"ח ג') כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה וגו', ובהיותם נימולים היה סר מעליהם אותה החרפה, ולדעתם היה ראוי שיהיה הפסוק הזה דבק עם הפרשה הקודמת שזכר בה איך נמול העם, ולא שיבא דבק עם פרשת הפסח, וממה שבא הפסוק הזה קודם זכרון הפסח ובהתחלתו, כתב הרלב"ג שהיו בדור המדבר אמונות רעות הביאום ממצרים שבחג הפסח הסירם מהם, ולפי שבניהם הקמים אחריהם היו כבר משוללים מהם, והיה בשלימות האמונה האלהית, אמר האל ית' היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם, כי היו כבר נעדרים מהדעות הנפסדות ההם, ולכן כאשר שמעו ישראל זה, השתדלו לעשות את הפסח להורות שהמה נקיים מאותם האמונות ודבקים בה' אלהיהם. ואחשוב אני בזה, שלפי שהלכו ישראל במדבר ארבעים שנה היו המצריים אומרים מבלתי יכולת ה' להביאם אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם

במדבר, ועתה כאשר העבירם האל ית' אל הארץ והיו ישראל בגלגל, אמר היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם, כי יאמרו שכבר באתם אל הארץ:

פסוק יא

ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח וגו'. זכר שהפסח לא עשו אותו עם המן (כי לא יעשה ממנו מצות) אבל מעבור הארץ, והיא החטה הישנה שמכרו להם התגרים מאותו אכלו, (יב) והמן נשבת מיד כי היו כבר בארצם לאכול מתבואתה, גם כי המן היה מנסי משה, וראוי היה שישבות במותו, כמו שנפסקו גם כן ענני כבוד במותו. ורבי שמעון בן יוחאי דרש (זוהר פר' בהעלותך במדבר י"א ז') והמן כזרע גד, הוא שהיה המן לישראל כבני גד שנשארה נחלתם בעבר הירדן ולא עברו את הארץ וכן המן התמיד לישראל עד הירדן ולא עוד:

פסוק יג

ויהי בהיות יהושע ביריחו וגו'. אמרו המפרשים שנראה המלאך ליהושע לחזקו ולבשרו, ואין בפסוק דבור המלאך לחזק ולבשר, ומה שאמר אחר זה ויאמר ה' אל יהושע היא מראה אחרת, אבל נראה לי שזה קרה ליהושע בהקיץ, כי עם היות שהמלאך לא יושג כי אם בנבואה, הנה בהיותו בלבוש גשמיי ונראה בצורת אדם אין ספק שיוכל האדם לראותו. וכבר נתוכחתי עם הרב המורה בספר מחזה שדי אשר אני עושה, אם אפשר שיראה אדם מלאך על צורת אדם, ואמרתי שהוא מכלל הנסים ושהיה מורגל בנביאים כמו שבא בקבלת חז"ל: ולפי שיהושע היה מחשב באיזה אופן ילכוד את יריחו ושלח שם מרגלים, נראה לו (בהיותו בזאת המחשבה) המראה הזאת להודיעו שלא ילכד העיר כי אם בנס, ושלא יגע בה יד אדם ולא תכבש בחרב וחנית, וזהו אמרו ויהי בהיות יהושע ביריחו, ר"ל בהיותו מחשב בעיונו באיזה אופן ילכד יריחו ראה איש עומד לנגדו, ואמר לנגדו, להגיד שלא היה אדם אחר רואה אותו כי אם יהושע לבדו, וכאשר ראה שזה הנראה אליו האנשים אשר היו אתו לא ראו אותו, ידע שהיה דבר אלהי והלך אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו, ר"ל האם באת לעזור אותנו כנגד האויבים ולכן חרבך שלופה, או באת להענישנו בעזר האויבים? והיתה השאלה הזאת לפי שהוסכם אליו שהיה דבר אלהי ולא היה איש חומרי, כיון שלא היה נראה ומושג כי אם אליו לבדו. והנה השיבו, לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי, ר"ל אל תחשוב יהושע שאתה שר צבא ישראל ותשאל הלנו אתה אם לצרינו, אינו כן, כי אני שר ישראל שהוא צבא ה' ועתה באתי, ולכן לא ראית דבר עד הנה. וחז"ל אמרו (תנחומא פר' משפטים דף ל"ט ע"ג) שזה היה מיכאל, שנ' מיכאל שרכם, ואחז"ל גם כן שזה היה המלאך שנאמר למשה הנה מלאכי ילך לפניך,

ושזהו אמרו אני שר צבא ה' עתה באתי, אני שבאתי למשה רבך ולא קבלני. והנה זכר שיהושע אז נפל על פניו והודה במעלתו ואמר מה אדוני מדבר אל עבדו, רוצה לומר אם אתה הוא שר הצבא צוה מה שתרצה, והנני לקיים דבריך כעבד לפני רבו, ולא נצטרך להביא על זה מופת, כי היה המופת המספיק עצמות ראייתו והיותו דבר נבהל ונורא, והמלאך אמר לו תכלית ביאתו, ושהוא להודיעו שלא יחשוב שילכד יריחו בכח אנושי, וזה שאמר (טו) של נעלך מעל רגלך, ר"ל הסר ממך המחשבות אשר אתה בהם לקחת את העיר בחזקה, לפי שהמקום אשר אתה עומד עליו (רמז ליריחו) קדש הוא, ובנס אלוהי תלכד לא באופן אחר, וכאן רמז לו שיהיה העיר וכל אשר בה חרם להיותה קדש לה', ואמר ויעש יהושע כן, ר"ל שקיים מה שאמר לו בהסיר ממחשבתו אותם הדרכים האנושיים שהיה מחשב בהם, ושעזב הדבר לרצון האל ולנפלאותיו:

פרק ו

פסוק א

והנה סמך לזה (א) ויריחו סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל אין יוצא וגו', לומר שלא היו שם דרכים לכבשה, כי היתה סוגרת מבפנים ומסוגרת מבחוץ מפאת בני ישראל, באופן שאין יוצא ואין בא, ר"ל אין יוצא מהעיר בסבת היותה מסוגרת מבני ישראל היושבים סביבה, ואין בא אליה מבחוץ מפני היותה סוגרת מיושבי העיר שסגרו אותה מבפנים, והיה זה סבה שלא תלכד בשום פנים, לפי שאין יוצא ממנה, כדי להשלים עם ישראל ולומר הננו תחתיכם ונהיה למס, ואין בא, ר"ל שגם כן לא היה בא שמה מחוץ כדי ללכדה בחזקה, ועם כל זה אמר השם ית' הנני נותן את העיר הזאת ואת מלכה בידך עם היות שהם גבורי חיל, אבל לא יהיה בדרך אנושי ובכח המלחמה כי אם בדרך נס כמו שיזכור. הנה התבארו פסוקי המראה והותרו עם מה שפירשתי השאלות רביעית חמישית וששית:

פסוק ב

פרשה ששית בכיבוש יריחו ומה שקלל יהושע על בנינו. תחלתה ויאמר ה' אל יהושע ראה וגו', עד ויהי ה' את יהושע, ובפרשה הזאת שאלתי ששה שאלות:

השאלה הראשונה מה ראה האל ית' למנוע את יהושע מלהלחם ביריחו? ולא רצה שתכבש העיר בדרך מלחמה כמו שנכבשו שאר הערים כלם, ובחר שתכבש בדרך נס ולא על ידי אדם? השאלה השנית למה צוה השם בשבעה הקפות בשבעת ימים ושבעה כהנים ובידיהם שבעה שופרות וביום השביעי צוה שיעשו שבעה הקפות ושבעה תרועות? ועם

היות שיבחר האל ית' שתנתן העיר בדרך נס, ישאר לשאול למה צוה בזה הנס ובזה האופן? השאלה השלישית למה הזהיר שלא יריעו העם כ"א ביום השביעי אחר תשלום כל ההקפות? והיה ראוי שבכל יום יריעו אחר ההקף ותקיעת הכהנים, וזה אם בדרך תפלה ואם בדרך שמחה:

השאלה הרביעית למה צוה הקב"ה או יהושע (אם עשה זה מעצמו) שיהיה העיר חרם וכל אשר בתוכה, ומדוע לא יבוזו העם את כל שללה ולמה יהיה חרם לה'? האם הקדישו אותו הבעלים ומה היתה הסבה בזה? ויקשה בזה עוד איך צוה יהושע על זה אם היה שלא צוהו האל ית' עליו? כי לא נמצא בכאן דבור על זה הענין, וחז"ל אמרו (במ"ר פר' י"ד רנ"ו) שעשאו מעצמו:

השאלה החמשית אם חומת העיר כלה נפלה תחתיה ועלו איש נגדו, אם כן במה נכר בית רחב הזונה אחרי אשר בקיר החומה היא יושבת? ואיך ראו תקות השני תלוי בחלון ביתה, אם היה שנפלה כל החומה והבתים אשר בה יחויב שיפלו גם כן בנפלה? השאלה הששית למה השביע יהושע וקלל את האיש אשר יבנה יריחו, ואחרי שכבשה מה הצורך לשתשאר תל עולם ולא תבנה עוד? כל שכן שזה לא מצאנו שיצוהו האל ית' עליו ואיך אסר הוא מה שלא אסרו הקב"ה? אף כי בקללות חמורות כמו שקלל:

והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

ויאמר ה' אל יהושע ראה נתתי בידך את יריחו וגו'. כוונתי בפרשה הזאת שהיא מראה אחרת נבואית באה אל יהושע, להודיע אופן הנצחון ולדבר על לבו דברי נחומים על שלא עזבו להלחם ביריחו, ואמר אל תחשוב שמנעתי ממך יריחו, כמו שמנעתי ממשה רבך ארץ אדום מואב ועמון שנשארו בארצם אינו כן, אבל קל מהרה אתן בידך את העיר ואת מלכה, עם היות שעל המעט יאסרו המלכים, כי הם אם שיברחו ואם שימותו במלחמה, ולכן אמר עם היות שלא תלחם הנה אתן בידך את העיר ואת מלכה, עם היותם גבורי החיל ובוטחים בגבורתם להנצל:

פסוק ג

וסבותם את העיר אנשי המלחמה הקיף את העיר וגו', צוהו ית' בזה לפי שאנשי העיר לא יחשבו שהעם היה חלושי הלב ומפני כן לא באו אל העיר ולא נגעו בה, וגם כדי לערבב שכל האויבים בראותם אותם הולכים סביב העיר ולא ילחמו ולא יריעו וכאשר עם זה יראו הפעל הנפלא הנעשה באחרונה ידעו ויכירו כי יד ה' עשתה זאת, וזהו וסבותם את העיר כל אנשי המלחמה כלומר ולא הנשים והטף והזקנים, ולפי שלא יחשבו שהם יעשו כעגולה סביב העיר והיותם נחים ועומדים סביבה ולא ילכו בהקפה, אמר עוד הקיף

את העיר פעם אחת, ר"ל שכלם ילכו בהקפה סביב העיר באופן שכל אחד מהם יקיפה, ושככה יעשו ששת ימים, ר"ל בכל יום הקף אחד:

פסוק ד

ושבעה הכהנים ישאו וגו'. אחרי שצוה בהקפה צוה במה שיעשו ויחברו אליה, והוא ששבעה כהנים ישאו בכל הקף שבעה שופרות לפני הארון והכהנים תוקעים בהם, ושביום השביעי יסובו את העיר שבע פעמים, ועם היות שאמר והכהנים יתקעו בשופרות אחרי אמרו וביום השביעי תסובו את העיר וגו', הכוונה הוא שבכל ההקפים בכל הימים יתקעו בשופרות, והנה שופרות יובלים, כתב רד"ק ז"ל שפירושו שופרות האילים, ואני אחשוב שרצה שיתקעו בשופרות המיוחדים לתקוע בהם בשנת היובל, כמו שאמר והעברת שופר תרועה וזהו שופרות היובלים:

פסוק ה

ואמרו והיה במשוך בקרן היובל, ירצה שביום השביעי אחר כל ההקפות כאשר ימשכו בקרן היובל תקיעה ארוכה נמשכת, מיד אחר זה כשמוע העם קול אותו שופר, יריעו תרועה גדולה ותפול חומת העיר, ויראה שהכהנים היו בששת הימים תוקעים כדמות התרועה או השברים אשר לנו היום, כי כן אמר ביובל והעברת שופר תרועה שתרועה יתקעו, ואחר ההקפות כלם אמר במשוך היובל שיתקעו תקיעה ארוכה נמשכת. והנה בחר האל יתברך בזה לפי שהיתה יריחו העיר הראשונה אשר באו עליה אחר עלותם מהירדן, ורצה שכמו שהמלכים ועמי הארץ כלם שמעו הנס שנעשה להם במי הירדן, ככה ישמעו הנס שיעשה להם בארץ באותה עיר הראשונה, באופן שידעו ויכירו שה' נלחם לישראל, לא בחרב וחנית כי אם ממכון שבתו, ושיבינו שבאמצעות התורה וארון הברית אשר ביניהם יכבשו העמים כלם, ואז תפול עליהם אימתה ופחד עד יעבור עם ה'. ולפי שכמו שהפועל הנסיי שעשה האל יתברך בבריאת העולם נעשה בששת הימים וביום השביעי שבת וינפש, ככה (כדי להראות העמים והשרים שכבישת יריחו הוא פעל אלהי רצוני ע"ד פלא ונס ממין הבריאה הראשונה) צוה שיעשו ההקפות שבעה בשבעת ימים ובשבעה כהנים ושבעה שופרות, לרמוז על שזה הפועל ממין אותו הפועל האלהי הראשון. וזהו גם כן תכלית וטעם מצות השבת ומצות השמיטה שגם כן אמרה התורה בה שבת לה', להיותה רומזת על שבת בראשית. וכמו שביום השביעי היה המנוחה והשביתה והנמצאים כלם ירשו ארץ להמשך עליה כפי מה שסדר להם הקדוש ברוך הוא ככה בזה צוה שביום השביעי יריעו כל העם ותכבש העיר ויהיה ליהודים אורה ושמחה וששון ויקר. ולפי קבלת חז"ל (במ"ר פר' כ"ג רפ"ד) ישראל התחילו בהקפות

ביום ראשון לשבוע ולוקחה העיר ביום השבת, ולכן אמר ביום השביעי שהוא שביעי לשבוע ושביעי להקפות, מסכים למה שאמרתי, ולכן צוה שיתקעו בשופרות דומה לפועל היובל והשמיטה, להשתתפם כלם ברמז הנרמז בהם שהוא הבריאה הרצונית. ולפי שאחרי כל ההקפות בשמוע קול היובל הנמשך נפלה חומת העיר ואז נכבשה העיר לישראל, לכן צוה יהושע שלא יריעו כל ששת הימים כי אם אחרי כל ההקפות, לפי שהיתה התרועה רמז וסימן להיות העיר נכבשת, ולזה לא נעשה כי אם בעת נפילת החומה כאילו היתה התרועה על תכלית הכבוש והנצחון. והרלב"ג כתב שצוה שתעשה התשועה באמצעות זאת התרועה הגדולה, כדי שיתעוררו ישראל ויקיצו משנת תרדמתם ויתנו אל לבם אלו הנפלאות העצומות למען יראו את ה', ושהנה צוה אותם יהושע שלא יריעו ולא ישמיעו את קולם עד יום השביעי, כדי שלא ירגישו בזה אנשי העיר וישליכו עליהם אבנים מהחומה. ומה שכתבתי הוא האמת והנכון. ועם מה שפירשתי הותרו השאלות ראשונה שנית ושלישית:

פסוק ו

ויקרא יהושע בן נון אל הכהנים וגו'. זכר איך קיים יהושע מצות האל, ושקרא ראשונה לכהנים וצוה אותם שישאו הארון ומלבד הכהנים הנושאים הארון ילכו עוד שבעה כהנים ובידיהם שבעה שופרות לפניו, וכן צוה יהושע והכהנים גם כן אל העם (ז) עברו וסבו את העיר, וצוה שהחלוץ יעבור לפני הארון. ואין ספק שהאל לא צוה שיקיפו את העיר כי אם אנשי המלחמה, אבל יהושע הבדיל מהם החלוץ והם בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה שיהיו עוברים לפני הכהנים, והיה זה כדי שאם יצא מהעיר אדם להכות בהם ימלטום החלוץ, ואחריו היו הולכים הכהנים בשופרות ואחריהם הארון ואחריו המאסף והם שאר אנשי המלחמה הסובבים שהם גם כן אחרי הארון, כדי לשמור אחורי המקיפים, והיו אם כן החלוץ לפנים ואנשי המלחמה מאחור והארון בתוך. ותרגם יונתן המאסף, שבטא דדן שהיה מאסף לכל המחנות:

פסוק ח

והנה אמר ויהי באמור יהושע אל העם וגו', רוצה לומר שלא התעצלו בקיום זה לא הכהנים ולא העם, ולא פחדו אולי מעל החומה יפלו עליהם אבנים גדולות, אבל מיד כשאמר זה יהושע אל העם זרזו עצמם הכהנים קודם כל אנשי המלחמה, וז"ש ושבעה כהנים נושאים שבעה שופרות וגו', כי הם התחילו ראשונה לקיים המצוה, אבל החלוץ כשראו זה הלכו ועברו לפני אותם הכהנים כמצות יהושע: ואמנם אמרו (ט) והחלוץ הולך לפני הכהנים תוקעי השופרות, שעם היות שתוקעי השופרות חוזר לכהנים יראה

שלא היה מקום להודעה הזאת בכאן, ולזה אמר שלפי שהכהנים התחילו בראשונה בקיום המצוה זכר שהחלוץ בא אחרי כן וילך לפני הכהנים בהיותם כבר תוקעי השופרות, כי כאשר בא החלוץ להלוך לפניהם כבר היו שם תוקעים, ואמרו הלוך ותקוע בשופרות לא אמרו על המאסף כי אם על הכהנים, ורצה בזה שהכהנים לא היו עומדים בשעת התקיעה, אבל בהיותם הולכים ועושים ההקפות היו תוקעים, וזהו הלוך ותקוע בשופרות: ואמרו (י) ואת העם צוה יהושע לאמר לא תריעו וגו', יראה שאין כאן מקומו, ושהיה ראוי שיזכרהו למעלה במקום צוואת העם לא בכאן אחרי שכבר היו הולכים, אבל אחשוב שבאמור יהושע מצות השם, הכהנים עשו בזריזות גדול מה שצוה, והחלוץ נזדרז מהרה בראותו את הכהנים שכבר היו תוקעים, ומפני זה לא סיים יהושע מצותו את העם, אבל אחר שראה שהיה העם הולך, חשש אולי בשמחתם יריעו לכן הוצרך להזהירם עליו: ואמרו (יא) ויסב ארון ה' וגו', הוא סיום הספור הקודם, יאמר שבאופן שזכר סבב יהושע את העיר ויסב הוא את ארון ברית ה' וחזרו ללון במחנה, וזו היתה ההקפה הראשונה:

פסוק יב

וישכם יהושע בבקר וגו', **ושבעה הכהנים וגו'**, **ויסבו את העיר וגו'**. זהו ספור הסבוב השני שעשו ביום השני כמו שעשאוהו ביום הראשון, ואחר זה אמר שכן עשו ששת הימים:

פסוק טו

ויהי ביום השביעי וגו'. זכר שביום השביעי השכים יהושע בבקר כי היה רב ממנו הדרך להקיף הרבה פעמים, ואמרו ויסבו את העיר כמשפט הזה שבע פעמים, אין רצונו שהקיפו שבע פעמים את העיר באותו יום, כי היה אם כן מותר אמרו עוד רק ביום ההוא סבבו את העיר שבע פעמים, אבל פירושו שביום השביעי סבבו את העיר כמשפט הראשון פעם אחת, באופן שעמה נשלמו שבע פעמים בכל שבעת הימים, ולכן הוסיף להודיע עוד רק ביום ההוא סבבו את העיר, ר"ל לא נסתפקו באותה הקפה כשאר הימים, לפי שהוסיפו עליה ששה הקפות אחרות, באופן שבאותו יום היה שבע פעמים הסבוב:

פסוק טז

ויהי בפעם השביעית וגו'. אמר שבפעם השביעית תקעו כל העם בשופרות כפעם בפעם, ואמר יהושע אל העם הריעו כי נתן ה' לכם את הארץ, ר"ל הריעו עתה לפי שכבר נתנה הארץ אליכם, והתרועה היא סימן הנצחון, שעל כן לא הריעותם כל שאר הימים, וקודם התרועה הודיעם (יז) שתהיה העיר חרם היא וכל אשר בה, והיה זה לפי דעת חז"ל

(במ"ר פר' י"ד דף רנ"ו) התעוררות יהושע מעצמו, באומרו יריחו כבשנוה תחלה לארץ ישראל, לכן נוציאנה תרומה כאשה שמפרשת חלתה מתחלת העסה, ועוד אמרו (שם פר' כ"ג רפ"ד) אמר יהושע בשבת לכדנו יריחו ושבת קדש, שנא' (שמות ל"א י"ד) כי קדש היא לכם, כל מה שכבשנו בה יהיה קדש, והקב"ה הסכים על ידו. וכפי הפשט אמרו המפרשים שלא עשה זה כי אם במצות האל ואם לא נזכר. ודעתי שהמלאך צוהו בשם האל של נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא, וחרם וקדש אחד הוא ולכן אמר שחרם יהיה, וראוי היה שיהיה כן, כי אם היה לה' הישועה איך ישראל ישללו בה שלל? אך אשר יורישם כחם וגבורתם אותו יורישו, ואשר הוריש האל יתברך בנס ופלא מבלי יד אדם לא היה מהראוי שישלול אדם שלל, והותרה בזה השאלה הרביעית: והנה הזהירם יהושע מאד (יח) שישמרו עצמם וישמרו כל אחד לחברו מן החרם, ונתן הסבה למה יזהירם עליו כ"כ, ואמר שהוא להיותו מפחד פן יחרימו לזולתם, כי לא יכשל החוטא לבד בעונו, וזהו ושמתם את מחנה ישראל לחרם וגו':

פסוק יט

ולפי שהכסף וזהב נחשת וברזל אי אפשר שישרפו אותם, כי אף שיותכו ישארו תמיד, לכן אמר שזה יובא לאוצר בית ה' כי חרם וקדש הוא, ור"ל לאהל מועד: ואמרו (כ) וירע העם, הוקשה לי מאד שיראה ממנו שהעם הריעו קודם תקיעת השופרות והוא הפך מה שהוזהרו עליו? ועוד שזכר הכתוב שהעם הריעו שתי תרועות והם לא נצטוו אלא על תרועה אחת? והנכון הוא שאחר ההקפה האחרונה יהושע אמר לעם שהגיע כבר זמן התרועה, וצווה על היות העיר חרם, אבל כל זה יובן אחרי משוך שופר היובל, ולזה זכר שהעם בשמעם שהעיר נתנה בידיהם היה בקרבם שמחה גדולה וירע העם וגם תקעו בשופרות, אבל לא היותה זאת התרועה הנכספת ולא היא תקיעת השופר הנמשכת, ולזה אמר מיד ויהי כשמוע העם את קול השופר, רוצה לומר את קול השופר היובל הנמשך שהיתה תקיעה אחת משופר אחד לבדו, אז ויריעו העם תרועה גדולה ותפול החומה וגו', הנה התבאר שבראשונה היה תקיעת השופרות כלם ותרועת העם קטנה, ובאחרונה היתה תקיעת השופר היחיד לבד ותרועה גדולה לעם ואז נעשה הנס:

פסוק כא

(כא-כב) וזכר שהחרימו את העיר ואת כל אשר בקרבה, ושצוה יהושע למרגלים שהיו נעריו ומשרתיו שיבאו לבית רחב ויקיימו את כל מה שנשבעו אליה, וזכר שהמה עשו לפנים מהשבועה, וז"ש (כג) ויוציאו את רחב ואת אביה ואת אמה ואת אחיה ואת כל אשר לה ואת כל משפחותיה וגו', הנה כל משפחותיה היה יותר מן השבועה שנשבעו

לה. ואמנם איך נשארה ביתה אם נפלה החומה? כתב רד"ק ז"ל שהנכון בעיניו שלא נפלה כל החומה כי אם מה שהיה ממנה נגד מחנה ישראל, ושבית רחב היה בחומה מהצד האחר שלא נפלה ואינו מתישב, כי ישראל בסבוב היו הולכים וכל החומה בסבוב נפלה. וכוונתי בזה שקודם הנפילה בהיותם סובבים העיר ראו המרגלים את תקות השני בחלון ביתה ונתנו עיניהם בבית ורשמוהו, באופן שאחרי נפילת החומה שעלה העם איש נגדו הם הלכו למקום ביתה והוציאוה, עם היות כבר הבית פרוץ אין חומה. והותרה השאלה החמישית:

פסוק כה

ואת רחב הזונה ואת בית אביה וגו', **כי החביאה את המלאכים וגו'**. הרלב"ג כתב שלא נתן הסבה בשבועת המרגלים, כי אם במה שהחביאה את המרגלים, לפי ששבועתם לא היתה מחייבת את יהושע לעשות זה, כי הם לרגל הלכו לא לתת שלום לאיש ולאשה. ואני אומר שהפסוק לא כיוון למה שאמר הרלב"ג, כי אם לתת בדבר הסבה הראשונה, ר"ל כי החבאת המרגלים היתה סבה לשבועה, ירצה לתת הסבה הקודמת העצמית. ואמרו החיה יהושע, רצה בשנתן לה נכסים שתחיה ותזון בהם, והיה זה כדי לקיים מה שאמרו לה המרגלים ועשינו עמך חסד כמו שפירשתי. ויש בו דרש (מגלה י"ד ע"ב ועיין רד"ק) כי יהושע לקח רחב לאשה וזהו החיה והוא רחוק:

פסוק כו

וישבע יהושע וגו'. אחרי שיהושע החרים את העיר ואת כל אשר בה, נתן חרם וקללה רבה על האיש שיבנה יריחו, ואחשוב שגם זה הקב"ה צוהו עליו, ושנכלל באותו המאמר כי המקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא שיהי חרם המקום וכל אשר בו, וזה אם לשעתו ואם לדורות שתמיד יהיה חרם לא תבנה, ולולא זה לא היה יהושע עושה דבר זה מעצמו, ולזה כיון באמרו ארור האיש לפני ה', כי למה שהאל צוה על זה (והיה הסבה לשיזכר עוד כל ימי הארץ הפלא העצום הזה) אמר שהבונה אותו יהיה מקולל וארור לפני ה', כיוון שהוא מהפך כוונתו ועובר על דבריו, ואמר את העיר הזאת ואת יריחו, לומר (סנהדרין פי"א קי"ג) שיהיה ארור מי שיבנה העיר הזאת אף שיקראה בשם אחר, וגם כן יהיה ארור מי שיבנה עיר אחרת במקום אחר ויקראה יריחו, כי כיון שהאל ית' רצה להחריבה מי יבנה אותה ומי יאמר לו מה תעשה? והרמב"ם כתב שיהיה זה להיות הנס קיים שנפלה חומת העיר תחתיה, כי כל מי שיראה החומה ההיא שוקעת בארץ, יתבאר לו שאין זה תכונת בנין נהרס, אבל השתקע במופת. ואמרו בבכורו ייסדנה וגו' רוצה לומר שהבונה אותה כשיעשה היסודות ימות בנו הבכור, וכאשר יסיים המלאכה

וישים דלתות העיר ימות בנו הצעיר, באופן שבתום הבנין יתמו כל בניו מעל פני האדמה. והיה העונש מתיחס לחטא, כי אם הוא רוצה לבנות מה שהרס האל, יהרוס האל הבנים שהוא בנה בביתו, וכבר נזכר בספר מלכים (מלכים א' י"ו ל"ד) שנתקיימה קללה זו בימי אחאב בחיאל בית האילי, והותרה השאלה הששית:

פרק ז

פסוק א

פרשה שביעית בענין עכן, רוצה חטאו ועונשו. תחלתה ויהי ה' את יהושע וגו', עד ויאמר ה' אל יהושע אל תירא ואל תחת וגו'. והנה שאלתי בפרשה הזאת ששה שאלות:

השאלה הראשונה אם עכן חטא בלקחו מן החרם, למה חרף אף ה' בישראל אשר לא חטאו ולא ידעו ממנו דבר? ואיך נענשו עליו האנשים שלא חטאו ולא נענש אז עכן שחטא? וכיוצא בזה נאמר (במדבר י"ו כ"ב) האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף, ואמר (איכה ה' ז') אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו, ואיך יהושע לא צעק על זה אחרי שידע סבת החרון אף שהיה על חטא עכן? השאלה השנית למה נצטערו כל כך יהושע וכל זקני ישראל על מיתת שלשים וששה איש וקרעו שמלותם והעלו עפר על ראשם? הלא ידעו כי כזה וכזה תאכל החרב? ואעפ"י שיהיה האלוה יתברך עמהם, אין ספק שעם כל הנצחון ימותו אנשים במלחמה:

השאלה השלישית באומרו ית' חטא ישראל וגם עברו בריתי, ולמה לא אמר חטא עכן קום קחה אותו אלי והוקע אותו לה' נגד השמש והעלימו ונצטרך אל הגורל? וגם מה ענין אמרו וגם עברו בריתי וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם, והנה הזכיר בכאן חמשה פעמים וגם בהיות החטא אחד? השאלה הרביעית באומרו שים נא כבוד לה' ותן לו תודה, והוא מה שפסק לרלב"ג למה נצטרך להודאתו? והנה לא היתה (הודאתו) צריכה להענישו, כי אין הודאת בעל הריב בדיני נפשות מועילה כפי הדין, שאין אדם משים את עצמו רשע:

השאלה החמשית למה נענשו למות בניו ובנותיו? והנה התורה אמרה (דברים כ"ד י"ז) לא ימותו אבות על בנים איש בחטאו ימות, ואפילו שיהיו קטנים כדברי רד"ק ז"ל לא היה ראוי שישרפו בתוך כלי הבית וכדין שאר ממונו? השאלה הששית אם האל ית' גזר ענשו ואמר והיה הנלכד בחרם ישרף אותו וכל אשר לו, איך בני ישראל הוסיפו על ענשו ודנוהו בסקילה ובשריפה? כמו שאמר וירגמו אותו כל ישראל וישרפו אותם, וגם אמרו עוד פעם שנית ויסקלו אותם באבנים, כל שכן שפעמים יאמר אותו (בלשון יחיד) וירגמו

אותו וגו', וגם ויקימו עליו גל אבנים וגו', ופעם יאמר אותם (בלשון רבים) וישרפו אותם באש, שכל זה לא צוה השם ולא זכרו יהושע? והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו הספקות כלם:

ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו וגו', **וימעלו בני ישראל וגו'**. כוונתי בפירוש זה, שעם היות שבלכידת יריחו לא עשה יהושע גבורה ולא נלחם עם איש, אבל כל הענין נעשה בכח אלהי ונס וזהו ויהי ה' את יהושע. הנה עם כל זה היה שמעו בכל הארץ כי שמעו עמים ירגזון וכל העמים היו פוחדים מגבורתו, וזכר שעם היות שכל ישראל ראו בעיניהם שהיה ה' את יהושע בכל הנסים והנפלאות אשר עשה עמו ושראו שהיה שמועת תקפו וגבורתו בכל הארץ, הנה עם כל זה מעלו בני ישראל מעל בחרם שלקח עכן ממנו, ובזה יראה שלא ירא אלהים ולא פחד מגבורת יהושע וענשו:

פסוק ב

וישלח יהושע אנשים מיריחו וגו'. זכר שקרה עם זה ששלח יהושע לרגל את העי, וששבו אליו ואמרו (ג) שלא יעלה שם כל העם אבל כאלפים או שלשת אלפי איש יעלו ויוכלו ללכוד העיר, ושיהושע לא יתן עמל ויגיעה אל כל העם ללכת שמה כי מעט היו אנשי העי. והנה זכר שיהושע שלח שם המנין יותר גדול ממה שאמרו (ד-ה) והם שלשת אלפים איש, ושהכו בהם אנשי העי כשלשים וששה איש, ומלבד מיתת אלה הרדיפום ויכום במורד, ר"ל במקום שפל ומורד שהיו יורדים בו והאויבים עליהם ומכים בהם, וזכר שעם זה נמס לבב העם והתפעלו מאד, בחשבם שכל אנשי הארץ אריות בערכם ולא יוכלו להם ושכן יהיה תמיד. ואמנם הסבה בענין הזה שקרה אליהם היא, כי זה לא היה על צד העונש, כי אם היה זאת המיתה על צד העונש, היתה מתיחסת לחוטא ולא לאנשים נקיים, אבל לפי שאחד מן המחנה חטא בזה חטא חמור, סבב זה שתסור מהעם ההשגחה האלהית מצד שהיה המקובץ ההוא כלו מתאחד, ולזה יהיה נעזב למקרים ונמשך הרע וההפסד למעותדים אליו, להיותם בלתי נשמרים בהשגחתו ית', ולזאת הסבה מתו שם הל"ו איש נקיים מאותו חטא ולא מת עכן, כי לא נמשך אותו הרע על צד העונש לראוי אליו, כי אם להעדר ההשגחה, ולפי שעכן לא שם עצמו במקום הסכנה ההוא לא מת מפני העדר ההשגחה, ומתו המסתכנים שמה מפני חטאיהם הקודמים, או הוראת מערכתם או הזדמנות המקרה לפי כל אחד מהרעות. ואולם שתסור ההשגחה מהמקובץ הגדול בחטא האיש האחד אם היה ראוי אליו? הוא מבואר, לפי שהיה המקובץ כאיש אחד וכל איש ממנו כאבר מאיברי האיש, וכמו שבהחליא אבר מן האדם יעדר בריאות אותו האיש בכללו, ככה כשיחטא האיש אחד חטא גמור תסור

ההשגחה האלהית מכלל העם והמקובץ, אבל כאשר רצה ית' להעניש על זה החטא לא העניש כי אם לעכן כמו שאבאר. וכבר יחזק הדעת הזה מה שאמר ית' ליהושע, ולא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מקרבכם, הנה התרה בהסרת ההשגחה מהם, ויחס החטא לכל העם ואמר חטא ישראל, להיותו כלל מקובץ ומתאחד וכל עוד שלא יודע החוטא יכונה העם כלו בחטא, כי היה כל אחד ואחד מהם בספק אם הוא החוטא כל עוד שלא יתבאר, ועם מה שאמרתי הותרה השאלה הראשונה:

פסוק ז

(ז-ט) ויאמר יהושע אהה ה' וגו', בי אדוני מה אומר וגו', וישמעו הכנעני וגו'. הנה יהושע וכל הזקנים נצטערו מאד מזה, לא על מיתת השלשים וששה איש לבד, אבל גם לפי שראו שנעדרה מהם ההשגחה האלהית והיו נעזבים למקרה, וגם לשראו מורך לבב העם ושנמס והיה למים, ועם זה לא יוכלו לעצור כח להלחם באויביהם עוד, ולשני הסבות האלה העיר יהושע בדבריו, אם לראשונה אמר אהה ה' אלהים למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אותנו ביד האמורי? ירצה אם היה רצונך לסור מעליהם השגחתך, למה העברת אותם בירדן בנס ופלא אלהי כל כך מפורסם? כי הנה ישאר פועל בטל אם היה שתעזוב אותם ביד האמורי להאבידם, ולא תאמר שהעברת אותם ע"י הכרח, לפי שלא היה שם להם מקום לשבת כי אינו כן, וזהו ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן, ר"ל וכבר היינו רוצים לשבת שם בעבר הירדן, והעיר על הטענה השנית באומרו בי אדוני מה אומר, ר"ל ואם תאמר שאלחם אני כגבור החיל מבלי עזר ההשגחה, זה בלתי אפשר שהעם כלו ירא וחרד ואין להם לב להלחם, וזהו בי אדוני מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו, ר"ל אינני מתלונן על מיתת שלשים וששה אנשים, כי אם על שהפך ישראל עורף לפני אויב, וישמע זה הכנעני ויעצרו כח להלחם בנו והכריתו את שמינו מן הארץ, ר"ל השם והשמועה אשר היה לנו מצד העברת הירדן ולכידת יריחו יכרת אותו השם והשמועה כשינצחונו, וכאשר יאבד שמינו דע נא וראה ה' אלהים מה תעשה לשמך הגדול, ר"ל שגם כן יכרת שמך שהוא השם הגדול, ואם כן לא היה תלונת יהושע כי אם על העדר ההשגחה והיות לבב העם המס ימס, והותרה השאלה השנית:

פסוק י

(**י-יא**) **ויאמר ה' אל יהושע וגו'**. זכר שהשיבו האל לשתי הטענות, אם לראשונה מהעדר ההשגחה אמר שכן הוא האמת בסבת החטא, ולזה אמר לו קום לך למה זה אתה נופל על פניך, ר"ל מה תצעק אלי על העדר ההשגחה, והסבה מבוארת שחטא ישראל וגו'. ואז"ל

(ספרי דף ל"ב עמ' קכ"ז) קום לך הלא אמר משה רבך אשר יצא לפניהם ואתה שלחת לעי? קום אתה לך עמהם ולא ימצאך היזק: והנה בענין החטא הזה רשם בחינות רבות. האחת שחטא ישראל ר"ל בהיות ישראל זרע קדש בירך ה' (כי כמו שאמר (בראשית ל"ב כ"ח) שרית עם אלהים) חטא בכבודי. השנית שעברו את בריתי אשר צויתי אותם, והוא מה שצוה שיהיה המקום קדש ולא תגע בו יד. ובחינה שלישית שלקחו מן החרם, ר"ל שאם עברו על מצוה בלי שהיה ענין חרם לא יהיה החטא כל כך עצום. הבחינה הרביעית שגם גנבו כלומר בענין הכסף והזהב שיהיה לאוצר בית ה' וגנבו מאשר לו. והבחינה החמישית שכחשו, שאם היו מודים בדבר לא היה חטאם כל כך גדול. ואחר שזכר מה שחטאו בכסף ובזהב במה שאמר וגם גנבו וגם כחשו, הביא מה שחטאו בשמלה, על זה אמר וגם שמו בכליהם, ר"ל כי שמו בכליהם הכלי שהיה מחוייב לשיהיה נשרף, זהו צורך הפסוק. והנה לא זכר בפירוש עכן, כדי שיודע לעיני העם ולא יאמרו קרוביו שיהושע הגבילו ורשמו מעצמו, ולכן רצה שיודע מפאת הגורל, והותרה בזה השאלה השלישית: ואחז"ל (סנהדרין דף מ"ד ע"א) חמשה גם כנגד ה' חומשי תורה שעבר עכן עליהם, הנה בכל זה השיב להעדר ההשגחה. ואמנם למה שאמר מחולשת ישראל השיבו (יב) ולא יכלו בני ישראל וגו', ר"ל אל תחשוב שהחולשה הזאת טבעית ושלא תשתנה אינו כן, אבל היא לפי שהיו לחרם, וכאשר יסירו החרם מקרבם יתחזקו ויהיו לגבורי חיל, ולזה חתם הדברים לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם, ולכן צווהו מיד שיקדש העם (יג) ושלא יאמר אליהם אותו היום כי אם שיש חרם בקרבם ושמפני זה קרה אותו הרע, אבל בבקר יקריבם לנסיון הדבר ולדעת מי החוטא, כי אם היה אז מגיד לו הנסיון אשר יעשה אותו מחר, אולי עכן יעשה תחבולות להנצל מידו, ולזה צוהו שלא יגיד את הנסיון כי אם בבקר בעת המעשה. והמפרשים אמרו שהיה זה על פי הגורל, והוא דעת חז"ל (שם דף מ"ג ע"ב), ועליו אמר (יד) אשר ילכדנו ה', כי בחיק יושלך הגורל ומה' כל משפטו, והיה זה בגורל כדי שיראו אותו כל קרוביו ויצדיקו האמת. ואחשוב שעם הגורל היה גם כן הכהן מגיד אותו על פי האורים והתומים כמו שאז"ל (ב"ב קכ"ב) בגורל חלוקת הארץ וכמו שיתבאר, ועכ"ז התחכם יהושע כדי שעכן יודה בדבר, ונתן המשפט שהנלכד בחטא ישרף (טו) הוא וכל אשר לו, והסבה בזה לפי שהתורה אמרה (דברים ז' כ"ו) ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו, ולכן בהיות שעכן לקח מן החרם ראוי שיהיה חרם, והנה חרם יריחו היה נשרף, אם כן אף עכן וכל אשר לו ראוי שיהיה נשרף, ואמר שהוא ראוי לזה לפי שעבר ברית ה' ולפי שעשה נבלה בישראל, ר"ל שסבב שיפנו ישראל עורף לפני אויביהם שהיא הנבלה שהוא עשה וסבב, או יאמר שמה

שעשה בהיותו מזרע ישראל היא נבלה, ואין ספק שיהושע דבר לישראל וקדשם למחרת באמור אליהם חרם בקרבך ישראל וגו', עם היות שלא נזכר זה בספור (להיותו בלתי צריך) כי אם הפעל שעשה, והוא שהפיל הגורלות בשבטים ובמשפחות ובגברים ויפול הגורל על עכן. ורש"י ז"ל כתב על פי האורים והתומים נלכד שבט יהודה, כי העמיד השבטים כלם לפניהם והיו שמות השבטים כתובים בחשן, ואמר מי שאבנו כהה הוא הנלכד ונכהה שבט יהודה, וכדי לדעת המשפחות והגברים עשו בקלפי על פי הגורל, והוא דעת חז"ל (תנחומא פר' וישב). ועוד אמרו כי העביר יהושע השבטים כלם לפני הארון והנלכד בחרם היה הארון קולטו שלא יכול לזוז משם וכן המשפחות והגברים ושלא נודע הדבר על פי הגורל, ואשר כתבתי הוא היותר נכון כפי הפשט:

פסוק יט

(**יט-כ**) **שים נא כבוד לה' וגו'**, **ויען עכן וגו'**, **וארא בשלל וגו'**. חז"ל (סנהדרין דף מ"ג ע"ב ובמ"ר פר' כ"ג רפ"ד) נתנו הסבה למה השתדל יהושע עם עכן לשיודה בפיו חטאו, ואמרו שהיו קרוביו מתרעמים מזה ואומרים שהוא לא עשה הדבר, ושאמר עכן ליהושע, יהושע בגורל אתה בא עלי? אתה ואלעזר שני גדולי הדור, אם אני מפיל עליכם גורל על אחד מכם יפול, ולזה הפציר יהושע עמו לשיודה. ואני אחשוב עוד שהשתדל בזה, כדי שיתן את מה שלקח לשלא יבא לידי אדם אחר ויהיה החרם בקרבם על כל פנים, וזהו שים נא כבוד לה', ר"ל שיכבד את השם בתת לו את שלו, וגם יתן לו תודה מנכסיו, על דרך (ויקרא כ"ז כ"ז) וחמישיתו יוסף עליו, וכדי שלא יבוש אמר לו והגד נא לי וגו', ר"ל אל תגידהו לאדם אחר כי אם אלי, והוא השיבו אמנה אנכי חטאתי ופירש החטא ואמר וכזאת וכזאת עשיתי, וחז"ל סנהדרין שם אמרו שעשה כדומה לזה במלחמת מדין ובמלחמות הכנעני, כי במלחמת הכנעני אמר (במדבר כ"א ג') והחרמתי את עריהם, ובמדין ג"כ נתנו הזהב קדש לה' והנה עבר החרם שלשה פעמים.

פסוק כא

וארא בשלל אדרת שנער, ירצה בגד מהודר מאד מאשר יעשוהו בבבל הנקרא שנער, ור' הונא אמר (ב"ר פר' צ"ו) שהוא פורפורא, ומאתים כסף ולשון זהב, ר"ל עשוי כמו לשון מזהב, והנה טמונים בתוך אהלי והכסף תחתיה, ר"ל שהוא לא שם ממונו כלו בזוית אחד, אבל שם האדרת במקום אחד תחת הארץ והכסף תחתיה נבדל ממנה מאד, (כ"ב כ"ג) וזכר ששלח יהושע שמה במרוצה רבה, כדי שקרוביהם לא ילכו ללקחו משם לכסות קלון עכן, ושהביאו כלו ויציקום לפני ה', ר"ל כי פרשו האדרת והכסף והזהב

לפני הארון, באופן שכל ישראל ישמעו ויראו שהוא חטא ושהוא חייב מיתה. הנה בזה התבארה הסבה במה שעשה יהושע והותרה השאלה הרביעית:

פסוק כד

(כד-כה) ויקח יהושע את עכן וגו', ואת בניו ובנותיו וגו', וירגמו אותו וגו', הטיב לראות הרלב"ג בפי' הפסוקים האלה, שהוליכו שם בניו ובנותיו לראות המשפט ושישמרו מעשות עוד כדבר הרע הזה לא להמיתם, ולזה אמר אחרי זה וירגמו אותו באבנים, ר"ל לעכן לבד, שכשאר היו מוליכין אותו להמית הנה אנשי המחנה היו רוגמים אותו באבנים מרוב כעסם עליו, ואחר כך אמר וישרפו אותם באש, ירצה לעכן לשורו ולצאנו ולכל אשר לו וגו'. ואמרו עוד ויסקלו אותם באבנים, ירצה שהיה שריפתם אחרי סקלו אותם באבנים רומז לבעלי חיים אשר לו. והר' יוסף קמחי ז"ל פירש כי ויסקלו אותם באבנים כסום באבנים אחר השריפה והקימו עליו גל אבנים שכלו אחד, ולפי שלא מת שם אדם כי אם עכן לבדו, לכן אמר (כו) ויקימו עליו גל אבנים, כי עליו הקימוהו ולא על בן או בת שלא מתו שמה. ואם אפשר (בלתי שנאמר) שמתו גם כן בניו ובנותיו, תהיה הסבה לפי שבא תקלה על ידו ובסבתו, והשם אמר הוא וכל אשר לו, שכלל בזה בנים ובנות, כל שכן אם היו קטנים שאז הם נענשים בעון אביהם שהם נחשבים כממונו. ואחז"ל (במ"ר פר' כ"ג דף רפ"ד) עכן נשרף על שלקח מן החרם ונסקל על חלול שבת שגנב בשבת, שבשבת נלכדה יריחו. ומה שכתבתי הוא הנכון כפי הפשט, והותרה השאלות חמשית וששית:

פרק ח

פסוק א

הפרשה השמינית בלכידת העי ותליית מלכה. תחלתה ויאמר ה' אל יהושע, עד אז יבנה יהושע וגו', ושאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה למה עשה יהושע הזמנה כל כך מופלגת ללכוד העי? בשלוח ראשונה שלשים אלף איש למארב, ובהביאו אחרי כן כל מחנה ישראל עליה בהיות העיר עיר קטנה, כמו שאמרו האנשים שהלכו לרגל אותה, אל תיגע שמה את כל העם כי מעט המה, ועם היות שקרה שמה לשלשת אלפי איש מה שקרה, הנה היה זה להעדר ההשגחה מהם, ואחרי שובה כירחי קדם לא היה ראוי שיעשה הכנה גדולה כזאת:

השאלה השנית אם היה שיהושע שם אורב לעיר מאחריה שלשים אלף איש למה אחרי כן שם אורב אחר? כמו שאמר ויקח כחמשת אלפי איש וישם אותם אורב בין ביתאל

ובין העי מים לעיר. והנה שמו אותו המארב הקטן סמוך למארב הגדול באותו מקום עצמו, כי המארב הגדול שהיו בו שלשים אלף איש גם כן היה בית ביתאל ובין העי מים לעי (שהוא העיר אשר היו עליה) והיו אם כן שני אורבים שניהם מצד אחד והוא מותר: השאלה השלישית באמרו וישימו העם את כל המחנה אשר מצפון לעיר ואת עקבו מים לעיר וילן יהושע בלילה בתוך העמק, והפסוק הזה יראה שאין ענין לו, כי כבר אמר למעלה וכל העם אשר אתו עלו ויגשו וגו', ויחנו מצפון לעיר והגי בינו ובין העי, וגם כן אמר קודם זה וילן יהושע בלילה הוא בתוך העם, ואם כן אין לפסוק הזה האחרון צורך? השאלה הרביעית למה שרף יהושע את העי וישימה תל עולם שממה עד היום הזה? והנה עיר הזאת נלכדה בגבורה אנושית, ולא היה ענינה כענין יריחו, ומדוע תהיה שממה כמוה? ואם היה בעבור שאנשי העי הכו בישראל שלשים ששה איש? הנה זה הוא מדרך המלחמה ואין להם אשם, וידוע שהאדם ישתדל להציל נפשו מן האויבים הבאים לקחת ארצו וביתו, ושאר העמים אין ספק שגם כן נלחמו עמהם, ועם כל זה לא השאירו ארצותם שממה:

השאלה החמשית אם היה שרצה האל ית' שיעשו לעי כאשר עשו ליריחו, אם כן למה לא שרפו גם כן כל השלל כמו שעשו ביריחו? ולמה צוה ליהושע ויהושע לעם שיבוזו את השלל? והנה בהיות העיר חרם כל השלל ראוי שיהיה גם כן חרם, והקושי הוא איך האל ית' השוה דין העי לדין יריחו בעיר ולא בשלל? השאלה הששית למה יהושע תלה על עץ מלך העי? וכן עשה לשאר המלכים שנחבאו במערה, ומה ראה לתלותם כלם על עץ ולא הענישם בשרפה או בחנק או בסקילה או בשאר המיתות? ואם היה שתלאם, למה צוה לקברם בערב ולעשות עליהם גל אבנים? ולפי שהיה כן מנהגו כל הימים ראוי שנשאל סבתו ונדעה? והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

ויאמר ה' אל יהושע אל תירא ואל תחת וגו'. לפי שהיה מטבע האנשים שייראו מגשת למקום שקדם בו שום סכנה, צוה האל ליהושע אל תירא ואל תחת מגשת אל העי. אמנם הזהירו בשני דברים, האחד שילך עם הלוחמים ולא ישלחם בלתו כמו שעשה בפעם הראשונה, וזהו וקח עמך וגו', והשני שלא ישלח שם אנשים מועטים כמו שעשה אז, כי התשועה אל כל העם תתיחס לא לשלשת אלפי איש, וזהו קח עמך את כל עם המלחמה, והבטיחו שכבר בגזרתו ית' נתן בידו את מלך העי ועמו ועירו וארצו, הנה זכר ראשונה המלך, לפי שהוא היה שר צבאם והוא היה סבת הריגת האנשים שמתו שמה, ואחריו העם שהם היו הרודפים אחרי בני ישראל, ואחריו העיר שנלכדה מיד עמהם, וארצו שנלכדה אחדי לכידת העיר, וצוה (ב-ז) שיעשה לעי כמו שעשה ליריחו, כמו

שאבאר בספור המעשה. ואני אחשוב שהמרגלים נשתבשו וטעו במה שדברו אל יהושע מהעי, לפי שהעי בלי ספק היה עיר מבצר וראשו בשמים והיה העיר קטנה, ומאשר ראו אותה קטנה חשבו שאנשים מועטים ילכדוה, ולזה אמרו אל תיגע שם את כל העם כי מעט המה, והיה זה מהטעות, לפי שעיר קטנה אחת בהיותה בצורה גבוה, תהיה קשת הכיבוש מהעיר הגדולה היושבת במישור ואנשיה רבים. והנה התבאר שהיתה העי עיר קטנה בצורה וגבוה מאשר נאמר שם ויכום במורד, יורה שהיה העיר בעליון המקומות, וגם כן ממה שאמר בחרבנה וישימה תל עולם שממה, ותל יאמר על המקום העליון, ולכן השוה הספור תמיד העי עם יריחו, להיות העי מפני חזקה ותקפה שוה ליריחו, עם היות יריחו גדולה ממנה, ולזה צוה האל ית' ליהושע שכל העם ילך על העי, ושישים לה אורבים מאחריה, לפי שמפני חזקה ותקפה לא תהיה נקלה להכבש אם לא על צד התחבולה שזכר. ולפי שישראל קבלו על העי קלון רב וחרפה רצופה, רצה ית' שתכבש בדרך המלחמה, כדי לכבד את העם ולהגדיל מעלתם, ושיעשה באופן שהעיר תלכד והעם אשר בקרבה יומת מבלי השאיר לה שריד, וינקם חרפת דם עבדיו השפוך והרג עמו. ואחשוב עוד שלקח שלשים אלף איש למארב, לפי שקצתם יקחו העיר וישארו בה לשרוף אותה באש, וקצתם יצאו להכות באנשי העי, ומפני זה הביא כל עם המלחמה על העיר, כדי שבהיותם רבים יצאו כל אנשי העי עליהם, באופן שתשאר העיר פרוצה מבלי יושב, וגם צוה בזה פן יבואו שאר המלכים לעזור את מלך העי. הנה התבאר מזה מחשבת המרגלים וצורך המארב הגדול, כדי ללכוד עיר בצורה כזאת, והותרה השאלה הראשונה:

פסוק ח

והיה כתפשכם את העיר וגו'. יצוה את האורב שכשאר יתפשו העיר יציתוה באש כדבר ה', והוא שאמר יתברך ועשית לה כאשר עשית ליריחו, ור"ל שישרפוה באש כאשר שרפו ליריחו, ולפי שלא יעברו על דבור האל כמו שעבר עכן, הזהירם עוד ואמר ראו צויתי אתכם, כלומר אל תעברו על זה הצווי. וזכר ששלח אותם יהושע (ט) וילכו אל המארב וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם, ירצה שחשב יהושע שהעם יפחדו מאנשי העיר, ולפיכך לן עמהם הלילה כדי לחזקם ולזרזם ולהשכים למלחמה, וגם לשמור מה שצוהו השם קח עמך, שתמיד יתחבר עם העם במלחמותיו ולא יפרד מהם:

פסוק י

וישכם יהושע וגו'. זכר שיהושע אחרי אשר שלח האורב בלילה השכים בבקר קודם שיזרח היום ויפקוד את העם, ר"ל שהשגיח בהם אם היו מוכנים למלחמה, ויעל הוא

וזקני ישראל, לפני העם כדי שלא ירך לבבם, ועם היות שיהושע והזקנים השתדלו על זה לחזק לבב העם, הנה ספר שהעם לא היה צריך לאותו חזוק, לפי שהעם מעצמם היו חזקי לבב כנגד אנשי העי, וז"ש (יא) עלו ויגשו ויבאו נגד העיר וגו', ר"ל שהם לא יראו ולא פחדו מהעיר, אבל מעצמם נגשו אל העיר מאד בחוזק ותוקף רב, ולפי שהיה בלילה ובהשכמת הבקר ופחדו אולי אנשי העיר יצאו אליהם ולא יראום בצאתם, לכן לקחו כחמשת אלפי איש (יב) ושמו אותם אורב יותר סמוך אליהם ולעיר, והיה זה לפי שהאורב הראשון היה ללכוד העיר, והאורב הקטן השני הזה היה כדי שאם יצאו אנשי העיר ירגישו בהם ראשונה וילחמו עמהם, באופן שלא יפגעו במחנה פתאום ויזנבו בהם, ולזה היה האורב הזה גם כן באותו צד שהיה האורב הראשון, אם לא שהאורב הראשון היה ללכוד העיר, והאורב השני להרגיש אם יוצאים אנשי העי ולהלחם בהם ראשונה. ורש"י ז"ל כתב אורב אחר אורב קרוב לעיר מחבירו והוא דעת אחר. והנה מה שאמר עוד (יג) וישימו העם וגו', כתב רש"י ז"ל שימה זו לשון הזמנה סמוך לחומה להלחם, כמו שנאמר במלכים (מלכים א' כ' י"ב) שימו על העיר, ולא בא הפסוק הזה לדעתי כי אם להלל חזקת העם ותוקף לבבם, שהמה מעצמם היו מסדרים עניני המלחמה כיהושע עצמו, וזהו אמרו וישימו העם את כל המחנה אשר מצפון לעיר, ור"ל שהעם הם עצמם שמו וסדרו את המחנה אשר נזכר למעלה שהושם מצפון לעיר, ואת עקבו מים לעיר וגו', ר"ל שהעם ההוא גם כן הוא אשר שם המארב השני מחמשת אלפי איש, וקרא המארב עקב, מלשון (בראשית כ"ז ל"ו) ויעקבני, כי המארב הוא ערמה. והנה נתן הסבה למה שהיה כל זה מסדור העם, ואמר שזה היה לפי שיהושע הלך באותה לילה בתוך העמק, והוא הגי שזכר למעלה שהיה בין העם והעי, והיה יהושע אם כן הולך בגי לפנים מן המחנה לשמרו, ובאותו זמן שהיה הוא הולך שם היה העם מסדר במחנה כל הדברים שזכר. ואפשר שנאמר עוד בזה שהאורב הראשון שלחו יהושע ולא ידע העם מהם כלל, כי כן דרך שרי הצבא לעשות ענינים כאלה בסתר, לפי שלא יתגלה הענין מהתחבולה שיעשו, ולזה אמר למעלה ויבחר יהושע שלשים אלף איש, ואמר גם כן וישלחם יהושע, ר"ל שהוא בחר אותם והוא שלחם ואיש לא ידע בכל אלה כי אם אנשי עצתו, ולפי שהעם לא ידעו מהמארב הראשון, מאשר נשארה ההנהגה והסדור אליהם עשו אורב אחר מחמשת אלפי איש, לפי שלא היו יודעין מהראשון שעשה יהושע, ויהיה אם כן אומרו ויקח כחמשת אלפים איש שב לעם שזכר, שהעם לקח זה האורב ולא נאמר זה על יהושע, לפי שאז היה הולך בעמק רחוק מן המחנה כדי לשמרם, הנה התבארו הפסוקים והותרו השאלות שנית ושלישית:

פסוק יד

ויהי כראות מלך העי וגו'. זכר שכאשר ראה מלך העי שבאו ישראל, חשב להתחכם כנגדם כשהשכים לצאת להלחם בם, וחשב שהיה העם בטח מבלי שומר, ולא ידעו את האורב אשר מאחרי העיר. ואמר שיצאו למועד רוצה לומר לזמן שיצאו בפעם הראשונה שחשבו שכן יהיה תמיד:

פסוק טו

(טו-יז) וינגעו יהושע וכל העם, ר"ל הראו עצמם כאלו היו מנוגעים ונסו דרך המדבר, וכאשר ראום האויבים כי נסים הם, נזעקו ונתקבצו כלם לצאת אחריהם ולרדפם, באופן שננתקו ונעתקו מהעיר ולא נשאר בעיר איש, כי בראותם שכל מחנה ישראל היה שם, נצטרפו כל אנשי העיר לצאת אחריהם כשראו אותם נסים מפניהם, וזהו ויזעקו כל העם אשר בעיר לרדוף אחריהם, כי מפני גודל מחנה ישראל התקבצו כלם לרדוף אחריהם, וזה היה תכלית מה שצוהו השם ית' קח עמך את כל עם המלחמה כמו שפירשתי, והאל ית' אמר ליהושע (יח) נטה בכידון אשר בידך, ר"ל שהחנית אשר ביד יהושע כשר הצבא ואיש מלחמה היה עליה נס כדרך רבים מהלוחמים, והאל צוהו שיטה בכידון אשר בידו ויעשה סימן לאורב ויעש כן:

פסוק יט

והאורב קם מהרה ממקומו, וירוצו והבן שאמר האורב שהוא יחיד, ואמר וירוצו ויבואו בלשון רבים, לפי שרומז לשני האורבים הראשון והשני, ואמר ששניהם קמו וירוצו ויבואו העיר, כי כל אחד ממקומו הלך שמה והציתוה באש, (כ) וכאשר ראו אנשי העיר שעלה עשן העיר והבינו כי נשרפה העיר עם נשיהם ובניהם וטפם אשר נשארו שם לא היה להם ידים לנוס, והעם הנס אל המדבר נהפך אל הרודף, ר"ל שעם ישראל שהיה נס אל המדבר ומתראה כאלו הוא נגוע ונס, כשראה זה נהפך להיות רודף במקום שהיה נרדף, (כא) ומאשר ראו כי לכד האורב את העיר וכי עלה עשנה, שבו והכו את אנשי העי (כב) ומלבד זה יצאו מן העיר קצת מן האורבים ונשארו האויבים בתוך, באופן שלא נמלט מהם איש, (כג) ואף המלך תפשו חי, וזו היתה בלי ספק תשועה גדולה שנלכדה העיר ונתפש המלך ולא נשאר מהעם כל נשמה.

פסוק כד

וכאשר כלו והרגו כל אנשי השדה, שבו אל העיר ויכו הנשים והטף והזקנים אשר בה לפי חרב אשר לא נשרפו עדין. וזכר שעם היות ששרי הצבא המוטל עליהם בעצם וראשונה הוא ההנהגה לא להלחם בידיהם הנה יהושע לא עשה כן, כי (כו) לא השיב ידו אשר

נטה בכידון, ר"ל מהלחם ולהכות ולהרוג עד החרים את כל יושבי העי. ואמנם למה החרימו את העי? הסבה בזה הוא לפי שכל שאר המלכים ישמעו ויראו ולא יוסיפו לעצור כח נגד ישראל, בראותם עוצם הנקמה אשר לקחו ממה שעשו אנשי העי עמם, ולפי שנתחברו בה שני דברים, ההשגחה האלהית וגבורתם, צוה לזכר ההשגחה שיהיה העיר חרם, לשיזכר עוד כל הימים מה שקרה שם לישראל על חטאתם ולא יוסיפו לחטוא ומה שנמשך מיד אחרי שעשו תשובה, ולא קלל למי שיבנה אותה, כי לא היתה כל כך ראויה להבנות כיריחו, (כז) ולזכר גבורתם יבזבזו השלל, ולא ימשך מה שנמשך לעכן עליו. הנה הותרו הספקות רביעית וחמישית:

פסוק כט

ואת מלך העיר תלה על העץ וגו', **ויקימו עליו גל אבנים וגו'**. לפי שעל המעט יקרה שיתפשו המלך במלחמה, כי הוא אם שיברח או ימות על מרומי שדה, לכן ראה יהושע את המלכים אשר תפשו חיים לתלותם, והיה זה כדי שיראו אותם מרחוק ביום תלותם ויכירו וידעו כי המלך הוא, אם לישראל כלו שישמחו בראותם אותו תלוי על הנס, ואת האויבים הלוחמים גם כן שירך לבבם בראותם המלך הוקם על נתלה כאחד הפחותים, ובעת ערב צוה לקברו, לפי שעם היות שאינם מבני ישראל שמצוה עליהם (דברים כ"ח כ"ג) לא תלין נבלתו על העץ הנה עשה זה כדי שלא יטמאו הארץ, כמו שאמר (שם) ולא תטמא את אדמתך, כי המת שאינו נקבר מטמא את הארץ, להיות גוף האדם בהיותו חי יותר שוה מכל שאר הבעלי חיים, ובמותו יצא מהשווי יותר מהרה מהם, ולזה יבאיש האיש המת במהרה יותר מאשר יבאישו הבעלי חיים אחרים, וכן לעתיד בגוג ומגוג אמר (יחזקאל ל"ט י"ב) וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ, והקימו עליו גל אבנים וציון גדול בפתח שער העיר, לאות כי נקבר שמה מלך אותה עיר, ויתפרסם זה לשאר מלכי הארץ וייראו מלהלחם עם ישראל, והותרה השאלה הששית:

פסוק ל

הפרשה התשיעית בענין המזבח שבנה יהושע בהר עיבל, ואיך הסכים עם מצות משה ובמה שקראו שם. תחלתה אז יבנה יהושע, עד ויהי כשמוע כל המלכים. והנה שאלתי בפרשה הזאת ששה שאלות:

השאלה הראשונה למה יהושע בנה המזבח אחר כל זה? והנה התורה אמרה (דברים כ"ז ד') ויהי בעברכם את הירדן וגו', והיה ביום אשר תעברו את הירדן, ואיך עזב הענין עד עתה? ואם נאמר כדברי חז"ל (סוטה דף ל"ב ע"א) שהיה זה ביום עברם את הירדן, יקשה מאד למה נכתב בכאן אחרי מלחמת העי וכבישת יריחו, אם היה שקדם אליו?

השאלה השנית כי הנה משה צוה בשלשה דברים, בהקמת המזבח ושד אותם והכתיבה על האבנים את דברי התורה, ובפועל זכר המזבח והכתיבה ולא זכר ששד אותם בשיד, ואם כן לא הסכים הצווי עם המעשה? השאלה השלישית הנה משה רבינו עליו השלום צוה שההקמה והמזבח יהיה במקום אחד, ולדעת חז"ל (שם) לא היה כן, כי יהושע בנה המזבח בראשונה בהר עיבל והקמת האבנים צוה אחר כך בגלגל:

השאלה הרביעית אם התורה צותה שהלוים יאמרו דברי הברית שהם ארור האיש וגו' כמו שאמר (דברים כ"ז י"ד) וענו הלוים ואמרו ארור האיש וגו', איך אמר כאן שישראל והזקנים היו עומדים לברך את העם? והנה ישראל לא היו המדברים כי אם הלוים, וגם שם לא הוזכר שיהיו עומדים לברך את העם כי אם לקלל:

השאלה החמשית באמרו ואחרי כן קרא את כל דברי התורה, וכן אמר אשר לא קרא יהושע וגו', והנה יהושע לא היה ראוי לו שיקרא כי אם ללוים, ומה לו לקרוא כל זה? ואין לנו שנאמר שעשאו כמו המלך שקורא בתורה (כמו שחשב רד"ק ז"ל), כי זה בחג הסוכות יהיה לא עתה שהיה בניסן, ובבית המקדש לא בהר עיבל:

השאלה הששית איך אמר שעם ישראל היה חציו אל מול הר גריזים וחציו אל מול הר עיבל? והנה הלוים היו באמצע עם הארון, ולא נשארו אם כן לעמוד בהרים כי אם אחד עשר השבטים, ואיך היו אם כן חצי בכאן וחציו כאן? והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

אז יבנה יהושע מזבח וגומר. הנה חז"ל במסכת סוטה (ל"ב ע"א) אמרו שהיה זה ביום שעברו את הירדן, ושבאותו יום שעברו להר עיבל והוליכו שם האבנים אשר לקחו מהירדן, ומהם עשו המזבח והעלו עולות ויזבחו שלמים, ושדום בשיד וכתבו עליהם את כל דברי התורה והרסו המזבח וקפלו את האבנים והוליכו אותם למלון הגלגלה, ושם הקימם יהושע לאות כאשר זכר, ואם זה ביד רז"ל קבלה נקבל מהם, אבל אם הביאם לזה לקיים הפסוק (דברים כ"ז ד') והיה ביום אשר תעברו את הירדן (כמו שיראה מדבריהם) הנה באו במהמורות בל יקומו וישיגום בדעת הזה ארבע ספקות:

הספק הראשון גודל הדרך וארכו אשר הלכו ביום ההוא יותר מששים מיל, וזה בלתי אפשר כפי המנהג הטבעי לעם גדול טף ונשים כזה, וכל שכן אם יתמהמהו לעשות מזבח עולות ושלמים והשידה והכתיבה היה כל זה נמנע כפי הטבע, אם לא בנס גדול והכתוב לא זכרו בנס, והוא ממה שיורה שאין הענין כן:

הספק השני אם היה שהמזבח בנו מהאבנים אשר הביאו מהירדן, איך לא זכרו הכתוב שבנו המזבח מאותם האבנים? ואמר לבד מזבח אבנים שלמות וגומר והיה ראוי שיפרשהו הכתוב ויאמר אז יבנה יהושע מזבח וגו', מהאבנים אשר העלו מן הירדן:

הספק השלישי איך לא נכתב שסתרו המזבח וקפלו האבנים אם היה שקרה כן? כל שכן שהיה זה הכרחי כדי להבין מה שאמר שהוליכום אל הגלגל, והדבר אי אפשר שיהיה בשני מקומות ברגע אחד יחד:

הספק הרביעי אם היה הקמת האבנים קודם לבנין המזבח, כמצות מרע"ה וצוה שיעשה כלו במקום אחד, למה בא ספור הפועל מבולבל ובלתי סדר? ונזכר ראשונה מה שאמרו שקרה באחרונה ונתאחר הקודם ונכנסו ביניהם גם כן דברים אינם מהענין, כמלחמת יריחו וענין עכן ומלחמת העי. הנה מכל זה יראה שדעת המדרש בלתי מתישב. ולפי שרבותינו נמשכו לזה מכח דברי מרע"ה בפרשת והיה כי תבא (שם) במצות הקמת האבנים, לכן קודם ביאור הפרשה ראוי שאפרש דברי מרע"ה, והיא המצוה שאמר והיה ביום אשר תעברו את הירדן והקמות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך וגו', והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים וגו' בהר עיבל ושדת אותם בשיד ובנית שם מזבח וגו' וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב. ולפי שהמפרשים דבק לשונם אל חכם בפירוש הפרשה הזאת ולא דברו בה כראוי, ואני בפרשי ספר אלה הדברים באותה פרשה הפלגתי בה העיון, עם היות שאין עמי היום בעונותי ספר ולא פירוש הספר ההוא אשר עשיתי ראוי (כדי להטיב העיון בהשגת האמת) שאעיר באותה פרשה דברים:

ראשונה למה באותה פרשה צוה משה על ענין האבנים שתי פעמים? כי הוא אמר והיה ביום אשר תעברו את הירדן והקמות לך אבנים גדולות וגו', ואחר זה אמר והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים, וכן צוה שם שני פעמים על השיד ושדת אותם בשיד, ושני פעמים על הכתיבה בהם, והוא זר מאד בהכפל הדברים האלה:

שנית תתעורר למה בפעם הראשונה אמר והיה ביום אשר תעברו את הירדן, והשניה אמר והיה בעברכם ולא אמר שיהיה ביום ההוא? שלישית למה בפעם הראשונה אמר והקמות לך, ובשנית אמר תקימו את האבנים? רביעית למה בראשונה לא אמר שיקים אותם בהר עיבל ובפעם שנית אמרו? וכן למה בפעם הראשונה לא צוה על בנין המזבח והשלמים, ובפעם השניה צוה על המזבח והשלמים? החמישית למה בראשונה אמר בכתיבה וכתבת עליהן את דברי התורה הזאת בעברך, ובפעם השנית אמר וכתבת על

האבנים ולא אמר בעברך? הנה אם כן צוה על האבנים שתי פעמים, ויתחלף הצווי בפעם הראשונה למה שצוה עליהם בשנית בארבעה חלופים האלה:

ואומר בזה שהיה מנהג קדום בין האומות כלם, שכל עם או מלך שילך לכבוש ארץ אחרת, מיד כשיעבור אליה יקים אבנים גדולות זו למעלה מזו לציון וסימן שעברו שמה ולקחו אותה, ויכתבו עוד על אותם האבנים שבשנת כך וכך בא שמה המלך הגדול פלוני אם העם פלוני לכבוש את הארץ הזאת. והנה בכל ארצות איטליא וגם בספרד כל מקום אשר דרכו בו רגלי הרומיים בזמן גדולתם ומעלתם תמצא עוד היום ציונים רבים עשו הקדמונים בזה הדרך. ובכל מקום אשר שם אירקולי"ש הענק הגדול בונה הערים והמדינות עשה כדבר הזה. ולפי שישראל עתידין לבוא בארץ הנבחרת לכבשה, אמר אליהם משה אדוננו הנה נא ידעתי שאתם ביום אשר תעברו את הירדן תרצו להקים אבנים ולשיד אותם בשיד, והוא הנקרא בלע"ז ייעש"ו (גיפס בל"א) שישימו על האבנים להכין אותם לקבל הפיתוח והכתיבה, ואמר אני ידעתי שתרצו להקים אבנים ותרצו לכתוב עליהם את כל דברי התורה הזאת בעברך, ואין הכוונה שיכתבו את כל דברי התורה האלהית, כי אם שתרצו לכתוב עליהם את כל דברי התורה שנזכרו בעניני העברתכם, ר"ל שהאל הוציא אתכם ממצרים והביא אתכם ארבעים שנה במדבר ושעברתם את הירדן ביבשה ונכנסתם בארץ, כי כל זה מדברי התורה נכלל באמרו בעברך, וכיון שאתם מעצמכם תעשו זה אינו מהעמל שזה עצמו תעשוהו לשם גבוה ולכבוד האל ית', ולזה הזהירם מאותם האבנים שהיו עתידים להקים ביום העברתם שלא יקימום שם כי אם לכבוד האל ית' ויקימו אותם בהר עיבל ויבנו שם מזבח ויכתבו עליו לא לבד עניני ההעברה, כי אם גם כל דברי התורה והמצות, וז"ש והיה ביום אשר תעברו וגו', והקמות לך אבנים וגו' אין זה מצוה אבל הוא ספור העתיד והעולה על רוחם שירצו לעשותו אז, ולכן לא אמר תקימו בלשון צווי, כי אם והקמות לך שהוא הגדת מה שיהיה, וכן וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך אינו מצות הכתיבה, אבל יגיד שאחרי שיקימו האבנים ירצו גם לכתוב עליהם כל דברי ועניני התורה לא מהמצות כי אם מעניני ההעברה, וזהו בעברך, ר"ל בעניני העברתך, ואמר מרע"ה (שהיה מספר הדבר זה) שיעשו לפי שידע באמת כי הם יבואו אל הארץ אשר ה' נותן להם כאשר דבר ואז ירצו לעשות זה. ואחרי שהקדים כל זה בא ענין המצוה שיצוה אותם, והוא אומרו והיה בעברכם את הירדן, ר"ל אם כן איפה שאתה תעשה זה מעצמך, ראוי הוא שתעשהו לכבוד האל ית' ואליו יוחס כל זה לא לגסות הרוח ולכבוד מדומה, ולזה צום שלא ביום ההעברה בצמצום, אבל כאשר יעברו את הירדן, ר"ל באותו זמן יקימו את

האבנים האלה בהר עיבל, כלומר אותם האבנים שהיה דעתך להקימם מעצמך תקים אותם לשם גבוה ולשם מצוה ובמקום אשר יבחר ה' לא במקום אחר ולתכלית אחר, וזהו אמרו תקימו את האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר עיבל, ר"ל מפאת היותו מצוה ובאותו המקום ביחוד ושדת אותם בשיד. ולהיות זה לתכלית עבודת האל צוה שיעשו מהאבנים ההם מזבח לה' אלהים ולשמו, וצוה שלא יניף עליו ברזל להיותו כפי הדין והמצוה אשר צוה בבנין המזבחות שיהיה לשם שמים, כמו שאמר בפרשת יתרו (שמות כ' י"ד) ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית, וציוהו שיעשה שם זבחי שלמים וישמח לפני השם, כדי להודיע שאין זה להם עמל ויגיעה כי אם שמחה וששון מתערב ודבק עם העבודה האלהית, ואחר זה צוה לכתוב על האבנים ההם לא לבד עניני ההעברה (כמו שהיה בדעתם), אבל כל דברי התורה והמצות, ותהיה הכתיבה ההיא והפתוח ברור מאד למען ירוץ קורא בה, וזהו אמרו באר היטב, הנה התבאר כפי פשט הכתובים שאין כפל בדבר המצוה הזאת, ועם מה שפירשתי יודע למה לא אמר בפעם השנית ביום אשר תעברו, לפי שהיה המצוה בבואם אל הר עיבל לא ביום העברת הירדן בהכרח, ועל כן אמר והקמות בראשונה שהוא הגדת העתיד, ותקימו בשנית שהיא מצוה, ושלכן לא אמר בפעם הראשונה שיקימום בהר עיבל ולא שיעשו מזבח, כי לא היה שם עצם המצוה, כי אם במה שכתב אחרי כן, ושעל כן אמר בראשונה בעברך ולא אמרו בשנית כי אם כל דברי התורה הזאת באר היטב. ומזה התבאר שלא צוה מרע"ה שיעלו האבנים מתוך הירדן, ולא שיהיו שנים עשר אבנים, ולא שיעלום איש אחד לשבט ולא שיעשה כל זה ביום ההעברה כי לא דבר עליו כלל, והיו דבריו כדרוש אחר באבנים שיקים במזבח לאל ית' בבואם אל הר עיבל: ואחרי פרשי המצוה בדברי מרע"ה אבא להסכימה עם מה שעשה יהושע, ואומר שהאבנים שהעלה יהושע מהירדן ושהוליך הגלגל (ולא האבנים שהקים יהושע בתוך הירדן) לא עשה זה לקיים מה שצוה משה בפרשת האבנים, כי אם היה כן לא היה הקב"ה מצוהו עליו, כי היה די במה שצוה משה, והיה יהושע כשנתן הטעם בפועל ההוא גם כן מזכיר מה שצוהו ואומר כאשר צוה משה עבד ה', ומה שאמר שם כאשר צוה משה את יהושע לא אמרו על זה, כי לא צוהו ליהושע כי אם לכל ישראל, אבל הוא כמו שפירשתי שם על הדברים אשר דבר יהושע את העם ביציאתם מהירדן, שהם אשר אמר משה ליהושע ולישראל, אבל האמת הוא שבעבור הנס שעשה האל ית' לישראל בהעברת הירדן צוה שיעברו אותם השנים עשר אבנים איש אחד לשבט ושיניחום במלון הגלגל שלנו מיד אחר העברת הירדן, והיה זה לזכרון שביבשה עבר ישראל כמו שנזכר שמה, ולא נעשה מזבח מאותם, ולא הוליכום

להר עיבל, ולא נכתבה עליהם דברי התורה. אמנם אחרי שלכדו את יריחו ושהשמידו את העי כפי סדר הפרשיות (יען היו קרובים להר עיבל, כמו שאמר (דברים י"א ל') הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש וגו' מול הגלגל אצל אלוני מורה) ראה יהושע לקיים מצות משה, וזהו אמרו אז יבנה יהושע, כי אז היה אחרי כל מה שקדם ספורו. ואחשוב שלפי שראה מה שקרה להם על מה שעבר עכן דברי השם ובריתו, כמו שאמר ית' וגם עברו בריתי אשר צויתי אותם, לכן אחרי השלמת העי שנמשך על אותו החטא, ראה יהושע להקים המזבח בהר עיבל להקים הברית ולתת הקללה והארורים על האיש אשר לא יקים את דברי התורה לעשות אותם, וזה טעם אז יבנה יהושע: ויש מחלוקת בדברי רז"ל (סוטה פ"ז ל"ג ע"ב) בהר עיבל, שר' יהודה סבר מן הפסוק שאמר הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש, מקום שהחמה זורחת, נאמר כאן אצל אלוני מורה ונאמר להלן עד מקום שכם עד אלון מורה, מה אלון האמור שם שכם, אף אלון האמור כאן שכם, ואלה הם הר גריזים והר עיבל אשר לכותיים. ור' אליעזר אומר לא זו וזו הר גריזים והר עיבל שבין הכותיים, ומה שאמר הלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן, דרך מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת בארץ הכנעני, והלא אינה אלא בארץ החוי היושב בערבה, והלא בין הרים וגבעות הם יושבין. ובירושלמי (שם דף כ"א ע"ג) לדעת ר' אליעזר מהו הר גריזים והר עיבל? מלמד שישראל עשו שני גבשושיות, לאחד קראו הר גריזים והאחר קראו הר עיבל, הנה כפי זה לא הופשט אצלם מקום הר עיבל, והותרו השאלות הראשונה שנית ושלישית:

פסוק לא

כאשר צוה משה עבד ה' ככתוב בתורת משה וגו', ויעלו עליו וגו', ויכתוב שם על האבנים וגו'. הזכיר שבנה יהושע את המזבח בהר עיבל מאבנים שלמות אשר לא הניף עליהן ברזל כפי הדין, ולפי שמשה צוה שישודו אותם בשיד, אמר לכלול כל זה כאשר צוה משה עבד ה' ככתוב בתורת משה, ר"ל שהיה הבנין והכנת האבנים ושידתם ככתוב בתורת משה, ועם זה הותרה השאלה השנית מענין השיד. וזכר עוד שהעלו עליו עולות לה' וזבחו שם שלמים, והנה אמרו לה' עולות מסכים למה שאמרתי שצוה משה שיהיה ענין האבנים מכוון לכבוד האל ולעבודתו, ולזה אמר לה' עולות. וזכר עוד (לב) שכתב שם (ר"ל על האבנים) את משנה תורת משה. ומהמפרשים חשבו שספר אלה הדברים כתב על האבנים שהוא נקרא משנה תורת משה. ואחרים אמרו שכתב שמה כללי המצות כדרך בעל הלכות גדולות, או על אופן האזהרות. והרלב"ג כתב שהיה המכתב הברכה והקללה שזכר כאן שקראו שמה. ויותר נכון הוא שהיתה הכתיבה עשרת הדברות שכתב

משה בפרשת ואתחנן, בחר לך אחד מהם, כי כתיבת התורה כלה (וכל שכן אם היה בשבעים לשון) הוא רחוק מאד:

פסוק לג

(**לג-לה**) **וכל ישראל וזקניו וגו', ואח"כ קרא וגו', לא היה דבר וגו'**. אחר שזכר שקיים יהושע מצות המזבח, ראה לקיים נתינת הברית בהר גריזים ובהר עיבל, כמו שצוה מרע"ה אלה יעמדו על הברכה וגו' ואלה יעמדו על הקללה וגו', ועמו הלוים וגו', ולזה אמר וכל ישראל וזקניו ושוטריו ושופטיו וגו' היו עומדים מזה ומזה לארון, כלומר שהיה הארון באמצע ההרים והשבטים מזה ומזה, שש שבטים בהר גריזים ושש בהר עיבל, ואמרו אל מול, יורה שהיו בשפוע ההר לא עלו בראשו. ועם היות שזכר שהיו הלוים עם הארון, הכוונה בזה שהלוים המשרתים היו שם עם הארון ושאר שבט הלוי אנשים זקנים נשים וטף היו בהר עם שאר השבטים. ואמר לברך את העם, ר"ל הלוים שזכר יברכו את העם שהם הראויים לברך ושלהם המצוה הזאת, ואמר לבד לברך לפי שעם היות שבתורה לא צוה משה כי אם ועמו הלוים ואמרו ארור האיש וכו', הנה ראשונה היו פותחים הברכה ואומרים ראשונה בכל דבר ודבר ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה או שאר הדברים, ואחר כך אמרו באותו ענין עצמו כנגדו ארור האיש, ולזה אמר כאן לברך את העם ישראל בראשונה, ובזה נכלל ההפך שהיו מאררים אחרי כן, והודיע כאן הברכה שלא פירש בתורה והקללה כבר בפירוש צוה עליהם שם ולכן לא דבר עליה כאן, ואמר בראשונה, להעיר שהיה מקלל באחרונה, כי ראשונה הוא מהמצטרף שיצטרף לקללה שיקלל אחריה: והנה אמרו ואחרי כן קרא את כל דברי התורה וגו' לא היה דבר וגו', אין ספק שעל יהושע אמרו. וחשב רד"ק ז"ל שאמרו הנה הברכה והקללה הם הארורים ארור האיש וברוך האיש, ואין כן דעתי, כי כבר קדם כאשר צוה ה' לברך את העם ואחר כן קרא אז את כל דברי התורה, יורה שהוא דבר אחר. והנכון הוא שאמר זה להגיד שמלבד אותם הארורים וכנגדם הברכות שצוה משה לומר באותם ההרים על ידי הלוים, הנה יהושע בעצמו קרא עוד נגד כל העם הברכות והקללות, והם פרשיות והיה אם שמוע תשמע וגו', והיה אם לא תשמע וגו' האמורות בסדר והיה כי תבא (דברים כ"ח:א'), כי לא אמרם משה שם, אבל צוה שיאמרו אותם הלוים באותם ההרים, ולכן יהושע מעצמו (כדי לקיים עוד הברית) אמרם באותו פומבי. ואפשר שגם פרשת אתם נצבים אמר שמה, ואל זה כיוון באמרו לא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל, ר"ל לא היה דבר מהברכה והקללה שזכר שלא קרא יהושע, והתבאר מזה שאמרו לברך את העם אינו חוזר לישראל כי אם ללוים שזכר, ושיהושע לא

עבר על המצוה במה שקרא כי לא קרא מה שייוחס ללוים. והתבאר גם כן שהשבטים היו בשני ההרים בשוה כמו שזכרתי, והותרו בזה השאלות רביעית חמשית וששית:

פרק ט

פסוק א

פרשה עשירית בענין הגבעונים מה ששאלו ומה שעשו אליהם. תחלתה ויהי כשמוע כל המלכים וגו', עד אז ידבר יהושע וגו'. והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה למה עשו הגבעונים אותה הערמה להשלים עם ישראל? והנה היה להם לומר האמת שהם יושבי גבעון ויהושע היה משלים עמהם, וכבר צותה התורה (דברים כ' י') כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום, והצווי הזה כולל כפי מה שהסכימו חז"ל (סוטה פ"ז ל"ה) והוא האמת, גם לשבעת העממים, ואם לשלום יענו יהיו למס וישבו בארצם ובלבד שיכריתו ע"ז מביניהם וישמרו שאר מצות בני נח, וההפרש אשר בין שבעת העממים לשאר האומות אינו כי אם כשלא ירצו להשלים, שבשאר האומות יהרגו כל זכר ויחיו הנשים והטף, ובעממים כשלא ישלימו וילחמו צותה תורה (שם כ' ט"ו) לא תחיה כל נשמה, אבל אם הם רוצים להשלים אלו ואלו היה ישראל מחויב להשלים עמהם. וכבר כתבו חז"ל (ד"ר סוף פר' שופטים רצ"ו ע"ג) שלשה כתבים שלח יהושע קודם כניסתם לארץ, כתב ראשון שלח מי שירצה להשלים ישלים, אחר כך שלח כתב אחר מי שירצה להלחם ילחם, אחר כך שלח כתב שלישי מי שירצה לפנות יפנה, ואמרו הם ז"ל שהכנעני פנה והלך לאפריקה, ומפני זה נקראת הארץ על שמו וזכה לארץ טובה אפריקה. הנה התבאר שהיו ישראל מחוייבים לשאול ולתת שלום לרוצה להשלים, ואם כן יקשה למה באו הגבעונים במצור ובמצוק כזה? כי היה השלום מוכן להנתן אליהם בלי ספק:

השאלה השנית איך בנ"י אמרו אולי אתה יושב בקרבי ואיך אכרות לך ברית? הנה עם היותו יושב בקרבו היה מחוייב לשאול לו שלום ולהשלים עמהם אם ירצו להשלים, וא"כ איך בהיותם שואלים השלום היו מונעין אותו מהם? ומה הטענה בהיותם יושבים בקרבם כי שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה'? השאלה השלישית אם היה שישראל ספקו בדבר והיה להם בזה טענה, למה יהושע השלים עמהם? ואיך האמין בדברי הגבעונים שאמרו מארץ רחוקה באנו? וכל שכן בהיות שהעם היה מספק בזה ואומרים אולי בקרבי אתה יושב, מבלי שיתנו הגבעונים מופת ולא ראיה בשהם מארץ רחוקה, ומה הועיל יהושע באותו שלום אם היו מדרך רחוקה? ומה התועלת בשלומם וטובתם?

השאלה הרביעית למה הגבעונים (כאשר זכרו נפלאות השם ומה שעשה במצרים ולסיחון ולעוג) לא זכרו גם כן העברת הירדן וענין יריחו והעי שהיו הקרובים אליהם? והמה היו היותר מפחידים אותם, כמו שאמר ויראו יושבי גבעון אשר עשה יהושע ליריחו ולעי:

השאלה החמשית אם היה שהתלוננו העדה על הנשיאים על השבועה אשר נשבעו בגבעונים, מה היתה אם כן תשובתם אנחנו נשבענו להם בה' אלהי ישראל ועתה לא נוכל לנגוע בהם? והוא היה מקום המחלוקת למה עשו כזאת על לא סבה ותועלת? ועוד למה לא התלוננו גם כן מיהושע שנתן הברית והוא היה העקר? השאלה הששית בייתור הפסוקים ובלתי סדור הנמצא בהם, וזה שאחר מאמר הנשיאים אנחנו נשבענו וגו', ועתה לא נוכל לנגוע בהם וגו', אמרו עוד זאת נעשה להם והחיה אותם וגו', וזה המאמר הוא כפל מה שכבר נאמר, וגם מה שאמר אחר זה ויאמרו להם הנשיאים יחיו ויהיו חוטבי עצים וגו', והנה החיות כבר אמרוהו, ואם אותם הנשיאים הם היו המדברים, למה זכר פעם אחרת ויאמרו הנשיאים? אחר שהדבור הראשון הקודם מהם היה גם כן:

והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

(**א-ב**) **ויהי כשמוע כל המלכים וגו' ויתקבצו יחדיו וגו'**. הנה אמר ויהי כשמוע כל המלכים ולא אמר מה הוא אשר שמעו, ואמנם ביושבי גבעון שסמך אליו אמר ויושבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי שזהו אשר שמעו, לפי שהמלכים שמעו מה שזכר למעלה מהמזבח אשר בנה יהושע וכתב שם את דברי התורה, ואמרו הלא באמת זהו פועל המלכים ההולכים לכבוש ארצות לא להם קראו בשמותם עלי אדמות בבואם אליהם, וכיון שכן הוא ושיהושע עושה פועל יורה על שיכבוש את כל הארץ, אין ראוי שנעשה ככל אשר אנחנו עושים להלחם עמו מלך מלך לבדו והוא ישמידם. אבל נתקבץ להיות כלם באגודה אחת להלחם עם יהושע ועם ישראל, והוא ממה שיורה שהיה קבוצם לעשות אהבה ואחוה לשיבאו כלם לעזור לכל אחד מהם בבוא עליו צרה וצוקה ובבוא ישראל עליו, והנה זכר שהיה מכללם החוי ויושבי גבעון היו מהחוי כמו שאבאר:

פסוק ג

ויושבי גבעון שמעו וגו'. הנה לא נזכר בזה הספור דבר ממלך גבעון, ולא נתבאר אם היה מלך בקרבו אם לא, אבל לפי שאמר למעלה ויהי כשמוע כל המלכים, ואחד מהם שזכר הוא החוי שהיה בגבעון ואם כן מלך היה בו, וכפי זה הדעת נאמר שיחס הכתוב הדבר הזה שעשו ליושבי גבעון ולא למלכם, לפי שעם היותו מכלל המלכים באותה עצה ללחום עם יהושע, יושבי ארצו שמעו מה שבא על יריחו ועל העי, וכמו שהוא

עשה להנצל באופן אחד, ככה עשו גם המה בערמה באופן אחר כדי להנצל מידי בני ישראל ולהשלים עמהם, ולא חששו למלכם כי אם לעצמם ולבתיהם ולכן אמר אשר עשה ליריחו ולעי ולא אמר למלכם, כי היתה זאת עצת יושבי הארץ להמרות במלכם ולהמליך בתוכם את בן טבאל ולהשלים עם יהושע ולעבדו, ולצאת מידי מלכם כיון שלא יוכל להושיעם, וזה פירוש ויעשו גם המה בערמה, שיהיה הרבוי למלכם שנתחבר עם המלכים בעצה אחת, ויושבי הארץ נתחברו עם יהושע באופן אחר. ואם נאמר שהחוי הנזכר למעלה הוא יושבי הארץ ולא היה להם מלך, אחשוב בפי' הפסוקים שהחוי יושבי גבעון היו עם אותם המלכים הנזכרים בקבוץ שעשו להלחם ביהושע, ועם היותם באותה עצה הנה מצד אחר הערימו להשלים עם בני ישראל, וזה ויעשו גם המה בערמה, ר"ל ויעשו המה מלבד מה שעשו בקבוץ המלכים גם כן עשו בערמה עם ישראל, וחז"ל (עיין בפי' הרד"ק) דרשו גם המה לרבות בני יעקב שדברו במרמה ליושבי שכם שהיו אלה החוי, ומפני זה עשו גם המה לישראל בערמה. והנה רד"ק ורלב"ג ז"ל פירשו הפסוק באופנים אחרים, וכל דרך איש ישר בעיניו. וזכר (ד) שהגבעונים נצטידו, שר"ל לקחו צידה כתרגום יונתן בן עוזיאל, או שעשו עצמם מלאכים וצירים נאמנים לשולחיהם כדברי המפרשים, ולקחו שקים וכלים ומזונות ומלבושים ישנים כדרך הבאים מארץ רחוקה ובאו אל יהושע, ולא רצו לדבר אליו בייחוד כי אם אליו ולכל איש ישראל בהיותם נקבצים לאמר, (ו) מארץ רחוקה באנו ועתה כרתו לנו ברית, (ז) ואיש ישראל, ר"ל ההמון לא היה רוצה לכרות להם ברית מיראת פן יהיו מהיושבים בקרבם, ואז הגבעונים עשו תחבולה אחרת שעזבו העם ולא דרשו עוד לדבר אל העדה, (ח) וילכו אל יהושע, ר"ל אליו בייחוד ואמרו לו עבדיך אנחנו, כלומר אנחנו אין רצוננו להשתעבד לכל העם הזה, כי אם להיות לעבדיך ביחוד ואתה תהיה לנו לראש ולקצין. ואז יהושע שאל אליהם מאין באו (ט) והם גזרו אומר שבאו מארץ רחוקה לשם ה', כי שמעו בארצם את אשר עשה ה' למצרים ולסחון ועוג (יא) ולכן נצטוו מזקניהם לבוא אליהם לשאול ברית (יב-יג) והביאו ראיה מרוחק ארצם מענין מזונם וכליהם אשר הביאו, וזכר שלקחו האנשים מצידם (יד) ואת פי ה' לא שאלו, ירצה שלקחו ראיה מענין צידם שיבש היה נקודים, וחשבו היותו כן ואת פי ה' לא שאלו, ובזה טעו שהיה להם לשאול באורים ותומים לפני אלעזר הכהן, ויהיה אומרו ויקחו האנשים וגו', ר"ל נשיאי העדה שהם לקחו אותה ראיה, או יאמר שלקחו אותם הנשיאים שוחד ומתנה מהצידה שהיו מביאים הגבעונים, ולזה הסכימו עמהם, ואז (טו) ויעש להם יהושע שלום ויכרות להם ברית להחיותם, ומלבד זה וישבעו להם נשיאי העדה עליו, זהו סדור הפסוקים: ואמנם להיתר

הספקות אשר העירותי בפרשה, כתב הרלב"ג שיהושע שלח ראשונה לשאול ולקרוא לשלום את כל יושבי הארץ, ושהגבעונים לא רצו להשלים כי אם להלחם, ומפני זה הוצרכו הערמה הזאת באשר אחר כך נתחרטו ובקשו להשלים, והוא מדברי הרמב"ם בסוף ספר שופטים. והדעת הזה באמת בלתי מתישב על הלב, אם למה שהכתוב לא זכר דבר מזה, ואם לפי שכפי הדין (עם היות שלא רצו להשלים מיד) אם קודם המלחמה נתחרטו מזה ובקשו שלום היה ראוי שינתן אליהם: ואני אחשוב ששם ברית בהחלט יאמר על האהבה העצומה מבלי עבדות ומס ומבלי עול אחר, אמר האל יתברך (מלאכי ב' ה') בריתי היתה אתו החיים והשלום, כי כל הדברים נכנסו בברית, ואמר (מלכים ב י"א:י"ז) ויכרות יהוידע את הברית בין ה' ובין המלך ובין העם שהיה האהבה והשלום והסכמת הלבבות להטיב, ואמר באבימלך ונכרתה ברית עמך, ועם היות ששם ברית יאמר על החזוק והאמות השלם, הנה לא יאמר בכתוב כי אם כפי מה שאמרתי, והנה הגבעונים אין ספק שידעו וששמעו כתב יהושע מי שירצה להשלים ישלים, אבל ידעו תנאי ההשלמה, והוא שיהיו למס ויעבדו אותם, ומפני זה לא היה רצונם לעשות שלום שהוא עם המס והעבדות, כי אם לעשות ברית והוא האהבה וההסכמה בלי מס ועבדות, ובלי הסרת הע"ז מקרבם וההכנע למצות בני נח, וידעו עם זה שהתורה צותה על השלום שתנתן אליהם באותם התנאים ושהזהירה על הברית, באמרו (שמות כ"ג ל"ב) לא תכרות להם ברית ולאלהיהם וגו' כי הברית לא יכרית הע"ז ולזה אמר ולאלהיהם, ובעבור זה עשו הערמה לומר שהם מארץ רחוקה והמס והעבדות מהם בלתי מועיל, ואינו ראוי גם כן שימנע אליהם, כיון שהם בהיותם רחוקים מהם הרבה ואינם יראים מהם, שואלים הברית לא מפני המלחמה כי אם לשם ה' אלוהיהם, לומר שהמה בעלי בריתם לכבוד ולתפארת ויהיו משרתי אל עליון ואוהבי עמו וחסידיו. והיה תכלית דבריהם ועתה כרתו לנו ברית, לא אמרו תנו לנו שלום כי אם ברית לשלא יתחייבו במס ובעבדות, וישראל מפני זה השיבום אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית, ר"ל אם תהיה מחזק במעוזי תעשה שלום לי? שלום אעשה לך עם תנאי המס והעבודה אבל הברית אינו ראוי, כי אולי אתה יושב בקרבי, והתורה צותה (שם) לא תכרות להם ברית, ואיך אכרות לך ברית ותעבוד את אלהיך בקרבי? והנה הגבעונים ברחו מדבר עם ישראל כי מצאו בהם רוח חכמה ובינה, והלכו להם ליהושע בדברי חנופה ואמרו עבדיך אנחנו כמו שפירשתי, ויהושע בראותו הספק שהיו מספקים העם שאל אליהם מי אתם ומאין תבואו? ר"ל מאיזה עם אתם ומה שם ארצכם? והם בהערמתם לא גלו שמם ולא השיבו לשאלת מי אתם, אבל השיבו לבד לשאלת מאין תבואו, וגם בזה לא אמרו מאיזה ארץ הם אבל בדרך

כלל אמרו מארץ רחוקה באנו. ולפי שלא יקשה אליהם אם הייתם מארץ רחוקה מה לכם לבקש בריתנו? לזה אמרו לשם ה' אלהיך כי שמענו שמעו וגו', ואת כל אשר עשה וגו', ר"ל שמענו שמעו שהוא סבת הסבות ומניע העולם בכללו ויתר התארים אשר בו וגם שמענו פעולותיו, וזכרו מהם אשר עשה למצרים ולסיחון ולעוג, והנה לא אמרו דבר מנס עברת הירדן ולא מלכידת יריחו והעי, להראות שעדיין לא נשמעו הדברים האלה בארצם כשנסעו משם כי רחוקה היא מאד, כי אם שאר הדברים שקרו זה ימים רבים כל זה להורות רוחק ארצם, והביאו לזה ראיה מענין צידם, ויהושע ראה דבריהם ודברי העם וביקש מצוע בדבר, והוא שנתן להם שלום סתם בלתי זכרון התנאים, וכרת להם ברית לא בהחלט כי אם להחיותם בלבד, ובזה עשה כדעת העם שנתן שלום וברית להחיות ולא עוד, ועשה דבר מבקשת הגבעונים אחר שנתן אותו ברית. וזכר הסיפור שנשיאי העדה (בלי דעת יהושע ובלי דעת העם) מעצמם נשבעו על זה לגבעונים לקיים מה שעשה יהושע, והנה התעורר יהושע לעשות זה לא לגסות הרוח להיותם עבדיו, כי אם לכבוד ה' אלהי ישראל יען אמרו שבאו לשמעו, ואולי יהיה זה סבה לשיאמינו בתורתו, וגם כי ראה שהיה זה כבוד גדול לישראל שמלכי שבא וסבא מקצה הארץ ישתחוו אפים ארצה אליהם ויבקשו בריתם. הנה התבאר מזה שהגבעונים כל מה שעשו עשו בערמה, וישראל מה שהשיבו אליהם השיבו בחכמה, ויהושע מה שעשה עמהם עשאו בתבונה. והותרו בזה השאלות ראשונה שנית ושלישית ורביעית:

פסוק טז

ויהי מקצה שלשת ימים וגו'. זכר שאחר שלשת ימים אשר כרתו יהושע והנשיאים ברית לגבעונים לשלום ולהחיותם לבד שמעו ישראל שהגבעונים היו קרובים אליהם ובקרבו הם יושבים.

פסוק יז

ויסעו בני ישראל, ר"ל הם מעצמם נסעו לבוא אל עריהם להשמיד להרוג ולאבד בהם, והנה התעוררו לאבד אותם, לפי שידעו כפי הדין שהשבועה או הברית אשר נעשה בטעות אינה כלום, והיה אם כן בדין להרגם כאלו לא היה להם כלל לא שלום ולא ברית ולא שבועה. וזכר (יח) ולא הכום בני ישראל וגו', כאומר והסבה שבני ישראל לא הכו את הגבעונים היא, לפי שהנשיאים נשבעו להם והם המליטום ויצילו אותם מחרב העם, ואמר וילונו כל העדה על הנשיאים, ולא היתה התלונה על מה שנשבעו, כי אם על מה שהצילו אותם מידיהם ולא עזבו אותם להרגם, ולכן לא התלוננו על יהושע כי הנשיאים הצילום אז. ולפי שעל זה היתה התלונה אמרו הנשיאים (יט) אנחנו נשבענו להם וגו'

ועתה לא נוכל לנגוע בהם, ר"ל ראוי הוא שאנחנו נמליט את כל הגבעונים מידי בני ישראל, לפי שאנחנו נשיאי העדה ואנחנו כשמה (של כל העדה) עשינו שבועה בה' אלהי ישראל להחיותם, ואם כן לא נוכל לנגוע בהם כי נהיה עוברים על השבועה והוא עון פלילי. והנה עשו בזה טענה מפורסמת, והוא אמרם (כ) זאת נעשה להם וגו', ר"ל את השלום הזה אנחנו מעצמנו עושים אותה בלי שבועה והזכרת השם היינו מקיימים אותה לכבודנו ולכבוד הנשיאות, כי השלום שיתנו השרים ראוי על כל פנים שיתקיים, וכל שכן בהיות השבועה בה' אלהי ישראל, כי באמת יהיה קצף על השבועה אם לא נתקיימה, וזהו שאמרו זאת נעשה להם, כלומר השלום הזה אם היינו מעצמנו ובדבור פשוט עושים אותו להם נחיה אותם לקיים דברי שפתינו, ואם זה כן בדבור פשוט שלנו כל שכן בהיות שם שבועה, וזהו ולא יהיה עלינו קצף על השבועה, וזה מאמר נאמר בתמיה, וכי לא יהיה עלינו קצף מה' על השבועה? אין ספק אלא שיקצוף האלהים עלינו. או שיהיה הכוונה שאמרו הנשיאים כנגד העדה אל תתלוננו, כי על כל פנים זאת נעשה לגבעונים שנחיה אותם, ואל תקציפו על מה שנשבענו, כי מה האדם שיבא אחר המלך את אשר כבר עשוהו, ויהיה אם כן הקצף הנזכר בכאן קצף ישראל וכעסם לא קצף האלהים. ואפשר עוד לפרש שהיתה כוונת הנשיאים שהגבעונים לא יצאו מידי ישראל בחיל ולא בכח, כי אם בהיותם עושים עמהם חסד, ולכן אין ראוי שיקציפו על זה, וזהו שאמר זאת נעשה להם, רוצה לומר החסד הזה אנחנו עושים להם ואנחנו נחיה אותם, וכבוד גדול לאדם כשאויבו יבקש ממנו החיים, ולכן לא יהיה קצף על השבועה, רוצה לומר לא תקציפו עליה. והנה הפצירו הנשיאים שתתקיים שבועתם (עם היותה שבועת טעות וכפי הדין היו יכולים לבטלה) מפני קדוש השם, לבל יאמרו האומות אשר ישמעון את השמועה שנשיאי ישראל עברו על שבועתם, ושארית ישראל יעשו עולה וימצא בפיהם לשון תרמית. והנה הנשיאים חשבו שיודה העם בזה ויתיישב לבם, ולכן סיימו בזה דבריהם, וכיון שראו שהעם לא נתרצו בזה הוצרכו לדבר פעם שנית, וזהו אמרו עוד (כא) ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו ויהיו חוטבי עצים וגו', ר"ל שחזרו הנשיאים לדבר פעם אחרת ואמרו אל יחר בעיניכם כי מצוע יש בדבר, וזה הוא שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העדה, ובזה יתקיים שבועתנו והם ישארו למס ועבדות גדול יותר מאשר הוטלה עליהם אם שאלו השלום והוא האמת, וכיון שאמרו לכל העדה נתפייסו העם כי חשבו שבזה יהיו להם לעבדים, וגם למה שהיה פשוט אצלם שאם ישאלו שלום היו הם מחויבים לתתו להם בהיותם למס ועבדות. ואמנם מה שאמר הפסוק עוד כאשר דברו אליהם הנשיאים, (ויורה שאין ענין לזה המאמר) הוא דבק אצלי

עם הפסוק הנמשך, יאמר כי כאשר דברו אליהם זה הנשיאים וראה יהושע שהעם הודו בה וקבלוהו מיד קרא הוא לגבעונים ואמר אליהם (כב) למה רמיתם אותנו וגו', ורצה בזה לומר אליהם מה התועלת אשר קבלתם באותה הערמה שעשיתם, והמה השיבו גם בזה בערמה ולא אמרו האמת שעשו זה כדי שיכרתו להם ברית וינצלו מהעבדות, אבל אמרו (כד) שעשו אותו כדי להחיות את נפשם, כי חששו שהיה המצוה שימיתום אף על פי שיתנו להם שלום אם לא יכרתו להם ברית, וכדי שיכרתו ברית עמם אמרו שבאו מארץ רחוקה, וכללו דבריהם באמרם (כה) הננו בידך כטוב וכישר לפניך עשה, ר"ל שמה שיגזור בזה יתחבר בו הטוב שהוא החסד לפנים משורת הדין והישר שהוא הדין, וזכר שיהושע עשה עמהם טוב ודין, וזהו (כו) ויעש יהושע כן, כי לפי הדין היו בני מות להיות הברית והשבועה והשלום בטעות, ואם כן עשה עמהם חסד והטבה במה שהחיה אותם, ועשה דין במה שנתנם לעבדות. ולפי שהיה מאמר הנשיאים שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העדה, אמר יהושע ראשונה שלא יהיו בעצם כי אם לבית האל ית' בשילה ונוב וגבעון ובית עולמים, ובאחרונה אמר לבית ה' ולעדה, ר"ל לעדה בהיותם במלחמה וכיבוש הארץ, אבל אחר חלוקת הארץ לא יעבדו כי אם בבית ה' הנה במה שפירשתי הותרו השאלות חמישית וששית:

פרק י

פסוק א

ויהי כשמוע אדוני צדק וגו', הנה מה ששמע אדוני צדק הוא שהשמיד יהושע יריחו ומלכה והעי ומלכה, והיראה שירא ומה ששלח לקרוא המלכים לעזרו לא היה כל זה להלחם עם בני ישראל, כי אם להלחם עם יושבי גבעון. ואמנם הקדים אליו זה (לפי מה שאחשוב) להגיד שמלך ירושלים חשב (במה שהשלימו יושבי גבעון עם יהושע) שכבר פשעו יושבי גבעון בזה ארבעה פשיעות גדולות. האחת שבהיות שלכד יהושע יריחו והעי ומלכיהם (וזכר ביחוד המלכים להיות אדוני צדק מלך בהם וירא שמה יקרה לו מה שקרה אליהם) היה ראוי לכל יושבי הארץ שיצטערו עליו וישתדלו לנקום נקמתם, ומפני זה היתה נבלה גדולה אל יושבי גבעון להשלים עם יהושע, ולא שמו לב לרעת אחיהם ולא התעוררו לנקום נקמתם, וזהו ויהי כשמוע אדוני צדק וגו', כי לכד יהושע את העי ויחרימה וגו' וכי השלימו, ר"ל וכי עם כל זה השלימו יושבי גבעון עם בנ"י. השנית חשב איך (כאשר לכד יהושע יריחו והעי והשמיד מלכיהם) יושבי גבעון מרדו במלכם ואותו השליכו אחרי גום והלכו להשלים עם יהושע? וזה קשר גדול ליושבי

הארץ שמבלי דעת מלכם ישלימו עם אויביו שזה מרד גדול, ולכן חשש אולי יעשו גם כן אנשי ירושלם כדבר הרע הזה. ובסתר ישלחו גם הם להשלים עם יהושע וימרדו בו כאשר עשו יושבי גבעון. וגם נכלל זה באמרו וכי השלימו יושבי גבעון עם בני ישראל, ר"ל יושבי גבעון השלימו בזולת מלכם במרד ובמעל. והשלישית חשב שאנשי המלחמה וכל שכן עם נשיהם וטפם מקניהם וצאנם לא יוכלו לילך בשדה זמן רב, אם לא יהיה להם ערים לשבת, ושיהושע לא היה יכול לישב ביריחו ובעי כי החרימם, ולכן לא היה מתמיד המלחמה אם לא השלימו יושבי גבעון, ועתה יהיו בקרבם ויתנו להם מזונות ויהיה זה סבת התמדת המלחמה, וזהו (ב) וייראו מאד כי עיר גדולה גבעון כאחת ערי המלחמה. והרביעית חשב שגבעון עשה נבלה בהשלים עם ישראל להיותה עיר גדולה מהעי ואנשיה גבורים, ועכ"ז לא עצרו כח להלחם והלכו להשלים, ומפני כל זה כדי שכל העם ישמעו וייראו ולא יזידון עוד לעשות כדבר הרע הזה, וגם כדי שישראל לא יתישבו בעריהם (ג) שלח לקרוא חמשת המלכים להחרים את גבעון. וזכר שהגבעונים שלחו אל יהושע לאמר (ו) אל תרף ידך מעבדיך, ר"ל כיון שבעבור היותנו עבדיך רודפים אותנו מלכי הארץ אל תרף ידך מעלינו. וזכר שבא יהושע לעזרם ולהצילם (ז) ושהקדוש ברוך הוא המס את הגוים ושהשליך עליהם אבנים מן השמים:

פסוק יב

פרשה אחת עשר בעמידת השמש בגבעון ליהושע ומה שאמר והתפלל עליו. תחלתה אז ידבר יהושע וגו', עד וישב יהושע וכל ישראל וגו':

ויען וביען היתה זאת הפרשה מטרה לכל המעיינים יורו חציהם נגדה, ראיתי להרחיב הדבור בה, וכדי שאכלול דבריהם ומה שיעירו עליו הכתובים אחקור בה ששה חקירות. בראשונה בדרך שאלה כדרכי, אחר כך אביא שלשה עיונים. אחד במה שנמצא בזה הענין לחכמינו ז"ל. שני בהתרת הספקות שהעירו עליהם השאלות. שלישי בביאור דברי הפרשה כפי הפשט אצלי:

השאלה הראשונה מהו הפועל בנס הזה? האם הוא הבורא ית' או השכל הפועל? והרלב"ג בספר מלחמות שלו פרק עשירי מהחלק ב' מ"ו אמר שהפועל בכל הנפלאות בכלל הוא השכל הפועל ושאינו הבורא ית', וטען כל זה מהיות השכל הפועל מודיע לנביא המופתים קודם שיבאו, וזה לא יהיה אם יהיה הוא הפועל אותם, וגם מאשר יהיה בחק הבורא שנוי וחדוש ידיעה, וגם שיהיה אז פעל השכל הפועל הטבעי יותר שלם ומתמיד מפעל האל בנסים שהוא הפסד ודבר בלתי מתמיד, ואמר שהשכל הפועל

(מצד ידיעתו בסדור הדברים אשר בכאן) יאות אליו פעל הנסים כמו שיאות לו הפעל הטבעי כלו:

השאלה השנית בתכלית זה הנס, ולהיות התכלית קודם במחשבה ראוי שיקדם ידיעתו, והמחברים אמרו שהתכלית הוא אם להקנות אמונה ושלמות נפשי, או להקנות טוב גופני ולהציל החשובים, ואם היה הנס בכאן עמידת השמש מתנועתו לא ידענו תכלית אליו, כי נצחון המלחמה כבר יעשהו האל ית"ש גם מלבד עמידת השמש, וכאמרו תשועת ה' כהרף עין, וכבר העיר על זה הרלב"ג בפירושו לזאת הפרשה, כ"ש שכבר יוכל להיות התשועה על ידי האבנים שהשליך עליהם האל ית' מן השמים, ונהיה זה ביום ובלילה:

השאלה השלישית בחומר זה הנס, האם היה הנס בגרם השמימיי, שנתבטל או נתאחר מתנועתו או היה בתשועת המלחמה ומהירות הנצחון? והחכם הנזכר כתב באותו הספר ובפי' הפרשה ג"כ שהיה הנס במהירות המלחמה ולא בחומר הגלגל. וטען על זה מפאת הפועל שהיה אצלו השכל הפועל, והוא מושפע מהגרמים השמימיים ולא יוכל לפעול בהם, ומפאת התכלית שיהיה הנס הגדול ההוא ללא תכלית מתיחס אליו. ואחרים טענו מאשר לא יתקיים העולם אלו היה נח הגלגל היומי, וגם שלהיותו כדורי אי אפשר בו המנוחה. והרמב"ם בספר מורה הנבוכים פרק ל"ה ח"ב העיר על היות הנס הזה בערך ישראל לא בערך הגלגל, אם לא כי הביאו בסודותיו ובקוצר דבריו שמה. והפסוקים עצמם יורו סתירה בזה, כי אמרו ויעמוד השמש יורה שהיה הנס בה, ואמרו ולא היה כיום ההוא לפניו וגו', כי ה' נלחם לישראל יורה שהיה הנס במלחמה:

השאלה הרביעית בצורת הנס הזה, ר"ל כי אם היה בגרם השמימיי, האם היה הפסקו מהתנועה ומנוחתו בעצם? או אם היה אחור התנועה והיותו יותר מאוחרת ומתונה כדעת ה"ר חסדאי ז"ל שהביא במ"ב פ"ג מספר אור ה' אשר לו? ובפסוקי הפרשה עצמה יראה סתירה בדבר הזה, כי אמר וידום השמש ויעמוד השמש יורה על הפסק התנועה, ואמרו ולא אץ לבוא יורה שלא בא במהירות כי אם באיחור:

השאלה החמשית בזמן שהתחיל בו זה הנס ובזמן שהתמיד ר"ל כי אם היה הנס בעמידת השמש או בתשועת המלחמה, באיזה מצב היה השמש כשקרה זה? האם היה בחצי היום כדעת הרלב"ג, או בעת שקיעתו כדעת ה"ר חסדאי ז"ל? ובפסוקים יראה סתירה ג"כ בדבר הזה, כי אמרו שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון וגם אמרו ולא אץ לבוא, יורה שהיה סמוך לשקיעה, אמנם אמרו ויעמוד השמש בחצי השמים, יורה שהיה בחצי היום, וגם אם התמיד שעות הרבה כדעת חז"ל (ע"ז פ"ב כ"ה), או חצי שעה כדעת

ה"ר חסדאי? השאלה הששית באמצעי שנעשה הנס על ידו והוא הנביא, האם יורה זה מעלתו על כל הנביאים ואף על מרע"ה? וזה כי אם היה בחומר הגלגל יתחייב שיהיה מעלת יהושע בנבואה למעלה ממעלת מרע"ה, יען היתה מעלת הנבואה כפי מעלת המופתים, והיה מעלתם כפי מעלת הנושא אשר יהיו בו, ולהיות חומר הגרם השמימיי יותר מעולה מהחומר השפל, יהיה א"כ מופת יהושע יותר גדול ממופתי משה, והכתוב אמר (דברים ל"ד י') ולא קם נביא עוד בישראל וגו', לכל האותות והמופתים, וכבר העיר גם לזה הרלב"ג בספרו ובפי' הפרשה ומלבד שש השאלות האלה הנה נעיר עוד על שאר הספקות אשר בפסוקים כפי הפשט בעיון השלישי בפירוש הפרשה, ואחרי הצעת השאלות אתחיל בעיונים:

העיון הראשון במה שנמצא לחז"ל בענין זה הנס, אמרו במסכת ע"ז פ"ב (דף כ"ה ע"א) וידום השמש וכמה קם? אריב"ל כ"ד שעות, אזל שית וקם שית, אזל שית וקם שית, כוליה מילתא כיום תמים, ר' אלעזר אומר ל"ו שעות, אזל שית וקם תריסר, אזל שית וקם תריסר, עמידתו כיום תמים. ור' שמואל בר נחמני אמר מ"ח שעות, אזל שית וקם תרתי סרי, אזל שית וקם תרתי סרי, אזל שית וקם כ"ד שעות ולא אץ לבוא כיום תמים, מכלל דמעיקרא לאו כיום תמים הוה. איכא דאמרי בתוספתא פליגי וגו'. והתבונן שכל שלשת החכמים האלה קיימו וקבלו ד' הקדמות ביניהם בדרוש הזה:

ההקדמה הראשונה שהנס הוא הפסק תנועת הגלגל ומנוחתו, והנה קבלוה ממה שאמר הכתוב וידום השמש ויעמוד השמש:

וההקדמה השנית היא שהתחלת הנס היה בחצי היום, וקבלוה מאמרו ויעמוד השמש בחצי השמים:

וההקדמה השלישית היא שהיו שמה שתי עמידות לשמש, וששתי פעמים עמד באותו יום, וקבלו זה ממה שאמר וידום השמש ויעמוד השמש, וגם מאמרו ויעמוד השמש בחצי השמים, שהוא בחצי היום שהיה בו העמידה הראשונה, ולא אץ לבוא כיום תמים שהוא בעת השקיעה שלא אץ לבוא ועמד שנית:

ההקדמה הרביעית היא בהליכת השמש באותו היום היה שש שעות מהבוקר עד חצי היום, ואז עמד והלך שש שעות אחרות ועמד, והנה קבלו היות זמן ההליכה תמיד שש שעות, לפי שבהיות התחלת הנס בחצי השמים וקם לרבנן שהיום י"ב שעות, א"כ יחוייב שהיה הליכת השמש מהבוקר מעת הזריחה עד חצי היום ו' שעות, ובמהלך השני ילך ג"כ שש שעות אחרות להשלים היום. הנה בארבעת ההקדמות האלה לא נפל ביניהם מחלוקת כלל, אבל חלקו בזמן המנוחות והתמדתם. והיה דעת ר' יהושע שהיו המנוחות

כמו המהלכים, שש שעות מהלך שש שעות במנוחה, ושהוא היה כיום תמים, רוצה לומר שכל זה מנוחה ותנועה היה עולה לכ"ד שעות שהוא היום התמים הכולל יום ולילה. ור' אלעזר אמר שכל אחת מהעמידות היה כפל התנועה שהם י"ב שעות בעמידה האחת, וכ"ד שעות בשני העמידות, והנה הביאו אל זה הכתוב שאמר ולא אץ לבוא כיום תמים, ירצה שמה שלא אץ לבוא (והוא זמן העמידה בשתי הפעמים) היה כ"ד שעות כיום תמים שהוא בן כ"ד שעות. ור' שמואל בר נחמני אמר שפסוק ולא אץ לבוא לא נאמר כ"א על העמידה האחרונה לבדה, והיא היתה כיום תמים, רוצה לומר כ"ד שעות, ואמנם המנוחה הראשונה קם ליה שהיה י"ב שעות כר' אלעזר, לפי שכל עמידת השמש סתם הוא י"ב שעות כמו שהוא בלילה בהיותו תחת הארץ. ואחרים אמרו שהמחלוקת הזה היה בין החכמים האלה בתוספת, רוצה לומר בזמן המנוחות, שחשב ר' יהושע שהיה כ"ד שעות כלם עמידה, ור' אלעזר ל"ו שעות כלם עמידה, ור' שמואל מ"ח שעות כלם עמידה. ושם דרשו על ספר הישר (שם) זהו ספר אברהם יצחק יעקב שנקראו ישרים, שנ' (במדבר כ"ג י') תמות נפשי מות ישרים, רוצה לומר ספר בראשית, והיכא רמיזא? (בראשית מ"ח י"ט) וזרעו יהיה מלוא הגוים, אימתי יהיה מלוא הגוים? בשעה שעמדה לו חמה ליהושע. ר' אלעזר אומר זה ספר משנה תורה דכתיב ביה (דברים ו' י"ח) ועשית הישר והטוב, והיכא רמיזא? דכתיב בהם (שם ל"ג י"ז) עמים ינגח יחדיו אפסי ארץ, בשעה שעמדה לו חמה ליהושע. ר' שמואל בר נחמני אומר זה ספר שופטים וגו'. ושם נאמר עוד, תאנא כשם שעמדה לו חמה ליהושע כך עמדה לו למשה ולנקדימון בן גוריון, הנה הוכיחוהו שם למשה מג"ש, שאמר (דברים ב' כ"ה) היום הזה אחל תת פחדך ונאמר ביהושע היום הזה אחל גדלך ומאסמכתות אחרות. הנה זהו מה שהבינו חז"ל בנס הזה, ומדבריהם הותרו לדעתם קצת מהשאלות הקודמות. והעולה בידינו מדבריהם (עם היות שהכתובים אפשר שיפורשו באופן אחר זולת מה שפירשו אותם ז"ל) שהיה באמת הנס בגרם השמימיי בהפסק תנועתו, ועליהם ראוי שנסמוך בזה כי הוא האמת ומסכים לפשט הכתובים. ואמנם איך יותרו הספקות שזכרתי לדעתי, הנה הוא כפי מה שאומר: העיון השני בתשובת השאלות. ולראשונה אומר שהדעת במציאות השכל הפועל נותן הצורות הוא דבר נפלו בו אחרוני חכמי הישמעאלים, ונמשכו אחריהם רבים מחכמי אומתינו, והוא באמת היה למכשול ולאבן נגף לפני בני ישראל, כי הם האמינוהו נותן הצורות ושהוא השם נפשנו השכלית בחיים, וצור ילדם שכחו שאמר (ישעיה כ"ז י"ו) כי רוח מלפני יעטוף וגו', בהולדת הרוח ושאר הנפשות החומריות אמר מלפני יעטוף, אבל בנפש השכלית אמר ונשמות אני עשיתי. האמינוהו שהוא צרור החיים, וששכר

הנשמות הוא הדבקם עמו אחר המות, והתחייב אליהם שהתאחדו בו והיה כצדיק כרשע ולא האמינו בדברי האשה החכמה שאמרה (שמו' א' כ"ה כ"ט) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך, ביארה שהצרור הוא הבורא יתברך. האמינוהו השומר והמשגיח בעולם הזה. ולא נתנו לב למה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ל"ג ו) בדבר ה' שמים נעשו וגו', כי הוא אמר ויהי וגו', אשרי הגוי אשר ה' אלהיו וגו', משמים הביט ה' ראה את כל בני האדם ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ היוצר יחד לבם המבין וגומר, הנה ביאר שאותו האל שברא העולם הוא אלהי ישראל ובחר בהם, והוא הוא המשגיח בעולם הזה. האמינוהו המשפיע בנביאים המנבא אותם, והתחייב אליהם היות הנבואה דבר טבעי, והכחישו דברי הנביא ישעיהו ע"ה (ישעי' מ"ב ה') כה אמר האל ה' בורא השמים ונוטיהם רוקע הארץ וגו', נותן נשמה לעם עליה וגו', אני ה' קראתיך בצדק ואחזק בידיך וגו', שביאר שהאל שברא שמים וארץ הוא נותן הנשמה הוא המדבר לנביא ומחזיק בו להשלים העם על ידו, כמו שאמר (שם) לפקוח עינים עורות וגו', ואעפ"י שיהיה זה פעמים על ידי אמצעי, אין המלט מהיות הנבואה ממנו יתברך ברצון פשוט פרטיי ועל דרך נס, וחתם הדברים אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן. האמינוהו פועל הנפלאות כלם, ושאין הבורא יתברך פועל אותם, ושכחו מאמר מרע"ה (שמות ט"ו) מי כמוך באלים ה' מי כמוך נאדר בקדש נורא תהלות עושה פלא, והמשורר אמר (תהילים ע"ז:ט"ו) אתה האל עושה פלא, ואמר עוד דוד המלך ע"ה (שם קל"ו) הודו לאלהי האלהים וגו', הודו לאדוני האדונים וגו' לעושה נפלאות גדולות לבדו וגו', לעושה השמים בתבונה וגו', לרוקע הארץ על המים וגו', לעושה אורים גדולים וגו' את השמש לממשלת ביום, למכה מצרים בבכוריהם וגו', הנה ביאר שהאל יתברך הוא אלהי האלהים, רוצה לומר סבת השכלים הנבדלים, ואדון האדונים, רוצה לומר אדון הגלגלים שהם אדוני הארץ, כמו שפירשוהו במכילתא ז"ל (פר' בשלח), והביאו הרב המורה פ"ו ח"ב. הוא הוא שברא העולם, הוא עצמו פועל הנפלאות ואין עמו אל נכר בזה, וראוי היה לשיהיה כן, כי היה מעשה הנסים ממין הבריאה הרצונית המיוחדת אליו יתברך ואינה מהסדור הטבעי הנהוג המסור לכוכבים ולכל צבא השמים או לשכל הפועל לדעת המאמינים אותו. בי אדוני מה אומר אחרי אשר הפך ישראל דברי אלהים חיים ושמו פניהם כחלמיש, לומר שה' ואלהים הנמצא בדברי הנביאים ובפעל הנסים הוא שם השכל הפועל, אוי לאזנים שכך שומעות, ועליהם באמת נאמר (ירמיה ה' י"ב) כחשו בה' ויאמרו לא הוא, וימירו את כבודו בשכל נבדל אחרון וקטן שבשכלים, ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים. שומו שמים על זאת, הנה בני אדום לא

תשוער חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר כי אין מספר, ויולדו להם אנשים חכמים ונבונים וידועים, הביאו עצה עשו פלילה בחכמת הדבור. בחכמת הטבע, ובאלהיות ובכל חכמת הלמודים, חכמו מחכמת כל בני קדם ואין קצה לספריהם אשר חברו, ועם זה שלחו יד בתורת משה איש האלהים והענדוה עטרות להם, ועתה עברו איי כתיים וראו, האם היה בהם איש שיספק בחידוש העולם או בדבר מהנפלאות? ראו דבריהם במהות הנפש ובהשארותה ובנבואה ובמופתים, היש בהם פוצה פה ומצפצף נגד פשוטי התורה עם כל הפלגת חקירותיהם בחכמות? ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן ודברו אשר לא כדת על ה' ועל משיחו בחדוש העולם, בהשגחת האלוה וידיעתו, במהות הנפש ובהשארותה, במעשה הנסים ובכל יתר האמונות האמתיות. הנה זה עם נבל ולא חכם נפלו במהמורות בל יקומו, ויכתבו אותם על ספר למען ירוץ קורא בו, הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובינו, עלו מושיעים מהר אדום ותבונה מהר עשו ונתישרו באמונותיהם, עם היותם העם ההולכים בדרך שכלם לא ראו אור הנבואה ולא שרה באנשיהם, ואנשים מבני ישראל מבני הנביאים עושים כוונות למלאכת השמים, ר' אבנר ר' יהושע הנרבוני אבן כספי ר' יצחק אלבלג ר' חנוך פרסה ורבים אחרים. גם בלא דעת הראו עצמם חכמים בדברם על ה' תועה, כל אחד מתנשא לאמר אני אמלוך נש"א הוא בישראל בגלותם פנים בתורה שלא כהלכה. ומה לי להביא עוד שמותם על שפתי, וספר כתב איש ריבי הרלב"ג יעיד על זה דעת שפתיו ברור מללו, ראה דעתו בחדוש העולם, שכתב שקדם לו חומר בלתי שומר תמונתו, ראה דבריו בנפש ובנבואה ובאותות ובמופתים אסור לשומעם כ"ש להאמין בהם. ואני בספר מחזה שדי אשר אני עושה לעם, הפלגתי החקירה בדרושים האלה כלם כפי שרשיהם ודרכי החכמה והתורה, להראות העמים והשרים שתורת ה' תמימה מחכימת פתי לא נחסר כל בה, ושהאמת כפי פשוטי הכתובים ושדרכי החכמים האלה צלמות ולא סדרים, ואין המקום הזה ממה שיאות בו זו הויכוח, אמנם מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה, כי ידעתי שהוא עון פלילי, ושאם היום הזה היינו חרפה לשכנינו ומצאונו צרות רבות ורעות הסבה האמתית בו היא עון המינות אשר זרחה במצחינו, ועל כן אמרתי הלא על כי אין אלוהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. ועם היות שבאותו חבור הרחבתי החקירה בענין השכל הפועל הזה אשר שמוהו המחברים האלה ומה מלאכתו, ושם נתוכחתי עם הרלב"ג בשלמות, אין המלט במקום הזה משאעיר בתשובת דבריו בקוצר מופלג ריש מלין אומר: והנה אמרתי שפועל הנפלאות אינו השכל הפועל, כי אם הש"י לבדו, כי הוא אשר ברא הדברים הטבעיים על מה שהם עליו והוא היכול לשנות את תפקידם מטבעם, וטענות הרלב"ג אין בהם ממש, לפי שאנחנו נאמר שהמודיע לנביא

מה שיהיה אינו השכל הפועל מפאת עצמו כי אם הבורא יתברך הוא המשפיע הוא המודיע מה שיהיה והנפלאות שיעשה קודם היותם, ועם היות שיעבור השפע וההודעה ההיא על ידי אמצעי או אמצעיים, לא מפני זה נכחיש היותו הוא יתברך הפועל בעצם והוא המודיע את כל זה. ומה שטען מחדוש ידיעה וחדוש רצון, הנה כמו שנסבלהו בבריאת העולם ככה נסבלהו במעשה הנסים, גם כי אין בזה חדוש רצון, כי האל ית' תמיד ירצה ההטבה, ובהיות הסדר הטבעי מנגד אליה, ישנה אותו לתכלית ההשלמה והטוב אשר ידעהו וירצה בו תמיד, ולזה כוונו חכמינו זכרונם לברכה (ב"ר פר' ה' ז' ע"ב) באמרם תנאים התנה הקדוש ברוך הוא במעשה בראשית וכו', כמו שביארתי באותו חבור (מחזה שדי). ומה שטען שיהיה פעל השכל הפועל המסודר הטבעי יותר שלם מפעל האל הנסיי גם זה הבל ורעות רוח, כי הפעל הטבעי המסודר והפעל הנסיי כלם מאתו יתברך אם לא שהטבעי יעשה אותו ע"י אמצעיים בסדור מוגבל לא יוכלו לשנותו, והפעל הנסיי יעשהו יתברך בעצמו, ר"ל שיצוה עליו בפרט לעשותו, כי אין יכולת באמצעיים לעשות כ"א המסודר. הנה ביארתי בראשי דברים איך לא ימשך ספק כלל בהיות הפועל בנפלאות הוא הבורא יתברך וכמו שאמר (תהלים קל"ו) לעושה נפלאות וגו', והותרה בזה השאלה הראשונה:

ולשאלה השנית אומר שבקשת התכלית בדברים האלהיים כבר זכר הרב המורה בפי"ג ח"ג שהוא בלתי ראוי, כי התכלית בהם הוא רצונו יתברך וכפי מה שגזרה חכמתו נעשו הדברים, ולכן במקום הזה אין ראוי שנשאול למה עשה הקדוש ברוך הוא הנס הזה? ודי לנו שלא יעשה ה' אלהים דבר נסיי כ"א להכרח, כ"ש שאם היו הנסים והנפלאות להשלים הרואים בשלמות הנפשיי באמונות ובשלמות הגופני כדעת כלל המחברים, הנה היתר זה הוא ממה שיקל, לפי שהיה זה הנס מקנה באמת לעם ישראל אמונה עליונה אמתית, בשהאל ית' הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים ושהוא העושה השמים בתבונה ורוקע הארץ על המים, כי במה שראו מהעברתם את הירדן ביבשה חכמו והשכילו כי האל יתברך רוקע הארץ על המים, ושמה שעשה ביריחו האמינו כי לה' מצוקי ארץ, ובמה שהעמיד השמש ברקיע השכילו שהשמים שמים לה' ושהם מהבריאה המחודשת כיתר הדברים, ולכן הוא יתברך אומר לחרס ולא יזרח וגומר. הנה א"כ בא מזה הנס שלמות נפשיי גדול מאד, וגם כן היה בזה טוב גופניי, לפי שחמשת מלכי האמורי נקבצו שם על גבעון, ואם היו הם וכל חייליהם נשמדים עד בלי השאיר להם שריד תשאר כל הארץ נכבשת במעט מהמלחמה, כי יהיו גבוריה מתים במלחמה הזאת, ומפני זה התעורר יהושע להלחם בהם לא לבד להציל יושבי גבעון, ולזה אמר

אל תירא מהם כי בידך נתתים וגו', רוצה לומר כי יתנם בידו באופן שאחרי זה בכיבוש הארץ לא יעמוד איש בפניהם, וכן היה שאחרי הנצחון הזה במהירות רב וזמן מועט לקח יהושע את כל הארץ ולכד כל הערים אשר סביבותיהם כמו שאמר בפעם אחת, ומלבד זה הטוב הגופני הנמשך מהנצחון ההוא הנה עוד יהיה לישראל כבוד גדול בנצחון חמשת מלכים כאלה. ולפי שהיה הארץ אשר ראוי שירדפו אותם בני ישראל ארוכה ורחבה, מגבעון שהיה בגבול בנימן עד אילון שהוא בגבול דן, ולא היה שהות ביום כפי מצב השמש להאיר על הארץ כפי הטבע כל כך מהזמן שיספיק לישראל לרדוף אחריהם כל אותו הדרך, והיו אליהם סכנה עצומה ללכת בלילה בארץ אשר לא ידעו. כי אולי תהיה בארות בארות חמר ויפלו שמה והאויב יהפך אל הרודף, לכן בקש יהושע מהאל יתברך שיעשה להם זה הנס להאיר להם. ואינו מהספק למה יבקש על זה ולא יבקש שימיתם בפתע או ישליך עליהם אבני אלגביש עד אבוד אותם? לפי שהיה בוחר בזה הנס להיותו כבוד גדול לישראל בנקמתם מאויביהם, וגם לפי שהיו אצל יהושע כל הנסים בחק הבורא שוים, כמו שאזכור בתשובת השאלה הג'. הנה התבאר מזה שהיו בנס הזה תכליות מעולים נפשיים וגופניים, והותרה בזה השאלה השנית:

ולשאלה השלישית אשיב שכבר למדנו התנא (פרקי אבות פ"ד מ"ב) שעבירה גוררת עבירה, וכאשר המחברים קבלו שהפועל בנפלאות הוא השכל הפועל, מיד התחייב אליהם שלא יהיה נס בחומר הגלגל כי אם בחומר השפל הזה לבד, שמהדעת הנפסד הראשון התחייב הדעת המושחת השני, ולכן האמנתי כי האל יתברך הוא פועל הנפלאות כלם, ושכל הנמצאים עליונים ותחתונים בידו כחומר ביד היוצר, הוא בראם הוא הטביעם כסדרם הנהוג, הוא לבדו ישנה טבעיהם וכאשר יחפוץ. ולמה יקשה בחקו שנוי טבע הגרמים השמימיים משנוי טבע הגרמים החמריים האלה? כי הנה יחד נבראו במעשה בראשית השמים והארץ, וכלם נבראו כאחד וכלם היו אחרי האפס המוחלט וכמות זה כן מות זה אצלו יתברך, ולכן אפשרות הנס בחקו יתברך שוה ודומה בנעשה כגשם השמים לנעשה בחומר הארץ. ובאמת לא הוקשה למחברים הנס והשווי בגרמים השמימיים, כי אם לקבלם היות פועל הנסים הוא השכל הפועל, אבל בהיותו האל יתברך כל הנסים שוים בחקו, ואם היה שהגלגל היומי לא ינוח בטבע, ואם ינוח יחרב העולם בכללו והיותו כדורי יחייב התנועה בהכרח, הנה כל זה הוא כפי השרשים הטבעיים, אבל ברצות ה' אין המלט להיות השמים ושמי השמים נחים ועומדים והארץ לעולם עומדת, ושינוח הכדורי ויתנועע הגשם הישר, כי המים גם כן מטבעם יבקשו המטה לכבדותם, ועכ"ז בדרך נס נצבו כמו נד נוזלים, התראה כל זה יותר נמנע מהבריאה

הראשונה שנבראו מהאין המוחלט? ואיוב אמר (איוב ט' ב' וכו') אמנם ידעתי כי כן ומה יצדק אנוש עם אל חכם לבב ואמיץ כח וגו', המעתיק הרים ולא ידעו וגו', המרגיז ארץ ממקומה וגו', האומר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתום, הנה השוה הפלאות הנעשות בארץ לנסים שיעשו בשמש ובכוכבים שהם הגשמים הנכבדים. ונתן הסבה בזה ואמר (שם) נוטה שמים לבדו וגומר, ודורך על במותי ים, ואומר עושה עש כסיל וכימה וחדרי תימן. ונתן גזרה כוללת שבנמצאים כלם יפעל הנפלאות, וזהו אומרו (שם) עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר, ר"ל שכיון שהאל ית' עשה השמים כמו שעשה הים והיבשה וככה ברא הכוכבים כמו שברא הרוחות וחדרי תימן, ראוי הוא אם כן שבאלו ואלו יעשה גדולות ונפלאות לאין מספר, וחבקוק הנביא אמר מסכים לזה (חבקוק ג' י') ראוך יחילו הרים זרם מים עבר נתן תהום קולו רום ידיהו נשא, שמש ירח עמד זבולה לאור חציך יהלכו לנוגה ברק חניתך, בזעם תצעד ארץ באף תדוש גוים, יצאת לישע עמך לישע את משיחך וגו', שזה כלו נאמר על נסי יהושע. ואמר ראשונה שעשה עמו להפליא בארץ במה שפעל ביריחו, וזהו ראוך יחילו הרים, ובהעברת הירדן ביבשה וזהו זרם מים עבר נתן תהום קולו וגו', ובעמידת השמש בגבעון וזהו שמש ירח עמד זבולה, ואמר לאור חציך יהלכו לנגה ברק חניתך על האבנים שהשליך הקב"ה בזמן אותו הנס על האומות מן השמים להומם ולאבדם. ואמר שהנה התחברו בזה שתי סבות, האחת רשעת הגוים, והשני שבועת האבות להטיב לישראל, וזהו שאמר בזעם תצעד ארץ באף תדוש גוים שהם האומות, יצאת לישע עמך שהם ישראל לישע את משיחך שהוא יהושע וגו'. הנה התבאר מזה שהיה חומר זה הנס בגרם השמימיי בהפסק תנועתו, ואמנם הסתירה שיראה בכתובים בענין הזה אפרש אותה בעיון השלישי בביאור הפרשה, והותרה בזה השאלה השלישית:

ולשאלה הרביעית אשיב שבצורת הנס הזה היה ביטול תנועתו, והתימה מהר"ר חסדאי ז"ל (שהוא משלומי אמוני ישראל) מי הביאו לברוח מהאמין מנוחה בגלגל והפסק תנועתו ונטה להאמין בו איחור תנועה? האם היה זה אצלו יותר אפשרי מזה? הנה באמת שניהם ביטול התנועה ואיחורה ממה שהיא ושנוי כל שהוא מהסדור אשר הגרמים השמימיים עליו נמנעים בחק הטבע ושניהם ביכולת האלהי האפשריים מאוד, כמות זה כן מות זה. ואם הביאו לזה אמרו ולא אץ לבא כיום תמים? הנה נתלה באילן קטן, כי הכתוב יסבול פירושים כמו שאבאר בפירוש הפרשה, וגם אמרו וידום השמש ויעמוד השמש לא יסבול שיהיה פירושו איחור התנועה, כי אם מנוחתה והפסקה. הנה א"כ ראוי שנאמין שהיה הענין כמו שיורה פשט הכתובים, וכמו שקבלוהו חז"ל (ע"ז

פ"ב כ"ה) בקבלתם האמתית שהיה הפסק תנועה לא איחורה, ואמנם הסתירה שיראה בפסוקים בזה הענין אנכי אפרש אותה בעיון השלישי בפירוש הפרשה. והותרה השאלה הרביעית:

ולשאלה החמשית אשיב שכפי פשט הכתובים הנה יסבול שהיה תחלת הנס בהיות השמש בחצי היום, והוא אמרו ויעמוד השמש בחצי השמים, ואינו מהקושי למה יבקש יהושע זה אם היה אז בחצי השמים שהוא חצי יום והיה די בזמן להשלים הנקמה? כי כבר אמרתי שהוא ראה שהיה הכרחי לעם לרדוף אחרי האויבים מגבעון ועד עמק אילון שהיה מרחק גדול, ולא היה מהאפשר שיעברו כלו ביום ההוא ממחציתו עד השקיעה כי רב מהם הדרך, וכל שכן שיקשה זה עם התמהמהות המלחמה, ולכן בקש שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון, כי עד אותו גבול היה צריך האור, ולא התפלל אלא שיתמיד אור היום עד היותם בעמק אילון וזהו וירח בעמק אילון, רוצה לומר וירח ידום עד היות ישראל בעמק באותו גבול מהאילון, ולפי זה לא יתחייב מלשון הכתוב שהיה זה סמוך לשקיעת החמה, ולא שהיה כבר הירח מגולה לעיניהם בעמק אילון, כי אם שהיה יהושע יודע שבעת הגלותה שמה תכלה המלחמה, ורמז המקום הנאות לרדיפת המלחמה כפי הצורך וההכרחי לנצחון האויבים. הנה הפירוש הזה כבר יסבלוהו הכתובים, אבל לדעתי לא היה הנס כי אם בעת שקיעת החמה כמו שאפרש בדברי הפרשה. והעולה מזה ששני הדעות אפשריים כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת כמו שאבאר, עם היות שחז"ל (כמו שהבאתי) הסכימו היות הנס בחצי היום: ואמנם התמדת הנס נעותי משמוע דברי ה"ר חסדאי ז"ל שכתב שהתמיד בקרוב לחצי שעה, והנה לזמן קטן כזה לא יבקש יהושע נס כ"כ גדול ולא ישנה הקדוש ברוך הוא הגורמים השמימיים, ואם הביאו אל זה כדי שיהיה הנס בלתי מורגש לישראל בהיותם במלחמה, וכ"ש לאומות שלא הגיעה אליהם בו הקדמת ידיעה, כמו שיראה מדבריו הנה יהיה א"כ הנס ללא צורך, כי בהיותו בלתי מורגש לא יקנה אמונה ושלמות נפשיי, ובהיותו כל כך קטן לא יקנה טוב גופני והצלה, וא"כ בא הנס ללא צורך כלל, וחי נפשי שבאמת לא ידעתי הזה או זה יכשר, אם הכחשתו כדברי הרלב"ג או המעטתו כדברי ה"ר חסדאי, וטוב משניהם דעת חכמי התלמוד, שהקטן שבכלם אמר שהתמיד העמידה בשני הפעמים שנים עשר שעות, והגדול שבכלם יאמר שהתמידו העמידות ההם מ"ח שעות, ומי יודע אם נתפרסם הנס ההוא באותו זמן הרבה? עם היות שרובי האנשים כשיארע אליהם העסק בשמחה ובתענוג או באבל והדאגה לא ירגישו בזמן על האמת, כי מהם בשמחה ובצחוק יראה אצלם הזמן קצר ולדואגים ומצטערים יראה יותר ארוך, ואם כן לא יורגש כפי האמת.

ועם היות המנוחה הזאת לגלגל שנים עשר שעות (שהוא דעת ר' יהושע והוא היותר מתישב) מי המונע שהאומות במלחמה לא ירגישו בו מאד? ואם הרגישוהו לא זכרו הכתוב, אף כי ראינו כל האומות מסכימים עליו וספרי דברי הימים אשר להם יזכרו הנס הזה והוא ממה שיורה שנתפרסם אצלם, והותרה השאלה החמשית:

ולשאלה הששית אומר שלשה דברים בהתרה. האחד הוא שהמחברים הסכימו שענין הנסים והנפלאות משיג עצמי ממשיגי הנבואה, ויהיה מעלת הנביא כמעלת מופתיו. ואני כבר כתבתי בספר מחזה שדי אשר לי הנזכר שאינו כן, כי פעל הנסים והנפלאות אינם משיג עצמי בנבואה, וכי אינו מהבטל שהאדם ינבא ולא יעשה נסים, ושאינם ממה שיורו מעלת הנביא, לפי שהם לא יעשו כי אם כפי הצורך והכרח השעה, ראה דברי הרמב"ם ז"ל בפ"ח מהלכות יסודי התורה בספר המדע אמר ז"ל, משה רבינו ע"ה לא האמינו בו ישראל מפני האותות וכו', אלא כל האותות שעשה לפי הצורך עשאן לא להביא ראיה על הנבואה. הוצרך להשקיע את המצריים קרע את הים והצלילם בתוכו, צרכנו למזון והוריד לנו את המן, צמאו בקע להם האבן, כפרו בו עדת קרח בלעה אותם הארץ, וכן כל שאר האותות עכ"ל. הנה הסכים למה שאמרתי: ואני כבר פירשתי בפירושי לספר אלה הדברים בפ' וזאת הברכה, שאין פי' ולא קם נביא עוד בישראל וגו' לכל האותות והמופתים שלא היה כמוהו במעלת הנסים, שאם היתה זאת הכוונה שם היה ראוי שיאמר בכל האותות והמופתים, אבל פירושו ואמתתו הוא, שהבדיל משה אדוננו מבין שאר הנביאים במעלת הנבואה לא במעלת הנסים, ולזה אמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים, כי בדבוק ומעלת ההראות הזה היתה מעלתו באמת. ואמנם אמרו עוד לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות וגו', פירושו באותם האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים כפי צורך העת והכרח הענין שהיו בו, הנה היה הקב"ה מדבר אליו באותם הנסים פה אל פה, עם היותו יושב בארץ מצרים עיר בלתי מוכנת לקבול השפע ולשרות הנבואה על הנביא להיותה מלאה גלולים, כמו שאמר (שמות ט' כ"ט) כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה' וגו', שהיה העיר מונע גדול אל הדבוק, ולזה אמר אשר ידעו ה' פנים אל פנים, לכל האותות והמופתים אשר שלחו לעשות בארץ מצרים, שהיה המעלה בזה שידעו ה' פנים אל פנים לכל אות ואות ששלחו לעשות בארץ המצריים הבלתי מוכנת, ואם כן לא היתה המעלה בנסים, כי אם בהתודעות שהיה עושה עמו על כל נס ונס, עם היות הארץ בלתי עוזרת אליו, וממה שאמר אשר שלחו ה' תדע ותשכיל כי אם לא עשה נסים אחרים לא היה זה למשה בזיון וקצף וקוטן מעלה, כי הוא לא עשה כי אם הנסים שהעת וההכרח הביאו אליהם ושהשם

שלחו לעשותם, ואם לא קרה עת צרה לשיצטרכו ישראל הנפלאות ולא הוצרך להעמיד השמש על ידו וקרה זה בימי יהושע, למה יהיה מפני זה גודל כחו ממשה אדוננו? הדבר השני אשר בענין הזה הוא מה שזכר הר' חסדאי ז"ל במ"ב פ"א, והוא שאם היה נס יהושע גדול מפאת נושאו שהוא הגורם השמימיי, הנה מופת דבקות השכינה עם משה היה יותר גדול הרבה, להיות נושאו יותר חשוב לאין תכלית, והנה הסכימו חז"ל על זה במסכת סוכה (כ"ח וב"ב דף קל"ד) באומרם שמונים תלמידים היו לו להלל, שלשים מהם ראויים שתשרה שכינה עליהם כמשה רבינו, ושלשים מהם ראויים שתעמוד להם חמה כיהושע, ובאמרם שתשרה עליהם שכינה רמזו אל זה הדבקות אשר בו נתיחד משה כמו שאמרתי. ואומר אני שכבר באה הטענה הזאת גם כן בסוף התורה, שנאמר ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, והתבונן למה לא אמר ביד החזקה ובמורא הגדול אשר שלחו ה' ואמר אשר עשה משה? ולמה בנסי מצרים אמר אשר שלחו ה' ולא אמר אשר עשה משה? וידוע שבכולם שלחו ה' וכלם עשה משה, אבל היה להודיע ששאר הנסים שלחו ה' לעשותם, ודבקות השכינה בעם ישראל לא שלחו ה' לעשותו, לפי שהיה הקב"ה שולח לפניהם מלאך, ואמר (שמות ל"ג ג') כי לא אעלה בקרבך ומשה הפציר בדבר עד שהלך האל ית' עמהם ואמר (שם) נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה ה' כי נורא הוא וגו', ועל זה אמר ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה וגו', ואז"ל (ע' בהגדה של פסח) שהוא גלוי שכינה, ר"ל היות השכינה האלהית מגולה ונראית לעין כל, כמו שאמר (במדבר י"ד י') וכבוד ה' נראה באהל מועד לעיני בני ישראל, ואמר שעשה משה שיהיה זה לעיני בני ישראל שיהיו כלם רואים הכבוד פתח אהל מועד בכל יום ויום, וזהו שעשה משה לפי אשר הוא סבבו, וזהו באמת תכלית המדרגות אשר זכה אליו ילוד אשה ברוך אשר בחר בו. הנה התבאר שעם היות שמשה לא עשה נס כזה הנה עשה נס אחר גדול ממנו: הדבר השלישי הוא, שכבר השרישונו חז"ל (ע"ז כ"ה ע"א) שגם למשה רבינו עמדה חמה ברקיע, ועם היות שהביאו עליו ראיות מג"ש ומראיות אחרות שהם חלושות, הנה הענין הוא בדרך אסמכתא, אבל היה הדבר מקובל אצלם. ואפשר לומר שבמצרים היה זה בנס החשך, שאמר שם (שמות י' כ"א) נטה את ידך על השמים ויהי חשך על ארץ מצרים וימש חשך, ר"ל וימששו האנשים בהיותם בחשך, ואמר (שם) ויט משה את ידו ויהי חשך אפילה בכל ארץ מצרים וגו' ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, היפלא מה' דבר שיעמוד השמש תחת הארץ אותם שלשת ימים וגם אור הלבנה לא תהל, ושלבני ישראל יהיה אור במושבותם? זה

הכלל אם תאבו ושמעתם שבדבר ה' שמים נעשו תאמינו בכל הנסים ותאמנו, כי הן לא קצרה יד ה' לעשות במה שברא כמו שירצה, ומי יאמר לו מה תעשה? הנה מכל זה התבאר שאף שנודה בהיות הנס הזה ליהושע כמשמעו, לא ימשך היות מעלת נבואתו למעלה מנבואת משה אדוננו, כ"ש אם נאמר שנעשה לו זה הנס בזכות משה רבו ושאליו עליו השלום נאמר שיהיה כמו שאבאר בפי' הפסוקים. ועם זה נשלמה תשובת השאלה הששית ועמה נשלם העיון השני הזה, ויבוא אחריו העיון השלישי בפי' הפרשה והתרת הספקות אשר יראו בפסוקים כמו שזכרתי:

העיון השלישי בפירוש הפרשה, ועם היות שחז"ל פירשוהו באופן אחר, כבר הם השרישונו באמרם הדרש ידרש והכתוב יתישב על פשוטו, ולכן אחרי קבלת הנס כמו שהוא ראוי שנפרש הפסוקים באופן יותרו שמונה ספקות אשר יראו בפשטיהם, אשר מהם העירותי כבר בדברי השאלות, ואוסיפה עתה עליהם כהנה וכהנה: הראשון באמרו אז ידבר יהושע לה' ולא מצינו שדבר אליו כלל. שני ביום תת ה' וגו' והיה המאמר הזה מותר, אחר שכבר אמר אז ידבר יהושע, ואז רומז לזמן ההווה לא יצטרך לידיעה אחרת. שלישית שיראה מאמרו וירח בעמק אילון שהיה עת השקיעה, ובאמרו ויעמוד השמש בחצי השמים יורה שהיה בחצי היום. רביעי באמרו וידום השמש וגו' ויעמוד השמש וגו' והוא מאמר כפול. חמשי באמרו הלא היא כתובה על ספר הישר, ואם היה רומז לנס היה לו לומר הלא הוא כתוב. ששי כאשר אמר ויעמוד השמש בחצי השמים למה לא זכר דבר מהירח? שביעי שבאמרו וידום השמש ויעמוד השמש יורה שנפסקה תנועתם, ובאמרו ולא אץ לבוא יורה שנתאחרה והיתה באיחור ומתינות רב. שמיני באמרו ולא היה כיום ההוא וגו' לשמוע ה' בקול איש כי ה' נלחם לישראל, וזה יורה שהיה הנס במהירות המלחמה ולא בגשם הגלגל, וזה הספק העיר הרלב"ג: והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו הספקות כלם:

אז ידבר יהושע, אומר שיהושע כשראה חמשת המלכים מתקבצים נכספה וגם כלתה נפשו להשמידם ואת כל חייליהם, כדי שתשאר הארץ נכבשת לפני בני ישראל, בהיות גבורי האומות מתים בל יחיו רפאים בל יקומו, וכל שאר העמים תפול עליהם אימתה ופחד. ולפי שהיה זה סמוך לשקיעת החמה, וראה השמש יורד להכנס תחת הארץ בנכחיות גבעון והתחילה הלבנה להראות עולה מן הארץ בעמק אילון, והיו שניהם חמה ולבנה זה ממול זה וזה כנגד זה, כי היה שם הלבנה קרוב למלואה, חשב יהושע שאם יחשיך היום וישתקע השמש תהיה סכנה עצומה לבני ישראל, כי איך ירדפו אחרי אויביהם באישון לילה ואפלה והם לא יראו אור בחשיכה יתהלכו? מפני זה התפלל

לאל יתברך שיעמיד השמש במקום אשר הוא שם לא ירד עוד, ותעמוד הלבנה במקום אשר היא שמה לא תעלה עוד, כדי שיתמיד האור ולא יחלק עליהם לילה, והנה התפלל על הירח כדי שלא תתבלבל התנועה השמימיית כלה. ויען אי אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד כמו שאחז"ל (חולין דף ס' ע"א) היה בלתי אפשר שתעלה הירח בהיות השמש עומד, ולכן התפלל על שניהם ולא זכר שאר הכוכבים, שאלה הם העקר והשאר יוכללו בגזרת אלה, וזהו אמרו אז ידבר יהושע לה', ר"ל התפלל לה', ואמר שהיה זה ביום תת ה' את האמורי לפני בני ישראל. וראוי שתדע כי בי"ת ביום תת ה' אינה בי"ת הזמן, אבל היא במקום בעבור, כמו (הושע י"ב:י"ג) ויעבוד ישראל באשה, (תהלים קכ"ב א') שמחתי באומרים לי. או יהיה במקום מן, כמו (ויקרא ח' ל"ב) והנותר בבשר ובלחם, (שמות י"ב י"ט) בגר ובאזרח, (משלי ט' ה') לכו לחמו בלחמי. או יהיה בי"ת הענין, כמו (שמו' ב' ג' כ"ז) לדבר אתו בשלי, וכמו שהביאם האפוד, יאמר שאז דבר יהושע והתפלל לה' על היום ההוא שיתן השם לפני בני ישראל, ובעבור אותו היום שיתנהו השם בידיהם התפלל ואמר לפני בני ישראל שמש בגבעון דום. או יאמר שדבר יהושע לה' מאותו היום שיתן האמורי לפני בני ישראל, ר"ל שהתפלל אליו שבאותו יום יתנהו כלו לפני בני ישראל ושיהיה ביום לאור השמש, או שדבר יהושע לה' בענין אותו יום שיהיה נותן את האמורי לפני בני ישראל, כי דבר אליו והתפלל בענין אותו היום ואמר שמש בגבעון דום וגו'. וזכר שלא התבודד לאותה התפלה ולא נפרד מהעדה להתפלל, אבל לעיני כלם דבר, והיתה תפלתו שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון. ונוכל לפרש למ"ד לעיני בני ישראל שהיא למ"ד הסבה, כמו (תלים קכב) למען אחי ורעי, (דברים א' כ"ז) לתת אותנו ביד האמורי, יאמר שהתפלל לאל בענין אותו היום ושהיה זה לסבת עיני בני ישראל שלא יראו בחשך, ובהיות השמש על הארץ יראו וירדפו את האויבים, כי העין לא יקבל המוחש אם לא יהיה שם אור, וזהו לעיני בני ישראל. ואמרו שמש בגבעון דום אינו צווי לשמש, אבל הוא תפלה לאל שידום ויעמיד השמש ויפסיקהו מתנועתו, ויהיה דום, כמו (דברים י"ז י"ד) שום תשים עליך מלך פועל יוצא, ואף שיהיה מקור כבר ישמש על הצווי. והתפלה לאל ית' שידום השמש בהיותו נכח גבעון ולא ירד עוד, וכן ידום הירח בהיותה נכח עמק אילון ולא תעלה עוד, והותרו בזה הספק הראשון מאז ידבר יהושע לה', והשני מאמרו ביום תת ה':

וידום השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו הלא היא כתובה על הספר הישר. זכר שהאל ית' עשה שאלתו ובקשתו וידום השמש שעמד מתנועתו היורדת, וירח עמד מתנועתו העולה הוא למעלה, ושזה התמיד עד יקום גוי אויביו, ר"ל עד השלמת נקמת ישראל

(שהיה גוי אחד בארץ) מאויביו חמשת מלכי האמורי וחייליהם, ואמר זה להגיד כי הנס הזה לא היה צריך אם היה השם ית' עושה הנקמה, כי במחנה מלך אשור הכה בלילה אחד מאה ושמונים וחמשה אלף ולא הוצרך לנס ההוא אור השמש, אבל כאן היה צריך כדי להנקם גוי ישראל בידיהם מאויביו, ולא היו יכולין לרדוף אותם ולהנקם מהם בחשך. ואמרו הלא היא כתובה על ספר הישר, כתב רש"י ז"ל (בתוספות שעשה לפי' הנביאים) שספר הישר הוא ספר בראשית, ושנרמז באמרו ביוסף (בראשית ל"ז ט') והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי שכוון ליהושע שהיה משבט יוסף שהשתחוו לו השמש והירח כשהעמידם ברקיע. ואחשוב אני שיחזור לנקמה שזכר שישראל בעצמו יקום מאויביו, ואמר שאותה נקמה היותה נעשית על ידם ובכח אותו הנס השמימיי הנה משה רבינו בספר התורה שהוא ספר הישר יעד עליה, כי ראה אותה בנבואתו וזכותו אם כן סייע לזה הנס כמו שזכרתי, ויהיה זה בפרשת וזאת הברכה באמרו (דברים ל"ג כ"ו וכו') אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים מעונה אלהי קדם וגו' ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד וישכון ישראל בטח וגו', אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו אויביך לך ואתה על במותימו תדרוך, ירצה שהאל ית' רוכב השמים בעזר ישראל, ואין זה כי אם בהנהיגו אותם לכל אשר יחפוץ ובהעמידו השמש והירח בעבורם, ושהיה זה כדי שישראל יקחו הנקמה בידיהם, וזהו ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד, ושזה היתה סבה לשכן ישראל בטח, ר"ל כי בהשמד המלכים האלה כבשו הארץ, וסיים דבריו שישראל עם נושע בה' שהוא ית' היה המושיע בעצם ואמת, וע"כ עשה זה באופן שישאר לישראל כבוד ותפארת הנצחון, וזהו ואשר חרב גאותך ויכחשו אויבך לך ואתה על במותימו תדרוך, הנה בלא ספק משה אדוננו במקום הזה נבא על זאת הנקמה, ועליה אמר כאן יהושע הלא היא כתובה על ספר הישר, והותר הספק החמשי: ואחשוב שאנקלוס הסכים לזה במה שתרגם ואתה על במותימו תדרוך, על פריקת צוארי מלכיהון תדרוך, רצה שבמותימו הם החמשה מלכים האלה שצוה יהושע לאנשי המלחמה שישימו רגליהם על צואריהם, ולגאות מעלתם קראם במותימו. ואם על במותימו תדרוך אמרו על המלכים האלה ראוי הוא שנאמר שגם כן אמר רוכב שמים על עמידת השמש, והוא היותר קרוב מכל מה שדרשו בו חז"ל וכתבו עליו המפרשים:

פסוק יג

ויעמוד השמש בחצי השמים ולא אץ לבא כיום תמים. כבר ידעת שהשמים אשר הם ממעל לארץ נכח ראשינו יקראו חצי השמים, לפי שהחצי האחר מהשמים הוא למטה

מן הארץ, ואמרו כאן בחצי השמים אינו חצי היום ולא יתחייב ממנו, אבל בהיות השמש למעלה מאופק יאמר שהוא בחצי השמים, ואמר שעם היות השמש בעת ההיא סמוך לשקיעה הנה היה מהפלא שלא נשקע, ותמיד עמד השמש למעלה מהאופק שהוא הנקרא בחצי השמים אשר היה בו, כמו שאמר שמש בגבעון דום, וענין זה שזכרו התכוניים שהשמש אחרי שקיעתו וירידתו למטה מהאופק הנה עוד יאיר על הארץ מניצוציו, בכמו שעה וחמשית שעה, ולזה ספר כאן שלא היה האור ההוא אחרי השקיעה מהנשאר אחרי ביאת השמש, אבל באמת היה בחצי העליון מהשמים, ולא אץ לבוא, ר"ל שלא נשתקע כיום תמים וזהו ולא אץ לבוא כיום תמים, והנה לשון אץ אינו נאמר תמיד על המהירות, כי אם גם על הקרבה במקום, כאמרו (בספ' י"ז ט"ו) כי אץ לך הר אפרים, ואמר כאן שלא נתקרב השמש לבוא ולהשתקע תחת הארץ כשיעור יום תמים שהם י"ב שעות שהוא היום התמים מלבד הלילה. והנה אמרו וידום השמש הוא ספור שנח הגלגל אחרי התפלה עד תשלום הנקמה, ואמרו עוד ויעמוד השמש בחצי השמים הוא להגיד השיעור מהזמן אשר נח, ושעמד בחצי השמים העליון הזה למעלה מהאופק, ולא אץ לבוא שהיה כל זה כיום תמים. והנה לא זכר הירח בפסוק ויעמוד השמש, לפי שלא בא כי אם להגיד שהיה השמש ממעל לאופק ולא נשקע תחתיו, וזה לא יסבול שיאמר בירח שהיתה עולה, ועוד כי מאחר שהיא היתה מתיחסת אליו בתנועתה, הנה מה שנ' בשמש מהפסק התנועה ידענו שהיה ג"כ בירח, והתבאר מזה היתר הספק השלישי והרביעי והששי והשביעי שהעירותי בפסוקים:

פסוק יד

ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו לשמוע ה' בקול איש כי ה' נלחם לישראל, יאמר שלא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו, וזה אם בגודל הנצחון ואם במעלת הנס, וכל שכן בהיות נעשה כל זה על פי שאלת יהושע ובקשתו, וזהו לשמוע ה' בקול איש. ולפי שלא יחשב מזה שהיתה א"כ מעלתו בנבואה גדולה ממעלת משה לכן אמר עוד כי ה' נלחם לישראל, ר"ל לא יורה זה מעלת יהושע, כי לא נעשה הנס בעבורו, כי אם להיות האל נלחם לישראל ובעבורם העמיד השמש ברקיע השמים, וזה מסכים למה שאמרתי מענין הנסים שלא יורו בהכרח על מעלת הנבואה כי אם על צורך השעה וזכות המקבלים. ומאשר אמר ולא היה כיום ההוא, דרשו חז"ל (ע"ז כ"ה) (והוא פי' נאה בכתוב) שלא היה יום כאותו יום לפניו ולאחריו, ר"ל באורך ובהתמדה, שהוא היה היום הגדול שהיה בימים, כי עם היות שנאמין שהיה נס החשך שעשה משה במצרים בעמידת תנועת הגלגל, הנה לא היה יום אחד אבל היה לילה והפסק האור זמן הרבה, ומזה יראה שאין

הפסוק הזה שולל היות הנס בגרם השמים, והותר הספק השמיני. הנה ביארתי עצם הדרוש והפסוקים כאשר עם לבבי, והנה הארכתי בזה לפי ששמעתי דבת רבים מגור מסביב במה שהאמינו בנס הזה, ואני מלאתי אחרי ה':

פסוק טו

פרשת שתים עשרה במלחמות שעשה יהושע למלכי הארץ והערים אשר לכד. תחלתה וישב יהושע וכל ישראל עמו הגלגלה עד ויהושע זקן בא בימים. והנה אעיר בפסוקים האלה שש שאלות כדי להמשיך המנהג כבשאר הפרשיות:

השאלה הראשונה באומרו וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה, יורה שהיה זה אחרי כלות המלחמה, ואם כן איך אמר אחר זה וינוסו חמשת המלכים וגו', ויוגד ליהושע לאמר נמצאו חמשת מלכים וגו', ויאמר יהושע גולו אבנים וגו' ואתם אל תעמודו וגו', ויהי ככלות יהושע ובני ישראל להכותם וגו', וישובו כל העם אל המחנה אל יהושע מקדה? ויראה שהיה המחנה במקדה וששם שבו לא אל הגלגלה:

השאלה השנית במלחמה שנלחם אחר כך עם מלך חצור ועם שאר המלכים, והשם ית' אמר לו אל תירא מהם וגו', את סוסיהם תעקר ואת מרכבותיהם תשרף באש, ולמה צוה זה בזאת המלחמה לעקר הסוסים ולשרוף העגלות מה שלא צוה במלחמה אחרת?

השאלה השלישית אמרו רק כל הערים העומדות על תלם לא שרפם ישראל כי אם חצור וגו', ולמה שרף חצור מכל שאר הערים? ועם היות שבדרש (ב"ר פר' צ"א) אמרו כי משה מסר לו שישרוף חצור ועל פיו עשאו יהושע, אין ראוי שנסתפק בזה, אחר שלא נמצא בכתוב היכן צוהו עליו:

השאלה הרביעית באמרו ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים האלה מלחמה וגו', ולמעלה אמר לכד יהושע בפעם אחת, ר"ל שכל המלכים ההם שזכר לכד בפעם אחת בלי הפסק קודם ששבו אל הגלגל, ועתה יאמר שימים רבים עשה מלחמה וחז"ל אמרו (במ"ר פר' כ"ב רפ"ג) שיהושע נתעצל במלחמה כדי שלא יקצרו ימיו ונקצרו בעבור זה והוא דרך דרש, ועמו לא יותרה גם כן השאלה הזאת:

השאלה החמשית באמרו שיהושע וכל ישראל חנו על חברונה ולכדו אותה, ושגם כן יהושע וכל ישראל לכדו דבירה, ושיהושע השמיד הענקים שנ' ויכרות את הענקים מן ההר מן חברון וגו', ולמטה הוא אומר שכלב לכד חברון ושהוא הוריש את הענקים מההר ושלכד עתניאל בן קנז את דביר, ובעבור זה נתן לו את עכסה בתו לאשה, ואם כן איך אמר כאן שיהושע וכל ישראל לכדום? וחברונה הוא חברון ודבירה הוא דביר, כי כן נזכרו במלכים מלך חברון מלך דביר, וגם בספר שופטים נזכר אחרי מות יהושע שהורישום

בני יהודה, ואם כן איך ייחס בכאן גרוש הענקים ולכידת חברון אל יהושע? השאלה הששית באמרו ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל, ולמה לא אמר אשר הכו משה ובני ישראל כמו שאמר למטה, ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל וככה היה ראוי שיזכיר במשה? ועם היות שזכרו בסוף, עדיין יקשה למה לא זכרו בתחלה? ועוד כי אם בא לזכור המלכים אשר הכה יהושע למה זכר ארצותם והוא בלתי נאות שם? והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

וישב יהושע וכל ישראל עמו הגלגלה וגו'. הרד"ק ז"ל כתב שיהושע שב אל המחנה הגלגלה, ואחרי היותו שם הגידו לו שהיו חמשת המלכים נחבאים במערה במקדה והוצרך לחזור שמה ולצות שיגלו עליהם אבנים, ושהעם ירדוף אחרי אויביו ושבו אל המחנה מקדה ואז הוציאם ותלה אותם, וזה באמת דעת נפסד בפסוקים, כי איך (אחרי שנעשה הנס מעמידת השמש עד יקום גוי באויביו) ישוב יהושע עם כל המחנה אל הגלגלה מבלי שיעשה נקמה? וכאשר במקדה ידע שהיו המלכים נחבאים בא פעם אחרת ואז עשה המלחמה כלה כמו שאמר ויהי ככלות יהושע ובני ישראל להכותם מכה רבה, שאז היתה המכה רבה לא קודם לזה. ודעתי הוא שהספור הוא כלל ופרט, אמר ראשונה בדרך כלל וידום השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו וגו', והשלים הספור והוא וישב יהושע וכל ישראל אל המחנה הגלגלה וגו', ואחר זה חזר לפרט איך היתה נקמת העם מאויביו באותו יום, ולמה לא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו ובמה נלחם ה' לישראל באותו יום, ופירש שזה כלו היה בשלשה דברים. האחד בנצחון המלכים עצמם, (כו) כי כלם החרימם מבלי שימלט אחד מהם, וכלם תלה יהושע על עץ לשיראו אותם מרחוק ויספקו עליהם כפים כל עוברי דרך, ועל כלם הקים תל אבנים לשם ולזכרון כמו שפירשתי. השני בנקמת חייליהם וכל העם אשר אתם, כמו שאמר ויהי ככלות יהושע ובני ישראל להכותם מכה רבה מאד עד תמם והשרידים שרדו וגו', והיה כל זה באותו יום האלהי המופלא בהיותם שמה בגבעון, ואחרי שובם מרדוף אחרי האויבים אמר וישובו כל העם אל המחנה אל יהושע מקדה וגו', ואז צוה להוציא ולתלות המלכים. והדבר השלישי הנפלא אשר היה שם הוא לכידת הערים הרבים שלכד זה אחר זו בפעם אחת בלי הפסק, וזה שאמר (כח-כט) ואת מקדה לכד יהושע וגו', ומיד עבר ללבנה ומשם ללכישה ומשם לעגלונה ולחברונה ושבו ישראל הדבירה בין עגלון לחברון וילכדה והכה יהושע אז את כל הארץ:

פסוק מב
וזכרשכל המלכים האלה ואת עריהם ואת ארצם ואת גווייהם לכד יהושע בפעם אחת וגומר, כי השם נלחם לישראל. ואחר כל התשועות האלה אמר וישב יהושע הגלגלה וגו', וזה הפסוק הוא עצמו הנזכר למעלה, אלא שבא שם בכלל וכאן בפרט, והותרה עם זה השאלה הראשונה:

פרק יא

פסוק א
ויהי כשמוע יבין מלך חצור וגו'. זכר שאחרי מלחמת המלכים שזכר, שמע זה יבין מלך חצור וקבץ כל המלכים אשר באותו מחוז ואשר מצפון בהר ובערבה וגומר, (ד) ויצאו עם מחניהם עם רב כחול אשר על שפת הים, וזכר שהביאו סוס ורכב רב מאד, וידמה שחשבו להנצל בזה ושבהעדר זה נשמדו המלכים האחרים, ומפני שהיתה בטחונם בסוסם וברכבם, לכן הוצרך האל ית' לאמץ אל לב ישראל ולומר ליהושע (ו) אל תירא מפניהם כי כעת מחר אתן את כלם חללים לפניכם, ולכן צוהו את סוסיהם תעקר ואת מרכבותיהם תשרוף באש, יען הם בטחו בהם וזה להם בזיו' וקצף ומלבד זה צוה עליו גם כן (כדי שישראל לא יקחו סוסיהם ומרכבותיהם ולא יבטחו בהם גם הם) שיעקר הסוסים וישרוף המרכבות, כי לה' הישועה ולא בגבורת הסוס יחפץ, והותרה בזה השאלה השנית:

פסוק י
וישב יהושע בעת ההיא וילכוד את חצור וגו'. זכר שמלבד מה שהחרים והרג יהושע את כל העם הנה לכד עריהם וארצותיהם.

פסוק יא
והנה שרף את חצור לבדה לפי שמלך חצור הוא התחיל במלחמה הזאת, והוא קבץ וקרא את המלכים להלחם עם ישראל, ומפני זה היה מהראוי שתשרף עיר ממלכתו לבל יעשה עוד מלך כמוהו, ואם ירצו לעשותו יפחדו אנשי עירו ממה שקרה לחצור וימחו בידו, ובזה הותרה השאלה השלישית:

פסוק טז
ויקח יהושע את כל הארץ הזאת וגו'. זכר שלא לבד לקח יהושע את ערי המלכים האלה שנקבצו להלחם בו, אבל גם כל שאר הארץ לכדה אח"כ יהושע ואת העמים השמיד ואת השלל בזזו להם. ואמר (יח) ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים האלה מלחמה, אינו

סותר למה שאמר למעלה, ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת, כי שם ידבר בחמשה מלכים שבאו על גבעון, שביום עמידת השמש נשמדו כלם ומיד לכד יהושע את עריהם ואת ארצם כפעם אחת קודם שישוב גלגלה ששם היה המחנה, ועתה יזכור שעם המלכים האחרים האלה בהר ובנגב ובכל ארץ גושן השפלה והערבה והר ישראל וגו', התמיד יהושע לעשות מלחמה ימים רבים עד שלקח הכל, והותרה בזה השאלה הרביעית:

פסוק יט

לא היתה עיר אשר השלימה את ישראל בלתי החוי וגו'. יאמר שלא היתה עיר שרצתה להשלים עם בני ישראל עם כל הנצחון אשר ראו להם ועם כל מה שראו שקרה ליושבי הארץ מהשמד והכליה העצומה, עם כל זה לא היתה עיר אשר השלימה בלתי גבעון. ונתן הסבה בזה שהיה מאת האלהים לחזק אל לבם (כ) ומזה יתבאר שאם היו משלימים עם ישראל היה ישראל נותן להם שלום, כי הם בכלל הצווי וקראת אליה לשלום כמו שזכרתי:

פסוק כא

ויבא יהושע בעת ההיא ויכרת את הענקים וגו'. לפי שהיה תכלית זה הספור להגיד כל המלחמות והתשועות שעשה יהושע, פרט אשר עשה לענקים להיותם הגבורים אשר מעולם. ועם היות שכלב הוריש את הענקים מחברון, לפי שהורישם בימי יהושע וישראל הכריתום בימיו והיה יהושע שר צבא ישראל, מן הראוי הוא שאליו יוחס, כי הנה המלך לא יעשה בידיו מהמלחמה אפי' חלק קטן, ועכ"ז תתיחס אליו התשועה. ואמנם מה שמצינו בספר שופטים שיהודה הכרית את הענקים אחר מות יהושע, ידבר מהענקים שנשארו בעזה ובשאר הערים, כמו שאמר כאן לא נותר ענקים בארץ בני ישראל (כב) רק בעזה בגת ובאשדוד נשארו ומאלה הורישו בני יהודה אחרי מות יהושע, והותרה השאלה החמשית: וממה שראוי שתדע הוא שחברון ודביר בימי יהושע נלכדו והם מכלל הערים שלכד כמו שנזכרו בכאן, עם היות שנלכדו ע"י כלב. והאמת הוא שיהושע בהיותו במלחמה כאשר נתקרב לחברון, בא אליו כלב ונגשו עמו בני יהודה (כי הוא היה נשיאם) ואז בקש מיהושע שיתן לו הר חברון אשר היו חברון ועריו, ואז הגיד לפניו ענין שליחותו עם כל המרגלים ויהושע אז נתן לו הר חברון, ואז כלב עם בני יהודה (שהיו תחת נשיאותו) השתדלו ללכוד חברון ולכדו והורישו את הענקים שהיו שם, ומשם עלו לדבירה, ואמר כלב שאשר ילכוד דביר יתן לו את עכסה בתו לאשה, לפי שהיה דביר סמוכה לחברון, ולא היה זה לפי שעתניאל בן קנז לבדו לכד העיר, כי אם שהוא נכנס

שמה ראשונה עם היות כל ישראל נלחמים בה, ואם כן באותו זמן נלכדו חברון ודביר, ולכן שמה נזכרו בכלל המלחמות, כי היה אותו מקום מיוחד לזכירת הערים שלכד ישראל, וכלם יוחסו ליהושע ולישראל כי להם בכלל ראוי שיוחסו המלחמות כלם. ואמנם איך קרה ענין כלב עם יהושע, ואיך נתן לו חברון, ואיך קרה לכלב עם עתניאל, הנה לא זכרו כאן, כי היה זה מכלל החלוק והנחלה לא מכלל המלחמות, ולכן כאשר צוה האל ית' ליהושע לחלוק הארץ, זכר בראשונה החלוק שכבר עשה משה בחייו, ואחריו זכר איך נתן חברון לכלב, וזהו שאמר ויגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל, לא שאז יגשו לזה, אבל שכבר נגשו בעת המלחמות ולכידת הערים, ונזכרו שם הדברים בכלל לזכרון כל הערים שלכד יהושע בחייו, ולכן יוחסו אליו ולישראל, ואחר כך בזכרון החלוקים זכר ענין כלב, כמו שזכר ענין ראובן וגד וחצי מנשה, והראיה המורה על זה הוא שבסוף ספור ענין כלב שזכר איך נתן לו יהושע את חברון אמר והארץ שקטה ממלחמה, והמאמר הזה לא היה צריך באותו המקום, כי כבר נזכר למעלה אחר זכר המלחמות, ומה לו לאמרו פעם אחרת בזה המקום ואין כאן מלחמות שיאמר עליהם והארץ שקטה ממלחמה? אבל האמת הוא שלמה שהיה הספור הזה כפי הזמן מיוחס למעלה לזמן המלחמות ונזכר כאן להכרח כפי חומר הדברים כמו שזכרתי, לכן אחר שהשלים זה הספור אמר והארץ שקטה ממלחמה והוא הפסוק שנזכר למעלה. כאלו אמר זה הספור קשרהו בזמן המלחמות קודם שנזכר למעלה והארץ שקטה ממלחמה, ולכן בא אחריו גורל בני יהודה כפי מה שהיתה ירושתם, ובתוכו נזכר שנתנו לכלב את חברון ושהיה על פי ה', ושהוא הוריש את הענקים ושאחריו לכד דביר, והיה זה לפי שקרה (כשנפל הגורל) שנפל חברון בתוך נחלת בני יהודה בהשגחה גמורה, כמו שיתבאר. הנה התבאר מזה שחברון ודביר בימי יהושע נלכדו, ושחברון בשעת המלחמה ניתן לכלב, ואין סתירה בספורים, כי בזכרון המלחמות יזכיר בכלל הערים שלכדו ישראל ויהושע פקידם וגירוש הענקים, אח"כ בשעת החלוק יזכיר איך נעשו הדברים בפרט. ואמנם למה נזכר ענין חברון ודביר בספר שופטים, הנה אדבר שם עליו בעה"י, והותרה בזה השאלה החמשית:

פסוק כג

ויקח יהושע את כל הארץ ככל אשר דבר ה' אל משה ויתנה יהושע לנחלה לישראל במחלקותם והארץ שקטה ממלחמה. הנה זה הפסוק הוא כדמות הקדמה למה שיספר, יאמר שיהושע כאשר כבש ולקח את כל הארץ הנזכרת ראה להתעסק בחלוקה, וזהו ויתנה יהושע לנחלה לישראל במחלקותם. ונתן הסבה למה עזב הכבוש ולקח החלוק ואמר שהיה זה לפי שהארץ שקטה ממלחמה, אם מפאת האומות שלא התעוררו עוד

להאסף ולהלחם עם ישראל, בראותם כי נפלו גבוריהם ומלכיהם לפניהם ואין תקומה בכל המלחמות שעשו, וגם כן שקטה ממלחמה מפני שבני ישראל התעצלו ממנה ולא רצו עוד לכבוש, ורצה בעבור זה יהושע שתתחלק הארץ ביניהם, ואחר שהקדים זה להגיד שאין עוד זכר מלחמה בספר הזה, עשה סיום וסך למספר המלכים אשר כבשו, ואחריו התחיל בספור חלוקת הארץ:

פרק יב

פסוק א

ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל וגו'. כשרצה לזכור המלכים והארץ שכבש יהושע רצה לזכור בתחלה מה שכבש משה בעבר הירדן, אחר זה יספר מלכי הארץ אשר הכה יהושע וכל בני ישראל וגו' ועם היות שבסוף ספור מה שכבש משה אמר משה עבד ה' ובני ישראל הכום, עדיין יקשה למה בתחלה לא אמרו גם כן כמו שזכרו ביהושע בתחלה? ואפשר לומר שלפי שמשה השמיד שני מלכים לבד ויהושע אחד ושלשים מלכים, לא היה כבוד ומעלה למשה שיהיה כבוש סיחון ועוג על ידו, ולכן יחסם לבני ישראל בראש הדברים. ואני אחשוב שאמרו ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל וירשו את ארצם, הוא כלל למה שכבשו ישראל בימי משה ובימי יהושע גם כן, אחר זה יפרט ויאמר מעבר הירדן מזרחה השמש וגו', משה עבד ה' ובני ישראל הכום ויתנה משה ירושה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה, כאלו אמר אמנם אשר היה מעבר הירדן שהיא כך וכך משה ובני ישראל הכום, ומשה כמו שהוא כבשה ככה הוא חלקה לשבטים אשר נתן אותה. ואחר שזכר במשה זכר מה שקרה ליהושע, וזהו אמרו עוד ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל וגו', והוא עצמו יהושע חלקם ונתנם לישראל ירושה במחלקותם, וממה שראוי שתתבונן הוא, אם היה שכאן בא לזכור המלכים שהכה משה, למה הביא הארצות שכבש מהם? והיה ראוי שיאמר לבד סיחון מלך חשבון ועוג מלך הבשן, כמו שעשה במלכים שזכר שהכה יהושע. והאמת הוא שרצה להודיע שעם היות שמשה הכה שני מלכים לבד, היו אותם השנים שקולים כנגד עשרים מלכים מאותם שהכה יהושע, ולזה הזכיר רבוי ארצותם ועריהם הרבים, ומפני זה אמר אחר זה ואת נשיאי מדין את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי סיחון יושבי הארץ, ואמר זה להודיע שהיו תחת ממשלת סיחון נסיכים שהיו כמו מלכים מאשר כבש יהושע. וכבר נפלו חכמינו זכרונם לברכה בזה כמו שאזכור (בספ' סי' כ' ז') בערי המקלט, והותרה בזה השאלה הששית:

פרק יג

פסוק א

פרשה שלש עשרה במה שצוה האל ית' לחלוק הארץ ומה שזכר מאשר נתן יהושע בעבר הירדן. תחלתה ויהושע זקן בא בימים, עד ויגשו בני יהודה אל יהושע הגלגל וגו', ושאלתי בפרשה הזאת בסדר הפסוקים ששה שאלות:

השאלה הראשונה מה ראה בעל הספר להודיע בכאן שהראובני והגדי וחצי שבט המנשה לקחו נחלתם מעבר הירדן ופרט הארץ אשר כבש משה והנחיל אליהם, באמרו מערוער אשר על שפת נחל ארנון וגו' וכל ערי סיחון וגו'? והנה כבר נזכר כל זה למעלה, באמרו אלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל וגו' כל נחל ארנון וגו', ושם פרט כל אלה הארצות שפרט בכאן ואמר בסוף משה עבד ה' ובני ישראל הכום, ויתנה משה עבד ה' ירושה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה, ולכן היה מה שכפל הספור הזה מותר, והיה לו לזכור לבד איך נתחלקה אותה הארץ לשני השבטים וחצי השבט לא שזכרה בכלל כמו שזכרה:

השאלה השנית באומרו רק לשבט הלוי לא נתן נחלה אשי ה' וגו', ומאחר שכבר זכר שתי פעמים שכל הארץ ההיא נתן לראובני ולגדי וחצי שבט המנשה בידוע שלא נתן ממנו לשבט הלוי, ולא היה צריך להודיעו, כמו שלא זכר שלא נתן דבר לשבט יהודה ולא לשבט אחר, ומה לו לזכור זה ביחוד בשבט לוי מבין שאר השבטים? השאלה השלישית במה שהכניס בתוך ספור גורל ראובן ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב אל חלליהם, והנה בכאן לא ספר ממה שהרגו, כי אם ממה שנחלו ומה שנפל בגורל ראובן, ולכן קשה הכנסו בתוכו שהרגו את בלעם ושהרגוהו בחרב:

השאלה הרביעית באומרו בסוף אלה הגורלות אשר נחל משה בערבות מואב מעבר לירדן וגו', ולשבט הלוי לא נתן משה עבד ה' נחלה וגו', ויקשה למה הוסיף לומר זה פעם שנית? אחרי שכבר זכרו למעלה, ולמה זכר זה ג"כ בשבט לוי ולא זכר כן בשבט משאר השבטים? השאלה החמשית מה ראה יהושע לזכור בספרו איך נתחלקה הארץ אשר מעבר לירדן לשני השבטים וחצי השבט? והנה זה לא עשה הוא ולא צוה עליו ולמה יזכור אותו? והיה ראוי לבד שיזכור מה שעשה הוא אחרי מות משה, כי מה שעשה משה נזכר בתורה:

השאלה הששית באמרו עוד כי נתן משה נחלת שני המטות וחצי המטה מעבר לירדן וללוים לא נתן נחלה בתוכם, כי היו בני יוסף שני מטות מנשה ואפרים ולא נתנו חלק ללוים בארץ, ויקשה מה ראה לזכור ענין הלוים פעמים הרבה בכל דבור ודבור:

והנני מפר' הפסוקי' ואשתדל להתיר השאלות כפי האפשרי אצלי וכפי מה שיסבול חומר הפסוקי', כי אין ספק שבאו בהם דברים וכפלים מאד, והמפר' לא התעוררו לתת צורך לאותו כפל כלל:

ויהושע זקן בא בימים וגו', זכר שבהיות יהושע זקן כפי שניו ובא בימים כפי הכנתו בטבע, והיתה הכנתו מורה על שנותיו ומפני כן היה חלש, לא יוכל לצאת ולבוא, ולא היה ככלב שהיה זקן במספר שנותיו ולא היה בא בימים כפי הכנתו, אבל אמר ככחי אז כחי עתה לצאת ולבוא במלחמה. מפני זה אמר האל ית' אתה זקנת באת בימים והארץ נשארה הרבה ממנה לרשתה, כמו שפירש מיד מה היא הארץ אשר נשארה לרשתה והודיעו (ו) אנכי אורישם מפני בני ישראל, ר"ל לאחר מיתתך אני אוריש הערים והמחוזות האלה כלם מפני בני ישראל, כי הם ילחמו באויביהם בלתך, ולכן צוהו (ז) ועתה חלק את הארץ וגו', רוצה לומר חלק את הארץ כלה בין הנכבשת ובין הבלתי נכבשת כלה הפילה לישראל בנחלה, באופן שאחרי זה כל אחד יכבוש החלק אשר נפל בחלקו, וגם יהיה בזה תועלת שני והוא, שבהיות המלחמה על האויבים מכל עבר ומכל צד וכל שבט ילחם בארצו לא יוכלו העמים להתקבץ להלחם בבני ישראל, כמו שעשו פעמים בימי יהושע, וכל אחד מהם ישתדל במלחמה המיוחדת אליו. והנה צוהו האל יתברך שהחלוקה הזאת יעשה לתשעת השבטים וחצי שבט המנשה, ואמרו (ח) עמו הראובני והגדי, ר"ל לפי שעם החצי שבט המנשה האחר לקחו הראובני והגדי חלקם ונחלתם בעבר הירדן. ועם היות שלא זכר כאן החצי האחר בפירוש, אמר סתם עמו הראובני לפי שהזכיר החצי הראשון, ופירש מה הנחלה אשר לקחו ואמר (ט) מערוער אשר על שפת וגו', וראוי שתדקדק באומרו לקחו נחלתם אשר נתן להם משה וגו', לפי שבמה שעבר לא זכר הארצות האלה כי אם להזכיר המלכים שהכה משה, וכן אמר שמה אלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל וגו'. ולפי שהוצרך לזכור המלכים אמר סיחון מלך האמורי היושב בחשבון וגו', לספר גדולת אותם השני מלכים שלכד משה, שלא היו מלכים קטנים כמלכים אשר לכד יהושע כמו שפירשתי, וא"כ לא נזכרו שם הארצות מפני החלוק כי אם לזכור המלכים שלכד משה, ולכן אמר בסוף משה עבד ה' ובני ישראל הכום ויתנה משה עבד ה' ירושה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה, וככה זכר שמה המלכים אשר לכד יהושע ושנתן את ארצם לשבטי ישראל ירושה במחלקותם, אבל לא זכר אם אותם השבטים נתרצו באותה ירושה ולקחו אותה אם לא, כ"א שנתנה משה אליהם, לפי שהיה הדרוש שמה בספור המלכים לא בחלוקת הארץ כמו שאמרתי, ומפני זה כאשר צוה האל ית' בחלוקת הארץ, אמר שהראובני והגדי וחצי שבט המנשה

לקחו נחלתם באותם הארצות וזכרם כלם פעם שנית, ואין בזה כפל כי היה הזכרון הזה בכאן מפאת החלוק והנחלה, ולמעלה נזכרו בספור המלכים כמו שאמרתי, ולכן אמר בכאן לקחו נחלתם אשר נתן להם משה, רוצה לומר שנתרצו באותה הנחלה, וא"כ היתה הנחלה קיימת כיון שמשה נתנה להם והם קבלוה על עצמם. וראה יהושע בכאן לזכור איך נתחלקה אותה הארץ בימי משה, לפי שהיה עתיד לזכור חלקי שאר השבטים בארץ, חשב לחבר כל הנחלות והזכיר אותם יחד שבטי ישראל, ולכן זכר ראשונה הארצות שכבש משה בכלל ואיך חלקה לאותם השבטים והמשיך אחריה ג"כ חלוקת שאר השבטים. ואולי שהאל יתברך צוהו על זה, ר"ל שיזכור גם כן חלוקת השבטים שהנחיל משה, במה שאמר ועתה חלק את הארץ הזאת בנחלה לתשעת השבטים וחצי השבט המנשה, עמו הראובני והגדי וגו', ר"ל ועם זה זכור חלוקת הראובני והגדי, ולא זכר החצי שבט המנשה כי עם שני השבטים השלמים יוכלל, ויהיה פירוש הפסוקים שהראובני והגדי לקחו נחלתם אשר נתן להם משה בעבר הירדן מזרחה. ולפי שלא נחשוב שנתנה אליהם בכלל ושהם חלקוה ביניהם מעצמם, כי בפרשת ראשי המטות לא נזכר שמשה חלק את הארץ לאותם השבטים, כי אם שנתנה אליהם בכלל, מפני זה הוסיף לומר עוד כאשר נתן להם משה עבד ה', רוצה לומר שמשה חלקה ביניהם והוא הבדיל והפריש נחלת כל אחד מהם. ולפי שהודיע בכאן שתי פעמים אשר נתן משה כאשר נתן משה, הראשונה לענין הנחלה שהנחילה להם בכלל, והשנית שחלקה ביניהם, לכן ביאר שניהם, אם נתינת הארץ בכלל לאותם השבטים אמר מערוער וגומר, ואם החלוק שחלק ביניהם אמר ויתן משה למטה ראובן וגומר, ויתן משה למטה גד וגומר, ויתן משה לחצי שבט המנשה וגו', והותרה עם זה השאלה הראשונה והשאלה החמשית:

פסוק יג

ולא הורישו בני ישראל את הגשורי וגו', רק לשבט הלוי לא נתן וגו'. כוונתי ודעתי בזה היא, שהקדים יהושע שני פסוקים האלה להגיד שקרה לו בכל הדברים מה שקרה למשה רבו, אם בענין המלחמה, שכמו שקרה למשה במלחמתו של סיחון ועוג שלא הוריש את כל האויבים ונשארו שמה הגשורי והמעכתי, ועכ"ז לא נמנע מלחלק הארץ לאותם השבטים, ככה יהושע, עם היות שלא כלה להוריש את האויבים ונשארה חלק גדול מהארץ לרשתה, לא נמנע מפני זה מלחלק את הארץ בין השבטים. וזכר עוד שגם כן בענין החלוק עשה כמו שעשה משה רבו, וזה כי עם היות שהלוים היו עתידים להיות להם ערים לשבת מכל חלקי השבטים, וגם מראובן וגד ומנשה, הנה משה לא הבדיל להם ערים כלל מחלקי השבטים ההם אשר מעבר הירדן, וזהו אמרו (יד) רק לשבט

הלוי לא נתן משה נחלה וגו'. ולא אמר זה לבד על נחלת שדה וכרם, כי אם גם על ערים לשבת שלא הפרישם משה אליהם בעת החלוקה ולכן עשאו גם כן יהושע ככה שחלק את הארץ לשבטים ולא הפריש ערי הלוים קודם החלוקה, כ"א אחר שהשלים החלוקה כלה. והיה זה אצלי לפי שהלוים היו נושאי ארון ברית ה', ולכן היה ראוי שיקרה אליהם כמו שיקרה לארון, ולא יהיה להם ערים לשבת כי אם אחר היות הארון בעיר מושב, וכן היה במצות האל ית', שאחר שצוה בחלוקת הארץ והחולקים אותה צוה בערי המקלט ושיתנו ללוים לשבת וכן היה בשעת המעשה, שלא נתנו הערים ללוים כי אם אחרי היות הארון בשילה וכל הארץ מתחלקת לשבטים. ואמנם אמרו אשי ה' ונחלתו וגו', יראה שלא יובן בערים לשבת כי אם בנחלת שדה וכרם, אבל אין ראוי שיפורש כן, לפי שהסבה הזאת שנתן תהיה לשלול אותם מכל נחלה, וזה ראוי שיבא בדברי יהושע שהוא הנחיל את הארץ לכל השבטים ולא למשה שהנחיל לבד שני השבטים וחצי, אבל האמת הוא שכיוון למה שאמרתי שלשבט הלוי לא הבדיל משה ערים ללוים מכל שבטי ראובן וגד ומנשה בארצות שהנחיל להם, לפי שהיה ראוי שתהיה נחלתם כמו אשי ה', ולא אמר אישים בכאן לבד על מתנות הלוים כ"א בכלל על הענינים האלהיים, וכמו שאחר זה יאמר ה' הוא נחלתו ולא זכר אשי ה', והכוונה הנה היא שכמו שאשי ה' היו לבד אחרי היותם בארץ והתישב הארון בעיר מושב, ככה ערי הלוים ראוי שאז ינתנו אליהם ולא קודם לזה. ואמנם מה כיוון באומרו נחלתם הנה אפרשהו אחרי זה. והותרה השאלה השנית:

פסוק כב

ואת בלעם בן בעור וגו'. כתב רבי דוד קמחי שבלעם חזר למדין לבקש שכרו על העצה שנתן להם למואב ולמדין להזנות בנותיהם היפות כדי שיהיה קצף על ישראל, וכשראה שנתקיימה עצתו הלך לבקש שכרו, ונמצא שמה בעת לכידת הערים והרגוהו ישראל עם חללי העמים ההם, והוא דרך דרש. גם אמרו חז"ל (סנהדרין פי"א ק"ו, במ"ר פר' כ"ב רפ"ג) שהיה בלעם ומלכי מדין עושים כשפים ובורחים מפני חרב ישראל ופורחים באויר, וכיון שהראה להם פנחס הציץ נפלו על חלליהם. ועוד אמרו (ספרי פר' מטות כ"ז עמ' ק"ז) שפירוש חלליהם שעשו להם ארבע מיתות בין דין ושפנחס הרג לבלעם. ואחשוב כפי הפשט שמפני שזכר שנתן משה לראובן נחלה והיה מכללה בית פעור, זכר מההשגחה האלהית שבדרך מקרה מצאו שם את בלעם בן בעור הקוסם שהיה קוסם מטבעו ואמתתו, כי היה מה שנזכר מנבואתו דבר שזכה אליו לצורך שעה לכבוד ישראל וכדי לברכם, וכאשר ישראל מצאו שם את בלעם הרגו אותו בחרב על חללי האומות. או

יהיה על חלליהם כמו בסבת חלליהם של ישראל, ירמוז למתים בדבר פעור בסבת עצת בלעם, והיה אם כן מקום הרשע שמה המשפט, ובמקום מה שחטא והרג רבים מישראל שם נענש והרגוהו והותרה בזה השאלה השלישית, ועם זה השלים ספור חלק ראובן: ואמר (כג) ויהי גבול ראובן הירדן וגבול, רוצה לומר שהיה גבולי ארץ ראובן הירדן וג"כ גבול אחר מהארץ, וזהו אמרו עוד וגבול, ותרגם יונתן ירדנא ותחומיא, כלומר הערים הסמוכות לירדן:

פסוק לב

(לב-לג) אלה אשר נחל משה וגו', ולשבט הלוי וגו'. אחר שזכר חלוקת עבר הירדן לראובן וגד ולחצי שבט המנשה השלים הספור אלה אשר נחל משה וגו', ר"ל אלה הם השבטים הנזכרים אשר הנחילם משה בערבות הירדן וגו'. והנה אמר פעם שנית ולשבט הלוי לא נתן משה נחלה וגו', אחרי שכבר אמרו, לפי שכמו שזכרתי יהושע הגיד בכאן שמשה עשה שני דברים, הא' לתת הארץ לאותם השבטים, והיה זה בכלל שנתן להם את הארץ ההיא כלה, השנית שהוא עצמו חלקה להם בקו. ולפי שהערים אשר היה הכרחי לתת ללוים היה אפשר שמשה יפרישם ויגבילם, אם בראשונה אחרי תתו את הארץ בכלל לאותם השבטים קודם החלוקה וגם אחריה אחרי שחלקה לשבטים, לזה אמר שלא נתן ללוים הערים ההם לא קודם החלוקה כשנתן הארץ בכללה לשבטים (ולזה אמר למעלה קודם שיזכור החלוקה רק לשבט לוי לא נתן נחלה גם כן) ולא גם כן שהקדיש והבדיל הערים אחר החלוקה, ולכן בכאן אחרי החלוקה הפרטית אמר פעם שנית ולשבט הלוי לא נתן משה נחלה, והנה הסבה בזה הוא שה' אלהי ישראל הוא נחלתם, ר"ל שנחלתם היא כמו ארון ה', ולכן לא נתנו להם הערים בעוד שהיה הארון הולך ונוסע מבלי ישוב. ואם נפרש נחלה על נחלת שדה וכרם נאמר גם כן שזכר זה בספור נתינת הארץ בכלל וג"כ אחרי החלוק שלא נתנו להם נחלה, וזה כי הנחלה הוא הדבר המיוחד באדם להנחילו לבניו לאלף דור, ולא היו מן ערי הלוים כי היו לבד ערים לשבת, אבל היו מהשבטים אותם הערים, ועם היות שהלוים ישבו בהן לא יוכלו להנחילם ולא למכרם כי אינם נחלתם, והנה יתבאר זה עוד בפסוקים הנמשכים, והותרה עם זה השאלה הרביעית:

פרק יד

פסוק א

ואלה אשר נחלו בני ישראל בארץ וגו', יאמר שכמו שמשה לבדו חלק הארץ אשר מעבר לירדן, באותו הדרך בעצמו נחלו וחלקו אלעזר ויהושע וראשי האבות את הארץ כלה לתשעת השבטים וחצי, אבל לא היתה חלוקתם ברצון ובחירה מהמחלקים אותה (כמו שהיתה החלוקה אשר עשה) (ב) כי אם בגורל כאשר צוה ה' ביד משה. ואתה תראה שבכל מקום שיזכיר אלעזר ויהושע תמיד יזכיר ראשונה אלעזר ואחריו יהושע, והיה זה למעלת הכהונה, ולפי שאמר האל ית' (במדבר כ"ז כ"א) ולפני אלעזר הכהן יעמוד, וזכר במה תתדמה החלוקה אשר עשה יהושע לחלוקה שעשה משה, ואמר להסכים ההדמות הזה (ג-ד) כי נתן משה נחלת שני המטות וחצי המטה מעבר לירדן וללוים לא נתן נחלה בתוכם, כי היו בני יוסף שני מטות וגו' ולא נתנו חלק ללוים, ר"ל אם משה חלק מנשה ועשה ממנו שני חלקים, החצי שנחל מעבר לירדן והחצי שלא הנחיל שמה והנחילו יהושע, כך אלעזר ויהושע וראשי האבות חלקו בית יוסף בחלוקתם ועשאום שני מטות מנשה ואפרים, ועשו זה לפי שיעקב בנבואתו עשאו שנים (כמו שיתבאר אח"ז) והאל עשאם שני שבטים. ואם משה לא נתן ללוים נחלה בתוכם, ככה יהושע בחלוקתו לא נתן ללוים חלק בארץ כ"א ערים לשבת ומגרשיהם למקניהם ולקנינם, והיה זה א"כ אליהם מיד בני ישראל ואינו שלהם כי אין להם חלק בארץ, ומזה הפי' התבאר מה שאמרתי שערי הלוים לא היו נחלתם ולא היה זה חלקם אבל היה לבד מקום לשבתם מיד השבטים, (ה) ולכן חתם הדברים כאשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל וגו', ר"ל שחלקו את הארץ כמו שחלקה משה, עם היות שעשו כלו כאשר צוה ה'. ואפשר שנפ' כי נתן משה וגו', כי היו בני יוסף וגו', שרצה הכתוב לבאר איך אמר שיהושע חלק הארץ לתשעת השבטים וחצי, בהיות שאין ללוי חלק ונחלה, כי ימשך מזה שיהיו י"ג שבטים, שנים וחצי שנשארו מעבר הירדן ותשעת השבטים וחצי שהנחיל בארץ ושבט הלוי הרי י"ג שבטים, והנה מפני זה אמר כי נתן משה וגו', ר"ל עם היות שנתן משה נחלת שני השבטים וחצי, ועם היות שללוים לא נתן נחלה שהם שתי ההקדמות אשר קדמו, הנה עכ"ז היו השבטים תשעה וחצי, לפי שהיו בני יוסף שני מטות, ושיהושע בחלוקתו לא נתן חלק ללוים כמו שלא נתן אותו משה, וא"כ היו י"ב שבטים. והותר השאלה הששית:

פסוק ו

פרשה ארבע עשרה בחלוקת הארץ שעשה יהושע, ובמה שבקש כלב שיתנו לו את חברון, ובצוחת בני יוסף, ובמה שהבדיל ערי המקלט וערים ללוים. תחלתה ויגשו בני יהודה אל יהושע וגו', עד אז קרא יהושע וגו', ושאלתי בפרשה הזאת ובדרושיה שש שאלות:

השאלה הראשונה באיזה אופן נתחלקה הארץ לישראל? האם נאמר שנחלקה לחלקים שוים? והשבט רב אכלוסין היה נוטל חלקו כשבט מעט האכלוסין, יהיה זה עול בחק היושר האלהי ויהיה סותר למה שאמר בפרשת פנחס (במדבר כ"ו נ"ד) לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקודיו יותן נחלתו. ובפרשת אלה מסעי אמר גם כן (שם ל"ג נ"ד) והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם לרב תרבו את נחלתו ולמעט תמעיטו. וקשה עוד צוחת בני יוסף, מדוע נתת לי גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב וגו', כי איך יבקשו הפך הדין ומה שצוה האל ית'? ולמה לא השיבם יהושע כה אמר ה' וגו' ואין עלי לתת לשבטים כי אם חלקים שוים, ומה לי אם יהיה רב או מעט? ואם אמרנו שהיתה חלוקת הארץ לגלגלתם במספר שמות, יקשה אם כן מה שברך יעקב ליוסף שנתן לו הבכורה באומרו (בראשית מ"ח ה' ו') אפרים ומנשה כראובן ושמעון, ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם, ותהיה לפי זה ברכה לבטלה ומתנה בלי עילוי, כי אם יהיו גלגלות הרבה מבואר שיתנו לו חלק רב ואין יתרון בהיותם שני שבטים או שבט אחד. ויקשה עוד אמרו בפרשת מסעי (במדבר ל"ד י"ג) זאת הארץ אשר תתנחלו אותה בגורל אשר צוה ה' לתת לתשעת המטות וחצי המטה. ויקשה עוד צוחת בני יוסף מדוע נתת לי גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב וגו', כיון שלגלגלתם נתחלקה והיה להם אם כן חלק רב כפי רבוי אנשיו. ויקשה עוד איך חלק יהושע הארץ בגורל לשבעת השבטים בחלוף ממה שצוה עליו, ולא תסכים חלוקת הארץ כפי המצוה האלהית לספור המעשה? השאלה השנית אם היה שתתחלק הארץ בגורל אם כפי השבטים ואם לגלגלותם, אם כן למה יהושע לא חלקה כלה יחד? וראה לתת בראשונה חלק בני יהודה וחלק בני יוסף לבד, ולא נתן אז חלקי שאר השבטים כי אם אחרי היות המשכן בשילה, אז יאמר (בספר' י"ח ב') ויותרו בבני ישראל אשר לא חלקו את נחלתם שבעה שבטים, והוצרך יהושע לשלוח לשבט שלשה אנשים לכתוב את הארץ לפי נחלתם, ולמה לא עשה כזה בבני יהודה ובבני יוסף לתת חלקיהם אחרי שלחו אנשים לכתוב את הארץ? ואיך היה אפשר שיפלו הגורלות לקצת השבטים זולת קצתם? כי הגורלות לא היה ראוי שיושלכו כי אם כלם, ולכן יאמרו שאר השבטים נגד

יהושע שבעבור כלב חבירו נתן ליהודה חלקו ביותר מובחר, ושכן נתן לבני יוסף חלקם להיות יהושע משבט אפרים:

השאלה השלישית בענין כלב ששאל את יהושע שיתן לו חברון, ולא ימלט אם שנאמר שנתן לו את חברון מלבד גורל הארץ שבא לבני יהודה, או שנאמר שנכנס חברון בגורל בני יהודה, ואם נאמר שלא נכנס חברון בגורל, יהיה זה אם כן עול גדול לשאר השבטים שיתן יהושע אל כלב עיר ממלכה כזאת ומחלקי שאר השבטים יגרע, כל שכן שהכתוב אומר בפירוש בתוך הערים שעלה בהם הגורל למטה יהודה וחומטה וקרית ארבע היא חברון, ויורה שהיה מכלל הגורל, ואם נאמר שהיה כן חברון מכלל הגורל, א"כ נשאל מה החסד שעשה יהושע לכלב בזה? ולמה בקש כלב דבר עליו מאת יהושע? והנה היה זה מכלל גורל שבטו ומהם יקנה אותו ולא מיהושע:

השאלה הרביעית במה שבא אחר זה הספור שבגורל שמעון ונחלתם היה בתוך בני יהודה וזכר הערים ההם אשר נזכרו בנחלת בני יהודה, ואמר בסוף גורל שמעון מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון, כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם, ויורה שלמה שראה יהושע גורל וחבל יהודה גדול מהראוי לקח ממנו לתת לשמעון והוא ממה שיתמיה מאד, אם היה חלוקת הארץ בגורל איך לקחו מחלק יהודה ומאשר נפל בגורלו? ואם נחלקה לגלגלתם יקשה יותר איך לקחו ממה שנפל בחלקם? וזה ממה שיורה שנעשה הדבר ברצון או במקרה ולא ברוח הקדש ובגורל:

השאלה החמשית באומרו ויצא הגורל לבני יוסף וגו', ויורה שלא ניתן לאפרים גורל בפני עצמו ולמנשה גורל בפני עצמו, אבל נתן יהושע גורל אחד לבני יוסף כלם אפרים ומנשה והם חלקו גורל ההוא ביניהם כפי המשפחות ובתי אבותיהם, כמו שאמר אחר זה וינחלו בני יוסף מנשה ואפרים, אם כן יהושע גורל אחד נתן לשניהם והם חלקו אותו הגורל ביניהם, וכן כתב הרמב"ן בפרשת פנחס בפסוק לאלה תחלק הארץ בנחלה, ויקשה אם כן מה ראה יהושע לעשות כדבר הרע הזה? ואם יעקב אבינו בברכותיו עשה אפרים ומנשה שני שבטים כראובן ושמעון, ומשה ע"ה במנין השבטים ובמספרם בהר סיני ובערבות מואב תמיד מנה אפרים בפני עצמו ומנשה בפני עצמו כיתר השבטים, למה יהושע עבר על מצות הזקן ועל מה שעשה משה רבו מפי הגבורה? ועשה מאפרים ומנשה שבט אחד בתתו לו גורל אחד וחלק נחלה אחד? ואולי מזה התלוננו בני יוסף באמרם מדוע נתת לי גורל אחד וחבל אחד כמו שפירש הרמב"ן במקום הנזכר, אבל תשאר השאלה ולמה יהושע טעה הטעות המפורסם והגלוי הזה? השאלה הששית בערי המקלט ובערי הלוים שלא נחלקו ולא נלקחו מהשבטים באופן ראוי וישר, אם ערי

המקלט למה שמנחלת שני השבטים וחצי שהיו מעבר לירדן לקחו שלשה ערים ומכל נחלת תשעת השבטים וחצי לא לקחו כי אם שלשת ערים גם כן? והיה ראוי כי כפי מספר השבטים יתנו מנחלתם ערי המקלט. ועוד שבפרשת ואתחנן אמר (דברי ד' מ"א) אז יבדיל משה שלש ערים וגו', וזכר שמה שמשה הבדילם וכאן זכר שהבדילם יהושע כלם, ואם מערי הלוים שלא היה מספר הערים אשר נתנו להם שוה למנין אנשי השבטים, שהרי יהודה ושמעון ובנימין נתנו ללוים שלש עשרה ערים, וישששכר ואשר ונפתלי וחצי מנשה שהיו מרובים באוכלוסים מהם הרבה נתנו גם כן י"ג ערים, וכן אפרים נתן ארבע ערים, ודן שהיה באוכלוסין כפלים מאפרים נתן גם כן ארבעה ערים, ויקשה אם כן למה לא נתנו מהערים כל שבט כפי העם אשר לו? וראיתי להרחיב החקירה בענין חלוקת הארץ ודרושיה בשאביא בזה ארבעה עיונים: הראשון בזכרון דעות המפרשים בה ואיך נתישבו לדעתם הפסוקים, ועליהם תטוף מלתי דעת אחר זולתם אותו ראיתי צדיק לפני בדרוש הזה. העיון השני באמות דעתי הנזכר וביטול דעות המפרשים, ואוכיח אותו מפסוקי התורה ומספורי חלוקת הארץ שעשה יהושע. העיון השלישי בהבנת כוונת הגמרא בזה, ואוכיח מכח הסוגיא שהענין אינו כדברי המפרשים ושהוא כמו שהנחתי. העיון הרביעי בתשובת השאלות כלם, ואמשיך אחרי זה פירוש הפרשה הזאת, ובביאור הכתובים אעיד על ספקות פרטיים שיפלו בפסוקים והיתרם:

העיון הראשון בזכרון דעות המפרשים בחלוקת הארץ, הנה רש"י ז"ל בפירוש התורה בפרשת פנחס כתב ז"ל (במדבר כ"ז נ"ד), לרב תרבה נחלתו לשבט שהוא מרובה באוכלוסין נתנו לו חלק רב, ואעפ"י שלא היו החלקים שוים, שהרי לפי רבוי השבט חלקו החלקים, לא עשו זה אלא ע"פ הגורל והגורל ע"פ רוח הקדש, לשמות מטות אבותם ינחלו אלו יוצאי מצרים, שהמתים יורשים את החיים ע"כ. וכן כתב בפרשת ויחי יעקב על פסוק (בראשית מ"ח ו') ומולדתך וגו' ואעפ"י שנחלקה הארץ לגולגולת מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו. והרמב"ן בפרשת ויחי יעקב ובפרשת פנחס כתב שהיו שם שתי חלוקים. החלוק הראשון היה לשנים עשר שבטים, שעשו מהארץ שנים עשר חלקים שוים ונטל לשבט רב האוכלוסין חלק שוה לשבט מעט האכלוסין, והחלוק השני היה בין השבט עצמו שנתחלק חלקו בין משפחותיו, בין שיהיה כפי יוצאי מצרים או כפי באי הארץ, לכל אחד מדעות החולקים בזה בגמרא, ויפרש הפסוקים לאלה תחלק הארץ בנחלה לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקודיו יותן נחלתו, שדברו הכתובים האלו על החלוק השני אשר לשבט במשפחותיו, שיתחלק חלק השבט למשפחות כפי כל משפחה ומשפחה, ושאמרו אח"כ אך בגורל יחלק הארץ לשמות

מטות אבותם וגו' דבר הכתוב מהחלוק הראשון שיחלקו הארץ לחלקים שוים לי"ב השבטים, ושעליו אמר גם כן על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט, ר"ל בין שיהיה השבט רב העם או מעט העם תמיד יקח חלקו בשוה, ושמה שנאמר בפרשת מסעי והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם לרב תרבו נחלתו וגו' ידבר גם כן מהחלוק השני הנזכר, ואמר הרב שזהו דעת הגמרא, ושמה שאמרו בספרי (בריש פר' פנחס) איש לפי פקודיו יתן נחלתו מגיד שלא נחלקה ארץ ישראל אלא לכל שבט ושבט כפי מה שהוא וכן אומר וידברו בני יוסף וגו' הוא שבשתא כפי הגמרא, ושיקשה לברייתא הזו למה צוחו בני יוסף ע"כ דעתו. והרלב"ג הרכיב שתי הדעות ואמר שנחלקה הארץ לחלקים שוים בגורל, ועכ"ז היה ביד יהושע להרבות ולמעט כפי עם כל שבט ושבט, ושהפסוקים כלם מחלוק אחד ידברו בזה האופן ע"כ. ואומר אני שאין הדבר כמו שחשבו האנשים האלה שלמים הם אתנו מפרשי התורה, ושלא ירדו לאמתת הענין לא בפסוקי התורה, ולא בספורי ספר יהושע, ולא כפי הגמרא. והנני מיסד דעתי ואשרש אמתתו מכל המקומות האלה, הנה חלוקת הארץ היה ראוי שיובחנו בה שני דברים, הא' המחוז אשר בו יותן לכל שבט חלקו ונחלתו, והב' כמות הארץ לארכה ולרחבה אשר ינתן לכל אחד מהם באותו המחוז. והנה הענין הראשון שהוא ביאור המחוז אשר בו יפול נחלת כל שבט ושבט ראה האל ית' לבאר אותו בגורל, כדי שלא תהיה קטטה בין השבטים, לפי שהיה המקום האחד יותר משובח מהאחר, וכאמרם ז"ל (בבא בתרא קכ"ב) שוה סאה אחת ביהודה מחמשת סאין בגליל, וג"כ ראה לבאר זה בגורל, לפי שלא ישאר ביניהם תרעומת כאשר יפול בנחלת שבט אחד רובה מהארץ הנכבשת כבר, ויפול נחלת שבט אחד רובה מהבלתי נכבשת, כמו שקרה לשבט דן וכמו שיתבאר, מפני שתי הסבות האלה רצה הקב"ה לבאר מקום נחלת השבטים על פי הגורל. אמנם הענין השני והוא מנחלת הארץ בחלוק כמותה, וכמה ינתן ממנה לכל שבט באותו מחוז אשר נפל עליו הגורל, הנה זה לא היה מהגורל כי היה זה מסור ליהושע ולאלעזר הכהן ולשנים עשר נשיאי העדה, שיראו כל שבט רבוי אנשיו ולרב ירבו נחלתו ולמעט יתנו חלק קטן, ולפי זה לא נתחלקה הארץ לשנים עשר חלקים שוים לי"ב שבטים כדעת הרמב"ן, ולא היה רבוי החלק ומעוטו על פי הגורל כדברי רש"י, כי הנה רש"י סבר שהיה משמש הגורל להודיע איכות המחוז וכמותו גם כן, שכאשר היה עולה על דרך משל תחום עכה לזבולון היה ענין הגורל שזבולון ינחל את הארץ עכה כלה לארכה ולרחבה, ולכן אמר שהיה רבוי החלק ומיעוטו על פי הגורל, ואין כן דעתי, אבל שהגורל היה מודיע לבד המחוז אשר בו ינחל השבט את נחלתו, ואחרי ידיעת זה על פי הגורל אז המנחילים היו נותנים

מאותו מחוז לאותו שבט החלק הראוי אליו כפי רוב אנשיו או מיעוטם, ולא היה אם כן הגורל מועיל דבר ברבוי החלק ומיעוטו כדברי רש"י, וכ"ש שלא נאמר שהיה הגורל על החלקים שוים ושהיה יהושע מוסיף על משפט הגורל כדעת הרלב"ג, אבל היה ביאור מקום הנחלה על פי הגורל וכמות הנחלה ונחלתה כפי השערת האנשים אשר ינחלו את הארץ. הנה זהו דעתי בענין חלוקת הארץ ובו נשלם העיון הזה הראשון:

העיון השני בביאור הצודק מהבלתי צודק מהדעות האלה כפי הכרח הפסוקים, אם פסוקי התורה התחלתם בפרשת פנחס אמר שמה (במדבר כ"ו נ"ד נ"ו) וידבר ה' אל משה לאמר, לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקודיו יותן נחלתו, אך בגורל יחלק את הארץ לשמות מטות אבותם ינחלו, על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט, הנה במה שאמר לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט יראה שלא היה הרבוי והמיעוט על פי הגורל כדברי רש"י, שאם היה כן לא היה מצות המנחילים שלרב ירבו ולמעט ימעיטו, מאחר שהוא מפורש על פי הגורל, ואינו גם כן כדעת הרמב"ן שהפסוקים בשני חלוקים ידברו, כי לדבריו ראוי שיקדם במצותו החלוק הראשון שהוא לשבטים בשוה על פי הגורל, ואחריו יזכיר החלוק השני שיעשה במשפחות כפי מה שהם, והענין בכתוב בהפך זה, כי אמרו לאלה תחלק הארץ פירשו הרב על החלוק השני מהמשפחות שצוה עליו הוא ראשונה, ואמרו עוד אך בגורל יחלק את הארץ פירשו על החלוק הראשון מחלוקת הארץ לשבטים, ובא א"כ החלוק השני ראשונה והראשון באחרונה אשר לא כדת. אבל האמת הוא כמו שהנחתי שהפרשה מחלוקת הארץ ידבר כלה, וצוה לאלה יחלק הארץ שלשבטים תחלק הארץ ולא בשוה כי אם לרב יתנו חלק רב ולמעט חלק מעט, וזהו איש לפי פקודיו יותן נחלתו, ואמר במספר שמות השבטים כפי מה שהם, ואמנם החלוקות הפרטיות מהמשפחות ומבתי אבות ומהגברים לא זכרם התורה, כי היו מהשכל האנשים לעשותם לגלגלותם, ונסתפק לבד לצוות על החלוקה הכוללת, כי היה הכוונה שמה אחרי ידיעת רבוי כל שבט ושבט שיתחלק הארץ אליהם כפי מה שהם מהרבוי והמיעוט במנינם. ולפי שמזה ימשך הספק במנחילים ויאמרו עם היות שאנחנו נגביל את כמות הארץ מי יגביל איכותה, ואיך יתפייס השבט אשר יפול חלקו בגליל לאשר יותן חלקו בעכה, הנה להתיר הספק הזה אמר מיד אך בגורל יחלק את הארץ, ר"ל אך יהיה מפעל הגורל לבאר מקום השבטים בארץ, וזהו לשמות מטות אבותם, ר"ל שבט פלוני במחוז פלוני ומטה פלוני בפלך פלוני, ואמר עוד על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט, לומר שלא יחשבו לתת לשבט הרב אשר נפל גורלו במחוז מובחר וטוב קצת חלקו במחוז ההוא וקצת ממנו במחוז

אחר ופלך אחר, כי לכל השבט בין שיהיה רב האוכלוסין בין שיהיה מעט העם ינתן כל נחלתו וכל חלקו באותו מחוז אשר נפל שמה גורלו, וכן הפסוקים אשר בפ' אלה מסעי מסכימים לזה, אמר שם (שם ל"ג נ"ד) והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם לרב תרבו נחלתו ולמעט תמעיטו את נחלתו אל אשר יצא שמה הגורל לו יהיה למטות אבותיכם תתנחלו, ר"ל שצוה למנחילים את הארץ ב' דברים, האחד שיתנו אותם בגורל, והשני שיהיה למשפחותיהם, ובאר מיד מה דסמיך ליה איך יהיה למשפחותיהם, ואמר לרב תרבו וגו', ר"ל כפי רבוי המשפחות יתנו שלרב ירבו ולמעט ימעיטו, וחזר וביאר ענין הגורל במה ישמש ולאיזה ענין יהיה, ואמר אל אשר יצא שמה הגורל לו יהיה וגו', ר"ל שבמחוז ובפלך אשר יפול גורל כל שבט שם יהיה ושם יתנו לו נחלתו, ואמר עוד למטות אבותיכם תנחלו לומר שלא יחלקו מקום נחלת השבטים כאן חלק ממנו ובמקום אחר רחוק מזה חלק אחר, אבל למטות אבותיכם ינחלו שינתן לכל שבט ושבט נחלתו מדובקת ומחוברת במקום אשר נפל גורלו, וזה לפי שרצה הקב"ה שיהיו כל השבטים סמוכים לעד לעולם בנחלתם. והנה זכרה התורה עוד שם גבולי הארץ ואמר בסופם (שם ל"ד י"ג) זאת הארץ אשר תתנחלו אותה בגורל אשר צוה ה' לתשעת המטות וחצי המטה, ואחר זה בא מיד פרשת אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ, כי אחרי שצוה על החלוקה בגורל זכר המנחילים שיתנו החלקים כפי רוב העם ומיעוטו. הנה התבאר מזה שכל הפסוקים יסכימו בצואת חלוקת הארץ שני דברים. והם שיהיה מקום נחלת כל שבט כפי הגורל וכמות נחלתו כפי השערת האנשים המנחילים את הארץ, שיתנו חלק רב לשבט רב העם וחלק מעט לשבט מעט העם, ושלא היה רבוי החלק וכמותו על פי הגורל כדברי רש"י ז"ל, ולא נתחלקה הארץ לחלקים שוים כמו שחשב הרמב"ן והרלב"ג, ואין בזה סתירה ממה שאמר יעקב ליוסף (בראשית מ"ח ה', ו') אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ומולדתך וגו' על שם אחיהם יקראו בנחלתם, כי היה כח הברכה שני ענינים, האחד שיתרבו שניהם כ"כ שיהיו כשני שבטים וכן היה, שאתה מוצא בפרשת פנחס (במדבר כ"ו ל"ד, ל"ז) שעלו פקודי אפרים ומנשה יותר מפקודי ראובן ושמעון, ומזה נמשך שנחלו בארץ כשני שבטים בחלק נחלתם, ולכן היה דין יוסף כדין הבכור נוטל פי שנים. והענין השני הוא כענין הבכור שיקראו שני בני יוסף שבטים, ורש"י ז"ל הרגיש וכיוון בדבריו שמה הענין השני הזה ותפס עליו הרמב"ן, ואני במה שכללתי עמו הענין הראשון לא ישיגוני ספקותיו. הנה התבאר אמתת מה שהנחתי בדעת הזה וביטול דעת המפרשים מפסוקי התורה: ואמנם הסכמת זה למה שעשה יהושע מבואר נגלה, כי שם נאמר ויהי הגורל למטה בני יהודה למשפחותם

אל מדבר צין וגומר, ולא אמר זה על חלוקת הארץ כי אם שיצא הגורל לבאר באיזה מקום ינחלו בני יהודה חלקם, ולזה זכר הגבולים ואחריו זכר הערים וחצריהם אשר נפלו אליהם בחלקם, וזהו ויהיו הערים למטה בני יהודה וגומר, והיה אם כן הגורל מה' כל משפטו, וכמות נחלת הארץ והערים מהשערת המנחילים את הארץ כפי רבוי העם, ומפני זה בקש כלב מיהושע שיתנו לו את חברון לפי שהיה ביד יהושע והמנחילים את הארץ לתתה עם היות שכיוון בזה דבר אחר כמו שאפרש בפסוקים. ועם זה תדע שמה שאמר אחר כן ויצא הגורל לבני יוסף, אינו שנפל חלקם בארץ יחד ושחלקו הם נחלתם ביניהם כמו שחשב הרמב"ן, אבל היה שנפל הגורל בביאור המקום אשר יהיה בו נחלת אפרים ומנשה, כדי שיהיו שניהם שכנים בנחלתם ואיש אל רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק. ואמרו וינחלו בני יוסף וגומר רצה בו שלקחו נחלתם כמו שיזכור מיד, שזכר נחלת אפרים בגבולים ובערים ואחריו אמר ויהי הגורל למטה מנשה וגומר, שרצה לומר פעם שנית שנפל גורלו באותו מחוז, והיה זה להגיד כי שתי גורלות הם שנפלו מביאור מקומות נחלתם לא גורל אחד, ואם אמר בתחלה ויהי הגורל לבני יוסף היה להודיע שבא מקום נחלת שניהם מחובר וסמוך זה לזה, ולזה אמר גורל בלשון יחיד עם היותם שני גורלות לאפרים ומנשה ששניהם נפלו יחד במחוז אחד מחובר, אמנם יהושע לכל אחד מהם הפיל גורל אחד ונתן נחלה נבדלת כפי העם אשר לו לאפרים בעצמו ולחצי מנשה בפני עצמו. וכאשר ידעת זה תדע למה צווחו בני יוסף אל יהושע מדוע נתת לי גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב וגומר, מה שהוקשה מאד לכל המפרשים וילאו למצוא הפתח בפירושו, כי לפי שהיו יהושע והמנחילים את הארץ הם המרבים והממעטים הנחלות כפי השערותיהם בכמות כל שבט, לזה התרעמו שנתנו להם חלק מעט בהיותם עם רב ושלא שערו בהם כראוי, כי היה זה בידם ולא מהגורל, והנה יהושע לא התנצל מהם לומר שהיה זה דין ברור ומצות האל יתברך ולא עם הגורל ושלא היה בידו להרבות בנחלתם, אבל אמר שהרבה נחלה היה להם בשיתרחבו בה בהר ובארץ הפרזי והרפאים אשר נפל בחלקם שיכבשו אותה כדבר האלהים, ולכן אמרו הם גורל אחד וחבל אחד, כי היה הגורל לבאר מקום הנחלה והחבל הוא כמות הנחלה והחלק, וכמו שאפרש בפסוקים, ומפני זה אמר יהושע לשבעת השבטים שיתנו לו שלשה אנשים מכל שבט וישלחם לכתוב את הארץ לפי נחלתם ויתחלקו אותה לשבעה חלקים, ושהוא ישליך הגורל לפני ה' בשילה, והבן הפסוקים שלא אמר שהשלוחים יחלקו ויתנו את הארץ לשבטים, כי איך יקח יהושע מנחילים אחרים זולת האנשים אשר נקבו בשמות מהאל יתברך להנחיל את הארץ? ולא אמר שנחלקה הארץ אליהם בשוה, אבל היתה הכוונה שיתנו שלשה

אנשים מכל שבט וישלחם וילכו בארץ ויכתבו הערים כפי הראוי לנחלתם. ושיכתבו הארץ שבעה חלקים, רוצה לומר שבעה מחוזות בפרט, כדי להשליך הגורל ולדעת כל שבט ושבט באיזה מקום ופלך יקח נחלתו, וגם יכתבו הערים כדי שידעו המנחילים מה יתנו לכל שבט ושבט, ואחר זה יהושע והמנחילים את הארץ יחלקו נחלתם ויתנו לכל שבט כמות הארץ הראויה אליו כפי כמות העם אשר לו, ולזה אמר ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי ויריתי לכם גורל וגומר, שהם המחוזות והתחומין והערים גם כן, ולכן אמר בסוף הדברים וישלך להם יהושע גורל בשילה לפני ה' ויחלק את הארץ לפני ישראל במחלקותם, הנה אמר שהשליך הגורלות לפני ה' והיה זה באותם השבעה מחוזות שהביאו לפניו מהארץ, כדי לדעת המקום אשר יהיה שם נחלת כל שבט. ושמלבד זה חלק את הארץ אליהם, רוצה לומר לרב נחלה מרובה ולמעט מועטת, וזהו אמרו לבני ישראל במחלקותם, כלומר כפי החלוקה הראויה אליהם. ואמנם למה עשה זה בחלוקת הארץ השבעה שבטים, ולא בחלק יהודה ויוסף אדבר עליו ב"ה בהיתר השאלה הרביעית. הנה התבאר מזה שספור המעשה וחלוקת הארץ יורה ויאמת מה שהנחתי, ושאין הענין כמו שחשבו המפרשים וזהו העיון השני:

העיון השלישי בהסכמת כל אחד מהדעות על פי הגמרא, הנה חז"ל חקרו בדרוש הזה במסכת בבא בתרא בפרק יש נוחלין בשני מקומות. האחד הוא אמרם שם (דף קי"ז עמ' א') תנן כמאן דאמר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ, דתניא ר' יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ, שנ' לשמות מטות אבותם ינחלו, אלא מה אני מקיים לאלה תחלק הארץ בנחלה? לאלה כאלה להוציא את הטפלים. ר' יונתן אומר לבאי הארץ נתחלקה הארץ, שנ' לאלה תחלק הארץ, ומה אני מקיים לשמות מטות אבותם ינחלו? משונה נחלה זו מכל הנחלות שבכולם, שבכל הנחלות החיים יורשים את המתים וזו מתים יורשים את החיים וכו'. ועוד אמרו אח"כ באותו פרק (דף קכ"א עמ' ב') אבעיא להו ארץ ישראל לשבטים אפליגא או דלמא לקרקפא דגברי אפליגא? תא שמע בין רב למעט, אי אמרת בשלמא לשבטים אפליגא, היינו דאמר בין רב למעט, אלא למאן דאמר לקרקפא דגברי אפליגא, מאי רב למעט? כל חד וחד מגבריה שקיל וגו'. ועתה אתה ברוך ה' ראה גם ראה אתה המעיין סבת ושורש מחלוקת ר' יאשיה ור' יונתן שאין ספק שהיה יסוד המחלוקת ביניהם בשני פסוקים שבאו זה אצל זה, והם האחד לאלה תחלק הארץ בנחלה, והשני לשמות מטות אבותם ינחלו, ואם היה כדעת הרמב"ן שהיו שמה שתי חלוקות אחת חלוקת הארץ שתהיה בכל השבטים בשוה, והשנית שתהיה כפי רבוי המשפחה ומעוטה, הנה הפסוקים שניהם מתקיימים, כי יהיה פי' לאלה תחלק

הארץ על חלוקת המשפחות, ואמרו לשמות מטות אבותם יהיה על חלוקת הארץ לשבטים, ויהיה אם כן מחלוקת שני החכמים בנוי על קו תוהו ואבני בוהו, כי איך יאמר ר' יאשיה ליוצאי מצרים נתחלקה? והביא ראיה מפסוק לשמות מטות אבותם ינחלו, בהיות הפסוק ההוא בחלוקת השבטים השוה דיבר, וישאר פסוקים לאלה תחלק הארץ ופסוק לרב תרבה נחלתו לחלוקת המשפחות, ובכלל שיפרש שני הפסוקים כמו שפירש אותו הרמב"ן, ולא יצטרך לומר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ שהוא דעת זר באמת, וגם רבי יונתן שאמר לבאי הארץ נתחלקה. הנה כשהוקשה לו פסוק לשמות מטות אבותם ינחלו, מי הכניסו באותו הדוחק להשיב ולפרש שהיו המתים יורשים את החיים? וחזר לומר בזה קרוב למה שאמר ר' יאשיה, והיה לו לפרש אותו פסוק על חלוקת השבטים הראשונה, אבל האמת הברור הוא שהחכמים האלה קיימו וקבלו ביניהם שלא דברה תורה כי אם מחלוקה אחת, והיא חלוקת הארץ לשבטים ושאינה שוה כי אם לרב חלק רב ולשבט המעט העם היו נותנין חלק מעט, ושמאותה חלוקה לבד דברו הכתובים כלם, ולכן חלקו אם היה זה כפי מספר יוצאי מצרים או כפי מספר באי הארץ, והוא ממה שיאמת דעתי ויבטל דעת הרמב"ן, וגם זה סותר לדעת רש"י, כי אם היה רבוי החלק ומיעוטו על פי הגורל מה לנו בזה אם היה כפי יוצאי מצרים או כפי באי הארץ? ואמנם הבעי' שבא אחרי כן ארץ ישראל לשבטי אפליגא או לקרקפא דגברא אפליגא? פי' ה"ר שמואל בפירוש ההלכה לשבטי אפליגא שנתחלקה לי"ב חלקים שוים ואח"כ כל שבט ושבט מתחלק בפני עצמו כפי אנשיו, אם כפי יוצאי מצרים ואם כפי באי הארץ, לקרקפא דגברא אפליגא לראשי אנשים כל חד מישראל וכו'. ואחשוב אני שהרמב"ן בדעת שזכרתי ממנו בחלוקת הארץ והנמשכים אחריו כלם שגו ברואה פקו פליליה בהבנת ההלכה, להמשכם אחרי פי' ה"ר שמואל והוא באמת התעם, כי הנה הגמרא אמרה לשבטי אפליגא, ולא אמר בחלקים שוים כמו שהוא פירשו, ולא זכרו חז"ל שתי החלוקות האלה ולא חלוקת מחלקים שוים בשום מקום, כל שכן שהבעיא הזאת סותרת הדעת הזה, באמרם אי אמרת בשלמא לשבטי אפליגא היינו בין רב למעט, ואם היתה הכוונה שם לשבטים אפליגא בחלקים שוים כמו שפירשו, איך אמר היינו בין רב למעט? כי לא היה שם רב ולא מעט כי אם חלקים שוים, והרגיש ה"ר שמואל בזה ואמר לדרשא אחרינא איצטריכא ואינו כן. והאישבילי ז"ל מתלמידי הרמב"ן לא נסתפק בזה, וכתב בשטתו היינו בין רב למעט כלומר בין שיהיה השבט רב או שיהיה מעט תמיד נטל חלק שוה, וזה ג"כ כתב הרמב"ן בפירוש הפסוק ההוא בתורה והוא שקר מבואר, שמה שאמר הכתוב בין רב למעט אינו להשוות הרב והמעט כי אם לחלק ביניהם, כמו

שאמר בסמוך לרב תרבה נחלתו, וזה ממה שיורה שחז"ל לא כוונו לדעת הזה, אבל היה בלי ספק המחלוקת אם נתחלקה ארץ ישראל לשבטים כפי מה שהם, ר"ל לחלק רב האוכלוסין היו נותנין חלק רב ולחלק מעט האוכלוסין היו נותנין חלק מעט, ושהיה זה בהשערה ואומד מכמות השבט ורבויו ומיעוטו מבלי שימנו אנשי כל שבט לגלגלותם, ויתנו הנחלה כפי מספר האנשים בצמצום, והוא אמרם לשבטים אפליגא, ר"ל לא בשיווי כ"א בהשערה כפי מה שהם או היתה נחלתם בצמצום וכמספר אנשי השבטים כלם לגלגלותם, והוא אומרו לקרקפא דגברא, והכריחו הענין מהפסוק שאמר בין רב למעט, ואמר אי אמרת בשלמא לשבטים אפליגא שהיתה החלוקה מתיחסת לשבטים כפי ההשערה, היינו בין רב למעט שהוא מאמר יאמר על השערת השבט כפי כמותו, אבל אם היתה לקרקפא דגבריא, ר"ל לכל שבט כפי המספר מאנשיו לגלגלותם בצמצום, א"כ מה יהיה ענין בין רב למעט? כי א"כ אין החלוקה כפי השבט בהשערה, כי אם כפי מספר האנשים לגלגלותם, והוא אמרם כל אחד מגבריא שקיל, ר"ל כל אחד מהאנשים לקח חלק לגלגלותו, ואינו מתחבר לשבט לשיפול בו שם רב או מעט. הנה התבאר שהבעיא עצמה תכריח דעתי ושהיא לא תסבול דעת הרמב"ן. ואולי שרש"י ז"ל הבין ההלכה כפי דעתי, במה שאמר בפירוש הפסוק לרב תרבה נחלתו לשבט שהיה מרובה באוכלוסין יתנו חלק רב, ויורה שמאמר לשבטי אפליגא לא הבינו לשבטים בשוה, כמו שפי' נכדו רבינו שמואל. ועם זה התבאר הברייתא שהביא הרמב"ן מספרי (ריש פר' פנחס) שאמרו איש לפי פקודיו יותן נחלתו, מלמד שלא נתחלקה ארץ ישראל אלא לכל שבט כפי מה שהוא, וכן הוא אומר וידברו בני יוסף וגו', וכתב הרמב"ן שהיא שבשתא. ובאמת דעתו היה בזה משובש לא הברייתא, שבאמת היא כפשוטה שהיתה חלוקת הארץ לשבטים לכל אחד כפי מה שהוא, לרב תרבו נחלתו ולמעט תמעיט, והוכיחוהו מבני יוסף שצווחו שיתרבה חלקם, והוא ממה שיורה שהיה ביד יהושע להרבות חלק השבטים ולהמעיטו כפי מה שהוא ושלא צותה תורה שתתחלק הארץ לחלקים שוים כמו שאמרתי. וכבר יראה זה ממה שאמרו בגמרא מאופן הפלת הגורל, שהיה מתיחס לבד לבאר מקום נחלת השבט לא כמות נחלתו כמו שהנחתי אמרו שם במסכת בבא בתרא (דף קכ"ב עמ' א) באותו פר' הנזכר לא נתחלקה ארץ ישראל אלא בגורל, שנ' אך בגורל, ולא נתחלקה אלא באורים ותומים שנ' על פי הגורל. הא כיצד? אלעזר היה מלובש באורים ותומים, וכל ישראל עומדין לפניו, וקלפי של שבטים וקלפי של תחומין מונחין לפניו, והיה מכוון ברוח הקדש ואומר, אם זבולן עולה תחום עכה עולה, טרף בקלפי של שבטים ועולה בידו זבולן, טרף בקלפי של תחומין ועולה בידו עכה. וחוזר

ומכוון ברוח הקדש ואומר אם נפתלי עולה תחום גינוסר עולה, טרף בקלפי של שבטים ועולה בידו נפתלי, טרף בקלפי של תחומין ועולה בידו גינוסר, וכן לכל שבט ושבט וגו'. הנה ביארוהו באמרם והיה מכוון ברוח הקדש ואומר אם זבולן עולה תחום עכה עולה וכו', כי נתנו בגורל ביאור התחום, והוא מקום הנחלה לא כמותה וגורל נחלתה. הנה התבאר ממה שאמרתי כפי פסוקי התורה וכפי ספורי יהושע וכפי בעיות הגמרא היות הענין כלו כמו שהנחתי. ואחרי הצעת אמתת הדרוש אשיב לכל השאלות אשר קדמו בפרשה בעיון הרביעי:

העיון הרביעי בתשובת השאלות כלם, הנה לשאלה הראשונה תהיה התשובה שהגורל היה לבד לבאר המקום אשר יפול בו נחלת כל שבט ושבט, ושיהושע והמנחילים את הארץ היו מגבילים כמות הנחלה וגורל הארץ הראוי לכל שבט ושבט כפי רבוי אנשיו לרב ירבו נחלתו ולמעט ימעיטו, ולא היתה הארץ נחלקת לגלגולת כ"א לשבטים כפי רבוי אנשיהם בהשערה ואומד לא בשוה ולא כפי מספרם בצמצום. וראוי שנדע שכאשר התבאר ע"פ הגורל מקום נחלת שבט אחד, מיד היו מגבילים כמות נחלתו קודם שיפילו הגורל במקום נחלת שבט אחר, ועם זה הותר הספק שהעיר בפי' ספר יהושע הרלב"ג, איך יוגבלו מקומותיהם קודם שיודע רבוי נחלת השבט או מיעוטו? ולשאלה השנית תהיה התשובה שיהושע ראה להשליך ראשונה גורל יהודה מפני שכלב שאל ובקש שיתנו לו חברון ונתנו לו לסבה שיזכור, לכן אחרי המלחמות בתחלת החלוק השתדל יהושע מיד לדעת אנה יפול גורל מטה יהודה, לראות אם יהיה במחוז חברון או במחוז אחר רחוק ממנו, והיה מהשגחת האל ית' שבא הגורל למטה יהודה באופן שהיה חברון בתוכו, וכן הפיל הגורל לבני יוסף לפי שהיו עם רב, ובהיות מטה יהודה בנגב יעלו בני יוסף בצפון להיותם בריחים ושומרים לכל הארץ, כמ"ש בנחלת שאר השבטים (בספ' י"ח ה') יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון. ואינו רחוק ג"כ שנ' שהשליך גורל יהודה הראשונה בעבור כלב, ושהפיל גורל בני יוסף מיד אחריו בעבור יהושע שהיה משבט אפרים, ולפי שהם היו הנשארים מאנשי המדבר וזכו לבוא אל הארץ הונחלו בה ראשונה, וכפי מה שזכרו חז"ל (ב"ב קכ"ב ע"א) בהטלת הגורל לא היה מהבטל שישליכו שני הגורלות ראשונה, ואחרי ימים ישליכו שאר הגורלות, לפי שהיו המחוזות מוגבלים וידועים אליהם בכלל, והיו בקלפי שהוא ארגז קטן כתבים משמות כל השבטים, וקלפי וארגז אחר משמות כל המחוזות ומזכרון הגבולים שזכר האל יתברך למשה ושידע יהושע מאנשי הארץ. וזכרו חז"ל (שם) שכדי שיהיה ישראל כלו מאמין בגורל שמיי' כל משפטו, היה אלעזר הכהן בהיותו מלובש באורים ותומים

(קודם שיפילו הגורל בפני כל עם ישראל) מכוון ברוח הקדש ואומר ומיעד לכל העדה השבט אשר יצא בראשונה והתחום אשר יצא כנגדו, ואז הנשיא היה מכניס ידו בקלפי ומוציא השבט ההוא אשר אמר אלעזר ומוציא ג"כ מקלפי התחומין התחום ההוא אשר ייעד אלעזר הכ"ג, באופן שכל ישראל יאמינו שכל מה שנפל בגורל לא נפל במקרה, אבל היתה הכוונה האלהית שיפול, וא"כ לא היה מחוייב שיצאו הגורלות כלם בבת אחת, אבל היה אפשר שיצא הגורל ראשונה לאחד מהשבטים ואז יגבילו נחלתו, ואח"כ יפילו הגורל לשבט אחר ויגבילו מיד גורלו וכן יעשו לכל שבט ושבט, וא"כ בראשונה ראה להנחיל מטה יהודה ומטה אפרים וחצי שבט מנשה ולא יצאו אז שאר הגורלות. והנני מבאר בפי' הפסוקים שישראל עצמם לא רצו שישליכו מיד גורלות כל שאר השבטים, ואולי היה עד שיכתב כל הארץ והערים בפרט, כדי שידע יהושע מה שהוא נותן לכל שבט בפרט ואמת ולא בהשערה כמו שעשה לבני יהודה וכמו שיתבאר: ולשאלה הג' אמרתי שכלב שאל חברון מיהושע, לפי שהיה בידו לתתו בהיותו המנחיל את הארץ והוא הנותן הערים לשבטים כפי מה שהם. והנה ראה לבקש אותה לא להוסיף על נחלתו, כ"א לשיתן נחלתו באותו עיר בכלל נחלת שבטו, וזה כדי שישאר לזכר עולם שהוא רגל את הארץ ושמלא אחרי ה' ושבעבור זה נתנה לו העיר ההיא, והיה זה א"כ כבוד גדול תועלת, ולזה אמר כי היתה בלתי נכבשת ושהיו שם הענקים ושהוא יגרשם, להגיד שלא יבקש זה מפני התועלת כ"א לכבודו מהסבה שאמרתי, וכבר זכרתי שזה בקש כלב בעת המלחמה קודם לזה: ולשאלה הד' נשיב שמאחר שהנחלות בכמותם נתנו מאת יהושע והמנחילים את הארץ, לא היה מהגנות שימצאו שהיתה נחלת מטה יהודה גדולה מהראוי כפי רבוי אנשיו, כי נתנו לו הארץ מבלתי שישלחו לכתוב אותה, כ"א כפי מה ששמעו ממנה, ואחר שמצאו היותה יותר גדולה מהמשפט והראוי אינו מהבטל שיקחו ממנה לתת לשבט שמעון. ואפשר הוא שמפני זה התחכם יהושע אח"כ בחלוק ז' השבטים לשלוח אנשים לכתוב את כל הארץ. והרלב"ג כתב שתוך גבולות בני יהודה שהיו מבוארים ע"פ הגורל היו מהערים יותר מהראוי אליהם, ולא נתנו כל הערים ההם לבני יהודה אך נמנו עמהם מפני היותם בתוך גבולותיהם, ובזה נתקיים מה שאמר יעקב אבינו (בראשית מ"ט ז') אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל ע"כ. וראוי להוסיף על דבריו שיהודה ידע שהיו בתוך גבולותיו ערים שאינם מנחלתו ושנשארו לתת לשבט אחר בנחלתו, ושבני יהודה עצמם בקשו משמעון שישאל אותם הערים ויהיה שכנו להיותם באהבה רבה, כמ"ש בספר שופטים (שופטים א' ג') ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי ונלחמה בכנעני וגו', אבל הדעת הישר הוא מה שכתבתי ראשונה.

הנה התבאר מכל זה שלא נעשה זה במקרה, כי אם בכוונה והשכל הישר כמו שאמרתי: ולשאלה החמשית כבר אמרתי שלא ניתן חלק נחלת אפרים מחובר עם חלק נחלת חצי שבט המנשה, (כמו שיראה מהכתוב וכמו שחשב הרמב"ן) אבל יצא הגורל לבני יוסף, ר"ל שיצא גבול ומחוז נחלתם באותו צד שזכר, ואמנם חלק כל אחד מהם ונחלתו לא נתנה כי אם לכל אחד בפני עצמו כמו שהיה בשאר השבטים, ואמרו וינחלו בני יוסף, ר"ל שלקחו נחלתם באותו צד, אם אפרים בגבולים ובערים שזכר, ואם מנשה בגבולים ובערים שזכר בפני עצמו, אבל הגורל היה לבד לחבר צדדי נחלותיהם ושיהיו שכנים לשיעזרו מלחמותיהם:

ולשאלה הששית ראיתי להשיב בפירוש הפסוקים ושם תמצאנה, ונשלם העיון הרביעי הזה:

ויגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל וגו'. עם היות שכלב בן יפונה הוא לבד שאל ובקש מיהושע חברון והיה זה מיוחד אליו, הנה באו עמו כל בני יהודה לאותו מעמד כדי לכבדו ולעזרו בשאלתו ובקשתו, כי היה כלב נשיא השבט. וכבר זכרתי שקרה זה בהיותם במלחמה, עם היות שנכתב כאן במקום החלוק והנחלה: ויש לעיין בפסוקים האלה. ראשונה אתה ידעת את אשר דבר ה' וגו' על אודותיך וגו', ולא פי' מה הוא שדבר, ואם היה מה שזכר אחר זה מענין חברון יהיה א"כ זה הדבור מותר לאמרו בסתם, אחרי שמיד יפרש אותו. שנית באומרו בן ארבעים שנה אנכי בשלוח משה וגו', ומה היה הצורך בהודיע שהיה אז בן ארבעים שנה? שלישית באומרו ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ואחר זה אמר ואנכי מלאתי אחרי ה', ושני המאמרים האלה כוונתם אחת. רביעית וישבע משה, ולמה לא אמר שהאל נשבע? כמו שאמר למעלה אשר דבר ה' אל משה על אודותי וגו'. חמשית באמרו ועתה הנה החיה ה' אותי וגו', וידוע הוא שהחיה אותו כיון שהיה אז חי מדבר, ומה לו באותה הודעה? ששית בהתפארו באמרו ככחי אז ככחי עתה, והנה היה זה בלתי צריך אל המקום הזה, עם היותו בלתי אפשר שיהיה אז כחו כימים הראשונים שהיו טובים מאלה. שביעית באמרו כי אתה שמעת ביום ההוא כי ענקים שם וגו' ומה הטעם הזה לשיתן לו את חברון? ואחשוב בפירושם שכלב אמר ליהושע אתה ידעת את הדבר אשר דבר ה' וגו', על אודותי ועל אודותיך, ר"ל שכל אנשי המלחמה ימותו במדבר ויהושע בן נון וכלב בן יפונה יחיו ויבאו אל הארץ, ולפי שהיעוד הזה כלל לשניהם, לכן אמר על אודותי ועל אודותיך ולא ביאר זה כדי שלא לבאר עונש המתים במדבר לכבוד בניהם. ולפי שהיה היעוד ההוא שזכר לבד בענין החיים והצלה מהמות אמר מיד (ז) בן ארבעים שנה אנכי בשלוח וגו', ר"ל לא הייתי אז אני פחות מבן

עשרים שנה לשאנצל מהמות בעבור זה, כי בן ארבעים שנה הייתי אז ועכ"ז היה מהיעוד שלא אמות. והנה אמר ואשב אותו דבר כאשר עם לבבי, וכב' ראיתי דברי הדרש (במ"ר פר' ט"ז דף רס"ז) כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי, שהיה בעצה עם המרגלים ליראתו מהם וכשבא הכחישם. אבל הנראה לי בפשט הכתוב הוא שכלב אמר למשה בסתר שכל דברי המרגלים היו אמת, כי הענקים היו בארץ והערים בצורות גדולות וגבוהות בשמים ועז העם, ועם היותו בדעתו ובמחשבתו שכן הוא, הנה בפיו ובשפתיו מלא אחרי ה', ואמר (במדבר י"ד ח') אם חפץ בנו ה' והביא אותנו וגומר, וזהו אמרו בכאן ואשב אותו דבר כאשר עם לבבי, (ח) ועכ"ז בהיות שאחי המסו את לבב העם אנכי מלאתי אחרי ה', ר"ל ששאר המרגלים דברו לעם והמסו את לבבם וכלב לא עשה כן, כי למשה בלבד אמר האמת ולעם דבר דברי ניחומים, וזהו מלאתי אחרי ה', כי חוזק האמונה גבר על ההקש אשר היתה במחשבתו וקדש את השם בפרהסיא, וזה אצלי פירוש (שם שם כ"ד) ועבדי כלב יען היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי, שהיתה רוח אחרת עמו בלבו ובמחשבתו כמו המרגלים, ועכ"ז וימלא אחרי לכן והביאותיו: והנה אמר כאן (ט) וישבע משה, לפי שלא ראה ליחס לאל ית' השבועה כי אם למשה לבדו, והיתה השבועה שהארץ אשר דרכה בו לו תהיה לנחלה שכלב בא עד חברון, כמו שאמר (שם י"ג כ"ב) ויבא עד חברון, ולא אמר ויבאו, שהיו המרגלים יראים לבא שם מפני הענקים שהיו שם, כמו שפירשו חז"ל (סוטה פ"ז ל"ד ע"ב). ואמר שירושת חברון היה לא מפאת מה שהיה בלבו, כי זה לא היה ראוי לשכר, כי אם לפי שמלא אחרי ה', ולפי שזכר בכאן שני יעודים החיים וירושת הארץ, חזר על שניהם ואמר הנה יעוד החיות כבר נתקיים, וזהו שאמר ועתה הנה החיה אותי כאשר דבר וגו', הנה נשאר אם כן יעוד הארץ ולכן בקש שיתנה לו. ולפי שלא ישיבהו יהושע שחברון היא עיר חזקה והענקים יושבים שם והיתה בלתי נכבשת, ואם כן היא בלתי ראויה אליו להיותו זקן, מפני זה אמר כלב (יא) עודני היום חזק, ר"ל אל תמנע ממני חברון לזאת הסבה, כי הנני עוד היום חזק, והנה החוזק הוא בלב כמו שאמר (תהלים כ"ז ה') חזק ואמץ לבך וגו', והכח הוא בגוף כמו שנאמר (איוב ו' י"ב) אם כח אבנים כחי אם בשרי נחוש, ויהיה כוונת כלב שבלבו היה חזק עוד היום כמו שהיה כאשר שלחו משה עם המרגלים. ולפי שלא יחשב מדבריו שהיה החוזק בו עתה שוה לזמן ההוא, הנה להנצל מזה אמר ככחי אז ככחי עתה, ר"ל אמרתי שעודני היום חזק בערך הכח שהיה לי אז בימי משה ובערך הכח אשר יש לי עתה, כי כפי הכח אשר היה לי אז והחוזק אשר היה לי אז באותו הערך היה לי עתה החוזק כפי הכח אשר לי בזמן הזה, כי היה יחס החוזק אל החוזק כיחס הכח אל הכח. ואמר זה כדי להודיע

שלא נחלש כחו בזקנתו מפני המלחמות אשר עשה בבחרותו, כמו שהיה בדוד המלך ע"ה, שמפני עמל הבחרות קפצה עליו זקנה (מלכים א' א') ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו בהיותו בן שבעים שנה, ולזה אמר ככחי אז ככחי עתה. והוליד מכל זה (יב) ועתה תנה לי את ההר הזה, ואמר שלא היה מבקש אותו מפני התועלת, כי אם לפי שדברו ה' ביום ההוא. ונתן הראיה בשלא היה מפאת התועלת באמרו כי אתה שמעת ביום ההוא כי ענקים שם, ר"ל גם באותו הזמן היה נשמע וידוע שענקים שם, עד שמפני זה יראו המרגלים לבא שמה, וגם יהושע לא הלך שמה מפני זה, והיה אם כן העם אשר בו ענקים והערים בצורות, ושני אלו הדברים אמרו המרגלים. ולפי שכלב אמר אז (במדבר י"ד ח') אם חפץ בנו ה' והביא אותנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו בקש העיר ההיא שנתחברו בה שני דברים חוזק הערים וחוזק הלוחמים, כדי שילכדה ביד ה' ויתאמת מה שאמר אז לחזק לב העם, כמ"ש (שם) ונתנה לנו, וז"ש כאן אולי ה' אותי והורשתים, ר"ל יהיה אמת מה שאמרתי ויעדתי אני. ואמנם אמרו עוד כאשר דבר ה', רמז למה שאמר (שם שם כ"ד) הוא יראה את הארץ וזרעו יורישנה, וזה ייעוד על שהוא וזרעו יוריש ממנה את הענקים, ולכן אמר כאן כאשר דבר ה'. וחז"ל (זבחים פי"ד דף קי"ח ע"ב) למדו מדברי כלב בכאן ששהו ישראל בכיבוש הארץ שבע שנים, שהרי בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים שלח משה מרגלים, נשארו ל"ח שנים ושבעה מהכיבוש הרי מ"ה שנה, שאמר כלב ועתה הנה החיה ה' אותי כאשר דבר זה ארבעים וחמש שנה. ועוד אמרו ששהו בחלוק שבע שנים אחרות, ולא מצאתי זה בפסוק אולי הוא קבלה בידיהם, וסמכוהו במסכת ערכין (דף י"ב ע"ב ודף י"ג ע"א) לפסוק בארבע עשרה שנה אשר הכתה העיר, לפי שישראל לא מנו שמטות ויובלות אלא אחרי שחלקו, והפסוק אומר (יחזקאל מ' א') שי"ד שנה אחר החרבן היה תחלת יובל, ואמרו צא וחשוב משנכנסו ישראל לארץ ואי אתה מוצא י"ד אחר החרבן יובל, אם לא תוציא י"ד שנה משנכנסו עד שמנו והם שבע לכיבוש ושבע לחילוק. הנה התבאר שכלב בקש חברון לשתי סבות. האחת להיות בה ענקים והיותה עיר מבצר כמו שאמרו המרגלים, וזה כדי לאמת מה שהוא מלא אחרי ה', באמרו אם חפץ בנו ה' והביא אותנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו. השנית כדי שישאר זכר שהוא מלא אחרי ה' ושלכן נתנה לו העיר שכל המרגלים יראו מבוא אליה והוא לבדו דרך בה:

פסוק יג

וזכר שיהושע ברכו על דבריו הטובים ונתן לו את חברון, ואחר זה יפרש הכתוב שהיה זה על פי ה' כי הוא צוה שיתנה לו: ואמרו (יד) על כן היתה חברון לכלב, ר"ל שלא בא אליו

בגורלו ובחלקו עם בני משפחתו ושבטו, כי אם שנתנה אליו יהושע לפי שמלא אחרי ה', וזו היתה הסבה לשבקשה כדי שיעמוד שמו לעולם ושצדקתו לא תשכח מפי זרעו:

פסוק טו

וזכר חוזק העיר עד שהיה שמה לפנים מקדם קדמיתא קרית ארבע, ר"ל מדינת אחימן ששי ותלמי ואביהם שהיו ארבעה ענקים, או יהיה קרית ארבע קרית האיש שהיה שמו ארבע, להיותו הגדול שבענקים וכאלו היו בו שיעור ארבע אנשים. ובמדרש (ילקוט ח"ב דף ו' ע"ב) אמרו האדם הגדול הוא אברהם אבינו שגרם להם שהארץ שקטה ממלחמה. ועל דרך הפשט יהיה אמרו והארץ שקטה ממלחמה כמו שזכרתי, שהודיע בזה שהיתה שאלת כלב בעת המלחמה עם היות שנזכרה כאן, כדי לחברה עם חלוק הארץ, ולכן בא בכאן הפסוק שנזכר למעלה והארץ שקטה ממלחמה, להעיד שזה ראוי שיסמך למקום המלחמה קודם הפסוק ההוא שנאמר למעלה בפעם הראשונה והארץ שקטה ממלחמה. ואפשר לומר עוד שענין והארץ שקטה ממלחמה הוא הקדמת מה שיזכור מחלוק הארץ שהארץ שקטה ממלחמה, ומפני זה נתעסקו בחלוק הארץ, וגם כדי להודיע חוזק לב כלב, שבהיות הארץ שקטה ממלחמה הוא בקש חברון כדי להתעסק בכבושה כמו שיזכור:

פרק טו

פסוק א

ויהי הגורל למטה בני יהודה וגו'. כבר זכרתי שכאשר בקש כלב את חברון ונתנה לו ראה יהושע להוציא גורל בני יהודה, כדי לדעת לאיזה צד ועבר יהיה נחלתם, לראות האם ירחיקהו מאד מחברון אשר נפל שם כלב שהיה נשיאם: וזכר שהיה בהשגחת האל יתברך שנפל גורלם סביב חברון, כמו שאמר:

פסוק יג

ולכלב בן יפונה נתן חלק בתוך בני יהודה אל פי ה' ליהושע את קרית ארבע אבי הענק היא חברון, רוצה לומר שהיה זה ע"פ ה' ובהשגחתו, שהוא דבר ליהושע שיתן חברון לכלב ולכן בהשגחתו סבב שיהיה גורל בני יהודה סביב לחברון. וכבר בארתי שלא היה חברון לבני יהודה ממעל לנחלתם, כי היתה נחלתם כפי רבוי זרעם, ואם כלב נטל חברון היה בחלקו, כי לא בקש אותו מפאת התועלת כי אם לכבודו וזכר צדקתו כמו שאמרתי, (יד) ולכן זכר שמיד נתעסק בלכידתו ושהוריש משם את הכנעני:

פסוק טו

ולפי שדביר היה סמוך לחברון כאשר כלב לכד חברון השתדל מאד לשילכד דביר פן ישארו האויבים סביב חברון: ולפי שהוא היה זקן הוצרך לומר (טז) אשר יכה יבוסי את קרית ספר ונתתי את עכסה בתי לאשה. ועם היות שכלב ובמה ששאל בזה ומה שנדר לתת את עכסה בתו לאשה למי שילכד דביר שאל שלא כהוגן (עיין בוי"ר פר' ל"ז ע"ד) כי אולי ילכדה ממזר או נתין או עבד, היה מהשגחת האל ית' עליו שנענה כהוגן ושלכד העיר עתניאל בן קנז אחיו, ואמרו חז"ל (תמורה קט"ז ע"א) שהיה אחיו בן אמו כי כלב היה בן יפונה ועתניאל היה בן קנז, וכבר כתבו המפרשים כי קנז הוא היה אבי אביהן ומתיחסים אליו, כמו שאמר גם כן (בספר' סי' י"ד ו') כלב הקניזי והיו אם כן שניהם אחים מאב ואם: ובדרש (תמורה פ"ב די"ו) אמרו שקרית ספר הם ההלכות אשר נשתכחו בימי משה שהחזירן עתניאל בן קנז בפלפולו, ואין הפסוק יוצא מתוך פשוטו:

פסוק יח

והנה זכר שהיא בבואה ותסיתהו לשאול מאת אביה שדה, ופירשו בזה שבבואה לבית בעלה היא הסיתה את עתניאל בעלה שישאל מכלב אביה שדה. ולפי שעתניאל לא רצה לשאול אותו הוצרכה היא לשאול, ולזה ותצנח מעל החמור שהפילה עצמה מעל החמור לשאול, והפי' הזה יפה נדרש, עם היות שלא נזכר בכתוב שלא רצה עתניאל לשאול. ולכן אחשוב אני שפירושו, שמפני שהאשה אין ראוי שתשאל דבר לא מאביה ולא מאיש אחר אם לא ברשות בעלה, לכן עכסה עם היותה אשה חדשה לא רצתה לשאול זה מאביה אם לא ברשות עתניאל בעלה, עם היות שעתה הנה באה לביתו מחדש, וזהו אמרו ויהי בבואה ותסיתהו, ר"ל ותסיתהו לבעלה לשאול היא מאביה, כי היתה ההסתה שיתן לה רשות לזה. והנה הוצרכה להצניח מעל החמור ולא ידעתי למה לא שאלה מעל החמור? אולי היה לנשק רגלי אביה בשאלה ממנו חסד. או עשתה זה להראותו שהיתה מחשבת ומתבודדת במחשבה כ"כ שנפלה בעבור זה מעל החמור, ולזה כששאלה אביה מה לך, השיבה (יט) תנה לי ברכה, ר"ל תנה לי ארץ ברכה כי ארץ הנגב נתתני והיא ארץ ערבה ושוחה ועיף בלי מים, ולכן שאלה גלות מים ואביה נתן לה חלקת השדה שהיה בה גלות עליות וגלות תחתיות. ובדרש (שם שם) אמרו ארץ הנגב נתתני על עתניאל בעלה אדם שאין בו אלא תורה לבד:

פסוק כא

ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה וגו'. אמרו רז"ל (עיין רש"י) שלא מנה יהושע אלא עיירות העומדות על הגבולים, ויהיה אם כן פירוש הפסוק ויהי מקצה הערים למטה

יהודה, שלא זכר כי אם הערים שהיו בגבולים שהוא הקצה. ובמה שאמר בסוף הערים (לב) כל ערים עשרים ותשע וחצריהן, יש לתמוה כי הם בפרטם שלשים ושמנה, ואיך אמר עשרים ותשע? וכתבו המפרשים שהתשעה שלא זכר בכאן היו לבני שמעון בחבל בני יהודה, והם נזכרות בחבל שמעון (סי' י"ט ב', ג' ד') באר שבע ומולדה חצר שועל ועצם אלתולד וחרמה וציקלג ועין רמון, הרי תשעה הנוספות בכאן, ועם היות ששם נזכרה ג"כ בכלל הערים הנוספות כלה ובעלה, כתב רד"ק שכלה ובעלה שניהם אחד, וא"כ לא היו הנוספות כאן ושנזכרו בשמעון כי אם תשעה. ואפשר שנאמר שהערים היו עשרים ותשעה לבד, והתשעה הנוספות הם עירות ופרזים שהם מגבולי הערים שזכר, ולזה אמר כל ערים עשרים ותשע וחצריהן. ר"ל שהיו הערים עשרים ותשע והחצרות תשעה, וכן תמצא שזכר אחר זה ערים אחרות: ואמר בסופן (לו) ערים י"ד וחצריהן, ובפרטן תמצא חמש עשרה, וכתב רד"ק כי גדרה וגדרותים היו עיר אחת והם אם כן י"ד לבד, ואפשר שהיו הערים י"ד וביניהם פרזון שאינו עיר:

פסוק סג

ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם וגו'. שנינו בספרי (פר' ראה עמ' קנ"ו) יכולין היו אבל לא רשאין, כי נשבע אברהם לאבימלך ובזמן הזה היה נכד אבימלך ולכן לא כבשוה, כי השבועה היתה לי ולניני ולנכדי. ויבוסי היה שם אומה שהיה בירושלים, וחז"ל (פרקי ר' אליעזר פר' ל"ו ועי' רד"ק) אמרו שאדם א' נקרא יבוס שבנה ירושלים והיה מפלשתים מזרע אבימלך, וכן ארונה היבוסי, ומבצר המקום היה ציון ועד זמן דוד לא נכבש זה המבצר. ועל דרך הפשט היה המבצר חזק מאד ולא יכלו לכבשה עד ימי דוד ומה שאמר עד היום, רוצה לומר עד שנכתב זה. וממה שאמר ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יוכלו בני יהוד' להוריש', יראה שהית' ירושלים מנחלת יהודה, וממה שאמר בנחלת בני בנימין (סי' י"א כ"ח) וצלע האלף והיבוסי היא ירושלים, יורה שהיתה ירושלים מנחלת בנימין ולזה נפל מחלוקת בין חז"ל (יומא י"ב ע"א) אם נתחלקה ירושלים אם לא? והאמת שהיה לשניהם חלק בה, כי היה רצועה יוצאה מחלקו של יהודה לחלקו של בנימין:

פרק טז

פסוק א

ויצא הגורל לבני יוסף וגו', זכר שיצא גורל בני יוסף לדעת מקום נחלתם באותם הגבולים שזכר. ואמרו בכאן בית אל אינו בית אל שקרא יעקב אבינו, כי אותו היה שמו לוז וכאן

אמר ומבית אל לוזה: ואמרו (ד) וינחלו בני יוסף מנשה ואפרים, ירצה שבני יוסף התנחלו שניהם בשכנות מנשה ואפרים, כי עלה גורלם להיות גבול מקומותיהם יחד, וא"כ לא אמר זה על חלוקתם בארץ, כ"א על מקומות חלוקתם שכבר זכרתי ונשנה פה להיותו בפי' הפסוקים: ואמרו (ט) והערים המבדלות לבני אפרים בתוך נחלת בני מנשה, ר"ל שמלבד הערים שזכר כאן שנתנו לאפרים, הנה עוד נתן להם הערים אשר היו בתוך נחלת מנשה שהיו מובדלות ונכרות וידועות אליהם, כמו שמפורש בספור נחלת בני מנשה:

פרק יז

פסוק א

ואמנם אמרו כאן ויהי הגורל למטה מנשה כי הוא בכור יוסף, לפי שקדם לזכור גורל אפרים מפני ברכת יעקב אבינו שאמר (בראשית מ"ח ה') אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי, הודיע עתה שהיה קדימת אפרים על פי הברכה, עם היות שמנשה היה בכור יוסף. ואפשר לומר עוד שנתן הסבה למה חצי שבט המנשה לקח נחלתו בעבר הירדן בארץ הגלעד, כי הנה ראובן וגד נתכוונו לצורך מקניהם, כמו שנאמר (במדבר ל"ב א') ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד, אבל מנשה שלא היה לו צורך המקנה למה התנחל שמה? ואמר שעשה זה מפני גבורתו באמרו שהיה מנשה אביו בכור יוסף והיה מכיר בכור מנשה, ולכן בחר לשבת שמה כי הוא היה איש גבור ורצה להתישב במקום סכנה, כדי להראות העמים והשרים את גבורתו:

פסוק ה

וזכר שלבני מנשה הנותרים שהיו ששה וגם כן לבנות צלפחד שירשו עמהם נתנו עשרה חלקים, והיה זה למשפחותם אם כפי יוצאי מצרים ואם כפי באי הארץ:

פסוק יד

וידברו בני יוסף אל יהושע וגו'. כבר זכרתי שהרמב"ן בפרשת פנחס (דף קכ"ה ע"א) בפסוק לרב תרבו נחלתו השתדל לישב הפסוקים האלה, ומה שאמר שם נכלל בשני פירושים, אם שתהיה צוחתם כוללת לאפרים וחצי שבט מנשה, לומר שהחלק והנחלה שנתן יהושע לשני השבטים יחד לחלקו ביניהם כלו, היה ראוי שיהיה כלו לכל אחד מהם כפי רבוי אנשיו, והיה זה מפני הטפלים שבהם שנתרבו מאד, ואם שתהיה צוחתם לבד בבני מנשה, עם היות שבאו עמהם בני אפרים לעזור טענתם, והיתה הטענה לבני מנשה מפני שאין בכל השבטים מי שהשאיר ערים רבות וגדולות לכנעני כאשר השאירו מנשה שלשת הנפת תלתא פלכין, ולזה אחרי שאמר ולא יכלו בני מנשה להוריש את

הערים האלה אמר מיד וידברו בני יוסף אל יהושע וגו', כי מתחלה לא נתרעמו עד שעשו עמהם מלחמה ולא יכלו להם, ולכן אמרו גורל אחד וחבל אחד, ר"ל מפני שהפלת לשנינו גורל אחד נפל חבלינו יחד ואירע חלק שנינו במקום הקשה הזה, ואלו עשית לנו שני גורלות כנהוג בכל השבטים, אולי היה יוצא במקום אחר נוח להכבש. והשיבם יהושע שיעלו להם בהר הפרזי והרפאים ויבררו להם כל מה שירצו, והם השיבוהו שלא יוכלו את הכנעני כי חזק הוא, ואז אמר להם יהושע שלא יותן להם בהר גורל אחד כי ההר כלו יהיה להם ויקחו כל תוצאותיו, אעפ"י שרכב ברזל לכנענים, לפי שהם עם רב וכח גדול להם לשני האחים אפרים ומנשה עכ"ד. ואני כבר זכרתי שלא נתן יהושע חלק אפרים ומנשה מחוברים יחד, ושלא זכר הכתוב זה כי אם שנפל הגורל שיתדבקו גבוליהם ויהיו שכנים, אבל החלק והנחלה לכל אחד מהם בא נבדל בפני עצמו, ופשט הכתוב יורה שלא היתה צווחתם למה שנפל חלקם בין אויבים קשים הכנעני שזכר, אבל שהיה חלקם קטן כפי רבוי אנשיהם, ולזה בתלונה הראשונה לא זכרו דבר מהאויבים. כי אם שהיה עם רב וארצו ונחלתו היתה מועטת, וגם הרב לא פירש במה יובדלו הטענות ומה הוא יסוד המחלוקת אשר בין בני יוסף ובין יהושע, כי בני יוסף נסתייעו בטענותם מהיות לאמורי רכב ברזל ויהושע נסתייע בזה כנגדם: והרלב"ג כתב בפירוש הפרשה שבני יוסף שאלו הרחבת חלקם להיותם רבים, ושיהושע השיבם שני דברים. האחד שיעלו ההר אשר בתוך נחלתם שהוא יער גדול ושיכרתו העצים ובזה ירחיבו גבולם. והשני שיפנו בארץ הפרזי והרפאים הסמוכים להם וילחמו עמם וירשו את ארצם אם לא יספיק להם ההר, וזהו כי אץ לך הר אפרים, ר"ל אם יהיה קצר וצר ההר שזכרתי. ושבני יוסף השיבו לשניהם לא ימצא לנו את ההר, ר"ל לא יספיק לנו את ההר וזהו כנגד הטענה הראשונה, ולשנית שאמר מארץ האויבים אמרו שלא יוכלו כי רכב ברזל לו. והשיבם יהושע גם כן לשני הדברים באומרו, אין ספק שעם רב אתה וכח גדול לך מצד הרבוי שאתה מתרבה, ולזה הוא מבואר שמה שנתתי לך איננו גורל אחד מוגבל שלא יתכן הרחבתו, כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו, וזהו ממה שיתכן לך בקלות להיותך עם רב, ועוד יהיו לך תוצאותיו ועם ההר ועם תוצאותיו יתרחב גבולך, וזה נגד הטענה הראשונה. אחר זה השיב לשנית ממלחמת האויבים וגרושם ואמר כי תוריש את הכנעני, ר"ל וגם כי תוכל להוריש את הכנעני אעפ"י שרכב ברזל לו וכי חזק הוא, לפי ששניכם אפרים ומנשה תוכלו על זה ותתחברו לעשותו מה שלא יהיה לשבט אחר ע"כ דעתו. ואני הלצתי בעדו על פי הפסוקים והוא פירוש נאה: ואמנם הרד"ק כתב שהיה זאת הצווחה לבני מנשה לבד, כי הם אשר נתרבו ממספר יוצאי מצרים למספר באי הארץ, והוכיח זה ממה שאמר

לאשר בבית שאן ובנותיה וגו' שהיה למנשה, וממה שאמר אח"כ ויאמר יהושע אל בית יוסף לאפרים ומנשה ידבר ויורה שבראשונה עם אחד מהם ידבר. והנראה אלי בפירוש הפסוקים הוא שבני יוסף כלם אפרים ומנשה באו אל יהושע, ולכן קראם בני יוסף בכלל, אבל התלונה היה לחצי מנשה לבד, ולזה אמר מדוע נתת לי ולא אמר מדוע נתת לנו וגו', ואני עם רב ולא אמר ואנחנו עמים רבים, כי היה מנשה לבדו מדבר והוא אשר נתרבה זרעו, כמו שאמר עד אשר עד כה ברכני ה'. והנה אמרו נחלה גורל אחד וחבל אחד, שלשה לשונות האלו יראה בלתי צריך, והיה ראוי שיאמר אחד מהם נחלה או חבל או גורל. גם יקשה אם הוא היה חצי שבט איך נתרעם מאשר נתנו לו גורל אחד וחבל אחד? האם היה חושב שיתנו לו שתי גורלות? והנה התורה לא צותה שיתנו שני גורלות, אלא שלרב ירבו נחלתו. וגם אמרו חבל אחד הוקשה אצלי למה? שלא מצאתי בכל הנחלות שם חבל כי אם בכאן. ולכן אחשוב שחצי מנשה נתרעם שנתנו לו כשהגבילו נחלתו גורל אחד כמו לשאר השבטים השלמים, ואמנם בענין החלק היה קטן מאד, ונתרעם מזה לפי שהיה ביד יהושע להרבות הנחלות כמו שכבר זכרתי, ואמרו בזה שהגורל שהיה המבאר חלק ומחוז הנחלה היה גורל אחד שלם כמו גורל יהודה הגדול שבשבטים, אבל החלק אשר נתנו לו לא היה כן, כי היה דבר מועט בהיותו עם רב. וחבל הנאמר בכאן לא אמרו על החלק כי אם להודיע שהיה דבר רע, כמו (מיכה ב' י') וחבל נמרץ, (ישעי' י' כ"ז) וחבל עול סנחריב, (שם נ"ד ט"ז) משחית לחבל, (שם י"ג ח') צירים וחבלים, ויאמר שנתן לו חבל וכאב אחד שכפי רבוי אנשיו וצרותם היה אותה הנחלה חבל וכאב גדול. גם אפשר שיפורש חבל על המדה אשר בה יחלקו הארץ, כי חבל בכלל יאמר על העבות, (הושע י"א ד') בחבלי אדם אמשכם, (עמוס ז' י"ז) ואדמתך בחבל תחלק, (תהילים ט"ז:ו') חבלים נפלו לי, ויאמר שעם היות שנתן לכל שבט חבלים ומדות רבות מהארץ, הנה לחצי שבט מנשה נתן כל כך מעט כאלו לא נתן לו כי אם חבל ארץ לבד, ולכן אמר כאן לשון חבל, מה שלא נאמר באלו החלוקות כלם. ויהיה פירוש הכתוב מדוע כאשר נתת לי נחלה נתת לי גורל אחד, כמו שנתת לשבטים הגדולים לדעת מקום הארץ וגבולו אשר בו יהיה חלקו, ועם זה לא נתת לי כי אם חבל אחד מהארץ (רומז לחלק הקטן) בהיותי עם רב עד שיחשב ברבוי אנשי שלא היה בטבע כי אם בדרך נס, וזהו עד אשר עד כה ברכני ה', ר"ל כמו שבראשונה היה מברכת ה' היות אפרים ומנשה שני שבטים, ככה עד כה בענין רבוי העם היה ענינו ברכת ה' לא רבוי כפי המנהג הטבעי. וחז"ל דרשו (פסיקתא פר' פנחס) עד כה, זהו מה שנאמר לאברהם כה יהיה זרעך, אמרו שנתקיים זה בהם, ויהושע השיבם (טו) אם עם רב אתה עלה לך היערה וגו'. ולדעתי (והוא הנראה

מהכתוב) שהיה ההר בנחלת אפרים כמו שאמר הר אפרים, אבל אחרי ההר מצד העמק אשר לאחריו היה ארץ הפרזי והרפאים והיה בנחלת בני מנשה, כמו שאמר בכל הכנעני היושב בעמק לאשר בבית שאן ובנותיה ולאשר בבית יזרעאל, שזה היה בנחלת בני מנשה. והנה יהושע אמר אליהם שיעלו ההרה שהוא יער ומשם יקחו ויכבשו ארץ הפרזי והרפאים, ויהיה אם כן אומרו ובראת לך, אינו חוזר ליער ולהר, כי אם שיברא ויכנס שם בארץ הפרזי והרפאים, ונתן הסבה בהיות זה נקל אליהם באמרו כי אץ לך הר אפרים, ר"ל קרוב הוא לך הר אפרים אחיך, ואם כן בקלות תעלה להר ותרד ממנו לעמק ולגרש האויבים אשר שם. ובני יוסף השיבוהו (טז) לא ימצא לנו ההר ורכב ברזל בכל הכנעני, ר"ל לא ידענו אם כוונתך לומר שנתישב בהר או שממנו נלחם עם הכנעני? ואם אמרת שנתישב בהר אינו אפשר כי ההר הוא מנחלת אפרים ואיך נחזיק בו? וזהו לא ימצא לנו ההר כי אינו חלקנו, ואם היה דעתך שמההר נלחם עם האויבים? דע שלא נוכל אליו, כי רכב ברזל בכל הכנעני היושב בארץ העמק, ר"ל הכנעני היושב בארץ העמק אחרי ההר יש להם רכב ברזל ואיך נלחם עמהם? וכאשר ראה יהושע שאפרים בא עם מנשה לסייעו בטענתו כאחים ולא יתפרדו, ועתה מנשה אמר לא ימצא לנו ההר כאלו אפרים לא יתן את מנשה עבור בגבולו, ראה לדבר לשניהם ואמר (יז) עם רב אתה וכח לך וגו', ר"ל עתה באתם כאחד ומיד תפרשו זה מזה בענין ההר, כי עם רב אתה ומצד הרבוי הכמותיי יהיה לך כח גדול באיכות, ולכן אל תחשוב שהיה דעתי שמנשה יתישב בהר, אלא שיעבור בו כדי שמשם ילחם האמורי, וכאלו אמר אל תפחד אפרים (שעמו היתה התחלת הדבור כמו שאמר לאפרים ולמנשה) ואל תירא שאם יעלה מנשה בהר תתבלבל נחלתך כי לא יהיה כן, כי לא יהיה לך גורל אחד, כי שני גורלות מתחלפים הם ואינם גורל אחד. והמשיך אמרו (יח) כי הר יהיה לך, ר"ל הנה ההר לא יקחו אותו בני מנשה לשבת בו, אבל לך אפרים יהיה תמיד, ואין לך שתפחד גם כן שמא יגזלו את יושביו בעבור מנשה בקרבו, כי יער הוא ואין שם יושב אבל יעשה לך תועלת גדול אם יעבור בו וילחם משם, והתועלת הוא שיכרתו העצים ממנו, וזהו ובראתו. וביאר שלא צווהו לעלות בהר מפאת עצמו לשבת בו, כי אם כדי שמשם ילחם, ולזה אמר והיו לך תוצאותיו כי תוריש את הכנעני, ויהיה זה המאמר למנשה שהוא בעל הריב כי משם יוריש את האויבים. ואמרו כי רכב ברזל לו כי חזק הוא אין שניהם חוזרים לכנעני, אבל אמר כי תוריש את הכנעני אשר רכב ברזל לו, ונתן הסבה למה יורישהו ואמר כי חזק הוא יחזור להר, שההר ההוא חזק מאד להלחם משם, ובהיותך עליו תוכל לגרש ממנו כל היושבים בעמק. וכיוון עוד באמרו כי רכב ברזל לו להשיב על דבריו, שמה שאמר

שהיה הכנעני רכב ברזל הנה זה היה לירא מאד אלו היה נלחם עמו בעמק, אבל בהיותו בהר והכנעני הוא למטה בעמק הנה רכב הברזל אשר לו לא יוכל לעלות, כי לא יוכלו להלחם ברכב כי אם בארץ המישור, ולכן יגרש הכנעני יותר בנקל מההר בעבור אותו רכב ברזל אשר לו, כי הוא יזיקהו במלחמת ההר להיות ההר חזק מאד כמו שאמרתי. והנה יראה שנתפייסו בזה בני מנשה, או ששתקו למה שראו שלא הועילה צווחתם:

פרק יח

פסוק א

ויקהלו כל עדת בני ישראל וגו'. זכר שנקהלו בני ישראל בשילה, ואמרו המפרשים שזה היה בשנת הארבעה עשרה לבואם לארץ בשנה האחרונה מהחלוק, ושכל אותם שנים עמד המשכן בגלגל ונקהלו אז להשכין אהל מועד בשילה. ואחז"ל (זבחים פי"ד דף קי"ח ע"א) שעשו בית אבנים מלמטה והיריעות מלמעלה, וזהו שאמר דוד (שמואל ב' ז' ב') וארון האלהים יושב בתוך היריעה. ומצאו סמך לזה מאשר הכתוב פעם יקראהו בית מפני הכותלים שהיו מאבנים כבית, כמו שאמר (שמואל א' א' כ"ד) ותביאהו בית ה' שילה, ופעם יקראהו אהל מפני הסכך שהיה מיריעות מלמעלה, וכמ"ש (תלים ע"ח ס') ויטוש משכן שילה אהל שכן באדם, אלמא אהל היה. הא כיצד? שהיה בית אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה. ועמד שם המשכן בשילה שלש מאות וששים ותשע שנים (כפי חשבון סדר עולם פרק י"א) עד שהגלו פלשתים את הארון, ועליו אמר ויטוש משכן שילה וגו': ולפי שנשארו שבעה שבטים שלא חלקו נחלתם, אמר אליהם יהושע (ג) עד אנה אתה מתרפים לבא לרשת את הארץ וגו', והיה ראוי שיאמר לבא לחלוק את הארץ, אבל היתה כוונתו שישראל היו דוחים חלוק הארץ ובלתי חפצים בחלוקה, כדי שלא תשאר חובה על כל שבט ושבט ללחום עם האויבים אשר בתוך גבולו, וכדי שיעזרו אלו לאלו וכדי שלא יקח כל אחד אותו העמל על עצמו היו דוחים ענין החלוקה, ומפני זה התרעם יהושע נגדם. וביאר הסבה למה היו עושים כן, והוא אמרו עד אנה אתם מתרפים לבוא לרשת את הארץ, כי לבעבור שלא ילחמו לא היו מחלקים את הארץ, ולכן אמר (ד) שיתנו שלשה אנשים לשבט וישלחם ללכת בארץ ולכתבה ואז ישראל יחלקו אותה לשבעה חלקים, רוצה לומר נשיאיהם עם יהושע, וז"ש ויבואו אלי ויתחלקו, כי אחרי בואם תהיה החלוקה. וידמה שיהודה ובני יוסף שאלו חלקם כבני חיל להלחם עם אויביהם, ולזה אמר יהושע כאן (ה) יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובית יוסף וגו'. וכבר כתבתי שצוה יהושע כתיבת הארץ לדעת המחוזות והתחומים אשר יפול בגורל, או

שצוה עליו כדי שתתחלק כראוי לשלא יתנו לאחד יותר מהראוי ויצטרכו אחרי כן לקחת ממנו, כמו שעשה בנחלת יהודה לשמעון: ונתן הטעם למה היו ז' חלקים, באמרו (ז) שיהודה ואפרים וחצי שבט המנשה כבר לקחו חלקם, (וראובן וגד וחצי שבט המנשה גם כן כבר לקחו את נחלתם) מעבר הירדן והם ה' שבטים, לא נשארו א"כ כי אם ז' שבטים, כי לא יהיה לשבט לוי חלק ונחלה: וזכר (ט) שהלכו האנשים וכתבו הארץ בז' חלקים, וכבר כתב רש"י במקום הזה שלא היו חלקים שוים אבל היה כפי הראוי לחלק לשבטים, ועם כל מה שעשו הם הנה יהושע והנשיאים נוחלי הארץ ראו הכל ותקנו כפי מה שראו לרב תרבו נחלתו וגו', ומפני זה אמר בסוף הספור (י) וישלך להם יהושע גורל וגומר, ויחלק שם יהושע את הארץ וגו', הנה הגורל היה לבאר מקום נחלת כל שבט ושבט, והחלוקה שעשה יהושע היה בכמות הארץ הראוי לנחלת כל אחד מהם:

פסוק יא

ויעל גורל מטה בנימין וגו', עד וידבר ה' אל יהושע וגומר. זכר שעלה גורל בנימין בביאור מקום גורלו בין בני יהודה ובין בני יוסף ותאר גבוליו כלם, ואחר כך זכר הערים אשר נפלו בגורלו:

פרק יט

פסוק א

וכן זכר בבני שמעון שהיה הגורל השני, וגורל זבולון השלישי, וגורל ישששכר הרביעי, וגורל אשר החמשי, וגורל נפתלי הששי, וגורל דן השביעי והאחרון שבהם. ואמרו המפרשים שמה שבא בכאן (מז) ויצא גבול בני דן מהם ויעלו וגו', ירצה שבני דן עלה גבולם פחות מהם, שלא הספיקה להם הארץ הנכבשת אשר היה בגורלם לשבת בה, והלכו לקחת ליש או לשם שהיה מנחלתם כמו שיבא בספר שופטים (שופטים י"ח) וזה אינו כן, שלא היה לשם מנחלתם, אבל לפי שנתרבו בני דן מאד ונמעטה ארץ נחלתם להם הלכו לכבוש לשם שלא היה מהארץ הנחלקת לשבעה החלקים, אבל היה בדרך רחוקה חוץ מחלקי השבטים והיא סוף תחום ארץ ישראל, כמו שאמר (שם כ' א') מדן ועד באר שבע, ולפי שלקחו בזה מה שלא ניתן להם ספרו הכתוב. ואמנם אם קרה זה אחר מות יהושע בימי פסל מיכה איך זכרו כאן? אחשוב שכותב הספר או המתקן והמקבץ אותו כתבו שהיה ימים רבים אחרי מות יהושע, והשלים ענין בני דן יחד בכאן להשלים הספור עם היות שנעשה אח"כ. והנה בשמות הגבולים והערים האלה ומנינם

לא שמתי ידי, כי די במה שאמרו בו המפרשים, ועם זה נשלם ספור חלוקת הארץ לי"ב השבטים:

פרק כ

פסוק א

וידבר ה' אל יהושע וגו', **עד ויקדשו את קדש בגליל וגו'**. זכר שאחרי חלוקת הארץ לשבטים אמר השם ליהושע שיתן הוא ובני ישראל ערי המקלט לנוס שמה כל רוצח מכה נפש בשגגה, ולפי שבעת הריגתו לא נדע אם היה בשגגה אם לא, אמר (ד) שמיד בהרגו אותו ינוס אל אחת הערים ויעמוד פתח שער העיר ויגיד את אסונו. ועם היות שאנשי העיר לא ידעו אם האמת אתו אם לא, צוה שיאספו אותו העיר וכאשר ירדוף גואל הדם אחריו לא יסגרוהו בידו, ואמר שיעמוד באותו עיר עד שני גבולים. הא' (ו) עד עמדו לפני העדה למשפט, והיה זה כאשר גואל הדם ידרוש ב"ד שיעשו ממנו משפט כי הוא הרגו בערמה, אז ישלחו ויביאו את ההורג בפני העדה למשפט, אם נתחייב מיתה הורגין אותו ואם נתחייב גלות משיבין אותו שם. הגבול השני הוא עד מות הכהן הגדול אשר יהיה בימים. ואני כבר כתבתי בפירוש ספר אלה הדברים, למה שם ה' ית' גבול ישיבת הרוצח בערי המקלט עד מות הכהן הגדול:

פסוק ז

ויקדישו את קדש בגליל וגו' עד ויגשו ראשי אבות ללוים וגו'. אין ספק שמשה אדנינו ע"ה הבדיל שלש הערים אשר מעבר לירדן, אבל כמו שכתב הרמב"ן (פר' מסעי דף קכ"ט ע"ב) שם לא היו קולטות עד שהבדיל יהושע שאר הערים בארץ, ומפני זה זכר הנה כלם יחד: וכבר התעוררו חז"ל (מכות י' ע"א) למה מעבר הירדן אשר היו שם שני שבטים וחצי השבט נתנו מהם שלשה ערים למקלט ומכל ארץ כנען אשר היו שם תשעה המטות וחצי המטה לא נתנו כי אם שלשה ערים גם כן? וכתב רש"י, והוא מדברי חז"ל (שם), שהיה לפי שיושבי גלעד היו רוצחנין, כמו שאמר (הושע ו' ח') גלעד קרית פועלי און עקובה מדם, וכמו שכתב הרמב"ן. אבל זהו דרש, כי ערי המקלט לא היו קולטים למזידים רק לשוגגים: והאמת הוא שנעשה הכל ביושר כפי ערי הלוים, וזה כי היו ערי הלוים ארבעים ושתים וערי המקלט שש ערים, והיו א"כ כלם ערי הלוים והמקלט מ"ח וכלם היו קולטות, וכאשר יתחלקו מ"ח ערים על י"ב שבטים יהיו ארבעה לכל שבט, והיה ראוי אם כן ששני שבטים וחצי אשר בעבר הירדן יתנו עשרה ערים ד' לכל שבט, ואתה תראה שהם נתנו שלשה ערים למקלט ולמושב הכהנים נתנו עוד שבעה והיו כלם

אם כן עשרה, כי הנה ראובן נתן בצר למקלט ויהצה וקדמות ומיפעת ללוים והם כלם ארבעה, וגד נתן ראמות בגלעד למקלט ומחנים וחשבון ויעזר ללוים הרי ארבעה, וחצי מנשה נתן שנים למקלט וללוים, הנה א"כ נתנו הם כפי היושר, אבל היו רוב ערי מושב הלוים בארץ כנען לפי ששם יאות יותר מושבם מפני עבודת בית האלהים: ועוד כתב הרמב"ן (שם ע"ב) שהיה עבר הירדן ארץ גדולה מאד, כי היו שני מלכי האמרי סיחון ועוג כוללים שרים וסגנים הרבה וארצות רבות מאד, ולא היו כמלכי ארץ כנען שכל מושל עיר יקראוהו מלך, כמו שאמר מלך ירושלים אחד מלך חברון אחד מלך העי אחד ואין ביניהם מהלך חצי יום, וכן הזכירו חז"ל בין בית אל לעי ארבע מילין לזו מלך ולזו מלך, והיה זה המנהג בדורות ההם כי כל אדון עיר יקרא מלך, או היה למעלת ארץ ישראל שהחלק המעט ממנה היה מלכות בפני עצמו כדעת חז"ל, וכן כתוב (שופטים א' ח') שבעים מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצים היו מלקטים תחת שולחני וגו' שהיו מהמלכים ההם. ומזה הוליד הרב שהיה עבר הירדן דבר גדול, והיה ראוי שיהיו בו שלש ערי מקלט, עם היות שכל הארץ ההיא נתנה לשני השבטים וחצי השבט, לפי שאלה בלבד שאלו אותה ושאר השבטים לא רצו להתנחל בה: וממה שראוי שתדע שניתן לערי המקלט וללוים חברון, ויראה שזה סותר למה שזכר למעלה שניתן לכלב ושהיה שם עד היום הזה, אבל הספק הזה הכתוב יתירהו אחרי זה, בשאמר (בסי' הנמשך פסוק י"א) ויתנו להם את קרית ארבע היא חברון בהר יהודה ואת מגרשיה סביבותיה, ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפונה באחוזתו, הנה ביאר שמה שניתן ללוים היה לבד העיר ומגרשיה מסביב, וכל הארץ והשדה נשארה לכלב, ואין ספק שנתנו בני יהודה לכלב דבר אחר תמורת עיר חברון שנתן ללוים:

פרק כא

פסוק א

ויגשו ראשי אבות הלוים אל אלעזר וגומר, עד סוף הפרשה. יאמר שנגשו ראשי אבות הלוים ושאלו לאלעזר וליהושע ולראשי המטות נוחלי הארץ ערים לשבת ומגרשיהם למקניהם, ושנתנו להם שש ערי מקלט וארבעים ושתים עיר עוד. וכתב הרמב"ן (שם ע"א) במקום הנזכר שעם היות שלא היה מספר הערים אשר נתנו ללוים שוה לשבטיהם, שהרי יהודה ושמעון ובנימין נתנו ערים שלש עשרה וישששכר ואשר ונפתלי וחצי מנשה נתנו גם כן שלשה עשר ערים והם היו מרובים מהראשונים, וכן אפרים נתן ארבע ערים, ובני דן שהיו כפלים מהם נתנו גם כן ארבע ערים, הנה היה היושר והשווי כפי איכות

הערים ומעלתם, שהיו אלו חשובות מאלו כי בשומא נתחלקה הארץ, ועם מה שזכרתי מערי המקלט וערי הלוים הותרה השאלה הששית שהעירותי למעלה בתחלת הפרשה. וכבר זכרתי שניתנו ערי הלוים אחר חלוקת הארץ לפי שכל שבט ושבט יתן הערים ההם כנותן מאשר לו ושישארו אליהם השדות והארצות כלם: וגם אותם הערים אולי היו נקראות על שמם כי לא ניתן ללויים בהם כי אם לישיבה ושמירת מקניהם וקניניהם, ולכן אמרו חכמינו זכרונם לברכה (מכות פרק ב' דף י"ב ע"א) שלא היו בהם קוברים מתיהם, ומפני זה עצמות יוסף קברו בשכם, עם היותו מערי הלוים, לפי שעם כל זה היתה משבטו:

פסוק מג

(מג-מה) ויתן ה' לישראל את כל הארץ וגומר, וינח ה' להם מסביב וגומר, לא נפל דבר מכל הדבר הטוב וגומר. עם היות שנשארה מהארץ הרבה שלא נכבשה, אמר בסוף זה הספור שנתן ה' להם את כל הארץ וגומר, לפי שמה שלא כבשו היה בעצלותם, ולא מפאת השם יתברך. וזכר שמלבד מה שכבשו הנה הניח להם מסביב, כי לא היו האויבים נלחמים בהם ולא עומדים בפניהם, ולכן אמר שלא נפל דבר מכל דברו הטוב, רוצה לומר כיבוש הארץ ומנוחתם מהאויבים:

פרק כב

פסוק א

פרשת חמש עשרה איך שלח יהושע הראובני והגדי לארצם וענין המזבח שבנו על הירדן. תחלתה אז יקרא יהושע לראובני וגומר, עד מימים רבים וגומר, ושאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה באומרו ולחצי שבט המנשה נתן משה בבשן ולחציו נתן יהושע עם אחיהם וגומר, ויראה שזה אשר אמרו כלו מותר, כי כבר נזכר במה שעבר פעמים הרבה, וגם אין לו צורך בכאן:

השאלה השנית במה שאמר שתי פעמים וישמעו בני ישראל, בענין המזבח אמר ראשונה וישמעו בני ישראל לאמר הנה בנו וגומר, וחזר ואמר פעם שנית אחריו וישמעו בני ישראל ויקהלו וגומר:

השאלה השלישית באומרו ויקהלו כל עדת בני ישראל לעלות עליהם לצבא, ואיך היו עולים עליהם לצבא קודם שישמעו טענתם? ולא ענש הכתוב אלא אם כן שישמע לכל

אחד טענתו, כמו שעשה ה' יתברך לאדם שלא העניש כי אם אחר שבא לדין לפניו, שנאמר (בראשית ג' ט') ויאמר לו איכה ויאמר וגו':

השאלה הרביעית מה היה החטא אשר ראו ישראל בבנין המזבח הזה? שאמרו עליו מה המעל הזה אשר מעלתם בה' וגומר, ואמר עוד לשוב מאחרי ה' וגומר, והוסיף לומר עוד למרודכם היום בה', והיה די באחד מהלשונות האלה:

השאלה החמשית באומרו המעט לנו את עון פעור וגומר, ויהי הנגף בעדת ה', ואם היה דעתו שהנקיים נענשו בחטא הרשעים? הנה משה אמרו בהפך (דברים ד' ג' - ד') כי כל האיש אשר הלך אחר בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך, ואתם הדבקים וגו' חיים כלכם היום, וגם למה אמר הלא עכן וגומר וענין זה הוא כענין פעור, שנכשלו הצדיקים בעון החטאים בנפשותם? השאלה הששית בתשובת השבטים שאמר וידברו את ראשי אלפי ישראל, ולמה לא זכרו את פנחס הכהן בהיותו נשוא פנים הוא הראש, וזכרו לבד ראשי השבטים שהלכו עמו? וגם כן בהכפל הדברים שבאו באותה התשובה.

והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

אז יקרא יהושע לראובני ולגדי וגומר, עד וישובו וילכו בני ראובן וגומר. זכר שקרא יהושע לבני ראובן וגד וחצי שבט המנשה אשר עברו חלוצים לפני בני ישראל ושבח מה שעשו מארבעת בחינות. האחד מפאת האמת ששמרו מה שהתנו עם משה רבינו עליו השלום, וזהו אמרו (ב) אתם שמרתם את כל אשר צוה אתכם משה וגומר. והשנית מהכבוד שעשו ליהושע בששמעו לקולו במה שצוה אליהם כל זמן המלחמה, וכמו שנדרו ושלמו לעשותו בתחילת מנויו, וזהו אמרו ותשמעו בקולי לכל אשר צויתי אתכם. והבחינה הג' מצד האחוה והאהבה אשר שמרו לאחיהם בני ישראל בעזור אותם במלחמותיהם נגד אויביהם, כי הוא מחיוב האחים השלמים, וזהו אמרו (ג) לא עזבתם את אחיכם וגומר. והבחינה הרביעית מצד האל יתברך שהלכו עם ארון בריתו לשמרו, והיא עבודה נכבדת מאד, ועל זה אמר ושמרתם את מצות ה', רוצה לומר וגם כן במה שעשיתם שמרתם את מצות ה', ואם כן לאל יתברך ולמשה ולי ולאחיכם עשיתם מעשה משובח כזה. ואמר (ד) ועתה הניח ה' לאחיכם וגומר, רוצה לומר ועתה אחרי שהניח ה' אלהיכם לאחיכם כאשר דבר להם ראוי הוא שאתם תשובו לאהליכם. ולפי שבהתרחקם ממשכן ה' פחד יהושע אולי ישכחו התורה והמצות, לזה ראה לצותם (ה) לעשות את המצוה והתורה, רוצה לומר המצוה שישמרו ויעשו המצות המעשיות, והתורה ירצה במצות האמוניות המושכלות, וביאר שניהם, אם התורה (והיא הידיעה בתורה והעיון בדרושיה) אמר עליו לאהבה את ה' אלהיכם ללכת בכל דרכיו, ועל המצות אמר

ולשמור מצותיו ולדבקה בו ולעבדו וגומר. וזכר שברכם ביום ההוא יהושע (ו) וישלחם לאהליהם: ואמרו עוד (ז) ולחצי שבט המנשה, אחשוב שהוא נמשך עם מה שאמר אחריו, וענינו שהשלל אשר שללו בני ישראל במלחמותיהם בארץ אין ספק שהיה נחלק ביניהם לשבטים, ולכן ראובן וגד ששלחם יהושע ודאי ישאו עמהם את השלל אשר קנו, אבל חצי שבט המנשה לפי שבא חלקו בשלל מעורב עם חצי השבט האחר (כיון שלשבטים השלמים היה מתחלק לא היה יכול לשאת עמו גורלו מהשלל אם לא יתחלק השבט השלל ההוא לחצאין) ולכן נצטרך יהושע לצוות לחצי שבט המנשה. שכיון שחצי ממנו בבשן ויצטרך ללכת שמה, והחצי האחר היה חלקו בארץ וישאר שם, שמפני זה ראוי שיחלקו ביניהם חלקם מהשלל, באופן שהחצי אשר ילך לבשן ישא חלקו מהשלל, והחצי הנשאר בארץ עמו ישאר חלקו מאותו שלל, וזהו אמרו ולחצי שבט המנשה, רוצה לומר ולחצי שבט המנשה מאחר שנתן משה נחלתו בבשן והיה צריך ללכת שמה ולחציו נתן יהושע חלקו בארץ וישאר בה, לכן עם היות ששלחם יהושע אל אהליהם ויברכם (כמו שזכר) בכלל עם שאר השבטים, נצטרך לומר בפרט לאותו חצי שבט (ח) בנכסים רבים שובו לאהליכם וגומר, חלקו שלל אויביכם עם אחיכם, רוצה לומר עם החצי האחר מאותו שבט, באופן שלכל חצי ממנו יהיה חצי השלל. הנה התבארו בזה הפסוקים והותרה השאלה הראשונה:

פסוק ט

וישובו וילכו בני ראובן וגומר, עד כה אמרו כל עדת ה' וגומר. זכר ששבו לארצותם אותם השני שבטים וחצי המטה, ושכאשר באו אל גלילות הירדן (י) בנו על הירדן מזבח גדול, והודיענו הכתוב שלא כונו בזה כי אם היותו למראה ולא לעולה וזבח. האמנם בני ישראל כששמעו הדבר לא ידעו ולא הבינו הכוונה האמתית אשר היה מאתם בבנין המזבח, ולכן אמר (יא) וישמעו בני ישראל לאמר הנה בנו בני ראובן את המזבח. רוצה לומר ולא שמעו שהיה למראה כמו שכונו בו, אבל שמעו לבד שעשו המזבח וגומר. ולפי שראו שהיה בפעל הזה שתי עונות גדולות, האחד נגד ישראל שיורו בזה שדעתם היה להפרד מאחיהם ולעשות בעצמם משכן ומזבח, כאלו הם עם אחר מפוזר ומפורד מהם, השני שהיה דעתם להעלות עליו עולה וזבח, ובזה היה מהפשע נגד האלהים יתברך אם היה לעבוד עבודה זרה אף שיעבדו אליו יתברך, לפי שהיה אסור להקריב כי אם במקום אשר יבחר ה', והיה יחוד המקום האלהי מורה על יחוד השוכן בו יתברך, ולכן היה ממנהג עובדי עבודה זרה לזבוח בכל מקום, והנביא אמר על זה (ירמיה ב' כ"ח) כי מספר עריך היו אלהיך וגומר, לכן אל שתי הבחינות האלה מהחטא אמר שתי פעמים וישמעו

בני ישראל, כי בראשונה אמר וישמעו בני ישראל לאמר הנה בנו בני ראובן וגומר, את המזבח אל מול ארץ כנען וגומר. אל עבר בני ישראל, רוצה לומר כאלו עשו ראש בפני עצמם, וזהו אמרו אל עבר בני ישראל, ולבחינה השנית מפאת מה שחטאו בינם למקום יתברך אמר פעם שנית (יב) וישמעו בני ישראל ויקהלו שילה וגו', כי באו שילה למשכן ה' לקנא את קנאתו מהמזבח אשר עשו בני ראובן נגדו, והנה אמרו לעלות עליהם לצבא, אין הכונה שיעלו מיד לצבא עליהם, אך הכונה שיעלו עליהם אם לא יתקנו את אשר עותו, ולזה קודם שיעלו לצבא שלחו שם פנחס ועשרה נשיאים עליהם, ר"ל פנחס הכהן ליסרם על מה שחטאו לגבוה, והנשיאים להוכיחם על מה שחטאו בזה נגד העם, הנה במה שאמרתי יותרו השאלות שנית ושלישית:

פסוק טז

כה אמרו כל עדת ה' וגו' עד ויענו בני ראובן וגו'. כוונתי באלו הפסוקים שאמרו לא ימנע אם תהיה כונתם במזבח הזה לעבוד ע"ז עליו או להעלות עליו עולה או זבח לה', ואם היה לעבוד בו ע"ז הנה זה א"כ מעל גדול בה' בשני פנים, האחד לשוב היום מאחרי ה' ולא תאבו לעבדו והשני בבנותכם מזבח למרודכם היום בה' רוצה לומר לעבוד ע"ז, הנה א"כ כל זה הפסוק בע"ז מדבר, אם לא שקראהו מעל בכלל, וביאר אופני המעילה שהם שנים, עזיבת האל ית' ועבודת אלהים אחרים. ולפי שהיה הדרוש בע"ז אמר (יז) המעט לנו את עון פעור וגו' שהיה ע"ז, ולפי ששם נענשו לא לבד החוטאים בו אבל גם שאר העדה שהיה בידם למחות ולא מיחו, לזה אמר ויהי הנגף בעדת ה' ר"ל מצד שלא מיחו בידיהם, וג"כ שלמדו לחטוא רבים, הלא תראה כי ירבעם בן נבט התחיל במרד ע"ז ונמשכו אחריו כל מלכי ישראל הבאים אחריו ונשקעו בו ג"כ בסוף מלכי יהודה, והיה זה סבה לגלות ישראל מעל אדמתם, ובעבור זה גם כן אמרו (יח) ואתם תשובו מאחרי ה' ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף, שימשכו בחטא אחריהם לחטוא, וגם לפי שלא מיחו בידיהם, ולכן היו הם משתדלים כל כך לתקן הדבר הרע הזה. ואחרי שהשיבו לבחינה הזאת אם היה דעתם לעבוד ע"ז, חזרו לצד השני והוא כי אם יאמרו שלא כונו כי אם לעבוד את ה' (שגם זה מרי, לפי שהוא העברה על דת) ועל זה אמרו (יט) ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם, ר"ל אם אמרתם שטמאה ארץ אחוזתכם ולכן בחרתם לעשות מזבח על הירדן לעלות עליו עולות לה', יותר היה ראוי שתעברו את הירדן הזה ותאחזו בתוכנו אשר שם משכן ה' ושם צוה ה' את הברכה ושם נעבדהו לא חוץ מהמקדש, כי הוא מרד באל ועון פלילי. ואמרו שמלבד זה שחטאו נגד האל יתברך הנה חטאו גם כן נגד כבוד ישראל. וזהו אמרו ואתנו אל תמרדו, ולפי שלא יאמר (האומר) שאם לא היה המזבח

לעבוד ע"ז כ"א לעלות עליו עולה וזבחים לה' מה ראו ישראל להתרעם ממנו, כי איש בעונו ימות? הנה להשיב לזה ראו להביא ראיה מענין עכן (כ) שעם שלא עבד ע"ז אבל עבר החרם לבד היה קצף על כל העדה, ולכן ראוי אליהם שיפחדו ג"כ מזה. הנה הותרו השאלות רביעית וחמשית:

פסוק כא

ויענו בני ראובן ובני גד וגו' עד סוף הפרשה. הנה היתה תשובת השבטים האלה שלא עשו המזבח לאחת מהכונות שחשבו, לא לעבוד ע"ז ולא להעלות עולה לאל ית', ולפי שהם כוונו בזה מה שחטאו לגבוה ועליו בא פנחס הכהן ומה שחטאו לעם ועליו באו הנשיאים, והיה גלוי וידוע לפני האל יתברך שהוא בוחן לבות וכליות שאין עליהם בזה אשם, לכן לא השתדלו כי אם להתנצל מישראל לא לעשות תשובה לאל יתברך, כי לא חטאו בזה כלל, ומפני זה לא דברו דבריהם נגד פנחס הכהן, שלהיותו שליח מפאת האל יתברך אמרו אין לנו להרבות דברים עמך, שהאל יודע שלא חטאנו לו והוא יודע הלבבות ולא יצטרך לדבר שפתים, אבל ישראל שלא ידע תעלומות לב היו צריכים להודיעם האמת, ולכן פנו אל הנשיאים לדבר עמהם ולנגדם עשו תשובתם, וזהו וידברו אל ראשי אלפי ישראל, והותרה השאלה הששית: וז"ש שתי פעמים (כב) אל אלהים ה' אל אלהים ה' הוא יודע, להורות שהדבר ברור וידוע כבר לפניו ולזה אמרו יודע לשון הווה, ואמרו וישראל הוא ידע, רוצה לומר ישראל עדין ידע ויכיר שלא היה זה במרד ובמעל ולא היה בו חטא כלל, כי הנסיון יורה עליו, ואמרם אל תושיענו דברו לנוכח נגד האל ית', וביאר שתי הכוונות ואמרו (כג) לבנות לנו מזבח לשוב מאחרי ה', ובזה רמזו למה שחשדום בע"ז, ולכוונה השניה אמרו ואם להעלות עליו עולה ומנחה וגו', ר"ל לזבוח עליו לש"י, אם היה אחת מאלה ה' הוא יבקש: וביארו (כז) שהיתה כונתם לעשות אותו המזבח לעד, ר"ל לזכר המזבח האחר אשר לפני ה', לבל יאמרו בניהם אליהם שאין להם חלק בה' להיותם נבדלים אחרי הירדן, ולכן עשו אותו כדי שיהיה עד וזכרון לאמונתם, וכדי לעבוד את ה' תמיד במשכנו. ואחר שתמו דבריהם אמרו (כט) חלילה לנו ממנו למרוד בה', ר"ל לא לבד חדלנו מחטוא בעבורם, כי אם מפני נפשנו וכבודנו, ולא היינו עושים כדבר הרע הזה בשום פנים, להיותו האל יתברך הוא אלהינו ולפני מזבחו נעבוד ולא במקום אחר: וזכר שעם היות שהם לא כוונו דבריהם לפנחס הנה הוא שמע דבריהם (ל-לג) והנשיאים אשר אתו וייטב בעיניהם, ושבו אל בני ישראל והגידו להם תשובת השבטים, ובני ישראל ברכו את האלהים עליו. ואמנם מה שאמר הספור עוד ולא אמרו לעלות אליהם לצבא לשחת את הארץ, יראה שאין ענין לו, ואחשוב שלא אמר זה על מה

שאמרו בני ישראל אחר ששבו פנחס והנשיאים, כי אם להגיד שבראשונה כאשר נקבצו לעלות עליהם לצבא לא אמרו כן להיות כוונתם להשחית את ארצם, כי אם לקנאת ה' צבאות, ולכן עתה כאשר ראו כוונתם רצויה ברכו את ה' אשר נתן כזאת בלבם, ושלא אמרו לעלות עליהם לצבא (רוצה לומר בראשונה קודם שישלחו פנחס והנשיאים) כדי לשחת את הארץ, כי הם לא ירצו במות המת, כי אם בשוב רשע מדרכיו וחיה:

פרק כג

פסוק א

פרשת שש עשרה בהשלמת הספר וספור הדברים אשר דבר יהושע אל ישראל והברית שכרת עמהם וספור מותו ומיתת אלעזר הכהן. תחלתה ויהי מימים רבים וגו', עד סוף הספר הזה, ושאלתי בפסוקי הפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה מה ראה יהושע (אחר שדבר הדברים הראשונים לכל ישראל ולראשיו ולזקניו ולשופטיו ולשוטריו מהצווי והאזהרה וההתראה מה שיפיק) להוסיף מיד אחרי כן ולאסוף אותם פעם שנית ולדבר באזניהם דברים קרובים לראשונים? ולמה לא אמר כל זה בפעם אחת? והמפרשים אמרו אולי על פי הדבר עשאו, אבל לא נזכר בכתוב, ולכן אין ראוי שנאמין שבאהו עליו צווי אלהי:

השאלה השנית במה אמר ואביא אתכם אל ארץ האמרי וגו', ואחר זה אמר ויקם בלק בן צפור, ויש לשאול מה היה החסד שנעשה בדבר בלעם שלא קלל לישראל, לשיזכרהו בתוך שאר החסדים הגדולים:

השאלה השלישית במה שאמר שבלק בן צפור נלחם בישראל, וכן אמר וילחמו בכם בעלי יריחו, וידוע שבלק לא נלחם בישראל ולא בעלי יריחו, כי בנס אלקי נלכד יריחו ולא מכובד המלחמה, ואם כן איך אמר וילחמו בכם:

השאלה הרביעית במה שאמר אחר שזכר עברת הירדן ומה שלכדו יריחו ושאר העמים, אמר עוד ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי, וידוע שהצרעה לא עברה הירדן, כמו שאמרו חז"ל (סוטה ל"ו ע"א) ושני מלכי האמורי סיחון ועוג נלכדו קודם שעברו את הירדן וכ"ש קודם ענין יריחו. אף כי כבר זכר מלחמותיהם, שנאמר ואביא אתכם אל ארץ וגו':

השאלה החמשית איך יהושע לא זכר להם בכל זה נס העברת הירדן, ולא נס עמידת השמש בגבעון? והם באמת דברים יותר רשומים מענין בלעם שזכר אליהם שלא אבה ה' לשמוע לבלעם:

השאלה הששית אם ישראל השיבו כראוי ויאמרו חלילה לנו מעזוב את ה' וגו', גם אנחנו נעבוד את ה' וגו', למה חזר יהושע לומר אליהם לא תוכלו לעבוד את ה' ושאר הדברים שאמר? ויראה שהיו ללא צורך. והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ויהי מימים רבים וגו' עד וחזקתם מאד לשמור וגו'. יאמר שאחר שעברו ימים רבים בהיות ישראל בשלוה ובמנוחה, והיה יהושע זקן בא בימים, ר"ל זקן כפי מספר שנותיו ובא בימים שהיה חלש נשבר ונדכא מכובד המלחמות, והיה א"כ זקן כפי השנים וכפי ההכנה, וזהו בא בימים שהימים והזמן עשו בו רושם רב, קרא לישראל בכלל והיו לפניו הזקנים שהם היו הסנהדרים והחכמים מנהיגי העם ונשיאי השבטים, שהם הראשים לשבטים והשופטים שבכל עיר ועיר והשוטרים, ואמר אליהם שהם ידעו זקנתו כפי השנים וכפי תכונת גופו וכחותיו, שלא ידאגו עליו במותו לפי שהוא לא היה מנצח המלחמות כי אם ה' אלהיהם, ושהוא הפיל הארץ הבלתי נכבשת בחלוקה, לפי שהאל ית' הוא יהדפם (את האויבים) ויורישם מהארץ כאשר דבר אליהם:

פסוק ו

וחזקתם מאד לשמור ולעשות וגו'. יצוה אותם שיתחזקו לשמור ולעשות כל הכתוב בספר תורת משה, ואמר שמה שיצוה ממנה עתה, הוא (ז) שלא יבואו בגוים הנשארים ובשם אלהיהם לא יזכירו ולא ישביעו לאחרים בהם ולא יעבדום: ואמנם אמרו (ח) כי אם בה' אלהיכם תדבקון, אין פירושו אבל בה' אלהיכם תדבקון כדעת המפרשים, אבל הוא תנאי, ופירוש הפסוקים הנמשכים כך הוא, כי אם בה' אלהיכם תדבקו כאשר עשיתם עד היום הזה ונמשך אליכם תועלת מאותו דבקות, וזהו (ט) ויורש ה' מפניכם גוים וגו', ואתם לא עמד איש בפניכם וגו', הנה אם תדבקו בה', כאשר עשיתם עד הנה שנמשך ממנו הנצחון והתשועה הזאת, ככה מכאן ולהבא (י) איש אחד מכם ירדוף אלף כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם, ויהיה א"כ גזירת המאמר איש אחד מכם, ולא יהיה עתיד במקום עבר כמו שפירשו רד"ק, אבל הוא עתיד שכר דבקותם בש"י, ועשה אם כן למוד למה שיהיה בעתיד ממה שקרה בעבר:

פסוק יא

ונשמרתם מאד לנפשותיכם וגו', **כי אם שוב תשובו וגו'**, **עד והנה אנכי וגו'**. פירוש הפסוק שישמרו מאד לנפשותם לאהבה את ה', כי לא ישימו בנפשותם אהבה אחרת כי אם אהבת האל, (יב) כי אם שוב ישובו וידבקו ביתר הגוים וישימו עמהם אהבתם, הנה האל ית' (יג) לא יוסיף עוד להוריש הגוים מפניהם וישארו להם לפח ולמוקש וגו'. ולפי שהיה החלק הנכבד שבאדם הוא הנפש, לכן אמר וצוה שישמרו מזה בעבור נפשותיהם

שלא יאבדו מתחת שמי ה'. והנה עשה בזה משל ממה שיקרה לאנשים, שכאשר יריבו עם אחרים ושר אחד יעזרם כנגדם וילחם עמהם בעבורם אינו מהראוי שהמה יעשו שלום עם אותם האויבים, אבל שיעשו כל שיצוה השר אשר החזיק בידם ואשר עזרם, כיון שהוא הצילם מהאויבים. ולזה אמר שאחרי שהשי"ת הוא הנלחם להם על אויביהם, אין ראוי שיעשו אהבה עמהם כי בזה יחרה אף ה' ולא יוסיף עוד לעוזרם כנגדם:

פסוק יד

הנה אנכי הולך בדרך כל הארץ וגו', **עד ויאסוף יהושע וגו'**. יאמר הנני זקן וידעתי שלא אחיה כל כך מהזמן שאראה כל העתיד לבא בזה, אבל בדרך הקש רואה אני כי כמו שנתקיימו הייעודים הטובים אשר יעד הקב"ה להביא על ישראל לא נפל דבר אחד, ככה יביא עליהם הדברים הרעים אשר אמר, כי כמו שהטובות המתמידות זה אחר זה יורו על ההשגחה האלהית (כיון שלא נפל דבר אחד ושבאו כלם יען מה שבמקרה לא יתמיד) ככה הרעות שלוחי ההשגחה יורו עליו גם כן: ואמר (טז) שהם יהיו ראויים לאותם העונשים ויקבלו אותם בעברם את ברית ה' אשר צוה אותם בעבדם אלהים אחרים, והאל ית' לא יסבלהו כי יחרה אפו, ובזה האופן יבאו לידי אבדון וכליה:

פרק כד

פסוק א

ויאסוף יהושע את כל שבט ישראל וגו'. אחשוב אני שאחרי שיהושע דבר אל העם הדברים הקודמים, לפי שהעם לא השיבוהו דבר עליו לא נתקררה דעתו, ולכן ראה להביא אותם בתוכחה שנית כדי לשאול מהם שאלות, באופן שמפאת ההכרח יצטרכו להשיבו כאשר עם לבבם ויעשו עליו חזוק וברית וקיום גדול, ולזה באה התוכחה הזאת שנית והותרה השאלה הראשונה. ונראה שהביאו ארון האלהים שכם כדי לכרות הברית לפניו. והנה ראה לעשות זה בשכם, לפי שבמקום ההוא אמר יעקב לבניו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם, ולכן ראה יהושע לאמר באותו מקום דברים דומים להם:

פסוק ב

כה אמר ה' אלהי ישראל בעבר הנהר וגו'. הנה יהושע במה שאמר בזה זכר מהחסדים הגדולים אשר עשה האל ית' לעמו. והראשון מהם הוא שהבדיל אבותיהם מהטועים ולמדם באמונות אמתיות, וזהו אמרו בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם וגו', ויעבדו אלהים אחרים וגו', ואם היותם מעובדי ע"ז (ג) הנה האל ית' לקח את אביכם את אברהם מאותו מקום והוליכו בכל ארץ כנען, וזהו להיות ארץ כנען מוכנת לשלימות ולדבקות

האלהי, ולכן הוליכו בכל ארץ כנען ובכל מקום ששם באהו הנבואה. עוד זכר חסד שני והוא אמרו וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק, ר"ל שעם היות שרה ורבקה עקרות הנה להן נתן בנים בנס גדול, כי נתן לאברהם את יצחק ונתן ליצחק את יעקב ואת עשו. והמפרשים שאלו למה לא זכר ישמעאל? ואמרו שהיה לפי שביצחק יקרא לו זרע. ואני אומר כי לא זכר כי אם הבנים הנולדים בנס מאת העקרות, לזה זכר לבד יצחק אשר ילדה שרה, ויעקב ועשו אשר ילדה אותה רבקה שהיתה ג"כ עקרה, וישמעאל ילדה אותו הגר שלא היתה עקרה ולכן לא זכרו: וזכר חסד שלישי והוא אמרו (ד) ואתן לעשו את הר שעיר וגו' ויעקב ובניו ירדו מצרימה, ר"ל שלעשו נתן את הר שעיר לרשת אותו, ולא נתעסק האל ית' ללמדו תורה ומצות ולא למוד ודרך ארץ אבל יעקב הוריד מצרימה כדי שמשם ילמדו האמונות, והוא אמרו (ה) ואשלח את משה ואת אהרן ואגוף את מצרים כאשר עשיתי בקרבו, ר"ל כאשר ראיתם שעשיתי בקרבו ואחר הוצאתי אתכם, וכ"ז היה מהחסד כשהורידם למצרים למה שקנו מהשלמות מעמידתם ויציאתם משם, כמו שאמר (שמות ג' י"ב) בהוציאך את העם הזה ממצרים תעבדון את האלהים וגו': וזכר עוד חסד רביעי, והוא אמרו (ו) ואוציא את אבותיכם ממצרים ותבאו הימה וגו', ירצה שהביאם על הים כדי שיבאו אחריהם אויביהם ברכב ובפרשים והם צעקו אל ה' באופן שהטביע את האויבים בקרבו, והיה החסד הזה נקמתם מהאויבים כי הוא חסד גדול, כמ"ש (תהלים נ"ח י"א) ישמח צדיק כי חזה נקם: ואמנם אמרו (ז) וישם מאפל ביניכם ובין המצרים ויבא עליו את הים ויכסהו וגו' הוא להשיב לספק אחד, והוא איך המצריים נכנסו בים? כי עם היות שראו לישראל נכנסים, היה ראוי להם לירא ממנו ולחשוב שהיה זה לישראל בנס ושיהיה אליהם לעונש, אבל באמת הוא שהאל שם מאפל באופן שלא ראו המקום שנכנסו בו, ולכן נטבעו בים כי היו הולכים אחר ישראל ולא חשבו שבאו בים, ואמר ותראינה עיניכם את אשר עשיתי במצרים, לומר שפעל האל ית' עמהם פעולות הפכיות, כי שם מאפל למצרים ולא עשה כן לישראל, אבל עיניהם ראו באור גדול כל מה שעשה במצריים. וזכר מחטאתם שעם כל זה שראו בים לא נמנעו מחטוא מיד אחרי כן, וזהו ותשבו במדבר ימים רבים, רמז למה שחטאו במדבר שהיה סבת עכובם וישובם שם ימים רבים, וזכרם ברמז לכבודם: וזכר חסד חמישי והוא אמרו (ח) ואביא אתכם אל ארץ האמרי וגו'. יאמר שעם כל עכובם במדבר הנה היה התכלית טוב, כי באו אל ארץ האמורי היושב בעבר הירדן וילחמו את ישראל בחזקה, ועכ"ז בא העזר האלהי והוא השמידם וירש את ארצם ונתנם להם בנחלה:

פסוק ט

ואמנם מה שהביא מבלק ומענין בלעם הוא סיום ענין האמורי שזכר, יאמר שהביאו אל האמורי השמידו לפניהם, עם היות שבלק בן צפור מלך מואב התחכם קודם זה להלחם בישראל לא במלחמה אנושית ולא בגבורת הסוס כי אם מלחמה שחשב לקללם עם בלעם, וזהו שאמר וילחם בישראל, ר"ל ורצה להלחם בישראל כששלח וקרא לבלעם בן בעור לקלל אתכם, ועם כל ההתחכמות וההשתדלות שעשה לא הועילו כלל, וזהו (י) ולא אביתי לשמוע לבלעם ויברך ברוך אתכם, ובזה ואציל אתכם מידו, ר"ל כי בזה הצילם מהאמורי שזכר. והנה היה רצון האל ית' שלא יקלל בלעם לישראל, ומנע ממנו דברי שפתיו ובחירתו, והיה יותר נקל אליו ית' שיהפוך את הקללה לברכה, ואף שהוא יקלל יברכנו אלהים, והיתה סבת זה לפי שנמשך אחריו ענין פעור ומגפת העם עליו ואם היה בלעם מקלל היו חושבים האומות כלם שלא באה המגפה בעדת ה' כי אם בעבור קללת בלעם, ואולי ישראל יחשבו גם כן שהיא הסבה עצמה כאשר ידעו ענין בלעם, ולזה הערימה חכמתו האלהית שלא יקלל, וגם רצה שיברך אותם לפי שברכתו ג"כ יפחיד את העמים ותפול עליהם אימתה ופחד בשמעם ברכותיו ומה שנבא על ישראל. והתבאר מזה שלא הביא ענין בלק כי אם להגיד שזה לא מנעם מלהשמיד את האמורי, וכאלו הוא תשלום מה שספר באמורי, ושאמר וילחם בישראל היה במה ששלח לקרוא לבלעם לקלל, והותרו אם כן השאלות שנית ושלישית: וזכר עוד חסד ששי והוא אמרו (יא) ותעברו את הירדן ותבאו אל יריחו וגומר. ואחשוב שזכר בכאן הדברים אשר קרו בימיהם וספר אותם בקוצר כי אמרו ותעברו את הירדן, ר"ל שעברו אותו ביבשה, ואמרו ותבאו אל יריחו רמז שבאו ונכנסו בקרבו ע"ד נס כמו שידעו, וכאלו אמר ותעברו את הירדן ותבאו אל יריחו, כמו שכבר ידעתם שהם בדרכים ונפלאות שראו: וזכר עוד נס גבעון גם כן ברמז, והוא אומרו וילחמו בכם בעלי יריחו, ר"ל שנקבצו להלחם בכם אותם החמשה מלכים שהרגישו צער וכאב גדול על יריחו, כאילו היו המה בעלי יריחו כפי מה שנקבצו ונלחמו עליו. הנה בזה זכר הנסים שראו והנצחון שנצחו את האומות. ואפשר לומר עוד שיהושע רצה לזכור בכאן החסדים אשר עשה האל עמהם לא הנסים שעשה בעדם, ולכן לא זכר קריעת ים סוף ולא יבושת הירדן ונס יריחו ונס השמש בפירוש. ואמנם מה שאמר אחר זה (יב) ואשלח לכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם, ויורה שחוזר מאמר אותם למה שאמר למעלה מבעלי יריחו, ואמרו שני מלכי האמורי, יורה שחזר לדבר מסיחון ועוג שכבר זכר ושקדם לו לזה, אבל ענינו אצלי שזכר האל ית' לישראל שהצרעה אשר שלח לפניהם לגרש אותם, ר"ל מלכי הארץ אשר נלחמו עם יהושע, הנה הצרעה

ההיא אשר שלח היתה השמועה ששמעו ממה שעשו ישראל לסיחון ועוג, כי כאשר שמעו זה פחד קראם ורעדה, וכמו שאמרה רחב (בספ' סי' ב' י' - י"א) ואשר עשיתם לשני מלכי האמורי וגו' ונשמע וימס לבבנו וגו'. הנה א"כ אמרו כאן הצרעה אמרו על צד המשל על מלחמת סיחון ועוג, שהיא היתה הצרעה ששלח האל לבני ישראל אל הארץ לגרש מלכיהם כלם, ולזה חתם הדברים לא בחרבך ולא בקשתך, ר"ל שגרשום ישראל בכח האלהי ומפחד השמועה ההיא ולא בכחם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו. ואחר שזכר יהושע את כל ששת החסדים האלה שעשה האל ית' עם ישראל אמר (יד) ועתה יראו את ה' ועבדו אותו באמת ובתמים והסירו את האלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר, ר"ל בעבור כל אלה החסדים עבדו את ה' באמת ולא לאל אחר.

פסוק טו

ואם רע בעיניכם לעבוד את ה' בחרו לכם היום את מי תעבדון, ר"ל אם רע בעיניכם ואין אתם חפצים לעבוד את השם אמצא חן בעיניכם שתבחרו היום את מי תעבדון מהאלוהות אשר זכר, אם שמעשה אבות יעשו בנים ותעבדו את האלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר, ואם שיגבר הלמוד על הטבעי ותקחו לעבוד את אלהי האמורי אשר אתם יושבים בארץ, אבל עם כל בחירתם במה שירצו זכר שהוא וביתו יעבדו את ה' האלהים. והנה לא אמר זה יהושע שיהיה הענין בבחירתם לסור מאחרי ה', כי כבר נקשרו בזה כל הדורות במעמד הר סיני, אך אמר זה להם להוסיף להם הרחקה מע"ז, עם היותו יודע מטוב תכונתם בעת ההיא שהם לא יסכימו בשום פנים לעבוד זולת את ה' ומפני זה הוסיף להתרות בהם ולומר לא תוכלו לעבוד ה' כדי לחזקם ולקיים בלבם הדבר, והותרו עם זה השאלות רביעית חמשית וששית:

פסוק טז

ויען העם ויאמר חלילה לנו מעזוב את ה', עד ויאמר יהושע אל העם וגו'. זכר שהעם לא נתנו מקום לזקנים ולא לראשים שופטים ושוטרים להשיב לדברי יהושע, אבל הם כלם בערבוביא השיבוהו חלילה לנו מעזוב את ה' וגו', וזכרו שהיו להם ארבעה חיובים כוללים האחד (יז) כי ה' אלהינו הוא המעלה אותנו ואת אבותינו מארץ מצרים מבית עבדים, ואמר אותנו ואת אבותינו ע"ד מ"ש חז"ל (פסחים קט"ז ע"ב) חייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים והחיוב השני הוא אמרו ואשר עשה לעינינו ואת כל האותות הגדולות האלה, ובזה לא זכרו אבותיהם, לפי שרצו הנפלאות שראו בירדן וביריחו ובעמידת השמש בגבעון שראו בעיניהם. והחיוב השלישי הוא אמרו וישמרנו בכל הדרך אשר הלכנו בה ובכל העמים וגו', ר"ל שעם היות כל הדרכים בחזקת סכנה

הם, כ"ש בין עמים שונים ואויבים גדולים, היה החסד האלהי לשמור אותם מהם. וההיוב הרביעי הוא (יח) ויגרש ה' את כל העמים, רוצה לומר שגרש האויבים מפניהם ונתן להם את ארצם, ומפני כ"ז היה ראוי לעבדו, ואמרו גם אנחנו, לומר כמו שיהושע אמר ואני וביתי נעבוד את ה' גם אנחנו נעשה ג"כ ונעבוד את ה' אלהינו:

פסוק יט

ויאמר יהושע אל העם לא תוכלו וגו', עד וישלח יהושע את העם וגו'. זכר שיהושע (כדי להרבות ולגלות עוד רצונם ולהחזיקם בברית) אמר לא תוכלו לעבוד את ה', ונתן בזה שני מניעות, האחד אומרו כי אלהים קדושים הוא, רוצה לומר כי הוא המקודש בעולמו ומי יוכל לעבדו? והמניעות השני הוא להיותו אל קנא ולא ישא לפשעיהם, ואמר כל זה לפי שישראל היו יודעים ששניהם הפך האמת, כי עבודת האל ית' קלה מאד, והוא יתברך נושא עון ופשע, ולפי שישראל לא יאמרו אנחנו לא נחטא ולכן אין לנו צורך בכפרה אמר שאינו כן, כי הוא יודע שעתידים הם לחטוא ויעזבו את ה' והוא יענישם, כמ"ש (כ) והרע לכם וכלה אתכם אחרי אשר הטיב לכם, רוצה לומר כי יהיה ההטבה אשר הטיב עמהם סבה לשיענישם יותר להיותם כפויי טובה: וזכר שעם כל זה ענה העם (כא) לא כי אם ה' נעבוד, ואז יהושע אמר (כב) עדים אתם בכם היום: ואמרו עוד (כג) ועתה הסירו את אלהי הנכר, אין ראוי בנחשוב שהזהירם על שלא יעבדו את אלהי הנכר, אבל אמר שכיון שבחרו לעבוד את ה' ראוי אליהם שיסירו מקרבם הדעות הנפסדות, לפי שהם יביאו אותם לחטוא ואליהם קרא אלהי הנכר, והם השיבו (כד) את ה' אלהינו נעבוד, ר"ל אין בנו דעת נפסד, כי כל הימים את ה' אלהינו נעבוד ובקולו נשמע, ועל הדברים האלה כלם כרת יהושע ברית עם העם: ואמרו (כה) וישם לו חק ומשפט בשכם, פירשו בו שסדר להם דרך כלל חקי התורה ומשפטיה. ואפשר שיהיה מה שכתב לו, רוצה לומר לעמו חק ומשפט בשכם הוא מה שספר אחרי זה, שכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת האלהים ושלקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה, והנה האבן שהקים הוא החק, ומה שכתב הדברים האלה הוא המשפט, כי ראוי הוא שיכתבו הדברים על ספר כמו שעברו, למען יהיו לעדה בדורות הבאים. ובדברי חז"ל (מכות י"א ע"א) בספר תורת האלהים, ר' יהודה ור' נחמיה, חד אמר אלו שמונה פסוקים שבתורה, וחד אמר אלו ערי מקלט, ושניהם דעות זרות מאד. ויונתן תרגם וכתב יהושע ית פתגמיא האלין בספרא ואצנע בספר אוריתא דה'. ואני אחשוב לדעת האומר שיהושע כתב ספרו, שלא אמר זה לבד על הדברים האלה שקרו בינו ובין העם, אבל אמרו על כלל הספר הזה, יאמר שיהושע כתב את הדברים האלה מהמלחמות והנסים והנחלות ושאר הדברים שנזכרו בספר הזה,

כדי שיתחבר ספרו ויסמך אל ספר תורת האלהים, כי אחרי תורת משה בא אחריו ספר יהושע, ויהיה בית בספר משמש בלשון עם, כמו (שמות י' ט') בנערינו ובזקנינו. והנה הקמת האבן היה ממנהג הקדמונים להקים אבן גדול שכדי שבני אדם בראותם אותה יזכרו דברי הברית וישימו אליהם לבם, וזהו אמרו כאן (כז) הנה האבן הזה תהיה בנו לעדה, כי היא שמעה את כל אמרי ה', והוא ע"ד (דברים ל"ב א') ותשמע הארץ אמרי פי, יאמר שעליה נאמרו הדברים אשר האל יתברך צוה לאמרם, וזהו אשר דבר עמנו. ואמרו (בפסוק שלמעלה) אשר במקדש ה', ירצה בשכם שהיה שם הארון, וקראו מקדש ה' לשעתו:

פסוק כח

וישלח יהושע את העם וגו', **עד ואת עצמות יוסף וגו'**. לפי שכל הדברים הנזכרים אמר יהושע אל כל העם בהיותם נקבצים שמה במאמרו, לכן הודיע שאחרי הדברים האלה שלחם וילכו כלם לנחלתם, כי היה כל הארץ כבר נחלקה ביניהם:

פסוק כט

וספר שאחרי זה מיד מת יהושע, וקראו עבד ה' לכבודו שהשוהו בזה למשה רבו שנקרא כן בשעת מותו. והנה קברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח וגו', וממה שאמר בגבול נחלתו, למדנו שלא היו קוברים איש בתוך העיר, כי אם חוצה מהעיר בגבול כמונו היום. ובספר שופטים נאמר בתמנת חרס ושניהם אחד, והוא כמו כשב וכבש. ורבותינו דרשו סרח שמה ולמה נקרא שמה חרס על שם השמש שעמד לו בגבעון, כי שמש הוא חרס, כמו (איוב ט' ז') האומר לחרס ולא יזרח. ועוד דרשו (שבת פי"ג דף ק"ה ע"ב) בהר געש, שלא נמצא בכתוב הר שיקרא כן, אלא על שלא הספידו ישראל את יהושע כראוי רצה הקב"ה להגעיש עליהם את ההר טרם קבורתו:

פסוק לא

וזכר שכל ימי יהושע וימי הזקנים שהאריכו ימים אחריו עבדו ישראל את ה', לפי שהזקנים היו מישרים לפניהם את הדרך יען וביען הם ידעו את כל מעשה ה', רוצה לומר שראו הנסים שנעשו להם:

פסוק לב

ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל וגו', **עד ואלעזר הכהן וגו'**. ספר שעצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים הביאום וקברו אותם בשכם, ונתן הסבה למה קברום שמה, באמרו בחלקת השדה אשר קנה יעקב, רוצה לומר לפי שיעקב קנה אותה חלקת השדה ולכבוד יוסף קברוהו בנחלה הראשונה שהיתה ליעקב אביו בארץ ישראל.

ואפשר לומר שיעקב רמז זה בברכתו ליוסף ממה שאמר (בראשית מ"ח כ"ב) ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי, ומזה הבינו ישראל שהיה כוונת הנביא שנתן לו אותו עיר שכם לקבר שם. ובדרש אמרו (סוטה י"ג ע"ב) משכם גנבוהו ולשכם החזירוהו, והוא מנפלאות תמים דעים. ואמרו ויהיו לבני יוסף לנחלה וגו', כבר פירשו בו (והוא האמת) שאותם העצמות חשבו בני יוסף להם לנחלה טובה בשנקברו בנחלתם, לדעתם שצדקת יוסף עומדת להם לעד לעולם:

פסוק לג

ואלעזר בן אהרן מת ויקברו אותו בגבעת פנחס בנו אשר נתן לו בהר אפרים. אמרו חז"ל (ב"ב קי"א ע"ב) מאין היה לו לפנחס מה שלא היה לאלעזר אביו. מלמד שנשא אשה ומתה וירשה, ומכאן סמכו שהבעל יורש את אשתו. ורבינו לוי בן גרשון כתב שתכף שמת אלעזר היה יורשו פנחס, ולזה כשנקבר אלעזר כבר נקבר בגבעת פנחס שכבר ירש אותה. והרד"ק אמר שנתן שבט אפרים לפנחס אותה גבעה כמו שנתנו ישראל לכלב וליהושע, ולפי שלא היה על פי ה' לא נזכר שמה, ואמר כאן אשר נתן לו בהר אפרים, ולהיותה מתנת רבים לא חזרה ביובל. ואפשר לומר עוד שהיה אלעזר חולה מאד, ושהוליכו פנחס בנו עמו לשרתו בעירו אשר נפל בחלקו עיר מושבו מערי הלוים, ולפי שמת שמה נקבר שמה, עם היות לאלעזר נחלה (לשיקבר בה) בעיר אחרת שמה מושבו:

הנה נשלם מה שכוונתי לפרש מספר יהושע, כפי מה שנראה אלי בעת לומדי עם החברים מקשיבים לקולי לילה ללילה אחוה דעת. והתחלתי זה הפירוש בעשרה ימים לחדש מרחשון, והשלמתיו ביום עשרים ושש לאותו חדש, שנת חמשת אלפים ומאתים וארבעים ארבע ליצירה. והתהלה לאל יתעלה אשר גמלנו ברחמיו וברוב חסדיו להשלימו, הוא יקבץ נפוצותי ויריב ריבי ויגאלני מהרה אמן:

תם ונשלם של"י: